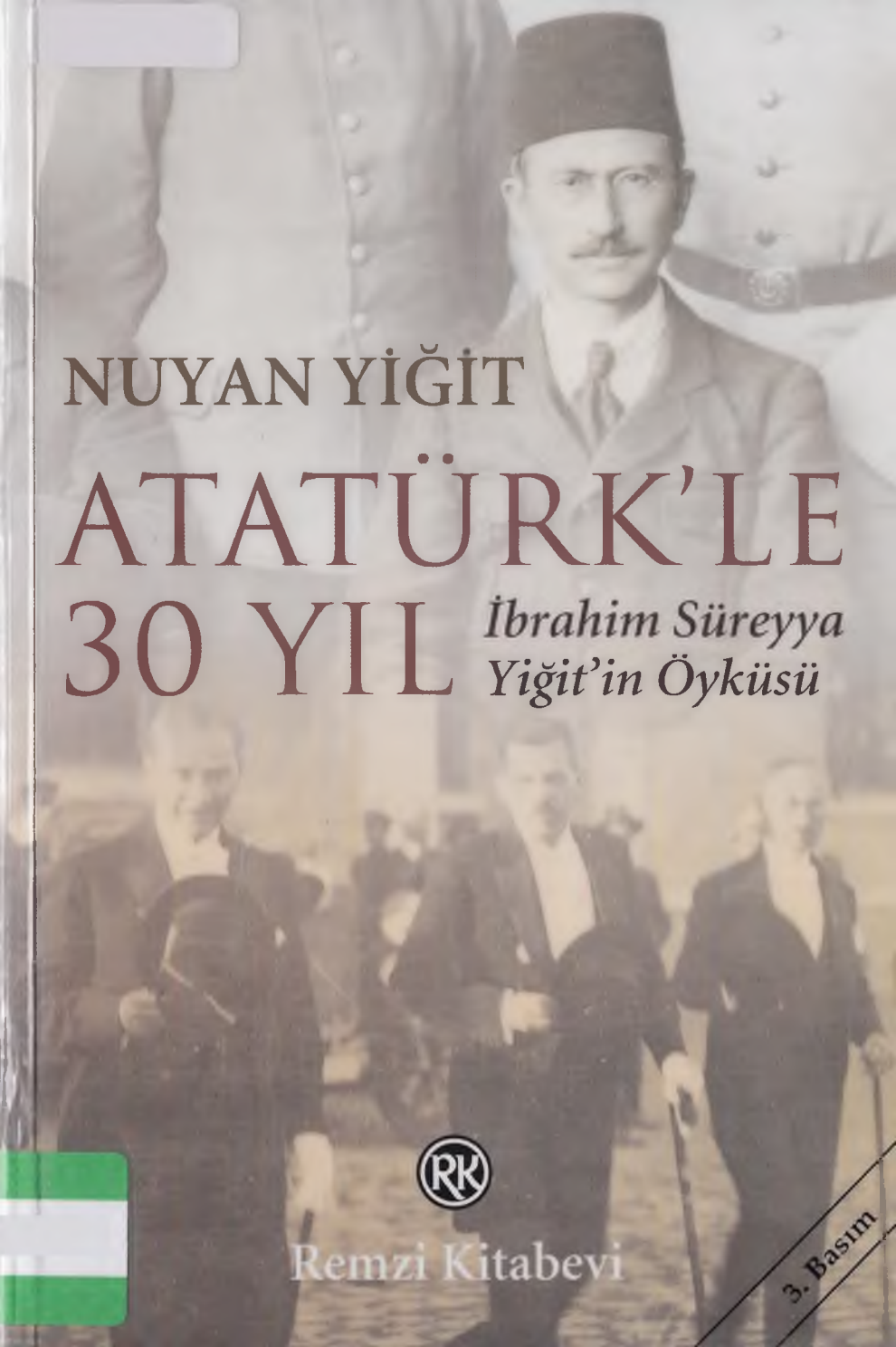

NUYAN YİĞİT

ATATÜRK'LE 30 YIL

İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü

Remzi Kitabevi

3. Basım

NUYAN YİĞİT 1927'de İstanbul'da doğdu. Ankara Eğitim Derneği Okulu'nun ardından Robert College'de okudu ve 1948-49'da Edebiyat ve Felsefe bölümünden mezun oldu.

1 Eylül 1948 günü *Cumhuriyet* gazetesinde gazetecilik mesleğine girdi. Aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine devam etti. Bu arada *Cumhuriyet* gazetesinin Dış Haberler Şefi olarak atandı.

1957 yılında *Cumhuriyet*'in sorumlu Yazı İşleri Müdürlüğüne getirildi. Daha sonra Fullbright bursuyla New York'taki Columbia Üniversitesi'nde Amerikan Basın Enstitüsü'nde öğrenim gördü.

Yurda dönüşünde *Ulus* gazetesinin İstanbul Temsilciliğine getirildi.

1963 yılında Hürriyet Haber Ajansı kurulurken yönetmen yardımcısı olarak görev aldı. 1967 yılından 1970 yılına kadar Reuters Ajans'ının Türkiye muhabirliğini yürüttü.

1970 Haziran'ında *Hürriyet*'in Londra Bürosu Şefi olarak İngiltere'ye gönderildi.

1983'te *Hürriyet*'ten ayrıldı ve Veb Ofset grubunda çalışmaya başladı. 1988'de *Günaydın, Tan, Ekonomik Bülten* gazetelerinin yönetiminde başkan yardımcılığı yaptı. Bu görevi 1991 yılında sona erdi.

IPI ve Newsteck kuruluşlarının çeşitli kongrelerinde Türkiye delegesi olarak bulundu.

Nuyan Yiğit evli ve iki çocuğu vardır.

NUYAN YİĞİT

Atatürk'le Otuz Yıl

İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü

3. Basım

Remzi Kitabevi

ATATÜRK'LE OTUZ YIL
İBRAHİM SÜREYYA YİĞİT'İN ÖYKÜSÜ / Nuyan Yiğit

Her hakkı saklıdır. Bu yapıtın aynen ya da
özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı
sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0994-2

BİRİNCİ BASIM: Eylül, 2004
ÜÇÜNCÜ BASIM: Şubat, 2006

Remzi Kitabevi A.Ş., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul
Tel (212) 520 0052 Faks (212) 522 9055
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

Önsöz

Bazı insanların hayatları demiryolu raylarına benzer.

Raylar, bir istasyondan bir istasyona uzanır.

Başlangıç istasyonu, insan yaşamında doğum terminali, son istasyon da ölüm terminalidir.

Bu iki terminali raylar kesintisiz olarak birbirine bağlar.

İnsanlar bu rayların üzerinde yürüyen tren katarları gibidir.

Rayların gittiği yönü takip ederler.

Her trenin bir lokomotifi vardır ve tüm katarı çekip götürür.

Arkasında, ona istediği yakıtı taşıyan kömür vagonu vardır ki, bu yakıt vagonu "lazım-ı mutlak" yani "olmazsa olmaz"dır.

Daha sonra da yolcu ve yük vagonları gelir.

İşte bu kitapta, İbrahim Süreyya Yiğit'in yaşamını, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamıyla bir arada, sanki bir tren yolunun rayları gibi paralel ilerlerken göreceksiniz.

Raylar üzerinde yürüyen trenin lokomotifi elbette Atatürk'tür... Lokomotifin hemen arkasından gelen kömür vagonundakiler arasında ise İbrahim Süreyya Yiğit'i bulacaksınız.

Ben bu kitabı yazmaya başlamak için kırk yıl bekledim. Tanıkların hepsi ortaya çıksın, bildiklerini yazsınlar ve konuşsunlar diye...

Bekledim, olayların ve o dönemlerin belgeleri üzerindeki yasaklar kalksın, gerçekler açıklansın ve incelensin diye...

Kırk yıl bekledikten sonra elinizdeki anıları kaleme almaya başladım ve son on senedir de yazıyorum.

Zihnimde bu kitabı kaç kez yazdığımı hatırlamıyorum. Her seferinde, beğenmeyip baştan aldım. Bu yazdığım sonuncu metindir.

Gerçeğe dayalı bir şeyler yazmak isteyen herkesin derdi, "mükemmeliyetçilik"tir; yani Batılıların "Perfectionism" dediği ıstırap...

Hiçbir şeyi beğenmemek hastalığıdır bu.

Peki son metin "perfect", yani "mükemmel" midir? Elbette hayır... Son yazdığımı da bilgisayarın tek tuşuna basıp yok etmek üzereydim ki, "bir daha yazmaya ömrün yetmeyebilir" uyarısıyla korkuya kapıldım.

Metinde mutlaka hatalar bulunacaktır. Bu hatalar, doğruları ortaya çıkarmakta yararlı olursa, günahtan ziyade sevap olacaktır.

Hata kasten yapılmaz. Yapılacak olursa, onun adı "hata" değil, "tahrif" olur ki bu, tarihe karşı işlenmiş bir suçtur. Bu suçu işlemeye asla tevessül etmedim, yönelmedim.

Gerek zihnimde, gerek daktiloda ve nihayet bilgisayarda yazdığım metinleri dönüp yeniden okurken, hep hayrete düştüm, iki insanın aileleri, tahsil sonrası eylemleri, görevleri, düşünce ve inançlarındaki benzerlikler ve yakınlıklar karşısında...

Ama kömür vagonunun yeri, lokomotifin hemen arkasında değil midir zaten!...

Teşekkür

Bu kitabı yazabileyim diye bana her türlü huzur ortamını sağlayan eşim Fatoş'a,

Dünyanın neresinde olursam olayım, bana kitap ve belge taşıyan kızım İpek ve oğlum İbrahim Süreyya'ya,

Hafızamın zaafa düştüğü anlarda bilgilerimi ve hatırladıklarımı kontrol için başvurduğum mihenk taşı, kız kardeşim İnci'ye,

Ailemize ait evrak, resim ve belgeleri titizlikle saklayan yeğenlerim Murat ve Selim'e,

"Babanın yaşamını yazmayacaksan ben yazacağım," diyerek beni teşvik eden teyzezâdem Dr. Hıfzı Topuz'a,

Bir yılbaşı kartına, "Öldükten sonra unutulmak istemiyorsan, ya bir şeyler yaz bırak veya öyle bir şeyler yap ki başkaları yazsın," diye not koyarak yaptığı iğneli uyarıdan ötürü gazeteci arkadaşım Cüneyt E. Koryürek'e,

Londra'lara kadar gelip, neredeyse kitabı elleriyle basacakmışçasına beni gayrete getiren meslektaşım Hıncal Uluç'a,

Babamın eski harflerle tuttuğu notları Latin harflerine çevirerek okumamı sağlayan ve önemli yerleri işaretleyen gazeteci ustam Selami Akpınar'a,

Lugatlardan daha büyük yardımını gördüğüm, büyük dil ustası Şiar Yalçın'a,

Askeri konularda hata yapmamam için bilgisini sunan Harbiyeli dostum Cengiz Canbek'e,

Sivas Kongresi'nin toplanmasında büyük gayreti olan Rasim Başara'nın belgelerini bana açan torunu Semin Çiftçi'ye,

İcat ettiğim kompüter arızalarını yok edip yazılarımın aksamasını engelleyen bilgisayar uzmanı Metin Erduran'a,

Müsveddelerimi okunur hale getiren kıymetli sekreterim Huri Er'e,

Metne son şeklini veren değerli ve çalışkan editörüm Zeynep Atayman'a, en derin şükranlarımı sunarım.

Kasım, 2003
NUYAN YİĞİT

Bulgaristan Yenice'si

"Kaymakam Bey!"

"Kaymakam Beeeyyy!!!"

Yıl 1909, aylardan cüce Şubattı... Balkan soğuğu bütün şiddetiyle hüküm sürüyor, tipiye dönmüş bir kar yağıyordu; iri taneler yeryüzüne beyaz örtüyü çoktan çekivermişti... Esen rüzgâr soğuğun etkisini daha da artırıyor, ortalıkta, telgraf tellerinde keskin bir ıslığa dönüşen rüzgârın sesinden başka hiçbir şey duyulmuyordu. İki ayrı hançereden peşpeşe kopan haykırış, bu sessizliği bozdu birden:

"Kaymakam Bey! "

"Kaymakam Beeeyyyy!!!"

Bulgaristan Yenice'si... Her şeyiyle tam bir kasabaydı burası... Bu köy kabası kasabanın meydanındaki en göze çarpan yapı, kaymakamlık binasıydı; iki katlı bir bina... İlk katı taştan yapılmıştı, üstündeki kat ise ahşaptı. Meydana bakan cephede gösterişli bir kapı göze çarpıyordu; tabii ne de olsa "devlet kapısı"ydı burası. Binanın bir yanında daracık bir sokak, daha doğrusu bir aralık bulunuyordu, öte yanında ise, ince, uzunca sözümona bir bahçe... Bahçedeki çiçek tarhları, kar örtüsü altında kalmıştı... Binanın arkasında ise büyücek bir tahta kapı vardı; öndekiyle kıyaslandığında boyutları pek farklı değildi, sadece şatafatı eksikti...

Kaymakamlık binasının önündeki meydanda iki atlı duruyordu... Olanca şiddetiyle devam eden tipi, onları birer kardan atlı adam haline getiriyordu. Atlar huysuzlanarak, ön tırnaklarıyla biriken karı eşeliyor, burunlarından hortum gibi duman fışkırıyordu.

Süvariler, avazları çıktığı kadar bağırıyorlardı:

"Kaymakam Bey!"

"Kaymakam Beeeyyy!!!"

10 Yenice Kaymakamı, binanın üst katındaki makam odasını aynı zamanda ikametgâh olarak da kullanıyordu. Gündüzleri daire, geceleri ise eviydi bu tek oda. Diğer odalar, kâtiplere ve evrak dolaplarına ayrılmıştı.

Kaymakam Bey geceleri, makam odasının sac sobası önüne portatif asker karyolasını açar, karyolanın üzerine şiltesini serip yatar, yün Siirt battaniyesini de nevresimli yorganının üzerine sererdi. Soba sönüp de oda buz kesince kürklü gocuğunu da battaniyenin üzerine çekerdi kimi zaman. O gece de kar yağmaya başladığında, "Soğuk olacak," diye düşünüp gocuğunu çekmiş ve başıyla kulaklarını iyice örtmüştü, atlıların bağırışlarını duymuyordu bu yüzden. Kulağına birtakım sesler gelse de, onu sıcak yatağından kaldıracak kadar etkili olmuyordu.

O sırada atlılardan öndeki, atının sağrısında biriken karları avuçladı ve onları iki eliyle bir top yapıp kaymakamlığın üst kat penceresine fırlattı. Kartopu gitti, pencerenin pervazına vurup patladı. İkinci atlı da kendi atının sağrısındaki karları toplayıp bir kartopu da o yaptı, ikinci kartopu pencerenin camına isabet etti.

Kartopunun pervaza vurunca çıkardığı ses Kaymakam Bey'i uyandırmaya yetmişti. Birkaç hafta önce mahallenin gençleri gece bir yerlerde yiyip içmişler ve dönerken meydanda kartopu oynamaya başlamışlardı. Onlardan birinin fırlattığı kartopu camını kırmış, camcı bulup tamir ettirinceye kadar, iki gece, soğuktan epey çekmişti Kaymakam Bey. "Gene keratalar oyun oynuyorlar, camımı kıracaklar," diye düşünüp sinirlendi ve yatağında doğrularak beklemeye başladı. Tam o sırada ikinci top cama vurunca iyice kızdı. "Kalkıp şunlara haddini bildireyim," dedi kendi kendine.

Geceleri yatarken, ne olur ne olmaz diye idare lambasını yazı masasının kenarına koyar ve kibriti de karanlıkta el yordamıyla bulabileceği bir yerde tutardı. Üzerindeki gocuğu kenara itti, nevresimli yorganın altından ayaklarını uzattı ve İstanbul'dan gelirken annesinin bavuluna koyduğu içi müflonlu pantofl terliklerini giydi, elini atar atmaz bulduğu kibrit kutusundan bir kibrit çıkarıp çaktı ve

idare lambasının fitilini tutuşturdu. Oda bir anda aydınlandı ve ışık pencereden, tipi altındaki sokağa yansıdı.

Işığın yansımasıyla, meydandaki iki atlının yüzleri kaymakamlık odasından daha fazla aydınlandı. Atlılar beklemeye başladılar. Çok geçmeden ışıklı pencere açıldı ve Kaymakam Bey gözüktü.

"Ne var?"

"Tipi bastırdı yolumuza devam edemiyoruz, sığınmak için size geldik."

"Kimsiniz?"

"Ben Kolağası Mustafa Kemal, yanımdaki de seyisimdir."

Kaymakam Bey atlılara, binanın arka kapısına gelmelerini söyledi ve pencereyi kapattı. Atlılar yandaki sokak aralığından geçip arka kapıya yönelirlerken, Kaymakam Bey de gocuğunu sırtına geçirip odadan çıktı ve arka tarafa uzanan holden geçip ahşap merdivenin kapısını açtı. Eskilikten gıcırdayan merdivenin basamaklarından, elinde idare lambasıyla dikkatlice indi ve büyük kapıya yöneldi. Burası kaymakamlığın ahırıydı. Duvara çakılı halkaya Kaymakam Bey'in atı bağlıydı. At, ayak sesini duyunca başını çevirip kulaklarını dikti ama, geleni tanımış olacak ki hiçbir tepki göstermedi.

Kaymakam Bey büyük kapının kol demirini kaldırdı, mandalı çekip kapıyı açtı. Öndeki atlı henüz at üzerindeyken arkadaki inmiş ve komutanının atının dizginlerine yapışmıştı. Kolağası da inince Kaymakam Bey onu buyur etti, ardından da seyis iki atı dama soktu.

"Evladım, atları duvardaki halkalara bağlar, benim atla aralarını biraz açık tut da tepişmesinler... Bak şurada arpa ve yulaf var. Onlardan başka saman balyalarından biri açık, biraz ot alıp hayvanlara ver. İlerde de su yalağı var, atları sularsın," dedi ve devam etti: "Sırtındaki ıslak kaputu çıkart. Şuradaki velenselerden(*) birini sırtına ört de üşüme. Saman balyalarını yan yana getirip bir sedir yap kendine, üstüne de bir velense daha ört, üşürsen ne kadar velense varsa hepsini kullanabilirsin."

Seyis, Kaymakam Bey'e teşekkür etti. Kolağası'nın ise, az önce uyanmadı diye kızdığı Kaymakam'a karşı duyguları değişmeye başlamıştı.

(*) Velense: Atların eyeri altına konan keçe örtü.

Kaymakam Bey, misafirini yukarıya odasına götürdü. Öncelikle sırtındaki kaputunu ve başlığını çıkaran Kolağası'na:

"Çizmelerinizi çıkartın da yatağa uzanın. Ben uyudum, siz biraz istirahat edin," dedi. Kolağası, kaymakamın dediğine uyup çizmelerini çıkardı ama yatmadı. Kaymakam, sac sobaya iki tane odun ve çıra koyup kibritle tutuşturdu ve sobanın kapağını kapadı. Kolağası soğuktan titriyordu. Kaymakam, "Şimdi oda ısınır, merak etmeyin," dedi. Makam masasının ardındaki sandalyeye otururken, Kolağası'na da yatağa oturmasını teklif etti ve ekledi: "O battaniyeyi omuzlarınıza alabilirsiniz. Saf yündür, Siirt işi..."

Sarı saçlı, mavi gözlü Kolağası, battaniyeye sarınmasına rağmen hâlâ titriyordu. Sobadan yükselen çıtırtılar, odunların tutuştuğunu gösteriyordu. Her geçen dakika odanın ısısı yükselmesine rağmen, Kolağası'nın titremesi durmamıştı.

Kaymakam Bey, "Acaba ne yapsam?" diye bir lahza düşündü, sonra aklına bir şey gelince, çekinerek Kolağası'na döndü, sağ elini yumruk yapıp başparmağını yukarı kaldırarak ağzına doğru götürürken, "İçer misiniz?" diye sordu.

Kolağası, "Neyiniz var?" diye sorunca, "Konyak olsa iyi olur ama maalesef yok," dedi, sonra sol eliyle yazıhanenin alttaki dolabının kapısını açtı, eğilip içeri kolunu uzatarak bir şişe rakı çıkardı.

"Sadece bu var."

"O da ısıtır."

Kaymakam Bey, Kolağası'nın yaklaşımına çok sevinmişti... Şişenin mantarını gıcırdatarak sağa-sola çevirip açtı. Gözleriyle bir bardak aranıyordu ki, Kolağası elini uzattı, "Bardağa hacet yok," diyerek şişeyi kavradı, ağzına götürüp bir yudum aldı, sonra şişeyi kaymakama verdi. Kaymakam şişeyi ağzına götürüp bir yudum da o çekti rakıdan. Alkol bir anda ikisinin de içini ısıtıverdi. Zaten soba gürüldemeye ve odanın soğuğunu kırmaya başlamıştı.

Portatif karyolaya oturmuş olan Kolağası Mustafa Kemal Bey, kaymakama, "Uykunuz yoksa biraz sohbet edelim," deyiverdi. Kaymakam şaşırmıştı:

"Yorgun ve uykusuz olan sizsiniz, ben her şeye rağmen dört-beş saat uyudum. Bence bir mahzuru yok ama... Gene de biraz olsun uyusanız derim..."

Kolağası'nın gözü pek uykuda değildi. Uzanıp masanın üzerindeki rakı şişesini aldı, bir yudum içtikten sonra kaymakama uzattı. O da alışkın bir tavırla şişeden bir yudum çekti ve sol elini yumruk yaparak bıyıklarının üzerinde kalan damlayı sildi; sonra dudaklarında bir tebessüm belirdi.

Kolağası'nın gözünden kaçmamıştı bu:

"Niçin güldünüz?" diye sordu.

"Gecenin bu saatinde yumruk mezesiyle rakı içiyoruz da, halimize güldüm. Bir kaymakam ile bir kolağası karşı karşıya oturmuş, tek lokma yiyecek yok. Bizim halimiz memleketin de halini gösteriyor. Yokluk, yokluk..."

Kolağası Mustafa Kemal Bey, karşısındaki genç kaymakamı sevmiş, az önce, uyanmıyor diye içinden ettiği küfürleri çoktan unutmuştu.

"Nerelisiniz?" diye sordu ve kaymakamın cevabını beklemeden ekledi: "Ben Selanikli'yim..."

"Benim adım İbrahim Süreyya. Üsküdarlıyım. Babam da dedem de Üsküdarlıdırlar... İkisi de Karacaahmet kabristanında yatıyor..."

"Ailenizi getirmemişsiniz gördüğüm kadarıyla..."

"Bekârım. Bir annem ve iki ablam var. Büyüğü evli, diğeri ise annemle beraber Üsküdar'da oturuyor... Siz?"

"Ben de bekârım. Bir annem ve bir hemşirem var. Anadan babadan Selanikliyiz."

"Askerlik mesleğiniz aileden mi geliyor?"

"Hayır. Gerçi, babam Ali Rıza Bey Asakir-i Milliye taburlarında gönüllü üsteğmen olarak vazife yapmış ama esas vazifesi gümrük memurluğu... Sonra kereste ticareti yaptı; çevresinde tüccarlığı ile tanınırdı... Babamı çok küçük yaşta kaybettim..."

"Herhalde benim kadar erken değildir. Ben, babam Doktor Servet Bey'i üç yaşımda kaybetmişim. Babam gibi doktor olan dedem Arif Bey büyüttü beni. Babam Servet Bey, Hilali Ahmer'in [Kızılay] kurucularındandır. Herhalde bilirsiniz, 1860'larda Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdad ve Muavenet Cemiyeti(*) kurulmuştu...

(*) Yaralı, sakat kalmış askerlerle yardım derneği.

O devrin babam gibi genç hekimleri bunu 1877'de Hilali Ahmer Cemiyeti'ne dönüştürmüşler. Dedemin de Osmanlı hükümetlerinden birinde Karantina Nâzırlığı(*) yapmışlığı var. Hekimlik bizde aile mesleğidir ama ben hekimliğe itibar etmedim, yahut edemedim. 'Yufka yürekli' diye epeyce alay konusu olmuştum aile içinde..."

"Memurluk esas meslek mi?"

"Evet, Üsküdar Rüştiyesi ve İdadisi'nden sonra Mektebi Mülkiye'yi bitirdim. Çok kısa bir süre İstanbul Emniyeti'nde çalıştım, sonra Dersaadet dışında vazifeye..."

"Kökünüz nereden?"

"Baba tarafım Kemah'a kadar uzanır. Büyük dedelerden ilki büyük toprak sahibiymiş. Doğru dürüst bir kayıt olmadığı için adı bile kesin değil. Söylentilere göre, Musa adında bir oğlu varmış. Babası Musa'yı İstanbul'a göndermiş. Musa Ağa kâğıt sanayii ve ticaretiyle meşgulmüş. Beyazıt'ta bir dükkânı varmış. Hayli uzun bir ömür sürmüş; maalesef bundan başka malumat yok. Musa Ağa'nın bir oğlu olmuş, Arif Bey... Benim dedem... Arif Bey'in kendisinden büyük bir ablası, bir de erkek kardeşi varmış. Erkek kardeşi askeri eczacı Binbaşı Hamdi Bey. Musa Ağa'nm kâğıt imalatçısı ve taciri olması dolayısiyle ilme ve irfana muhabbeti olan bir zat olduğuna şüphe yok; bu vaziyet ona da ecdadından intikal ettiği için, ilim ve maarifin hizmetkârı olmuştur. Musa Ağa, oğlu Arif'i mektebe koymuş, yetişmesini temin etmiş... Dedem bunları anlattığında küçük olmakla beraber işittiklerimin bazısını hatırımda tutmuşumdur... Sultan II. Mahmut zamanında Tıbbiye Mektebi açılmış, Arif Bey de oraya talebe olmuş. Mektebi teşvik eden Padişah bir gün mektebe gelmiş, pencere camlarına şöyle bir bakmış ve, 'Talebe ile az meşgul oluyorsunuz. Canlarının sıkıldığı, şu penceredeki camların buğuları üzerine parmakla yazılan yazılardan anlaşılıyor,' demiş. Bunu büyükbabamdan bizzat işittim. Mektebi Tıbbiye o zaman askeri okul imiş. Burayı bitirince Arif Bey Binbaşı rütbesiyle hekim çıkmış. Kendisi gibi seçkin diğer iki talebeyle birlikte, üç genç mezun, o zaman Avrupa'nın ilim ve fen merkezi, aynı zamanda da siyaset merkezi ve bilhassa Tıbbiye'nin en ileri gittiği bir şehir olarak tanınan Viyana'ya, tah-

(*) Sahil Koruma Bakanlığı.

sillerini tamamlamak için gönderilmişler... Orada kaç sene kaldıklarını bilmiyorum. Bir gün ikimiz onun arabasıyla Üsküdar'dan Haydarpaşa'ya giderken, yolda Haydarpaşa çayırını göstermiş, orada şehzâdelerin sünnet düğünü yapıldığı bir zamanda Viyana'dan dönmüş olduğunu bizzat söylemişti... Haydarpaşa çayırında bulunan Sultan Mahmut'un huzuruna kabul edilmiş, iltifat görmüş, binbaşılıktan iki derece terfi ettirilip albaylığa yükseltilerek taltif edilmiş...

"Dedem, bilahare Tıbbiye Mektebi'ne nâzır olmuş. Babam Servet Bey de o zamana kadar ihsari mektepleri bitirmiş ve Tıbbiye'ye girip askeri hekim olarak mezun olmuş. Vefat etmeden önceki son vazifesi Gümüşsuyu Hastanesi baştabip yardımcılığı, rütbesi de yarbaymış. Babamın zamanında Tıbbiye'de dersler Fransızca okutulurmuş, Türkçe okutulması için talebeler ayaklanmış, ayaklananlar arasında babam da vardı.

"Kemah'taki büyük dedemin kendisi okur-yazar olmadığı için çocuklarına nasihat edermiş, sonunda da, 'Vasiyetimdir,' demiş, 'çocuklarınızı okutun.' Bu vasiyet, Arif Bey'in tıp tahsili yapmasıyla, oğlunu da hekim yetiştirmesiyle yerine getirilmiş. Benim baba bir ana ayrı bir ağabeyim, bir de büyük ablam var. Babam, annemden önce Seniye adında bir hanımla evlenmiş ve ağabeyim Ali Nazima Bey ile ablam Dilara Hanım ondan olmuş. Ablam, Şefik Bey adlı, Gümrükler Rüsumat Kontrol Dairesi Reisi bir zat ile evlidir. Ağabeyim Ali Nazima Bey, Galatasaray'daki Mektebi Sultani'de okumuş, Fransızca öğretmenliği yapmış, hatta bir de lugat yazmıştır; Mülkiye'de de öğretmenlik yaptığı için benim Mülkiye'de okumamda etken oldu. O olmasa belki de mezun olamayacaktım..."

"Neden?"

Kaymakam İbrahim Süreyya Bey, gülerek anlatmaya başladı:

"Mülkiye'den mezun olmadan önce ben arkadaşlara önayak oldum, 'Gidip Weinberg fotoğrafhanesinde topluca bir resim çektirelim, ilerde birbirimizi tanımakta yararı olur,' dedim. Sözleştik ve dikkat çekmeden fotoğrafhanede buluştuk, resmi çektirdik. Biliyorsunuz üç kişiden fazla kişinin bir araya gelmesi yasaktır. Hafiyeleri atlattık diye sevinirken, ertesi sabah onlar ellerinde fotoğrafla mektebe damladılar ve, 'Elebaşı kimdir?' diye tutturdular. Elebaşı

kimse, okuldan tardı için emir varmış. Meğer fotoğrafhane her çektiği resmin bir suretini de hafiyelere verirmiş. Beni adım kurtar-

dı... Ben Üsküdar Doğancılar'da, Açık Türbe'deki büyük bir konakta doğmuşum. O gün dedem Hacı Arif Bey arkadaşlarıyla otururken doğumumu kendisine haber vermişler. Hacı Arif Bey'in refikası, yani babaannem Münire Hanım'ın babasının ismi İbrahim olduğu için ona izafeten, yani hatırasını ihya maksadıyla bana İbrahim demişler. Dedem mahlas olarak da Süreyya'yı ilave etmiş. Dedemin arkadaşlarından Bursalı Senih Efendi de benim için bir veladet tarihi düşmüş, *'Etti Hak ihsan yine Servet Bey'e / Eyledi İbrahim Süreyya Bey tulû...* ' diye... Ebcet hesabıyla(*) bakıldığında 1296 ediyor, yani miladi 1880... Annem hâlâ bana İbrahim der, Süreyya adını hiç kullanmaz. Babam ise hiç İbrahim dememiş... Mülkiye'de hafiye tahkikatı çıkınca, İbrahim Efendi'nin kaydını silmişler, Süreyya Efendi'yi mezun etmişler..."

Kaymakam'ın hikâyesi Kolağası'nın hoşuna gitmiş olacak ki, bir kahkaha attıktan sonra, kendi adının niye Mustafa Kemal olduğunu anlatmaya başladı o da:

"Bana Mustafa ismini annem koymuş, babam da buna karşı çıkmamış. 1893'te Askeri Rüştiye'ye girdiğimde bir matematik hocamız vardı, Yüzbaşı Mustafa Efendi... Daha ilk hafta dolmadan beni sınıfın ortasında ayağa kaldırdı ve, 'Delikanlı, ikimizin adı da Mustafa, bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun, ' dedi, ben de itiraz etmedim. Böylece adım Mustafa Kemal olarak kaldı. Annem ile kardeşim de bu ismi beğendiler..."

Kolağası ile Kaymakam'ın sohbeti, artık iyiden iyiye ısınmış odada devam ederken, rakı şişesi de dibine inmek üzereydi...

Sıra ana taraflarının tahkikine gelmişti. Kaymakam İbrahim Süreyya, "Annem Çerkez'dir..." diye söze başladı ama devam edemedi, çünkü Kolağası Mustafa Kemal Bey, "Benimki de Yörük," diye onun sözünü kesip anlatmaya devam etti:

"Yörükler, yürüyen Türklerdir. Bizimkiler, Sultan Murat Hüdavendigâr zamanında Anadolu'dan Manastır'ın Kocacık bucağına

(*) Tarih düşürmede kullanılır. Arap harflerinin herbirinin bir sayısal değeri vardır. Buna göre oluşan mısra bir tarihe denk gelir.

getirilip yerleştirilmişler. Babam, sarı saçlı mavi gözlü annemi beğenmiş ama, ancak aileler arasında uzun müzakerelerden sonra alabilmiş. Annem Zübeyde Hanım okur-yazar olduğu için, kendisine Molla Zübeyde derlermiş, hâlâ da diyen konu-komşusu vardır. Bu Molla lakabı, kendisine annesi Molla Ayşe'den intikal eden bir miras..."

Kolağası Mustafa Kemal Bey sözün burasında bir an duraklayınca, Kaymakam söz sırasının kendisine bırakıldığını sezinleyerek konuşmaya başladı:

"Annem Emine, daha küçücük bir kızken Ruslar köylerini basmış, gözlerinin önünde, ana-babasını, ağabeyini kılıçtan geçirmişler. Komşularından biri Emine'yi kaçırıp saklamış ama sonra esircilere ya satmış ya vermiş, onlar da Emine'yi İstanbul'a getirmişler, okuma-yazma öğretmişler, devrin müzisyeni, bestekâr Andon Usta'dan kanun dersleri aldırmışlar, dikiş, nakış işlemeyi öğreterek yetiştirmişler, adını da değiştirip Cenaniyar adını vermişler... Uzun boylu, sarı saçlı, mavi gözlü bir gelinlik kız olduğu sıralarda, bir gün bir mecliste kendisine kanun çaldırmışlar. O gün orada bulunan babam Doktor Servet Bey de ehlikeyif bir zat imiş, akşamları içer, dost meclislerinde bulunmaktan zevk alırmış; annemin kanun çalışını pek beğenmiş ve kendisini Allah'ın emriyle istetmiş. Babam annemin sonradan aldığı ismi Cenaniyar'ı da pek beğenirmiş, ama annem Emine'sini hiç bırakmadı...

"Dedem Arif Bey ise dindar bir zattı, içki içmezdi... Surre Emini(*) olarak Hacca gittiği için de Hacı Arif Bey diye tanınırdı. Doğancılar semtinde olsun, Yalı Boyu'nda olsun..."

İki genç adamın sohbeti sürüp giderken, soba sönmeye yüz tutmuştu. Kaymakam Süreyya Bey yerinden kalkıp, közlerin arasına iki odun daha attı ve ateşi yeniden harlandırdı.

Kolağası Mustafa Kemal Bey bir ara, "Süreyya ismi bana yabancı değildir," deyince, Kaymakam hayretle onun yüzüne baktı. Kaymakam'ın bu bakışında bir soru sezinleyen Kolağası anlatmayı sürdürdü:

(*) Padişah tarafından Mekke ve Medine'ye her yıl gönderilen para ve eşyanın emanet edildiği görevli.

"Babamın vefatından sonra genç yaşta dul kalan annem Zübeyde Hanım, ben askeri okula gittikten sonra zor günler yaşamaya başladı, özellikle geçim yönünden büyük sıkıntılar içine düştü; bağlanan dul maaşı kız kardeşimle kendisini geçindiremeyecek kadar az olduğundan, büyük güçlükler içinde kaldılar. Bu sırada Ragıp Efendi adında bir zat, annem Zübeyde Hanıma talip olmuş, annem de bu zat ile evlenmeyi kabul etmiş. Ragıp Bey'in Süreyya adında bir oğlu vardı, ilk karısından olma. Ragıp Bey'le yıldızlarımız hiçbir zaman barışmadı. Anneme bu evlilikten ötürü çok kızdığımı hatırlarım, hatta bir gün babamın duvarda asılı palasını alıp bigünah bu adama saldırmak istedim. Bu çocukluk duygularımdan uzun zaman sonra kurtuldum, ama artık Ragıp Bey ölmüştü..."

Kolağası Mustafa Kemal Bey, bunları anlatırken dalgınlaşmış, sözünü de oldukça kısık bir ses tonuyla tamamlamıştı...

Kolağasının susmasıyla, odada bir an sessizlik oldu... Havayı değiştirmek isteyen Kaymakam Bey, sözü devralarak kendi hikâyesine döndü:

"Babamın vefatından sonra beni büyüten dedem Doktor Arif Bey de 1898'de ölünce, aile dağıldı. Eniştem Şefik Bey ablam Dilara Hanım'ı, ağabeyim Ali Nazima Bey de ailesini alarak evden ayrıldılar. Annem ve ablalarımla ben yalnız kaldık. Annem de, sizin anneniz gibi ikinci bir izdivaç yaptı ve göz doktoru Kadri Paşa ile evlendi, ondan Hüsamettin adını verdikleri bir oğlu oldu ama, Kadri Paşa'nın kısa bir süre sonra vefatıyla, Hüsamettin de benim gibi çok küçük yaşta öksüz kaldı. Paşa'nın vefatından sonra biz de Haydarpaşa'da bir ev alarak Üsküdar'dan oraya naklihane ettik. Sakin ve muhafazakâr bir hayat sürdürülen Üsküdar'a nispetle, Haydarpaşa'da, canlı ve müreffeh bambaşka bir muhite girmiştik. Benim gençliğimin ilk yılları burada geçti... Ben de üvey babam Kadri Paşa'yı sevmemiştim ama kendisi, anneme karşı çok saygılı bir insandı..."

Sohbet böyle sürerken, şişedeki rakı da bitmek üzereydi. Kolağası Kaymakam'ın son ikramını teşekkürle reddetti, bunun üzerine Kaymakam mantarını tekrar kapadığı şişeyi, masanın sol tarafındaki dolabın en dibine koydu. Sonra Kolağası'na sordu:

"Karargâh ne tarafta?"

"Selanik'teki Üçüncü Ordu'ya bağlı redifteyim.(*)"

"Bizim kaymakamlık da Selanik Vilayeti'ne bağlıdır. Kısmet olursa Selanik'e geldiğimde sizi bulmak isterim."

"Çok iyi olur tabii, Ben de sizinle görüşmek isterim. Yolum gene Yenice'ye düşerse de mutlaka sizi ziyaret ederim."

"Biraz olsun kestirseniz... Daha yolunuz uzun, gün de ışıyacak neredeyse. Epeyce muhabbet ettik..."

"Ben çok uyuyan bir insan değilimdir. Tipide hakikaten çok üşümüştük, donacaktık az daha, Yenice'yi zor tuttuk..."

"Kaymakamlığa daha önceden gelmişliğiniz var mıydı? Seyis mi biliyordu burasını?"

"Hayır... Ama her kasabanın bir meydanı vardır, Yenice'nin de kaymakamlık olduğunu biliyordum. 'Sığınılabilecek yer kaymakamlıktır, kaymakamın kendisi müsait değilse, elbet bir yer yaratır bize,' diye düşündüm."

"Haklısınız. Devlet kapısıdır kaymakamlık. Şu devlet de olmasa... Ama o devlet niye böylesine fakir ve aciz olsun?"

Kolağası, kaymakamın yüreğindeki yangını fark etmişti.

Kolağası, "Çok eksiğimiz var," dedi ve kesti. Belli ki, kaymakamın daha fazla konuşmasını istiyordu.

Kaymakam İbrahim Süreyya Bey, yarası deşilince konuşan bir genç adamdı, ketum ve içinden pazarlıklı bir karakteri yoktu. Kolağası Mustafa Kemal Bey'i de, kendisini sorguya çeken biri olarak görmüyordu, onun da memleketsever bir genç subay olduğuna dair bir his doğmuştu içinde ve düşüncelerini ona açmakta bir sakınca görmedi:

"Osmanlı devleti bir Fütuhat [Fetihler] İmparatorluğu olarak doğmuş ve öylece kalmış, hiçbir yeniliği kendi yaratamamış... Yaratamadığı gibi, yenilikleri yaratıldıktan sonra da alıp bünyesine uygulamamış... Şişmanlayıp gelişmiş, o arada da cevvaliyetini, çevikliğini ve hareket kabiliyetini kaybetmiş. Sivil idarede eksiklikleri ben her gün yaşıyorum. Herhalde askeri açıdan sizler de kendi sıkıntılarınızı yaşıyorsunuzdur. Benim için en önemli eksiklik eğitim... Medreseyle, tekkeyle, zaviyeyle bir millet eğitilip yetiştirilemez...

(*) Redif: Askerlik görevinden sonra yedeğe ayrılan erler.

Doğru dürüst mektepler lazım. Belki Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye gibi yüksek mektepler var, hatta Mektebi Sultani de bu listeye ilave edilebilir ama kaç kişi yetişir buralardan?... Memlekette itimat eksikliği son haddinde Mustafa Kemal Bey! Şu kasabanın çevresindeki dağlarda emniyet içinde dolaşamazsınız. Çeteler soyar, öldürür. Bunları siz de bilirsiniz... Koskoca devletin etrafını düşmanlar sarmış, içinde çeteler azmış. Bunlarla mücadele edecek gayret, teşkilat nerede? İttihat Terakki, bir ümit oldu bizlere ve girdik içine. Ama şahsen gördüm ki, İttihat ve Terakki, beklediğimiz yenilikleri getirecek çapta değil. Doğrusunu isterseniz, ümidimi kaybetmekteyim..."

Kaymakam Bey'in böyle ifade ettiği içten duygular, genç Kolağası'nın zihninde tartılıyordu. Mustafa Kemal Bey, dinlediği her fikir ve hükmü tartıyor, doğru-yanlış noktalarını arıyordu. Kendisi de aynı ümitle Selanik'ten Üsküp'e gidip İttihat ve Terakki'nin gizli toplantısına katılmamış mıydı? Kafasındaki haritalar birbirini kovalıyordu sanki. Şimdi de Kolağası Mustafa Kemal Bey, kendisinin daha bir yıl önce Trablusgarp'a, Şeyh Mansur'un Libya'daki yobazları Devleti Osmaniye aleyhine kışkırtması üzerine ayaklanmayı bastırma vazifesiyle gönderilişini hatırlıyor, gayri ihtiyari, karşısındaki pijamalı, ince tel gözlüklü, zayıf-nahif kaymakamı ara sıra başını sallayarak onaylıyordu.

Genç Kaymakam İbrahim Süreyya, "Padişahım çok yaşa! diye bağırmakla bu işler hallolmaz. Herkes memleket için her şeyini feda etmeye, hatta canını vermeye hazır hale getirilmelidir, şahsen ben böyle düşünüyorum... Kendimi de buna hazırlıyorum... Yüreğim, günümü gün etmek arzusuyla değil, memlekete gün göstermek sevdasıyla dolu," dedi ve genç Kolağası'na sordu: "Yanlış mı düşünüyorum?"

Kolağası Mustafa Kemal, kaymakamın sözlerinin içinden bir noktayı seçmişti: "Eğitim, söylediklerinizin arasında en önemli husus. Haksızlıklar ve yanlışlar bir doğru karar vermekle belki bir anda düzeltilebilir ama bir kafayı doğru düşünmeye sevk etmek, insan ömrünün bir bölümünü feda etmeyi gerektiriyor. Bunun için yapılacak ilk iş, yazının değiştirilmesidir. Bak İbrahim Süreyya Bey... Ben Erkânı Harbiye'den 1905'te mezun olduktan sonra, kurmay yüzbaşı olarak Şam'daki Beşinci Ordu'nun Süvari Birliği'ne tayin edildim. Suriye'den Filistin'e gidiş-gelişlerim oldu. Kudüs'te bir Yahudi eği-

timci ile tanıştım, adı Eliezer Ben Yehuda idi. İbranice lisanını ve yazısını ihya etmeye adamıştı kendini. Hem tarih hem de lisan üzerine ihtisas yapmış bir adamdı bu Yehuda. Onunla konuşurken gördüm ki, kutu sisteminde bir yazı olan İbrani harflerini yaymak istiyor... Kendisine, 'Unutulmuş ve yaygın olmayan bir yazı sistemini tarihin derinliklerinden bugüne çıkartmaya niçin uğraşıyorsunuz?' diye sordum ve, 'Latin harflerine geçin, daha çok ülke ve milletler tarafından anlaşılır olursunuz, ' dedim. Adam bana, 'Siz niye kargacık burgacık Arap harflerini terk etmiyorsunuz?' deyiverdi, bu suale cevap veremedim..."

Kolağası Mustafa Kemal bir süre durdu, sonra, başka hiçbir şey söylemeden eğilip çizmesini aldı, ayağına geçirip yataktan doğruldu, yere basıp çizmesini oturttu, sonra, bir yandan öteki çizmeyi giyip bir yandan parmağıyla kapıyı gösterirken, mavi gözleriyle Kaymakam'a, "Nerede?" der gibi baktı. Kaymakam İbrahim Süreyya ayağa kalkıp kapıyı açtı ve, "Yüzünüzü orada yıkayabilirsiniz," diyerek, apteshanenin kapısını işaret etti. Kolağası içeri girdikten sonra, Kaymakam apteshaneye bitişik kapıyı açtı ve gıcırdayan ahşap merdivenlerden inerek seyisin yanına gitti. Genç asker velenselere bürünmüş, dizlerini karnına çekmiş, ayağında çizmeleriyle saman balyalarının üzerinde uyuyordu. Kaymakam, ürkütmeden seyisin omzuna dokundu, "Evladım, komutanın gidiyor," dedi. Seyis bir anda fırladı, hemen yalağa koştu, tulumbanın kolunu çekip suyun akmasını bekledi, ama su donmuştu, akmıyordu... "Yüzümü yalaktaki suda mı yıkayayım, yoksa dışarıdaki kardan bir avuç alıp onu mu yüzüme süreyim?" diye bir an düşündü, sonra dışarı çıkmaya karar verdi. Kol demirini kaldırıp mandalı çekti, kapının bir kanadına yüklendi. Kapı, ardında biriken kar yığınını iteleyerek aralandı. Seyis yerdeki karların en beyaz bölümünden bir avuç kar alıp yüzüne sürüverdi... Kar taneleri kaşlarına yapışmıştı, başını silkeleyerek karları düşürdü... Hava çok soğuktu ancak yağış durmuş, rüzgâr da kesilmişti. Koşar adımla ahıra dönüp atları hazırlamaya koyuldu. Beygirlerin pislediğini görmüştü, önce kenardaki kürekle faraşı alıp onları temizledi, sonra saman balyalarını düzeltti, yem torbalarını karşı duvardaki çengellere astı, atlara başlıklarını geçirip hemen

dışarı çıkartmak istedi; ne de olsa onlar da canlı idi, ihtiyaç gideceklerdi, bunu içerde yaparlarsa temizlik zaman alırdı ve Kolağası da bekletilmeyi sevmezdi. Seyis, atların üçünü de dizginlerinden tutup karlı sokağa çıkardı. Soğuk hava hayvanları etkilemiş olacak ki, üç kısrak da birden boşalıverdiler; seyis, üzerine sidik sıçramasın diye kendini sakındı... Sonra içeri girdi ve kaymakamın atını gene duvardaki halkaya bağladı, iki taşın arasında Kolağası'nın atını gebre ve kaşağıyla, üstünkörü de olsa tımar ediverdi, hayvanın eyerini bağladı, ardından kendi atını da hazırladı.

Yukarıda, Kolağası yüzünü yıkayıp çıkana kadar kaymakam, sobanın üzerine çaydanlığı koymuştu.

"Biraz sabrederseniz bir çay içer, sonra yola koyulursunuz," dedi.

Kolağası Mustafa Kemal, "İyi olur," diye cevap verdi; beklerken vakit geçirmek için kaymakamın raflarda duran kitaplarına baktı. Çoğu kanun kitaplarıydı, iki tane de Fransızca kitap vardı... Bir tanesinin kapağını açtı, içindeki, "Biraderim İbrahim Süreyya Bey'e takdim..." yazısını okudu, imzaya baktı ve "Ali Nazima" ismini gördü. Hiçbir şey söylemeden yerine koydu kitabı. En alt gözde İstanbul gazeteleri üst üste yığılı duruyordu. Bunları İbrahim Süreyya Bey'in annesi Cenaniyar Hanım ve kız kardeşi Mihrünnisa Hanım okuduktan sonra Yenice Kaymakamlığı'na posta ile yollamışlardı. Eski tarihli gazetelerdi ama içindeki makalelerin taşıdığı fikirler daha yeniliğini kaybetmemişti.

Kolağası Mustafa Kemal Bey raflara göz gezdirirken, Kaymakam Bey kiler-mutfak bozması odadan iki tane cam bardak alıp gelmişti. Çaydanlık soba üstünde fokurduyordu. Hemen iki bardağa taze demlenmiş çaydan koydu ve birini misafirine ikram etti. Kaymakam, bir de sac maşrapa getirmişti, maşrapayı aslında küpten su almak için kullanırdı ama başka bardak olmadığından, şimdi bardak vazifesi görecekti maşrapa; ona da çay koyup merdivene açılan kapıdan seyise seslendi:

"Evladım, gel yukarı da çayını al!"

Seyis koşar adım geldi, kapıda esas vaziyete geçip bekledi. Kaymakam maşrapayı uzattı. Seyis teşekkür ederek aldı, sonra komutanına döndü:

"Atlar hazır komutanım! Ne zaman emrederseniz?..."

Kolağası çayından bir yudum aldıktan sonra:

"Sen çayını iç, birazdan inerim gideriz," dedi.

Seyis merdivenlerden inip atlarının yanına gitti.

Bir süre sonra çaylar bitmişti. Kolağası Mustafa Kemal, Kaymakam İbrahim Süreyya'ya elini uzattı:

"Size bir hayli rahatsızlık verdim, kusura bakmayın. Fors majör (zorunlu olarak)," dedi. Kaymakam, Kolağası'nın elini sıkarken, "Sizi tanımak bu gecenin en büyük lütfu oldu, rahatsızlık ne demek," diye karşılık verdi. Kolağası artık kurumuş olan kaputunu giydi, başlığını aldı, eldivenlerini kaputunun cebinden çıkardı, zarif kamçısını kaputunun da asılı olduğu kancadan çekti ve kapıya yöneldi. Ahşap merdivenin kapısını açıp inmeden önce, Kaymakam'a bakarak:

"Artık sizinle Selanik'te buluşuruz," dedi.

Gıcırdayan merdivenlerden birlikte indiler, kolağası seyisin tuttuğu atını alıp dışarı çıkardı, çevik bir hareketle atının üstüne atladı. Seyis de atına binince, kaymakam, "Selametle," diyerek Kolağası'nı yolcu etti.

Atlılar uzaklaşınca, kaymakam kapıyı kapadı ve mandalı sürdü, kol demirini yerine taktı. Merdivenlere doğru yürürken, kendi atının yanında durup hayvanın boynuna iki kez sevgiyle vurdu, at da başını sallayarak ona karşılık verdi...

İbrahim Süreyya Bey iyi bir dost edinmiş, hem de aydın bir subay tanımış olmaktan çok mutluydu. Bu mutluluğunu mutlaka biriyle paylaşmak istiyordu. Artık yatmayacaktı, yatağını toplamaya koyuldu, sonra her zamanki yerine çekip götürdü, şilteyi, yorganı ve battaniyeyi katlayıp yerleştirdi... Oda sıcak olduğu için gocuğunu çıkartıp duvardaki portmanto yerine kullanılan çengellerden birine astı. Her yeri derleyip toparladıktan sonra kendisine bir çay daha doldurdu ve masanın başına geçti, sağdaki çekmeceden bir tomar kâğıt çıkardı ve yazmaya başladı: *"Pek muhterem anneciğim..."* Mektubunda, o gece yaşadığı olayı hikâye ediyor, Mustafa Kemal adında aydın bir Kolağası ile tanıştığını anlatıyor, yolladıkları gazetelere teşekkür edip sağlığının yerinde olduğunu bildiriyor, merak etmemelerini istiyordu. Mektubu bitirince, annesinin hoşuna gide-

ceğini bildiğinden "İbrahim" diye imzaladı ve zarfa koyup kapattı...

Mayıs ayının, yazı müjdeleyen sıcak ve güneşli günleri gelmiş, çiçekler açmış, dallar çoktan yeşermişti.

Yenice Kaymakamı İbrahim Süreyya Bey, o karlı gecede tanıştığı Mustafa Kemal Bey'i hiç unutmamış, onun kimliği ve kişiliği hakkında bilgi edinmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal, yaşının ve rütbesinin küçüklüğüne rağmen Selanik'te ordunun içinde mümtaz bir mevkie sahipti. Bir yıl kadar önce, Alman General Litzmann'dan bir çeviri yapmış ve *Takımın Muhabere Talimi* adlı bir kitap yayınlamıştı. Tamamen askeri terim ve durumlarla ilgili olmasına rağmen, şimdi Kaymakam Bey, bu kitabın peşine düşmüştü.

Bir ay önce de İstanbul'da "Şeriat isteriz!" diye ortaya çıkıp ayaklanan yobazlar, memleketi düpedüz geriye götürmeye yeltenmişlerdi. Kaymakam Bey, bu duruma çok üzülüyor ve ordunun müdahale etmesi gereğine inanıyordu. Nitekim Mustafa Kemal Bey, komutanına, İstanbul'a birlik sevkini önermiş ve 31 Mart Vakası'nı bastırmak üzere İkinci Redif Tümeni Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa'nm Kurmay Başkanı olarak da birliklerin önüne geçip Selanik'ten yola çıkmıştı. Hadımköy'de Mahmut Şevket Paşa komutayı Hüseyin Hüsnü Paşa'dan aldıktan sonra Kurmay Başkanı Kolağası Mustafa Kemal bir emirnâme yayınlamış, birliklerin askeri vazife yapacağını, siyasi olaylara karışıp kargaşaya neden olmayacağını belirtmişti.

İstanbul'dan annesinin yolladığı gazetelerden bu haberleri okuyunca Kaymakam İbrahim Süreyya Bey'in, genç Kolağası'na güveni bir kat daha artmıştı. Ordunun siyasete karıştırılmaması fikri kendi kafasında da vardı. İttihat ve Terakki, gücünü silahlı birliklere dayandırmak isterken, Kaymakam, halktan, toplumdan kuvvet alınması gerektiğini düşünüyordu.

Ordu 25 Nisan'da İstanbul'a girmiş, sıkıyönetim ilan edilmiş, Parlamento bir fetvaya dayanarak İkinci Abdülhamit'i tahttan indirip yerine Sultan Reşat'ı oturtmuştu. İsyan bastırılmış, görev yerine getirilmişti. Ordu Nisan ayının sonunda Selanik'e dönüyordu.

Selanik'e

Kaymakam İbrahim Süreyya Bey, bir sebep yaratıp Selanik'e gitmek ve Mustafa Kemal Bey'i bulup ondan İstanbul olaylarının içyüzünü öğrenmek istiyordu.

Bugün, yarın derken, mayısın ortasını bulmuştu. Dairesindeki ne kadar çetrefilli evrak varsa toparlayıp, bunları Vali Paşa ile konuşmak üzere Selanik'e gelmek istediğini telgrafla arz etti. Babacan vali izin verince, İbrahim Süreyya Bey trene atladığı gibi Selanik'in yolunu tuttu.

İstanbul'dayken bile Selanik'in deniz kıyısındaki Kristal ve Yonyo gazinolarının şöhretini duymuştu. Yolculuk boyunca o gazinolardan birinde iki kadeh rakı parlatmayı, sonra da sahil kahvehanesinde bir nargile içmeyi düşledi durdu.

Selanik'e vardığında, gök delinmiş, delicesine bir yağmur boşanıyordu. Talihsizliğine için için söyleniyordu. Vilayet konağına gitti, Vali Paşa'ya sudan sorunları güya izah etti, beklediği cevapları aldı, teşekkür edip ayrıldı. Vali Paşa, kendisine danışılmasına memnun olmuş, genç kaymakamı, "Ne derdin olursa çekinmeden gel, sor," diyerek, hoşnut edip yollamıştı.

Kaymakam İbrahim Süreyya'nın derdi, elindeki çetrefilli evraka çözüm bulmak değil, Mustafa Kemal'i bulup onunla konuşmaktı. Ordu karargâhına gitse, yakışık almazdı. Bir ayaklanma bastırmış birliğin o günlerdeki duyarlılığını müdrikti. Haber yollatsa ayıp olurdu, koskoca Kurmay Başkanı'nı ayağına çağırtacak değildi ya! Vazgeçti, gitti sahile, iki gazinodan belki birine gelir diye düşünerek, içeri girmeye karar verdi. Ama hangisine? Peki gittiği gazinoya gelmez, ötekine giderse nasıl haberi olacaktı? Geç saatlere kadar birin-

de oturup pineklemek yerine iki saatte bir diğerine gidip bir bakmayı kafasına koydu. Önce Kristal'e gitti, bir masaya oturdu, garsona bir-iki şey ısmarladı. Bir tek kadehle yetindi. Çok içerek yayılıp kalmaktan çekindi. Köstekli saatine on beş dakikada bir bakarak vakit doldurmaya başladı. İki saat sonra Kristal'den çıktı, Yonyo'ya gitti. Orada da aynı şeyi yaptı, iki saatini tek kadehle doldurdu, ama oradan çıkınca, Kristal'e dönmek yerine kıyıdaki bir kahveye girdi, bir nargile söyledi. Nargilenin tömbekisinin nere malı olduğunu sordu. Rum garson kaçın kurasıydı, hemen, "Acem malı pasam"ı yapıştırdı. Kaymakam içinden, "İçince anlarız," diye geçirdi ve, "Getir bakalım," dedi.

Rum garsonun getirdiği nargilenin lülesi iyi sarılmıştı. İbrahim Süreyya Bey, bir bakışta anlamıştı bunu; üzerinde de "barutlu mangır" denilen, tavla pulunu andıran kor ateş duruyordu. Marpucu aldı, önce ceketinin üst cebinde duran beyaz mendille ağzına gelecek kısmı sildi, önünde duran bir bardak suda yıkadı, bir daha sildi ve sonra nargileden derin nefesler çekmeye başladı. Nargilenin suyu baloncuklar çıkararak fokurduyor, suyun üst kısmı dumanla doluyordu. Her nefeste toprak lülenin üstündeki ateş de parıldıyordu. Birkaç nefesten sonra duman marpucun borularından geçip ağzına ve ciğerlerine dolmuştu. İlk nefeste kahvecinin gerçekten Acem tömbekisi kullandığını anladı, memnun oldu.

Keyifle içtiği nargilesi bitince kalktı, her iki gazinoyu da dolaştı, gözleriyle masalarda Mustafa Kemal Bey'i araştırdı, göremeyince çıktı, canı sıkkın istasyona yöneldi; artık trene binip Yenice'ye dönecekti. Döndüğünde Mustafa Kemal Bey'e bir mektup yazarak, Selanik'e geldiğini, karşılaşmalarının kısmet olmadığını, İstanbul'daki başarılarından ötürü kendisini tebrik etmek niyetinde olduğunu bildirmeye karar verdi...

Düşündüğünü yaptı ve kolağası ile buluşamadığı için duyduğu üzüntüyü bildirdi.

Günler ve haftalarca cevap bekledi, ama beklediği cevap bir türlü gelmiyordu...

Nereden bilebilirdi İstanbul harekâtı ertesinde genç kolağasının hastalandığını, Gureba Hastanesi'ne yatırıldığını, üç gün tedavi gördükten sonra taburcu olduğunu ve Selanik'e geldiğinde daha neka-

het devrini bile tamamlamadığını... O yüzden genç subay vazifesi başına bile zor uğruyor ve evinde istirahat ediyordu. Gazinolara gidecek mecali olmadığından Kaymakam İbrahim Süreyya Bey, onu boş yere aramıştı.

Genç Kolağası'ndan hiçbir haber çıkmadan aylar geçti, böylece yıl sonu geldi; 1910'u bulmuşlardı artık.

O sene içinde Kaymakam Bey Yenice'nin dertleriyle uğraşıyor, Kolağası Mustafa Kemal ise, yakın askerlik ve ideal arkadaşı Ali Fethi (Okyar) ile Fransız ordusunun Picardie askeri manevralarını takibe gidiyor, hazirandan temmuza, ağustostan eylül ortalarına kadar, Üçüncü Ordu'nun, Makedonya'daki Balkan çetelerine karşı gücünü göstermek için düzenlediği çeşitli tatbikatlara, kurmay subay olarak iştirak ediyordu.

Kaymakam Bey, annesi Cenaniyar Hanım'ın gönderdiği gazetelerden imparatorluğun yeni dertlerle karşı karşıya olduğunu okuyor ve çok üzülüyordu. Balkanlar'da Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleri iyice azıtmışlardı, her gün bir baskın haberi geliyordu.

Öte yandan İtalyanlar Trablusgarp'a göz dikmişlerdi. İkinci Meşrutiyet'le birlikte getirilmek istenen yeniliklere, Kuzey Afrika'daki kabileler, şeriatçı kafayla karşı çıkıp isyana yeltenirken, bunlardan, devleti korumak için silaha sarılmaları nasıl beklenebilirdi ki! Koca İmparatorluk inim inim inliyor ve eriyordu.

1911'in sonbaharında, Selanik'te bulunan Kolağası Mustafa Kemal, İstanbul'daki Harbiye Nezareti'nden bir emir aldı: Derhal başkente gelmesi isteniyordu.

Mustafa Kemal İstanbul'a vardığında Genelkurmay Başkanlığı'nda Birinci Şube'ye verildiğini öğrendi. İtalyanların Trablusgarp tecavüzlerine karşı oradaki halkı ve aşiretleri silahlandırıp eğitmek ve sevki idare etmek üzere, gönüllü küçük bir birlik gönderilmesi öngörülmüştü.

Aslında bu birlik değildi, birkaç kişiden ibaret küçük bir ekipti. Ekipte, Mustafa Kemal'den başka, İttihat ve Terakki'nin tetikçisi diye bilinen Yakup Cemil, Şair Ömer Naci, Sapancalı Hakkı ve birkaç kişi daha vardı. Ekip, Şam'a gitmek üzere vapura bindi fakat Harbiye

Nezareti üç gün sonra onları geri çağırdı. Kara yoluyla Halep'ten Mısır'a geçmeleri kararlaştırılmıştı. Yola çıkılmasına izin verildiğinde, bir Rus vapuru bulundu ve bu vapurla hareket edildi. Mustafa Kemal, Urla'dan yolladığı bir mektupta, Fuat (Bulca) Bey'den annesi Zübeyde Hanım'a vazifelerinin mahiyetinin bildirilmemesini, tayın hakkının ise yokluğunda annesine verilmesini rica ediyordu. Bir hafta süren vapur yolculuğu İskenderiye limanında son buldu.

İtalyanların Trablusgarp'a saldırısı İstanbul gazetelerinde büyük manşetlerle duyuruluyordu. Libya'nın da vatan toprağı olduğu, savunulması gerektiği yolunda hamasi yazılar, gazete sütunlarını doldurmaktaydı. Yunanlı âsilere karşı büyük zafer kazanmış Albay Enver Bey'in Libya'ya gönderilmesi isteniyordu.

Yine Yunanlı âsilere karşı girişilen savaşta büyük kahramanlık ve yararlık gösteren bir başka genç subay da, Arnavut kökenli Ahmet Niyazi Efendi'ydi. Ahmet Niyazi, genç yaşta kazandığı bu başarısından ötürü üsteğmenliğe terfi ettirilmişti.

1908'de de 400 kadar gönüllüyle birlikte dağa çıkıp Balkanlar'da çetecilerin tozunu attıran Resneli Niyazi Bey, hükümete kafa tutarcasına gönüllü birlikleri tertip edeceğini, onları alıp Trablusgarp'a gideceğini ve İtalyanları tepeleyeceğini ilan ediyordu. O günlerde Niyazi Bey siyasi olaylara pek karışmamaktaydı. İttihat ve Terakki'nin Manastır hizbine mensup olduğu ve Selanik hizbi Manastır hizbini etkisiz hale getirdiği için, Niyazi Bey de siyasi eylemlerden uzak durmaktaydı. Buna rağmen Enver Bey gibi o da büyük bir üne sahipti ve ikisi de bir sevgi halesiyle çevriliydiler. Halk arasında adlarına türküler düzülmüştü. Niyazi Bey'in gönüllü birliği kurma niyetine dair haber İstanbul basınında yer alınca, halk arasında, "Niyaziler, Enverler..." nidaları yükseldi. Ülkenin çeşitli yerlerinden genç vatanseverler ve Darülfünun'da (Üniversite) okuyan talebeler, gönüllü olarak savaşa gitmek için girişimlerde bulundular. Gazetelere beyanat verenler dışında, Niyazi ve Enver beylere mektuplar da yağmaya başladı. Askeri lider olarak nitelendirilen bu iki genç komutan, âdeta bir kamuoyu baskısıyla vazifeye çağrılıyordu.

Enver Bey, bir askeri birliğin başında olduğundan niyetini açıkça belli edemiyordu ama, verilecek bir vazifeye hemen koşabileceğini Erkân-ı Harbiye'ye bildirmişti.

Niyazi Bey ise, gönüllü birlik kuracağını ilan ettiğinden, beklemeye ve müracaatları incelemeye başlamıştı.

İstanbul'dan gelen gazetelerdeki bu haberler üzerine Yenice Kaymakamı İbrahim Süreyya Bey de büyük bir heyecana kapılmıştı. Yıllarca vatana hizmet duygularıyla kavrulan kafasında bir şimşek çaktı: Resneli Niyazi Bey'in kuracağı gönüllü birliğine katılmaya karar vermişti.

Yapılacak ilk iş, Niyazi Bey'e bir mektupla müracaat etmekti. Mektubu yolladı. Birkaç gün sonra ikinci mektubu kaleme aldı. Bekledikçe sabrı tükenen Kaymakam Bey, Niyazi Bey'in karargâhına gidip bizzat görüşmeye karar verdi, ertesi sabah da kalkar kalkmaz yola çıktı.

Niyazi Bey'in karargâhına varınca, kendisini Yenice Kaymakamı olarak takdim etmeden, bir gönüllü nefer olarak geldiğini söyledi, Niyazi Bey'e ne zaman yola çıkılacağını sordu. Niyazi Bey'den aldığı, "En yakın zamanda," cevabı İbrahim Süreyya'yı tatmin etmedi. Israrla bir tarih vermesini istedi. Niyazi Bey'in, bu işlerin kolay olmadığını söylemesi, gönüllülerin bir yerde toplanması, onların silahlı eğitime tabi tutulması, kendilerine kıyafet bulunması, yol/harcırah masraflarının tedariki, Afrika'nın hangi limanına çıkılmasının kararlaştırılması ve vapur bulunması gibi çeşitli gecikme nedenleri sayması üzerine, İbrahim Süreyya Bey'in kafasında, "Bu adam bu işi yapamaz," kanaati hasıl oldu ve kendi göbeğini kendi kesmeye karar verdi.

Niyazi Bey'in yanından ayrılıp Yenice'ye dönünce, eldeki acil evrakı sonuca bağlamak için gece gündüz çalışıp işlerini bitirdi. Sonra Selanik'teki Vali Paşa'ya, kendisiyle görüşmek istediğine dair bir telgraf çekti. Vali Paşa daha önce kendisine, "Ne zaman sıkıntın olursa gel," demiş olduğu için, bundan cesaret almıştı. Ertesi sabah "Gel," cevabını alınca, gayet tumturaklı cümlelerle, nazikane, istifasının kabulünü istirham eden bir mektup yazdı, mektubu cebine koyup Selanik'in yolunu tuttu.

Paşa'nın kapısına geldiğinde, son derecede heyecan içindeydi. Ya Vali Paşa istifasını kabul etmezse, ne yapacaktı? Ama babacan Vali Paşa'yı nasıl olsa ikna edebileceğini inanarak kapıyı vurup içeri girdi.

Vali Paşa, genç Kaymakamı güler yüzle karşıladı, yer gösterip, "Buyur otur," dedi. Gene güleç yüzle, gayet samimi bir şekilde, "Ne derdin var?" diye sordu.

Kaymakam İbrahim Süreyya, yaşlı, ak sakallı, babacan tavırlı Vali Paşa'ya gayet nazikane, "Dertten ziyade isteğimin kabul edilmesini arz ederim Paşa Hazretleri," dedi ve sustu, aynı anda da cebinden çıkardığı mektubu Vali Paşa'ya uzattı.

Vali Paşa mektubu aldı, masasının üzerindeki hokka takımının önünde duran sedef kabzalı zarif açacağı aldı, zarfın üst köşesinden keserek açtı. İçinden çıkardığı dörde katlanmış mektubu açarken bıraktı ve önündeki okuma gözlüğünü, burnu üzerindeki kelebek gözlükle değiştirdi.

İki satırdan ibaret olan dilekçeyi okuduktan sonra, karşısında oturan genç kaymakama hayretle baktı. Bakışları sorularla doluydu. Sonra konuşmaya başladı:

"Meslek hayatınızın henüz başındasınız, niçin bırakıp gitmek istiyorsunuz? Güzel bir istikbaliniz olabilir, yakında mutasarrıf(*), sonra da vali olabilirsiniz. Bulunduğunuz yerden mi memnun değilsiniz?"

Vali Paşa'nın bu soruları karşısında İbrahim Süreyya, başını öne eğmiş, sessizce duruyordu.

Kaymakamdan bir cevap alamayan Vali Paşa ısrarla sorularını sürdürdü:

"Eğer Yenice'den memnun değilseniz, daha müsait bir yere tayininiz için yardımcı olabilirim. Sizler gibi gençlerle çalışmak bizlere de şevk veriyor. Sizlere yardımcı ve koruyucu olmak da bizlerin vazifesidir."

İbrahim Süreyya'dan gene bir ses çıkmadı. Sessiz kalmakla istifada ısrarlı olduğunu belli etmeye çalışmaktaydı, ama Vali Paşa'nın da sabrı tükenmekteydi. Son bir soru sordu:

"Bir tehdit mi aldınız?"

Bu soruya da cevap alamayınca, "Bana istifanızın gerçek nedenini açıklamazsanız kabul etmeyeceğim," deyip kestirip attı, elindeki istifa mektubunu da masasına fırlattı. Gözlerini, karşısında oturan genç kaymakama dikmiş bekliyordu.

(*) İl ve ilçe arasında bir idari bölüm olan sancak yöneticisi.

İbrahim Süreyya, gayet sıkıntılı bir durumdaydı. Son derece alçak bir sesle ve yere bakarak konuşmaya başladı:

"Paşa Hazretleri, bendenizin Yenice'den hiçbir memnuniyetsizliği yok. Tehdit filan da edilmedim. Ben vatanımın düşman saldırısı altında olduğunu görüyor ve bununla mücadele edebilmek için vazifemden ayrılmak istiyorum. İtalyanlar Trablusgarp'a saldırdılar, orada dövüşecek askere ihtiyaç var. Ben gönüllü olarak gitmek istiyorum. Bu nedenle istifa etmeye karar verdim. Lütfedin, kabul buyurun ve beni bu azaptan azat edin. Benim yerime kaymakam olabilecek bir başkasını bulabilirsiniz. Bendenize en büyük iyilik, beni bırakmanızdır..."

Genç kaymakamın bu vatanperver düşüncelerle gerekçe göstermesi Vali Paşa'yı duygulandırmıştı. Gözlerinin pınarlarında yaşlar birikiyordu. Ağzından birkaç kelime çıktı:

"Keşke ben de genç olsaydım."

Vali Paşa uzandı, kalemini eline aldı ve İbrahim Süreyya'nın dilekçesine onay verip imzaladı. Zile basıp hademesini çağırdı, ona, "Bunu evrak kalemine götür, hemen gereğini yapsınlar," dedi.

Genç Kaymakam yerinden kalkmış ayakta bekliyordu. Babası yaşında olabilecek ak sakallı Vali Paşa'ya doğru bir adım attı, elini tutup öptü. Büyük bir heyecan içindeydi, yüreği kuş gibi çarpıyordu. "Teşekkür ederim," bile diyemedi. Vali Paşa da ayağa kalkmıştı, genç adamın sırtını sıvazladı, "Yolun açık olsun," dedi.

İbrahim Süreyya, hızlı adımlarla önce odadan, sonra binadan çıktı... Aynı hızla, ertesi sabah da Yenice'den ayrılacaktı.

İskenderiye'ye

Yenice Kaymakamlığından istifa edip yola çıkan İbrahim Süreyya'nın yanında ufak bir çantadan başka bir şey yoktu. Yatağını ve diğer eşyasını bir denk haline getirtmiş ve yük vagonu furgona verip İstanbul'a yollatmıştı. Atını da satmış, parasının kendisini Trablus'a götürmeye yetip yetmeyeceğini hesap ediyordu. Kasımın son günleriydi...

İstanbul'da Sirkeci garına iner inmez, Üsküdar'a geçmek yerine, Galata'daki vapur acentelerini dolaşıp, Mısır'a, Tunus'a sefer eden vapurların hareket günlerini ve saatlerini öğrenmek istedi.

Dabkoviç acentesinden, bir Romanya vapurunun ertesi akşam İskenderiye'ye hareket edeceğini öğrenince, cebindeki parayla bir bilet almak istedi; parası ancak ikinci mevki bir bilete yetiyordu ama tereddüt etmeden bileti kestirdi, sonra Üsküdar'ın yolunu tuttu.

İstanbul'da kışın kapısı açılırken, gökyüzü gri bir tabaka halini alırdı, zaman zaman koca şehri kar örtmüş olurdu... Oysa o gün, İstanbul bulutsuz bir gün yaşıyordu. Güneş yoktu gerçi, ama insanın içini kasvete boğan bir gün de değildi. İbrahim Süreyya, vapurla karşı yakaya geçerken şehre damgasını vuran kubbelere bakıyor, onları içine sindiriyordu. İstanbul'u gerçekten çok özlemişti. Boğaz'dan esen hafif rüzgârı koklarcasına ciğerlerine dolduruyordu. Kamaraya girmek bile istemedi, yol boyu ayakta durdu.

Geleceğini, annesine ve ablasına bildirmemişti. Mihrünnisa Hanım ağabeyini görünce bir çığlık attı. İçerden annesi Cenaniyar Hanım, "Ne oluyor?" diye koşup geldi, oğlu İbrahim'i kapıda görünce o da afalladı. Ana-kız gülerek, ama içlerinden endişelenerek, "Hayrola! Niçin haber vermeden geldin?" diye sordular. İbrahim Süreyya

istifa ettiğini söylemedi. "Vazifeten bir teftişe çıkacağım. Ani oldu, haber veremeden geldim," deyip annesinin boynuna sarıldı kaldı.

Nasıl söylesindi vazifesini bıraktığını ve Afrika çöllerinde bir maceraya gittiğini... Buna ana yüreği dayanır mıydı? Duyanlar ona deli demez miydi?

Annesiyle ablası hemen mutfağa geçip, İbrahim Süreyya Bey'in uzun zamandan beri hasret kaldığı yemekleri pişirmeye koyuldular. Cenaniyar Hanım, İbrahim'inin patlıcan kızartması ve bol domatesli pilava doyamadığını bildiği için kızı Mihrünnisa'ya patlıcanları soydurdu, sonra kendisi kalın dilimler halinde kesti, tavaya zeytinyağını döküp harlı ateşin üzerine koydu. Bir yandan da evdeki kilerde ne kadar domates varsa hepsini çıkarttı, soydu, dilimledi, pirinci tepsiye döktü, gözlüklerini takıp pirincin taşlarını ayıkladı. Mihrünnisa Hanım yoğurt var mı diye teldolaba uzandı, kâsenin boş olduğunu görünce, annesine bir şey demeden yeldirmesini sırtına geçirdiği gibi köşe başındaki bakkala koştu, yoğurt alıp geldi.

İbrahim Süreyya ise, kafeste aslan misali salonun ortasındaki masanın etrafında dolanıp duruyor, ikide bir, avucunu koklar gibi bıyıklarını düzeltiyordu sinirli sinirli. Annesi onun bu halini görse mutlaka işkillenir ve acayip bir şeyler döndüğünü sezerdi. Bir taraftan kendi kendine telkinde bulunuyordu İbrahim Süreyya Bey; içinden, "Sakin ol, heyecanını bastır, renk verme, nasıl hareket edeceğini kırk defa düşündün, şimdi ne dolanıp duruyorsun," diyordu habire. Bir süre sonra kendini sakinleştirmeyi başardı, volta atmayı kesti ve duvara dayalı kitaplığın alt rafında üst üste yığılı duran gazeteleri aldı. Aradığı elbette Trablusgarp ile ilgili haberler ve makalelerdi. Bütün gazeteler başlıkları dahil bu haberlerle doluydu. Her haberi satır satır okudu, sonra sayfaları çevirip makalelere geçti. İstanbul basını İtalyanlara gereken cevabın harp ilanı olacağı üzerinde duruyordu. Harbiye Nezareti ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin(*) tebliğlerini aradı, bulamadı, "Belki yeni birlikler gönderilmesine karar verilmiştir," diye düşünüyordu.

İbrahim Süreyya gazeteleri okurken annesi seslendi:

"İbrahim, yemek hazır, haydi gel!..."

(*) Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı.

Kalkıp yemek odasına girdi İbrahim Süreyya Bey. Patlıcan kızartmasını görünce yüzünde güller açtı, annesine, "Sevdiğimi nasıl da bilirsin..." dedi, sonra kendisine ayrılmış olan yere, masa başındaki sandalyeye oturdu. Annesiyle ablası da karşılıklı olarak iki yanına oturmuşlardı. İbrahim Süreyya Bey'in uzattığı tabağa, ortadaki servis tabağından aldığı patlıcan dilimlerini koymaya başladı annesi, ablası da yoğurt kâsesini uzattı. İbrahim Süreyya Bey, yoğurda sarımsak koyup koymadıklarını sordu, Mihrünnisa Hanım, "Belki dışarı çıkmak istersiniz, ağzınız kokmasın diye koymadım. Eğer arzu ediyorsanız evde sarımsak var, vereyim," dedi.

İbrahim Süreyya Bey'in, "Dışarı çıkmayacağım, bugünü sizinle beraber geçirmek istiyorum, getir sarımsağı," demesi üzerine, Mihrünnisa Hanım hemen kilerden bir baş sarımsak aldı, eliyle kırıp birkaç dişi ayırdı ve ince sivri uçlu bıçakla çenterek bir tabağa koydu, getirip yoğurt kâsesinin içine döktü, çatalla yoğurdu çırpıp karıştırdı. İbrahim Süreyya Bey, uzatılan kâseden birkaç kaşık alıp patlıcanların üzerine yaydı ve sonra çatalıyla dilimin birini ikiye bölüp bir parçayı ağzına attı.

Kızartmanın ardından, annesi masadaki tencerenin kapağını açar açmaz, etrafı mis gibi tereyağlı domatesli pilavın kokusu sardı. İbrahim Süreyya çok özlediği domatesli pirinç pilavını da afiyetle yedikten sonra, sofrayı toplayıp salona geçtiler. Alışılagelmiş hoşbeşten sonra, İbrahim Süreyya'nın beklediği üzere, sorular başladı. Önce annesi, nereye gittiğini sordu.

İbrahim Süreyya cevaplarını kafasında çoktan hazırlamıştı:

"Nereye göndereceklerini bildirmediler. Talimatı, Dahiliye Nezareti'nden yarın sabah alacağım," dedi.

Sonra ablası ne kadar kalacağını sordu.

Buna da, "Daha nereye gideceğim belli değil ki, ne kadar kalacağımı bileyim," diye cevap verip atlattı.

Başka sorulara muhatap olmamak için kendisi başladı sormaya. Önce sağlıklarından, peşinden mali durumlarından söz açtı. Gecenin geç saatlerine kadar konuştular. Annesi kendisine kaşla göz arasında yatak hazırlayıvermişti. Yün şilte üzerine kar gibi beyaz bir çarşaf örtmüş, işlemeli yorganını sermişti. İbrahim Süreyya, ertesi gün yola çıkacağını söyleyip yol yorgunluğunu bahane etti, annesin-

den izin alarak odasına çekildi. Kız kardeşiyle annesi de salonun öte yanındaki, kendi odalarına çekildiler. Birlikte yatıyorlardı.

İbrahim Süreyya belki de yıllardır böylesine rahat ve yumuşak bir döşekte yatmamıştı. Gözlüklerini yanı başındaki komodinin üzerine, başını da yastığa koyar koymaz daldı.

Sabahın ilk ışıklarıyla uyandı, kabil olduğunca sessiz davrandı, elini yüzünü yıkar ve tıraş olurken musluk suyunun bile ses çıkartmamasına dikkat etti. Sabah uykusunu annesinin sevdiğini çocukluğundan beri bilirdi. Çantasını açtı, götüreceği giysileri bir kez daha gözden geçirdi: İki takım çamaşır, dört çorap, yarım düzine mendil, gömlekler, yelek, yedek gözlük, tıraş usturası, silindir sabun, kıldan yapılma tıraş fırçası ve ustura bileme kayışı, mutlak gerekli olan eşyaydı. Çantanın kapak kısmındaki gözde de kalemleri, kâğıt ve zarfları vardı. Üstüne giyeceği kalınca elbise, yelekliydi. Ceplerinde köstekli saati, akik üzerine kazılmış imza mührü, para cüzdanı, hüviyeti, mendili, kalemi, tespihi vardı. Komodinin üzerindeki gözlüklerini aldı, mendiliyle silip temizledikten sonra taktı ve bir an aynada kendine baktı... Sonra çantasını aldı, ayaklarının ucuna basarak odasından çıktı, kapının kenarındaki küçük etajerin üzerinden fesini alıp başına oturttu, sonra da kapıyı usulca açıp dışarı çıktı. Kapının kapanırken ses çıkartmaması için azami dikkati harcadı; kapıyı örttükten sonra hızlı adımlarla Ahmediye meydanına yürüdü, çocukluğunun, talebeliğinin geçtiği yollara bakarak ilerledi, Galata'ya gitmek üzere iskeleden vapura bindi.

Üsküdar iskelesinden vapur kalktıktan sonra, Şemsi Paşa Camii'ni görmek için bakındı. Sinan'ın bu biblo gibi şaheserini pek severdi İbrahim Süreyya Bey. Camiyi âdeta bakışlarıyla okşarcasına seyretti ve daha fazla rüzgâr altında kalmamak için vapurun iç kısmına girdi.

Karaköy'deki iskeleye yanaşmışlardı. İbrahim Süreyya Bey vapurdan indi, etrafına bakındı, kendisini Mısır'a götürecek olan iki bacalı bembeyaz Romanya vapuru, rıhtımda bir kuğu gibi duruyordu. Henüz saat erken olduğu için gemiye binen yoktu. Sadece kuru yük ve kumanya hamuleleri (gemi yükü) yükleniyordu. Birkaç vinç makinisti ile birkaç hamalın bağırışlarından başka ses de duyulmuyordu. Şehirde ziyaret edeceği kimse yoktu. Annesini düşün-

dü bir an, kadıncağızın sabah kalktığında oğlunun gitmiş olduğunu fark edince, "Gene hırsız gibi sıvışmış gitmiş," diye söyleneceğini adı gibi biliyordu.

Karaköy'deki fırına gitti, henüz çıkmış poğaçalardan beş tane aldı, bir kesekâğıdına doldurttu; bir tanesiyle kahvaltı edecek, diğerlerini yolluk olarak yanma alacaktı. Yeraltı Camii'nin önünden geçip öteden beri bildiği bir kahveye giderken, poğaçalardan birini kesekâğıdından çıkardı, yemeye başladı. Kahveden içeri girince bir çay ısmarladı, tenha bir köşedeki masaya çöktü, elindeki çantayı ayağının yanına koydu, eğilip açtı, kapağındaki cepten bir kâğıt ile bir zarf çıkarttı, sonra çantanın kapağını kapadı.

Garsonun getirdiği çay bardağına iki şeker attı, karıştırıp yudumlayarak tadına baktı. Masanın üzerine bıraktığı yarım poğaçayı yerken çayını da içti ve kahvaltısını tamamladı. Zaten boğazsız bir insandı, fazla yemeyi sevmez ve midesini şişirmezdi... Altmış kiloya çıktığı hiç olmamıştı...

Kahvaltısını ettikten sonra garsona işaret ederek, bir nargile doldurup getirmesini buyurdu. Nargilenin gelişini beklerken ceketinin iç cebinden kalemini çıkardı, çantasından aldığı kâğıdı önüne çekti ve yazmaya başladı:

"Canım Anneciğim,

"Size veda bile etmeden evden ayrılmak zorunda kaldığım için çok müteessirim. Ben Trablusgarp'a, harbe gidiyorum. Yenice Kaymakamlığından istifa ettim ve gönüllü nefer olmaya karar verdim. Siz bu satırlarımı okurken, ben Romanya vapuru ile Mısır'a doğru yola çıkmış olacağım.

"Düşman, vatan toprağının bir parçası olan Libya'ya saldırırken ben köşede oturup kalamazdım. Vatan aşkı olan her genç gibi, ben de kendi üstüme düşen vazifeyi ifa etmekten uzak kalmak istemedim.

"Mümkün mertebe, gittiğim yerlerden sizi haberdar etmeye azami gayreti göstereceğim. Düşmanı tepeler tepelemez döneceğim ve huzuru kalp ile yaşayacağız.

"Eğer dönememek kaderde var ise, beni hayırla yad edin.

"Ellerinizden öperim. Hepinizi, Mihrünnisa'yı ve sizi, Cenab-ı Hakk'a emanet ederim."

Yazısını bitirince altına "İbrahim" diye imza attı. Mektup kâğıdını dörde katlayıp zarfa koydu, zarfın üzerine adresi yazdı, tutkallı kısmını dili üzerinde kaydırıp kapattı ve mektubu cebine koydu. Sonra, bir işi daha halletmenin verdiği gönül rahatlığıyla, nargilesini keyifle içmeye başladı. Garson arada bir ateş getirip lülenin üstündeki küllenmiş kömür parçalarını alarak nargileyi yeniliyordu.

İstanbul'da geçirdiği hayatı, safha safha gözlerinin önünden geçiyordu. Sünnetinde dedesinin verdiği tek lirayı, annesinin, "Kaybedersin," diyerek elinden alışını tebessümle anıyor, başına fes giydirilip evdeki hatun kişilerin gözyaşları arasında mektebe uğurlandığını, rüştiye ve idadiden mezuniyetlerini bir bir hatırlıyordu. Arkadaşlarıyla birlikte, Yenicami'nin merdivenlerine yanaşan kayıklara binip Üsküdar'a geçişlerini düşünüyor ve Eminönü'nün şimdiki haline şaşıyordu.

Köstekli saatine bakıp vaktin öğleyi geçtiğini fark edince kalktı, nargileyle çayın parasını bahşişiyle birlikte ödedi ve kahvehaneden çıkıp rıhtıma doğru yürümeye başladı.

Tek tük de olsa yolcular, ellerinde bavullarıyla geminin merdivenlerinden yukarıya çıkıyorlardı. İbrahim Süreyya da yolcular kapısından geçti ve merdivenlerden çıktı, beyaz kasketli zabite elindeki bileti uzattı. Geminin zabiti bir kamarota işaret edip yolcunun kalacağı kamarayı göstermesini emretti. Kamarot önde İbrahim Süreyya arkada, gemiye girip bir kat aşağı indiler, ince uzun koridordaki bir kapının önünde durdular. Kamarot elindeki her kapıyı açan anahtarla kamaranın kapısını açtı ve içerdeki ranzalı iki yataktan üstte olanının kendisine ait olduğunu belirtti. İbrahim Süreyya elindeki çantayı yatağının üzerine bıraktı, sonra, elindeki anahtarlardan üzerinde kamara numarası taşıyanını kendisine uzatan kamarota bahşişini verdi. Kamaraya yerleşti, ardından dışarı çıkıp geminin merdivenlerinden rıhtıma indi ve yolcu salonunun içinde bulunan postanede, annesine yazdığı mektubu pullayıp posta kutusuna attı. Sonra gemiye döndü... Yapacak bir işi yoktu, bu yüzden vakit geçirmek için gemiyi dolaşmaya başladı: Yemek salonunu, oturma salonunu, okuma salonunu, güverteleri, kıç üstündeki oyun yerini gezip, neyin nerede olduğunu öğrendi.

Gün batarken, gemideki personelin faaliyeti de artmıştı... Nite-

kim kısa bir süre sonra palamarlar çözüldü, gıcırdayan makaralardan iplerin çekilmesiyle merdiven kalktı, gemi mağrur bir düdük sesiyle şehri selamladı ve yavaş yavaş yol almaya başladı. Güvertede birikmiş yolcular, geride kalanlara gözyaşları içinde el sallıyor, gemi uzaklaştıkça havada mendiller sallanıyordu.

Sarayburnu önlerine yaklaşırken, İbrahim Süreyya, diğer yolcuların aksine iskele tarafındaki güverteye çıktı, kollarını küpeşteye dayayıp Kız Kulesi'ni seyretti. Sonra orayı kerteriz tutarak Çifte Kayalar'dan Yalıboyu'nu izledi, uzaklardan, dedesinin konağını seçip buldu. Buna için için pek sevindi. Vapur biraz daha ilerleyince Selimiye Kışlası'nın duvarlarını gördü. Orada, dünyanın ilk hemşiresi Florence Nightingale ile, ta Jamaika'lardan gelen "Sarı Doktor" lakaplı Mary Seacole'un yaralı askerlere bakarak çoğunun ömrünü uzattığını hatırlayıp kendi kendine şu soruyu sordu: "Acaba Trablusgarp'ta da bu hemşireler gibi şefkat anaları bulunacak mı?" Moda, Fenerbahçe, Adalar arasından, gecenin karanlığını yararak geçen vapurun bütün ışıkları yanmıştı. İbrahim Süreyya, üşütmek korkusuyla içeri girdi... Canı yemek falan istemiyordu, doğruca kamarasına gitti, çevik bir hareketle üst ranzaya sıçrayıp sırt üstü uzandı.

Yolculuk olaysız bir şekilde devam ediyordu. Yolcuların çoğu, Mısır'a ve Kuzey Afrika'daki diğer ülkelere giden Araplar ve onların aileleriydi. İbrahim Süreyya'nın bunlardan hiçbiriyle ahbaplık kurmaya niyeti yoktu. Onun kafasını meşgul eden tek mesele, bir an önce birliğine ulaşmaktı. Yemeklerin iyi olup olmadığına bile aldırmıyor, önüne ne konursa bir-iki çatal almakla yetiniyordu. Çok kişi müzikli salonda eğlenmeyi tercih ederken o kütüphane salonuna gidip, eski de olsa, Fransızca gazetelere bakıyor, yarım yamalak Fransızcasıyla, İtalyanlarla Osmanlıların savaşı hakkında bilgi edinmeye çalışıyordu.

İstanbul'dan ayrıldıkları geceden beri kamarasına başka yolcu gelmemişti, tek başına seyahat ediyordu.

Romen vapuru yedinci günün sabahı İskenderiye açıklarına ulaşmıştı. Öğlene doğru rıhtıma yanaştılar, merdivenden indirildikten sonra yolcular gemiden ayrılmaya başladı. O da diğer yolcularla birlikte indi...

• • •

İbrahim Süreyya bu yolculuğu yaparken, Mustafa Kemal ile arkadaşları da, İstanbul'dan bindikleri Rus bandıralı vapurla yedi gün sonra İskenderiye'ye varmışlardı.

Vapura İstanbul'dan Erkânıharp Yüzbaşısı olarak binen Mustafa Kemal, İskenderiye'ye Erkânıharp Binbaşısı olarak inmişti; terfiini yolda gelen bir telgrafla öğrenmişti.

Trablus ihtilafı artık resmen İtalyan-Osmanlı harbine dönüşmüştü.

Binbaşı Mustafa Kemal, İskenderiye'de tesis edilen Askeri İrtibat Şubesi'nden, arkadaşları Yüzbaşı Nuri (Conker) ve Yüzbaşı Fuat'ın (Bulca) yola çıkmış olduklarını, birkaç güne kadar geleceklerini öğrenmiş ve onları beklemeye başlamıştı. Onlar da geldikten sonra, İskenderiye'de geçirdikleri bir haftalık süre içinde, yol boyunca gerekli olacak kumanya ve mühimmatı temin ettiler. Artık yolculuğa hazırdılar. 18 Kasım 1911 tarihi, bayrama rastlayan bir cuma günüydü; o gün istasyona gidip trene bindiler; uzun bir yolculuktan sonra tren, demiryolunun son bulduğu Ebulhaccac istasyonunda bütün yolcularını indirdi. Bundan sonra yolculuk karayolundan yapılacaktı. Subaylara atlar getirilmişti. Mustafa Kemal ile arkadaşları atlara bindiler ve gece-gündüz demeden, Defne istikametinde yol aldılar. Yol, yol demeye bin şahit isteyecek kadar kötüydü. Sahrada bir çizgiden ibaret olan yol boyunca, yerleşim merkezi olarak, sadece birkaç bedevi çadırı vardı; vahalarda kurulmuştu bu siyah kıl çadırlar... On iki gün süren bu yolculuğun ortasında, at değiştirmek için yapılan konaklamada, at bulamayınca, yollarına develerle devam ettiler.

Defne'ye vardıklarında, kasabada doğru dürüst tek bina dahi olmadığını gördüler. Etrafta tek bir ağaç yoktu; sadece birkaç çalılık, o kadar... Binbaşı Mustafa Kemal ve yüzbaşılar, tuttukları bir evde aynı odada kalıp bir süre dinlendiler. Daha sonra iki günlük mesafede bulunan Tobruk üzerinden Derne'ye gitmek üzere yola çıktılar; Tobruk'tan Derne'ye gidiş de bir hafta aldı.

Derne, İtalyanlar ile Osmanlı birlikleri arasındaki ilk çatışmanın merkeziydi. Buradaki su yataklarını düzeltmeye çalışan Arap işçilerle onları korumakla görevli İtalyan askeri birliği, topçu bataryası eşliğinde bir taburla saldırıya geçmiş ama Osmanlı birliği karşı du-

rup İtalyanları püskürtmüştü. Derne'deki Osmanlı askerinin bütün mevcudu 400 kişi kadardı.

Yüzbaşı Nuri (Conker), eniştesi Salih'e (Bozok) yazdığı bir mektupta, aylardır, çarşaf içinde dahi olsa hiçbir dişi yaratığa rastlamadıklarını ve bundan sonra gidebilecekleri yerin ancak cennet olabileceğini yazarak duygularını dile getirmiş ve eklemişti: "Kendimi Aynaroz'da sanıyorum."

Derne'de kalamadıkları takdirde Bingazi'ye gitmeleri gerekeceğini biliyorlardı.

Mustafa Kemal Derne'ye vardığında, Derne Kuvvetleri Komutanlığını üzerine aldı. 19 Aralık 1911 günü başlayan bu vazifesi, 24 Ekim 1912'ye kadar sürecekti. Derne Komutanı olduğu zaman İtalyanların durumunu inceledi: İtalyanlar 4 Ekim 1911'de Tobruk'a, ertesi gün Trablusgarp'a, bir sonraki gün Derne'ye, on gün sonra Homs'a, 19 Ekim'de de Bingazi'ye asker çıkartıp birlik sevk etmişlerdi.

Mustafa Kemal'in Libya'ya gelişinden bir ay kadar sonra cepheye, Selanik'ten yakın arkadaşı Ali Fethi de (Okyar) intikal etmişti. Derne'de de Yüzbaşı Ali (Çetinkaya) ve Yüzbaşı "Deli Halit" bulunuyordu.

Mustafa Kemal, Derne Komutanlık Karargâhını Aynmansur'da kurmuş, İstanbul'dan yeni birlikler gönderileceği haberini de aldığı için şimdi o birlikleri bekliyordu.

İbrahim Süreyya Bey, başında fesi, elinde çantası, üzerinde yelekli takım elbisesi, ayaklarında ince köseleli iskarpinleriyle Romen gemisinin merdivenlerinden indi ve giriş kontrollerini yaptırmaya başladı. Karşısındaki memura, Osmanlı Askerlik Dairesinin nerede olduğunu sordu. Memur, Arapça ağız kalabalığı içinde doğru bir harekette bulundu ve eliyle limanın sonundaki binayı işaret etti. Bu hareket, İbrahim Süreyya'nın aradığı cevabı bulmasına yetmişti. Gerekli muameleyi tamamladıktan sonra, Mısırlı memurun gösterdiği yöne doğru yürümeye başladı. Gittiği yer, Osmanlı Askeri İrtibat Şubesi'ydi. Kapıdaki nöbetçiye, şube başkanıyla görüşmek istediğini söyledi, nöbetçinin tarifi üzerine üst kata çıktı ve büyük bir kapısı olan odanın önünde durdu; kapıyı tıklattıktan sonra bekle-

meden açıp girdi. İçerde yaşlı bir asker olan, şişmanca, saçları dökülmüş bir zat vardı. İbrahim Süreyya Bey, bu zata, Trablusgarp cephesine gitmek isteyen bir gönüllü olduğunu söyledi, cepheye nasıl gidilebileceğini sordu ve yardımını istedi. Savaş gücünü kaybetmiş dahi olsa arzusunu kaybetmemiş olan bu yıllanmış asker, sevecen bakışlarla süzdüğü İbrahim Süreyya'ya mutlaka bir kafileye katılmasını tavsiye edip, tek başına asla gayretkeşliğe kalkışmaması yolunda nasihatte bulundu. Sonra da, yakında kur'a askerlerinden oluşan bir birliğin gelmesini beklediklerini, onlar gelince, daha önceden İskenderiye'ye varmış olan Hilali Ahmer ekibiyle birlikte, bir tren katarı kaldıracaklarını anlattı.

İbrahim Süreyya, Şube Başkanı'na Hilali Ahmer mensuplarının nerede kalmakta olduğunu sordu. Başkan, limana yakın bir misafirhanede kaldıklarını anlatıp adresi verdi. İbrahim Süreyya teşekkür ederek çıktı ve doğruca doktorların kaldıkları adrese gitti. Burası evden bozma, otele benzer bir binaydı, aynı zamanda da, resmi zevat için misafirhane olarak kullanılmaktaydı.

Kapıdan girince, müracaata, Hilali Ahmer hekimlerinin nerede olduklarını sordu. Müracaat memuru başıyla öndeki salonu işaret etti. Bunun üzerine İbrahim Süreyya salona gitti ve orada iki üniformalı subayın başbaşa oturup konuştuklarını gördü; yaklaşıp kendini tanıttı.

Doktorlardan biri uzun boylu ve şişmancaydı; fakat şişmanlığı, boyunun uzun oluşu yüzünden pek göze batmıyordu; kendisini tanıttı: "Ben Doktor Fikret. Tanıştığımıza memnun oldum."

İbrahim Süreyya, binbaşı rütbeli iri adamın ince uzun parmaklı elini sıkarken, "Cerrah olmalı," diye düşündü.

Sonra öteki doktor kendini tanıttı: "Ben de Doktor Yüzbaşı Refik," deyip elini uzattı. Bu ince sesli doktorun da, iç hastalıkları mütehassısı olduğunu tahmin etti.

İbrahim Süreyya, doktorlara, "Ben Üsküdarlıyım," deyince, Fikret Bey, "Ben de Sultanahmetliyim. İkimiz de İstanbulluyuz demek, hemşehriyiz," diye cevap verdi.

Bir süre böylece sohbet ettiler. İbrahim Süreyya, uzak diyarlarda bir hemşehri bulmaktan ve hele bir hekimle tanışmış olmaktan dolayı kendini talihli sayıyordu. Şimdi kaygısı, otelde yer bulup bula-

mayacağı üzerineydi. Müracaat memurundan, bir yatak bulup bulamayacağını öğrenmek için kalkıp salondan çıktı. Az sonra gülerek geri döndü; yatacak yeri bulmuştu. Bu onun bugün üçüncü piyango ikramiyesiydi. Doktorları bulması, aralarından birinin hemşehri çıkması ve yatacak yerin temin edilmesi, hep yarım gün içinde olup bitmişti.

O akşam doktorlar, gönüllü asker İbrahim Süreyya'yı sofralarına davet ettiler. Açtıkları şişeden İbrahim Süreyya'ya da bir kadeh takdim eden Doktor Fikret, içki hakkında, "Bizim üzüm suyuna pek benzemez ama bunlar da mübarek hurmadan üretiyorlar. Koyunun bulunmadığı yerde keçiye..." diyordu ki, sözün gerisini misafir tamamladı: "Abdurrahman Çelebi derler..."

Doktor Fikret ile İbrahim Süreyya'nın arasındaki muhabbet, birbirlerinin kimlikleri hakkında daha fazla bilgi edinme isteğiyle koyulaşmıştı. Doktor Fikret'in anne tarafı, Osman Gazi'nin kayınpederi ve bir bakıma Osmanlı devletinin ilk kurucusu sayılan Şeyh Edebali'ye kadar dayanıyordu. Annesinin babası Şerif Paşa ise, Belgrad Kalesi'nin dizdarlığını yapmış, oğlu Tahir'i de kendisi gibi askerlik mesleğine sokmuş bir eski tüfekti. Miralaylığa (Albay) kadar yükselmiş olup Yemen çöllerinde şehit düşmüş Tahir Bey'in oğluydu Doktor Fikret. Tıbbiye'de okumuştu. Daha talebeyken yüreğine hürriyet ateşi düşmüş, gizli örgütlere karışmış ve tutuklanmış, daha sonra da İttihat ve Terakki'ye girmişti.

İbrahim Süreyya, Doktor Fikret'in de kendi talebelik döneminde çektiği sıkıntılar paralelinde yetişmiş bir insan oluşunu gördükçe, ülkesi ve milleti için öne atılmaktan çekinmeyecek bir kişiliğe sahip oluşundan büyük mutluluk duymuştu.

İbrahim Süreyya, her sabah Askerlik İrtibat Şubesi'ne gidiyor, beklenen kafilenin gelip gelmediğini soruyor, olumsuz cevap alınca gerisin geriye kaldığı yere dönüyordu. İçi sıkılsa da, beklemekten başka yapacak bir şey olmadığını biliyordu.

Mısır'a ulaştığını annesine haber vermek için bir mektup yazdı. İstanbul'dan İskenderiye'ye bir haftada geldiğini, vapurun hiç sallamadığını, kamarasında başka yolcu olmadığı için rahat bir yolculuk yaptığını belirttikten sonra, burada Hilali Ahmer ekibinin bulunduğunu ve Doktor Fikret adında, Sultanahmetli bir hemşehrisiyle kar-

şılaşıp iyi ahbap olduğunu, şimdilik işlerin yolunda gittiğini, kendisini merak etmemelerini, ilerde mümkün oldukça mektup yazacağını anlattı... Vakti bol olduğundan postaneye kadar yürüyerek gidip mektubunu yolladı.

Birkaç gün sonra, aşağıya inmiş, bir koltuğa oturmuş, geleli kaç gün geçtiğini hesap etmekteydi ki, kapıdan Askerlik Şubesi görevlilerinden birinin koşar adım girdiğini gördü. Gelen kişi Müracaat'tan, doktor beylere hemen haber verilmesini, beklenen kafilenin gece gelmiş olduğunu söylemelerini istiyordu. İbrahim Süreyya derhal odasına çıktı, neyi varsa hepsini çantasına doldurup indi ve Hilali Ahmer ekibini beklemeye başladı. Biraz sonra önde iki doktor, ardında hastabakıcı olduklarını sandığı üç kişi ve çantalarla paketleri taşıyan emirerleri gözüktüler. Herkes tamam olunca, hep birlikte limanın ucundaki Askeri İrtibat Şubesi'nin yolunu tuttular.

Şube Başkanı, kendilerine o akşamüzeri İskenderiye'den Ebulhaccac'a kalkacak trene vagonlar eklettirildiğini ve yolda kumanyalar verileceğini, yanlarına birer testi su almalarını tavsiye ettiğini söyleyip, vatan sevgisiyle dolu olarak onları yolcu etti.

Meydandaki saat ikindi vaktini gösterdiğinde, kafile otelden çıkıp istasyona doğru hareket etmişti...

Trablusgarp'a

Ebulhaccac treni peronda hazır bekliyordu. Trenin arka tarafındaki üç vagon süngülü askerlerce tutulmuş, kapıları kapatılmıştı. Gelen Hilali Ahmer ekibiyle kur'a askerlerinden oluşan birliğin subayları en önde yürüyorlardı. Gelen askerlerin hemen hepsi Anadolu'nun köy çocuklarıydı. Kimisi al yanaklı, tıknaz, topuz gibi oğlanlar, kimisi buğday renkli ince yapılı delikanlılar, kimileri de uzun ince burunlu, fırça saçlıydı. Çoğunun ayaklarında dolaklı çarık, kimisinde de postal vardı. İlk vagona subaylar bindi, diğer iki vagona da erler... İbrahim Süreyya, erlerin bindiği vagonların ilkine bindi, fakat az sonra Doktor Refik gelip kendisini ön vagona götürdü.

Tren iki gün sonra Ebulhaccac istasyonunda durdu... Burası demiryolunun son noktasıydı... Bundan sonra yolculuk karadan, yaya olarak sürecekti. Subaylar için birkaç tane de at getirilmişti ve birkaç da mekkâre (atlı araba) vardı. Birliğin ağırlıklarını bu arabalara yüklediler, arabalardan birine de Hilali Ahmer ekibinin malzemelerini koydular. Doktor Refik, İbrahim Süreyya'nın elindeki çantayı tıbbi malzeme arabasına koydurtmuştu.

Kafile, bismillah çekip yola koyuldu. Bu yol, birkaç ay önce Mustafa Kemal'in geçtiği güzergahtı.

Piyade birliği Ebulhaccac'ı terk ettikten sonra çölün ilk rüzgârlarıyla tanıştı. İki hafta süren yolculuk, vahalardaki duraklamalar ve çadır kurup kaldırmayla devam etti. Belli kuyu başlarında çıkrıklarla çekilen su bozayı andırıyordu; tuzlu ve kükürtlü suya ince kum zerrecikleri de karışmış ve su içilebilir olmaktan çıkmıştı.

Doktor Refik, askerlere ve subay arkadaşlarına bu sulardan kabil

olduğu kadar az içmelerini tavsiye etmekte ve ishal olma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemekteydi. Aslında bu suları önce kaynatmak, sonra da bir tülbentten süzüp geri kalanını ağzı kapalı bir kapta soğuyuncaya kadar bekletip azar azar içmek daha doğruydu ama elde ne öyle bir su kaynatmak üzere yakacak yakıt, ne de kap kacak vardı. Üstelik zamana karşı hareket etmek ve mesafe almak zorunluluğuyla karşı karşıyaydılar.

Görünürde tek bir ağaç yoktu. Güneş tepelerinde, önüne gelen her şeyi kavurmaktaydı. Döktükleri terin tuzundan, çoktan sırtlarında beyaz hareler belirmeye başlamıştı bile.

İlk hedef Defne'ydi. Burası aşıldıktan sonra Derne'ye kadar on günlük bir merhale daha vardı. Defne'de birkaç gün dinlenebileceklerini hesaplamışlardı, fakat İtalyanların Derne'ye saldırıya geçmeleri üzerine, Aynmansur karargâhından gelen bir emirle bu mola süresi kaldırılmış ve aynı tempoyla Derne'ye bir an önce ulaşmaları gerektiği bildirilmişti.

Emir, demiri kesmişti. Defne'ye vardıklarının ertesi sabahında, Derne'ye doğru yola çıktılar. İbrahim Süreyya, yelekli elbisesinin yeleğini çıkartmış, gömleğinin yakasını yırtıp yakasız bir mintan haline getirmişti. Ayaklarındaki iskarpinler parmaklarının tırnaklarını birbirine geçirip kanatmıştı, canı yanıyor, fakat hiç sesi çıkmıyordu. Çektiği ıstırap, gönüllü olmanın bedeliydi ve bunu da severek ödüyordu.

Kızgın güneş altında gündüzleri yürüyerek, geceleri de taşı çatlatan soğukta büzülüp yatarak, yirmi dört saatlerini peksimet yiyip berbat, pis sular içerek doldurdular; Derne'ye her an biraz daha yaklaşmaktaydılar. Atlar bile bu yolculuğa zor dayanıyordu. Doktor Refik'in korktuğu başına gelmiş, piyadelerin yarısına yakını ishalden perişan olmuştu.

Mevsim kıştı, aylardan da şubat; ama o nasıl bir kıştı ki, güneş her şeyi ve herkesi kavurmaktaydı. Oysa Üsküdar'da olsun, Yenice'de olsun, şubat bembeyaz bir ay olurdu, buradaki gibi kıpkırmızı değil...

Derne'ye vardıklarında kendilerini nöbetçi subayı Yüzbaşı Ali (Çetinkaya) karşıladı. Atlarından inen subayları selamladıktan sonra onlara bir eri mihmandar olarak verdi ve subayların bulunduğu ça-

dıra gönderdi. Eratı sıraya dizdi, karşılarına geçip bakmaya başladı. Gözleri, İbrahim Süreyya'nın üstünde takılıp kaldı. Ona hitaben:

"Sen kimsin?" diye sordu.

İbrahim Süreyya, müstafi (istifa etmiş) bir kaymakam olduğunu söylemedi.

"Gönüllü bir neferim," dedi.

Bu cevap Yüzbaşı Ali Efendi'yi tatmin etmemişti.

"Nerelisin?" diye sordu.

Bu kez, "Üsküdarlıyım," diye karşılık aldı.

Yüzbaşının niyeti, karşısında dizilmiş eratın arasında çürük diş gibi duran İbrahim Süreyya'yı konuşturmaktı.

"Askere gelmeden önce ne yapardın? İşin neydi?" diye sert bir ses tonuyla sordu. İbrahim Süreyya, gayet sakin bir sesle:

"Memurdum," deyip sustu.

Yüzbaşı Ali Efendi içinden, "Bu adam bir şeyler saklıyor. Ben onu konuşturmasını bilirim" diye geçirdi ve arkasında duran süngülü iki ere İbrahim Süreyya'yı işaret ederek, "Götürün" dedi.

Askerler onu götürecekleri yeri de, nasıl götüreceklerini de çok iyi bilmekteydiler. Yüzbaşının komutu üzerine iki er de birden İbrahim Süreyya'nın bileklerine yapışıp kolunu kıvırdılar ve kelepçeleri geçiriverdiler, sonra da ite kaka ilerdeki tutuklu çadırına götürdüler. Kaçmaması için de ayak bileklerine pranga vurdular.

Mevkiini, parlak geleceğini bırakıp cebinden paralar harcayarak vatan için canını vermeye gelen İbrahim Süreyya, bunca meşakkat sonunda vardığı yerde, gelir gelmez böyle bir muameleyle karşılaşacağını hiç beklemiyordu. İlk anda yüreğini hüzünlü bir acı kapladı ama sonra, "Elbette düzelir," diye düşündü ve sabırlı olmaya karar verdi. Tutuklular arasında oturup beklemeye başladı. İçerde kimse kimseyle konuşmamakta, konuşursa diğerinin suçuna ortak olduğu iddiasıyla karşılaşabileceği için korkmaktaydı.

Yüzbaşı Ali Efendi askerleri mangalara böldü ve çeşitli bölüklere ayırdı. Eski askerlere, mangaları alıp ilgili bölüklere götürmelerini emretti; sonra tekmil vermek için binbaşının makamına gitti.

Yüzbaşı, Binbaşı Mustafa Kemal'i selamladıktan sonra:

"Beklediğimiz birlik ve Hilali Ahmer hekimleri geldiler efendim.

Eratı mangalara ayırdım, her birini bölüklere gönderdim. Bölük komutanlarına emir verirseniz hemen onların talimlerine başlayabilirler," diye konuşmaya başladı.

Kendisini dinleyen Binbaşı başıyla onayladığını işaret etmekteydi ki, o sırada Yüzbaşı:

"Gelenler arasında bir de casus vardı, tutukladım," deyince Binbaşı:

"Hemen onu buraya getirin. Ben sorguya çekeceğim," dedi.

Yüzbaşı hemen çıkıp tutuklu çadırına gitti, erlere, en son tutukladıkları sivil şahsı alıp getirmelerini emretti. Erler çadırdan İbrahim Süreyya'yı çıkardılar ve gene ite kaka komutanlık makamının kapısına getirdiler.

Yüzbaşı içeri girdi ve, "Tutukluyu getirdim komutanım," diyerek, verilen emri yerine getirdiğini arz etti.

Binbaşı, "Alın içeri," deyince, İbrahim Süreyya zincir şakırtılarıyla, iki süngülü muhafız arasında içeri girdi.

Binbaşı Mustafa Kemal, karşısında Bulgaristan Yenicesi'nin Kaymakamını görünce şaşırmıştı. Ağzından, "Üsküdarlı İbrahim Süreyya Bey, Yenice Kaymakamı," sözleri çıkıverdi. Komutan tarafından tanınması, İbrahim Süreyya'yı çok memnun etmişti.

"Kaymakam değil, gönüllü bir nefer," diye tashih etti komutanı.

Binbaşı Mustafa Kemal, Yüzbaşı'ya dönerek, "Yanlış yapmışsınız. Ben onun ne kadar vatanperver bir insan olduğunu çok iyi biliyorum, derhal zincirlerini çözünüz," dedi.

Yüzbaşı Ali Efendi bozulmuştu, "Bana Kaymakam olduğunu söylemedi komutanım," diye güya kendini savundu.

Binbaşı Mustafa Kemal, Yüzbaşı'yı savdıktan sonra, İbrahim Süreyya'yı alıkoydu ve oturması için yer gösterdi.

İbrahim Süreyya, oturmasının laubalilik addedilebileceğini düşünerek, hazırol vaziyetinde, ayakta durmayı tercih etti.

Binbaşı, gönüllü olarak nasıl geldiğinin hikâyesini anlatmasını istedi, İbrahim Süreyya da anlattı. Mustafa Kemal, Mülkiye mezunu, idare ve hukuk okumuş bir elemanın aniden çıkagelip emri altına girmesine çok sevinmişti. Onu, rasgele bir er, "bir tüfek daha" diye görmüyor, kendisinden başka yerlerde yararlanmak istiyordu. Çarpışmak burada bulunan herkesin asli vazifesiydi, ama başka işle-

rin de yapılması şarttı. Binbaşı, İbrahim Süreyya'yı karargâhına aldı. Kalacağı çadırı öğrenmesi için gönderdi ve debboydan (ambar) kendisine askeri kıyafet verilmesini emretti.

İbrahim Süreyya gittikten sonra Umum Kumandan Enver Bey'e bir telgraf kaleme aldı. Telgrafta yeni birliğin geldiğini, Hilali Ahmer hekimlerinin de ulaştığını, derhal sahra hastanesi kuracaklarını, gelenler arasında Mektebi Mülkiye mezunu, kendisinin yeni Kaymakam iken tanıdığı bir gönüllü neferin de bulunduğunu, bu şahsın, Derne Divanı Harbi'nin hukuk danışmanlığına resmen atanması için onay ve emirlerini istediğini belirtti.

Ertesi sabah Başkomutan Enver Bey'den olumlu cevabın gelmesi üzerine İbrahim Süreyya Derne Divanı Harbi'nin hukuk işlerinin bir nevi sorumlusu oldu. Mustafa Kemal, rütbesi er olmasına rağmen, subay arkadaşlarından ayırmadı İbrahim Süreyya'yı. Böylelikle, Doktor Fikret, Doktor Refik, Deli Halit, Kel Ali, Nuri ve Fuat yüzbaşılar ile aralarında bir dostluk doğmuş oldu. İlerki aylarda bu gruba Ali Fethi de katılacaktı.

Mustafa Kemal, Derne'ye gelirken yolda içtiği sular nedeniyle böbreklerinden hastalanmış ve bir ay kadar tedavi görmüştü. Yeni birliklerin gelişinin hemen ertesinde İtalyanlar Cebeliahzar yöresinde bir saldırıya geçtiler. Henüz hastaneden taburcu olmuş, gelen yeni birlikler daha savaş şartlarına tam anlamıyla hazırlanmamış olmasına rağmen, Mustafa Kemal muharebeyi yönetip, önce düşmanın ilerlemesini engelledi, sonra da onları püskürttü. Bu muharebe, İbrahim Süreyya'nın da, elindeki kalemi bırakıp tüfeğine sarılarak girdiği ilk çatışmaydı.

Sahrada hayat, alıştıklarından çok değişikti. Bu hayat, birçok tehlikeleri de beraberinde getirmekteydi. Sıcakta soyunup dökünmek yerine giyinmek esastı. Daha doğrusu örtünmek ana koşuldu.

Yemek genellikle at kılından yapılmış siyah bedevi çadırlarında yeniyordu; bunun için de rüzgârsız zamanları kollamak gerekiyordu. En ufak bir rüzgârda çadır yelkenlenmekte ve örülmüş kılların arasındaki su kadar ince kum zerrecikleri duman gibi yemek tabaklarına dolup yiyecekleri yenmez hale getirmekteydi.

Yemeklerini erat ile birlikte yiyen İbrahim Süreyya, bir iki tecrü-

beden sonra bir daha çadırın altında yemek yememeye özen göstermeye başladı. Diğer askerler çadırda yerken o kızgın güneşte yemeyi tercih edince, eratın kendisiyle "cezalı" diye alaylarına muhatap oldu; fakat yemekleri kumlanınca kendileri de şikâyete başlayan alaycı erata gülümseyip kendisi kumsuz yemeğine kaşık salladı.

Bir yerden bir yere intikal ederken yemekler genellikle vahalarda yeniyordu. Bu vahalarda, ne kadar içilmez derecede kötü de olsa, su kuyuları vardı. Daha da önemlisi ağaçlar ve ağaç gölgeleri bir nimetti. Bir gün böyle bir vahada yemek yerlerken, ağaçların birinin dalları arasındaki bir yaban kedisi, yiyeceğin kokusunu aldı ve aşağıda bağdaş kurup oturmuş yemek yiyenlerin üzerine atladı. Subay olmamasına rağmen, kendisine de bir tabanca verilmiş olan İbrahim Süreyya, silahına davrandı. Yaban kedisinin atlamasıyla ağaç dallarının çıkardığı ses üzerine, İbrahim Süreyya'dan başka biri daha tabancasına sarılmıştı. İkisi de ateş ettiler ve kedi cansız yere düştü. Silaha davranan diğer kişi olan Yüzbaşı Ali (Çetinkaya), kediyi havada vurduğunu iddia ediyordu. Mustafa Kemal diğer kurşunu kimin attığını sordu. İbrahim Süreyya çekinerek, "Ben attım," dedi. Bu defa da hangi kurşunun kediyi öldürdüğü merak ve iddia konusu oluverdi. Kurşunlardan birinin kedinin kalçasına, diğerinin gırtlağına isabet ettiği tespit edildi. Peki kediyi öldüren kurşun kimin silahından çıkmıştı? Bu sefer de bu tartışılmaya başlandı. Ali Efendi ısrarla kendi kurşunu olduğunu ileri sürüyordu. İbrahim Süreyya, "Yüzbaşım vurmuştur," dediyse de, diğer subaylar vuranın İbrahim Süreyya olduğuna karar verdiler. Mahviyyetkâr (alçakgönüllü) bir insan olan İbrahim Süreyya ağzını açmamasına rağmen Deli Halit, durmadan Ali Yüzbaşı'nın damarına bastı, onu kavga edip yumruklaşmanın eşiğine kadar getirdi.

Trablusgarp'ta savaşan birliklerin genç subayları, Osmanlı ordusunun en seçkin gençleriydi. Gözlerini budaktan sakınmazlar ama cesur oldukları kadar da fikir adamıydılar. Memleketten gelen her yeni haberi kendi aralarında tartışırlardı.

2 Temmuz 1912 tarihinde Osmanlı Meclisi Mebusanı yeni bir yasa çıkartmıştı. Bu yasa gereğince bundan böyle askerler siyasetle uğraşamayacaklardı. Yasa, yasak getirmekteydi. Mustafa Kemal,

o akşam subay arkadaşlarını topladı, İbrahim Süreyya'yı da aralarına alarak konuyu tartışmaya başladılar. Mustafa Kemal, askerin siyasete karışmaması fikrini İttihat ve Terakki'nin Manastır'daki bir kongresinde savunduğu için başına gelmedik kalmadığını, neredeyse ölüme mahkûm edildiğini anlatıp, iki sene sonra dediklerine gelmiş olunmasından memnuniyet duyduğunu anlattı ve İbrahim Süreyya'ya dönerek, Yenice'de sohbet ettikleri akşam, siyasi partilerin ordudan değil toplumdan güç alması gerektiğine dair söylediklerini hatırlattı. İbrahim Süreyya, Mustafa Kemal'in hafıza gücüne hayran olmuştu. Genç subayların bu düşünceleri taşıdıklarından ve kendi aralarında tartıştıklarından Başkomutan Enver Bey'in haberi yoktu.

Karargâha bayrak çekilmesi de bir başka sıkıntı konusuydu. Çevrede bir tek ağaç bile yoktu. Vahadan hurma ağacı kesilip getirilmesi fikri atıldı ortaya. Kimileri hurma ağacının kesilmesini günah sayarak itiraz etti. Bu çeşit fikir ve çekişmeler cereyan ederken, eski bir mekkarenin dingilini gören İbrahim Süreyya, onu aldı, tekerleklerinden birini çıkardı, kalanını yatırıp zemin yaptı ve dingil oldu bir direk... İçerden de bayrağı getirip çaktı ucuna, oldu bir gönder. İbrahim Süreyya çaktı selamı, gidip komutana durumu anlattı. Böylece cumaları bayrak töreni, o mekkare dingilinden gönderdeki bayrak önünde yapılmaya başlandı.

İbrahim Süreyya, cephedeki yaşamı düzene girdikten sonra, komutanlık kalemine erken saatlerde gidip annesine ve ablasına mektuplar yazmaya başladı. Mektupları ne zaman, neyle göndereceğini bilmediği için de onları numaralıyor, ellerine geçtiğinde sırasına göre okumalarını istiyordu. Her ne kadar üzerlerinde tarihler var ise de, numaralamanın kolaylık getireceğine inanıyordu.

İlk mektubunda, komutanının Yenice Kaymakamlığı sırasında karlı bir gecede tanıştığı Kolağası Mustafa Kemal olduğunu, kendisinin binbaşılığa terfi ettiğini öğrendiğini ve buna çok memnun olduğunu yazdı.

Daha sonra çölü geçerken çektikleri sıkıntıları üstünkörü anlattı.

İkinci mektubunda Derne Kuvvetleri Divanı Harbi'nin hu-

kuk danışmanlığına resmen tayin edilmiş olduğunu, kendisine Binbaşı'nın emriyle tüfeğinden gayri tabanca da verildiğini, ilk muharebeye girdiğini, düşmanı püskürttüklerini, sanki önemsiz bir olay imişçesine yazdı. Her mektubunun altını, annesinin hoşuna gider düşüncesiyle "İbrahim" diye imza ediyor, bitirdiği her mektuptan sonra da, "Ellerine geçip okuduklarında, artık beni merak etmekten kurtulurlar," diye düşünüyordu.

Libya çöllerinde savaşan Osmanlı ordusunun kasasında nakit para bitmişti ve İstanbul'dan getirtilmesi de olası değildi. Arap kabilelerini Osmanlı saflarında tutabilmek için onlara ödenmesi gerekli para yoktu. Bundan da öte, birlikler için yapılması elzem olan satın almalar bile yapılamayacak duruma gelmişti.

Birliklerin "Umum Kumandanı" Enver Bey, kendi kafasına göre bir pratik çözüm bulmuştu: Mukavva tabakaları kestiriyor, üzerlerine komutanlık mührünü basıyor ve imza ediyor, bu mukavva parçalarını para olarak kullanıyordu. Osmanlı devletinin, padişah ve halifenin itibarı, mukavva parçaları halinde tedavüle çıkmıştı.

Paşalığında "Yok kanun. Yap kanun. Var kanun," diyecek olan Enver Bey, Trablusgarp'ta "Yok para. Yap para," eylemindeydi.

İbrahim Süreyya, mukavvadan para yapımını hiçbir idari ve iktisadi düzen içine oturtamıyordu kafasında. Mülkiye Mektebi'nde bu konuda, ne benzer bir şey okutulmuştu, ne de böyle bir şey duymuştu.

Bir borç senedi düzenlenebilirdi; fakat o senedin vadesinde ödeneceği taahhüdü de bulunurdu. Mukavva parçaları, üzerinde mühür ve imza olsa dahi, bir senet sayılamazdı. Karşılığı olmayınca da bu, kalpazanlık ile dolandırıcılık arası bir şey oluyordu.

İbrahim Süreyya, bu düşünceyle Enver Bey'e karşı olumsuz bir kanaat beslemeye başlamıştı. Binbaşısı Mustafa Kemal Bey'den başkasına güvenmediği için de kimselere düşüncelerini açıklayamıyordu.

Aslında Trablusgarp harbinde durum hiç iç açıcı değildi. Osmanlılar savaşı kaybetmek üzereydiler. Cansiperane dövüşmek, kahramanlık gösterileri her ne kadar askeri bir zafer için gerekliyse de,

ateş gücünün üstünlüğü de bir o kadar elzemdi. Gayet az bir kuvvetle, sayıca ve malzemece çok üstün bir düşmanı durdurmak ancak doğru kararlar vermekle sağlanabilmekteydi. Özellikle Derne yöresinde İtalyanlar, var güçleriyle defalarca saldırmalarına rağmen başarı elde edemiyorlardı. Binbaşı Mustafa Kemal, onların korkulu rüyası haline gelmişti.

1912 Eylülünün on birinci gecesi, İtalyanlar General Reissoli komutasında Derne mevzilerini müthiş bir topçu ateşi altında üç koldan zaptetmeye kalkıştılar. Bu muharebe, Derne'nin mukadderatını tayin edecekti.

Harekâtı, Aynmansur karargâhından idare eden Binbaşı Mustafa Kemal, yedek birliklerin hepsini, karargâh personeli de dahil olmak üzere, ateş hattına sürdü. İbrahim Süreyya da elindeki kalemi tüfeğiyle değiştirmiş, bir siperde yerini almıştı.

Hilali Ahmer sahra hastanesinin hekimleri ve bakıcıları, siperlerin gerisindeki sargı yerlerine koşup yaralılara ilk müdahaleleri yapmaktaydılar.

Doktor Fikret at üzerinde oradan oraya seğirtmekte ve yaralıların kanamasını durdurmaya azami gayreti göstermekteydi.

İki gün süren muharebede her iki taraf da büyük kayıplar vermiş, fakat ne İtalyanlar bir karış toprak alabilmiş, ne de Osmanlılar bir karış toprak vermeme direncinden vazgeçmişti.

Doktor Fikret, bir sargı yerinden ötekine dört nala koştururken, atı İtalyan mevzilerinde yuvalanmış bir ağır makineli tüfeğin açtığı tarama ateşi sonunda başından vurulup öldü. Doktor ise devrilirken kendini yana atamadı ve atın altında kalıp bacağı kırıldı. Ne üzerindeki ağır atı itecek gücü, ne de haykırıp yardım isteyecek mecali vardı. Bir süre baygın kalakaldı.

Doktor Fikret'e yardım ancak, muharebeye ara verilip iki taraftan da yaralı ve ölülerin toplanması sırasında ulaşabildi. Ölü gibi yatan doktoru bir sedyeye koyup önce sargı yerine, oradan da gerideki sahra hastanesine kaldırdılar, bacağını alçıya alıp yatağa yatırdılar.

Muharebelerde kayıplar listesi çıkarılırken, şehitler ayrı, yaralılar ayrı, esir olanlar ayrı yazıldı ve İstanbul'a bildirildi. Harbiye Nezareti ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, bu listeleri aldıktan sonra günlük tebliğler halinde yayınlamaya başladı. Libya cephe-

sinde şehitlik mertebesine ulaşanların isimlerini içeren listenin başında Doktor Fikret'in adı bulunmaktaydı. Muharebenin ikinci günü hiçbir yerde görülmemesi, onun şehit olduğu fikrini doğurmuş ve ismi listenin başına rütbesi nedeniyle yazılmıştı. İstanbul basını da Bakanlık ve Genelkurmay'ın tebliğlerini gazetelerin baş sayfalarından vermekteydi. Yakınları veya aile efradından Trablusgarp cephesinde bulunanlar her sabah gazeteleri korku içinde ellerine alıyor ve listelere göz atıyorlardı. Yakınlarının isimlerini görmeyenler içlerinden bir oh çekerek o günü kurtarmakta, ertesi sabah yeni gazeteyi gene korkular içinde alıp listelere bakmaktaydılar.

Doktor Fikret'in adının bulunduğu şehitler listesi de gazetelerde yayınlandı. Kocası Miralay Tahir Bey'i Yemen çöllerinde kaybetmiş olan Mevhibe Hanım, oğlu Fikret'i de Libya çöllerinde kaybetmenin ıstırabıyla baygınlık geçirmiş, küçük kızı Mediha ise gözyaşları içinde anasının göğsüne kapanmıştı.

Aynı haberleri okuyan Cenaniyar Hanım ile Mihrünnisa Hanım da, İbrahim Süreyya'nın mektuplarından gıyaben tanıdıkları Doktor Fikret Bey'in şahadetine son derecede üzülmüşlerdi. Bir gün kendi başlarına da aynı akıbetin gelmesi ihtimali, onları daha da fazla endişelere sevk etmişti.

Mevhibe Hanım kendini toparladıktan sonra caminin hafızlarından ikisini çağırmış, evinde akraba ve komşularının iştirakiyle Kur'an okutup biricik oğlunun ruhu için dualar ettirmişti.

İstanbul'da bu hüzünlü olaylar cereyan ederken, koskoca Osmanlı İmparatorluğu da, Libya'yı İtalyanlara teslim etmek zorunda kalmıştı. Bunun nedeni, iki cephede birden çarpışmak mecburiyetinin ortaya çıkmış olmasıydı.

Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ aralarında anlaşmışlardı ve Türkleri Balkan yarımadasından çıkartmak istiyorlardı. Bir yandan Balkan Savaşı patlak vermek üzereyken, Kuzey Afrika cephesine asker gönderip savaşan birlikleri beslemek Osmanlı devleti için büyük bir yüktü... Osmanlı İmparatorluğu, Ekim 1912'nin sekizinci günü başladığı resmen kaydedilen Balkan Harbinin bir hafta sonrasında, 15 Ekim'de, İsviçre'nin Ouchy kentinde imza edilen barış anlaşmasıyla Libya'yı İtalyanlara terk etmişti. Bu olayın ar-

dından, Kuzey Afrika kıyılarındaki Osmanlı birliklerinin artık geri çekilmesi gerekiyordu. Kur'a askerleri terhis edilmekte, yerel Arap kabile askerleri evlerine gönderilmekteydi.

Karargâhta Binbaşı Mustafa Kemal, Batılıların "bon service" dedikleri türden bir taltifnâme kaleme aldı ve bunu Başkomutan Enver Bey'e gönderdi. Enver Bey de bu belgeye bir ek yapıp iade etti.

Mustafa Kemal, İbrahim Süreyya'yı çağırdı ve kendisinin gönüllü askerliğinin burada bittiğini söyleyip hazırladığı mektubu kendisine verdi. İbrahim Süreyya, mektubu alıp zarfını açtı ve okudu:

Derne Kumandanlığı Aynmansur Karargâhı
No: 300 *10 Temmuz 1328 [1912]*

Yenice Kaymakamı iken, İtalyanların ilanı harp etmesi üzerine memuriyetine bittercih istifa ile Kanunusani'de darülharbe vasıl olan Süreyya Bey tanni muvasalatından bugüne kadar icra olunan muharebelerde tüfengi ile mücahidin safları içinde düşmanla dövüşerek ibrazı hamiyet etmiş olduktan başka, resmen tayin edildiği Derne kuvvetleri Divan-ı Harbi'nin hukuk müşavirliğinde dahi zekâ ve fatanetiyle pek büyük istifadeler temin etmiştir. Bu dèfa hasbel icap darülharpten infirakından naşi hasıl olan ziyağı mahsus kalacaktır. [Yenice Kaymakamı iken, İtalyanların savaş ilan etmesi üzerine memurluk görevinden istifa ile ocak ayında harbe katılan Süreyya Bey, geldiği günden bugüne kadar yapılan muharebelerde tüfeği ile savaşanlar safında düşmanla dövüşerek başarılar göstermiş olduktan başka, atandığı Derne Kuvvetleri Divanı Harbi'nin hukuk danışmanlığında zekâsı ve aklı ile pek büyük yararlar sağlamıştır. Bu defa savaştan ayrılmasından ötürü eksikliği hissedilecektir.]

Derne Kumandanı
Erkânı Harbiye Binbaşısı Mustafa Kemal

Enver Paşa'dan gelen cevap şöyleydi:

Doğrudur.

Umum Kumandan
Enver

İbrahim Süreyya, İstanbul'a dönmek için hazırlık yapmaktaydı. Daha bir süre geride kalacakların memlekete gönderecekleri mektupların veya kendilerinden haber verilmesini isteyenlerin adreslerini almaya çalışmaktaydı. Bunların başında da hastanede, ayağı alçıda yatmakta olan Doktor Fikret vardı.

Hastaneye, hemşehrisi doktorun yanına gitti ve kendisinin terhis olduğunu, İstanbul'a dönmesi için her an emir beklediğini bildirip nasıl yardımcı olabileceğini sordu: "İstanbul'da ailenize yazdığınız bir mektup filan varsa, ben elimle götürüp teslim ederim, sizin iyileşmekte olduğunuzu da söylerim," dedi.

Doktor Fikret yastığının altından bir zarf çıkardı; zarfın içinde annesi Mevhibe Hanım'a yazdığı mektup vardı. İbrahim Süreyya'ya uzattı ve, "Zahmet olmazsa bunu götürün... Sultanahmet'te eski hipodrom meydanında bulunan deniz tarafındaki büyük binanın ardındadır bizim konak, mektubumu oraya götürüp verir misiniz?" diye ricada bulundu.

İbrahim Süreyya, yatağında yatan doktora sarılıp yanaklarından öptü, mektubu cebine yerleştirdi ve veda edip ayrıldı.

Bunu yaptıktan sonra, yola çıkmak için gün ve hatta saat saymaya başladı.

Mustafa Kemal ve diğer subaylarla birlikte 24 Ekim günü Derne'den yola çıktılar. Dönüş yolculuğu da, gidiş gibi gene ıstırap doluydu. Harbin bittiğinden habersiz bir gafilin kurşunu, her an bir kum tepesinin ardından kendilerini bulabilir kuşkusu yüreklerinden hiç eksik olmuyordu. Mustafa Kemal, müthiş dalgındı. Ara sıra birden köpürüp kendi kendine sinirleniyordu. Binbaşısının böyle hallerini gördüğü bir sırada İbrahim Süreyya onun yanına yanaştı ve, "Sizi sıkan bir şeyler olsa gerek, zira alışılmamış halleriniz görüyorum. Belki bana açılırsanız rahatlarsınız efendim," dedi. Bu samimi yaklaşım üzerine Mustafa Kemal, zirvesinde dumanlar tüten bir volkan gibi, "Manastır'ı, hele Selanik'i düşmana teslim etmişler... Ölmek varken teslim olunur mu? İstanbul'a bir adım atayım, silahımı kaptığım gibi, göstereceğim düşmana da hainlere de..." diye patladı. Mustafa Kemal'in bu içten duyguları karşısında, "Aciz hükümet, beceriksiz paşalar," sözleri de, İbrahim Süreyya'nın ağzından dökülüverdi.

İskenderiye'ye 10 Kasım'da ulaştılar. Mustafa Kemal İtalya üzerinden dönecekti, İbrahim Süreyya ise geldiği yoldan... Bir sene süren karanlık, açlık, kan ve ölüm dolu bir dünyadan medeniyete gidiyorlardı nihayet. Bu büyük liman kentinde birkaç gün kaldılar ve gemiyle Dersaadet'e (İstanbul) gitmek üzere Akdeniz'e açıldılar.

20 Kasım sabahı, tül perdesi gibi çöken bir sisin ardından İstanbul'un simgesi Ayasofya ve Sultanahmet'in minareleriyle kubbeleri gözükmüştü. İbrahim Süreyya, geminin sancak tarafındaki güverteden Üsküdar'ı seyrediyor, iskele tarafındaki güverteden Sultanahmet'e baktığında ise, Doktor Fikret'in evinin nerede olabileceğini hesaplıyordu...

İstanbul'a Dönüş

İbrahim Süreyya, vapurdan indikten sonra Üsküdar'a geçip evine gitti.

Ablası kapıyı açarken, bir yandan da, "Anneeeee!!! Geldi, anneeeee!!!" diye bağırıyordu.

Cenaniyar Hanım oturduğu kerevetten kalktı, terliklerini ayaklarına geçirir geçirmez kapıya yürüdü. Elini öpmeye gelmiş olan oğlunu kendine çekip boynundan öptü ve bağrına bastı, "Rabbime şükürler olsun, sağ salim geldin," dedi. İçeri girip, pencerenin aydınlattığı bir noktaya geldiklerinde, durup oğlunun yüzüne daha dikkatli baktı ve, "Sen biraz kararmış mısın?" diye sordu. Afrika çöllerinin kızgın güneşi, İbrahim Süreyya'yı iyice yakmış, teninin rengini bronzlaştırmıştı.

Ablası, "Aç mısın?" diye sorduğunda İbrahim Süreyya, "Şimdi bir şey yemem, öğlene hep beraber yeriz. Hemen çarşı hamamına gidip bir güzel yıkanacağım; evde temiz çamaşırım var, değil mi?" diye cevap verdi.

Ablası Mihrünnisa Hanım, Yenice'den gelen elbiselerini ütüleyip dolabına astığını, çamaşırlarının da tertemiz kendisini beklediğini söyleyip, "Odanızdan istediğinizi alın," dedi.

İbrahim Süreyya üstünü değiştirdi, dolaptan bir takım elbise alıp giydi, çamaşırlarını da seçip çoraplarıyla birlikte bir ufak bohçaya koydu. Bu arada gözü ayakkabılarına ilişti; hepsi boyanıp parlatılmış ve yan yana dizilmişti.

"Yemeğe yetişirim," deyip hızlı adımlarla yokuş aşağı Üsküdar çarşısına doğru çıktı... Öteden beri bildiği hamamın önüne geldiğinde durup baktı. Hamamın külhanından duman tütüyordu. İçeri

girdi, camlı bir hücreye yerleşti, hamamcının getirdiği peştamalların birine sarındı, nalınları giydi, mermer zemin üzerinde tıkır tıkır yürüyerek hamamın halvet kısmına gitti. Bir kurna seçip başına oturdu. Kurnayı istediği kıvamda doldurmaya başladı. Akan suyun berraklığına bakarken, Libya çöllerinde bunun bir damlasının ne değerde olabileceğini düşünmek dahi istemiyordu. Niyeti iyice terlemekti. Tellak geldiğinde, kese sabun istediğini söyledi.

Tellak kalın keçeden yapılmış keseyle İbrahim Süreyya'nın sırtını, kollarını, göğsünü ovmaya başladı. Kese cildinde gezdikçe, kir, gri renkli bir çubuk makarna gibi dökülüyordu; çıkan kire İbrahim Süreyya kadar tellak da şaşırıyordu, "Haylidir yıkanmamışsınız galiba," dedi. İbrahim Süreyya tellağın sözlerini başıyla tasdik etti ama, "Bir seneden beri hamam yüzü görmedik," diyemedi. Hamamcının lenger içindeki mısır püsküllerini kullanarak sıcak su ve sabunla yaptığı köpüklerle vücudu iyice temizlenmişti. Abdestini de aldıktan sonra, hamamcının getirdiği temiz çıkma peştamallarına sarındı... Ayaklarını nalınlara sokarken, tırnaklarının uzamış olduğunu fark etti. Sabahleyin kalktığında kesmeye karar verdi, çıkıp camlı bölmeye geçti. Hücrede bir sedir vardı. Hamamcı, sedirin üzerine çoktan havluları sermişti. İbrahim Süreyya sedire uzandı, bırakılan havlulardan ufağını başına sarıp büyüğünü de üstüne örttü. Hamamcı bitişikteki çay ocağından çay getirtmiş, hararetini kestiği için çay çok makbule geçmişti.

Yıkanıp hamamdan çıkınca, çamaşırından, elbisesine ve fesinden bakışlarına kadar değişmiş, bambaşka bir insan olmuştu İbrahim Süreyya. Eve geldiğinde annesi, "Dur bakayım... Senin rengin açılmış," diye takıldı ona. Sofra kurulmuş, sevdiği yemeklerden bu sefer yoğurtlu bakla hazırlanmıştı. Tabii tereyağlı pilav da eksik değildi.

Sofraya oturduklarında annesi birden, "Doktor Fikret'in şehit oluşuna pek üzüldük," deyince İbrahim Süreyya'nın elindeki çatal düştü.

"Sen ne diyorsun anne? Doktor Fikret ölmedi ki, sapasağlam. Harpte ayağı kırıldı, ayağı alçıda hastanede yattığı için gelemedi. Ben bir ay önce kendisiyle görüştüm, hatta kendisi annesine iletmem için bana bir mektup verdi. Yakında gelecektir... Nereden çıktı şimdi Doktor Fikret'in öldüğü lafı?"

Şaşırma sırası annesine gelmişti:

"Evladım, kırk gün önce gazeteler yazdı. Doktor'un şehit düştüğünü biz de oradan öğrendik. Harbiye Nezareti'nin tebliğinde şehitlerin isimleri bir bir yazılıydı," dedi Cenaniyar Hanım.

Mihrünnisa Hanım da annesini, "Hatta Doktor Bey'in adı en başta yazılıydı," diye teyit etti.

İbrahim Süreyya, "Aman! Bu yanlışlık düzeltilmeli. Annesi ve kız kardeşi perişan olmuşlardır. Ben hemen Sultanahmet'e, evlerine gidip haber vereyim," diye fırladı, annesinin, "Dur, yemeğini bitir de öyle git," demesine aldırış bile etmedi.

Odasına gitti, çantasındaki "kıymetli evrak" zarfını çıkartıp içinden Doktor Fikret'in annesine yazdığı mektubu alarak ceketinin cebine koydu. Evden hışım gibi çıktı. Aklı fikri, bir an önce Sultanahmet'e varmaktaydı.

Eminönü'ndeki ardiyelerin önündeki iskeleye yanaşan vapurdan iner inmez, hızlı adımlarla Sirkeci'ye yürüdü. Burada da vasıta beklemek istemedi. Hırçın bir ruh haliyle ve hırsla Babıâli yokuşunu tırmanıp Cağaloğlu'ndan Divan Yolu'na saptı. Bu yolu çok iyi bilmekteydi, zira Türbe'ye varmadan sağ koldaki kâgir bina, eski mektebiydi: Mülkiye...

Divan Yolu'ndan geçerek, Sultanahmet Camii'nin bulunduğu, Bizans'ın ünlü hipodromunu yürüdü ve meydanın sonundaki sokaktan kıvrılıp arkadaki paralel sokağa girdi. Burada irili ufaklı birçok konak vardı. Acaba hangi ev diye tereddüt bile etmeden Doktor Fikret'in konağının kapısına gitti; bir halkaya takılı demir el tokmağını kaldırıp, altındaki metal zemine birkaç kez tıklattı, birinin gelip kapıyı açmasını bekledi. Hava kararmaya yüz tutmuştu. Kapı açılmayınca bir daha çaldı.

Konağın içinde, yukarıda, Mevhibe Hanım koltuğunda oturmuş Kur'an okumaktaydı. Şehit oğlu Doktor Fikret'in kırkı dolmakta olduğu için mevlüt okutmaya hazırlanıyordu. Bu arada bizzat kendisi, mukaddes kitabını baştan sona okumayı bitirip hatim indirecek ve hatmini yavrusunun ruhuna iletmesi için Rabbine yalvaracaktı.

Kocası Miralay Tahir Bey'i Yemen'de, oğlu Doktor Fikret'i de Libya çöllerinde kaybettikten sonra, hayattaki tek varlığı, küçük kızı Mediha'sı ile kalakalmıştı.

İbrahim Süreyya konağın kapısını çaldığında, Mediha da annesinin karşısındaki koltukta oturmuş, ders kitabını okumaktaydı. Kapının üst üste çalınmasıyla Mediha, elindeki kitabı bıraktı ve annesine baktı. Mevhibe Hanım ise, okuduğu sureyi bitirmek istediği için tokmak sesine aldırış etmiyordu; nihayet suresini bitirdi, elindeki balmumunu, kaldığı satırın üstüne bastırdı ve kızına, "İn bak bakalım kapıya, kim gelmiş?" dedi.

Mediha inip kapıyı araladı ve boş gözlerle baktı... İbrahim Süreyya, kapıyı açan on yaşlarındaki küçük kıza, "Doktor Fikret Bey'in evi mi?" diye sordu.

Mediha, "Evet," deyince, bu kez, "Anneniz evdeyse görüşebilir miyim?" diye sordu.

Mediha, başını merdivenlere doğru çevirerek seslendi:

"Anneee, bir bey geldi, seninle konuşmak istiyormuş."

O sırada Mevhibe Hanım merdiven başına gelmiş, yavaş yavaş aşağı iniyordu. Kapıda başında fesi, gözünde gözlükleriyle duran üstü başı temiz genç adam, gayet nazik bir tavırla: "Hanımefendi, ben Trablusgarp'tan geliyorum. Oğlunuz Doktor Fikret'ten haber getirdim," diye konuşmaya başlayınca Mevhibe Hanım yüreğinde dayanılmaz bir acı hissetti... Gözlerinin dolmasını önlemeye çalışarak, sadece, "Buyurun," diyebildi.

Kapıdaki yabancı sözlerine devam etti:

"Harpte beraberdik, biz terhis olduk; oğlunuz ayağı kırık olduğu için gelemedi. Bu mektubu size yolladı. Yakında iyi olup gelecektir."

Mevhibe Hanım, duyduklarının yarattığı şokla bayılıp yere düştü.

Mediha, annesinin yere düşüp hareketsiz kalmasıyla, "Anneciğim! Anneee!!!" diye ağlayarak Mevhibe Hanım'ın üzerine kapandı. Kapıda bekleyen İbrahim Süreyya donup kalmıştı.

Mediha birden annesinin üstünden fırladı ve kapıdaki yabancı adama tekmeler atmaya, adamın karnına, göğsüne yumruklarını indirerek, "Annemi öldürdün!" diye bağırıp ağlamaya başladı. İbrahim Süreyya şaşkın bir vaziyette küçük kızın saldırılarını, tekmelerini önlemeye çalışıyordu.

Küçük kız, bununla da yetinmeyip kapıdan dışarı, "İmdaaaat!

Annemi öldürdü bu adam!" diye haykırıyordu. Kızın sesine, sokaktan geçen bir esnaf ile eli bastonlu yaşlıca bir adam kapıya koştular. Yaşlı adam, "Ne günlere kaldık!" diye söylenirken, bu sefer karşı komşulardan bir kadın yetişti. Mevhibe Hanım'ın oğlunun şehit olduğunu biliyordu. Cerbezeli bir kadın olan bu komşu, başladı İbrahim Süreyya'ya hakaretler yağdırmaya.

"Kimsin, nesin? Buralarda seni hiç görmedik biz. Bu kadının başına felaket geldi. Dağ devirdi. Aslan gibi oğlunu şehit verdi. Ne işin var senin burada. Şimdi bir de kız çocuğunu dövmeye kalkmış..."

Bastonlu ihtiyar, bastonunu kaldırmış, neredeyse İbrahim Süreyya'nın kafasına indirecekti.

Bulunduğu noktadan bir karış bile kıpırdamamış olan İbrahim Süreyya bu cazgırlığa bir son vermek için sesini yükseltti:

"Durun da dinleyin... Doktor Fikret ölmedi, sağ... Ben bir ay önce gözlerimle gördüm. Anasına bu mektubu yazdı, ben de vermeye geldim. Bunu anlatıyordum, hanımefendi heyecandan bayıldı. Kesin cayırtıyı da kadıncağıza bir bardak su getirin..."

Kapıdaki yabancı adam elinde bir de zarf sallıyordu. Bastonlu adam, havaya kaldırdığı bastonunu indirdi ve küçük kıza koşup içerden bir bardak su getirmesini söyledi.

Komşu kadın içeri girmiş, yerde yatan Mevhibe Hanım'ın bileklerini ovuşturmakta, bir yandan da durmadan konuşmaktaydı:

"Komşu, kalk, kalk da güzel haberi duy. Bak adamcağız sana hayır haber getirmiş."

Şimdi "adamcağız" denişine İbrahim Süreyya içinden gülmekte ve, "Az önce linçe karar vermişlerdi," diye söylenmekteydi.

Mediha'nın getirdiği sürahiden bardağa su doldurup Mevhibe Hanım'ın dudaklarına götürdüler, Mevhibe Hanım kendine gelip, yerden doğruldu. Durumu bütün açıklığıyla anlamak istediği için, kapıdaki yabancı adama dönerek:

"Afedersiniz, buyurun içeri," dedi.

İbrahim Süreyya, ayrıntıları verebilmek için daveti kabul edip içeri girdi. Meraklılar da girip olayı dinlemek istedilerse de Mediha onları içeri almadı, kapıyı kapatıverdi.

Mevhibe Hanım önde, misafiri arkada, en sonra da Mediha, üst kata çıkıp salona girdiler. Mevhibe Hanım İbrahim Süreyya'ya yer

gösterdi ve kendisine uzatılan mektubu alıp zarfı açtı. İçindeki dörde katlanmış kâğıdı itinayla açıp bakınca, yazının oğlunun kendi el yazısı olduğunu hemen anladı. O mektubu kimbilir kaç gün, kaç kere okuyacaktı; onun için hiç acele etmedi ve karşısındaki adamı dinlemeyi tercih etti.

İbrahim Süreyya, Doktor Fikret ile nasıl tanıştığını, savaş boyunca nasıl dost olduklarını, silah arkadaşlığının insanlar arasında nasıl kutsal bir bağ kurduğunu anlattı ve düşman mitralyözü bindiği atı öldürdüğü için devrilen beygirin ağırlığı altında bacağının kırıldığını, kendisini ziyaret ettiğinde alçı içinde yattığını, bugünlerde alçının çıkarılması gerektiğini, verdiği mektubu gecikmeden getirmek istediğini, yakında oğlunun salimen İstanbul'a geleceğini sakin sakin anlattı. Mevhibe Hanım'ın gözlerinden sevinç yaşları dökülüyordu. Kızı Mediha ise kulak kesilmiş, yumruklayıp tekmelediği adamı heyecanla dinliyordu.

Ama, sakin sakin konuşan İbrahim Süreyya birden celallenmeye başlamıştı:

"Kimbilir hangi sersem, hakikatin ne olduğunu araştırıp öğrenmeden şehitler listesi yapmıştır... İşgüzarlık... Yaralı bir adamı ölü göster, hiç aklına gelmez mi, ya ölmemiş ise, öldü diye haber yolladığında ailesinin ne büyük bir ıstıraba boğulacağı... Vicdansızlar!"

Karşısındaki genç adamın her dediğini Mevhibe Hanım başıyla tasdik ediyordu.

İbrahim Süreyya sözlerini, "Bendenize müsaade. İnanır mısınız, daha annemi ve ablalarımı doğru dürüst göremedim. Üsküdar'a geçeceğim. Benim adım İbrahim Süreyya'dır. Doktor Fikret Bey geldiğinde kendisiyle konuşmak, ahbaplığımızın devam etmesini isterim. O gelene kadar bir işe girip başlayabileceğimi pek zannetmiyorum," diye bitirirken ayağa kalktı ve daha gelirken vapurda hazırladığı ev adresinin yazılı olduğu kâğıdı salonun ortasındaki masaya bıraktı.

Mevhibe Hanım ile kızı da ayağa kalmışlardı. İbrahim Süreyya yaşlı kadının elini öptü ve, "Zahmet etmeyin ben yolu biliyorum, çıkarım," diyerek merdivenlerden indi. Mediha çoktan önden inip kapıyı açmıştı. İbrahim Süreyya küçük kızın yanaklarını okşadı ve dışarı çıktı. Mediha, birkaç dakika önce dövüştüğü adamın arkasından gülen gözlerle bakarak kapıyı örttü.

Mahkûmiyet

Trablusgarp'tan dönen İbrahim Süreyya, Mağrip'te (Kuzey Batı Afrika) karşılaştıkları zorlukları tartıyor, eksik ve yanlışları kafasında sıraladıktan sonra, alınabilecek radikal tedbirlerin neler olabileceği yönünde düşünüyordu.

Kahve veya arkadaş toplantılarında hiçbir sakınca görmeden, memleketin çöktüğünü, büyük olaylara gebe olduğunu, mevcut hükümet ve politikalarla bir çare bulunamayacağını açıkça söylüyordu.

Çaputu, topu, mermisi olmayan bir ordunun zafer kazanmasının sırf cesarete ve serdengeçtiliğe dayalı olduğunu ve bunun da bir sınırı bulunduğunu bağırıyordu. Kendisinin Trablusgarp'ta harbi bizzat yaşadığını söylüyor, ordunun lojistik destekten mahrum bulunduğunu, bir asker gibi izaha çalışıyordu.

Devletin içinden çürüdüğünü, daha fazla gecikmenin daha fazla felaket getireceğini, bu işin "Padişah kulluğuyla" ve "Çok yaşa!" çığlıklarıyla halledilemeyeceğini, kravat bağlamakla da uygar olunamayacağını, kafaların içinin değişmesi gerektiğini söylüyor, söylediklerini fiiliyata dökmek için de gizli toplantılar tertipliyordu. Kendisinin takip edildiği uyarılarına itibar etmiyor, kabil olduğu kadar geniş bir çevreye, Abdülhamit'in mutlakıyet idaresinin yıkılması ve meşrutiyet idaresinin getirilmesi fikrini aşılamaya çalışıyordu.

Bir-iki derken, saray hafiyeleri, konuşan bu genç adamın eyleme hazırlık yaptığını tespit ettiler. İbrahim Süreyya, onların verdikleri raporlar ve jurnaller sonunda bir gün, Ahmediye meydanında tutuklanıverdi. Buradan götürüleceği yer, siyasi suçluların ya da sanıkların götürüldüğü, Beşiktaş'taki Bekirağa Bölüğü'ydü.

Burası bir karakol olmaktan başka, bir tevkif evi ve hatta cezaeviydi. İçerde sorgu odaları dışında ranzalı koğuşlar ve hücreler de vardı. Binanın üst katı her ne kadar gül kokmasa da nispeten temizceydi, fakat alt kat küf kokuyordu.

Trablusgarp'ta Derne Divanı Harbi'nde hukuk danışmanlığı yapmış olan İbrahim Süreyya, adil bir yargılama ile karşılaşmayacağını kolaylıkla tahmin ediyordu. İddiaların neler olacağını pek önemsemedi; nasıl olsa kendisine ispat hakkı tanınmayacaktı.

Nitekim, savcılık makamı, hafiyelerin sayısız ihbar ve suçlama listesinin yüzüne okunmasından ibaret olan iddianameyi ileri sürdü; "Cemiyet-i fesadiye teşkili"nden ötürü suçluydu, cezaya çarptırılmalıydı. Bunların tümünü reddeden İbrahim Süreyya, en fazla "Padişaha karşı" iddiasından çekiniyordu. Hiçbir yargıç o güne kadar bu iddiayı saçma bulup beraat kararı vermemişti.

Korktuğu da başına geldi: Karar, mahkûmiyetti.

Yargıç, İbrahim Süreyya'nın, iddiaları reddetmesini, hiçbir tanık ve kesin delil ileri sürülmemiş olduğunu söylemesini dikkate almamış ve kararını vermişti. Karar, İbrahim Süreyya'nın 10 sene kalebentliğe (kale içinde zorunlu ikamet) mahkûm edilmesidir.

Cezasını çekmesi için Sinop hapishanesi seçilmişti. Genellikle uzun süreli ceza alanlar ve ıslah edilmekten ziyade, vücudunun ortadan kaldırılması istenenler Sinop kalesine gönderilirdi.

Sinop mapusanesinin koğuşları denizin altına oyularak inşa edilmiş taş odalardı. Buraya gelen mahkûmların ayakları zincire vurulurdu. Tehlikeli addedilenlerin zincirleri, duvardaki halkalara takılır ve böylece hareketleri bile kısıtlanırdı.

İbrahim Süreyya, Sinop hapishanesi gardiyanlarına İstanbul'dan gemiyle getirilerek teslim edilmişti. Üzerindeki kendi giysileri çıkarttırılıp, mahkûmların giydiği pijama benzeri gömlek ve pantolon giydirilmişti. Gardiyanlar onu alıp koğuşa götürdüler. Kendisiyle birlikte birkaç yeni mahkûm daha vardı. Bunlardan biri Üsküdarlıydı, adı da Hüsnü'ydü (Ceyhun). Tıknaz, mavi gözlü, pehlivan yapılı bu adamın Üsküdarlı olduğunu haftalar sonra öğrenecekti İbrahim Süreyya.

Sinop hapishanesinin koğuşunda, saçı sakalı uzayıp ağarmış, gıdasızlıktan incelip derileri pörsümüş, prangalı bir hayli eski mah-

kûm vardı. Bunların hangisinin kaç yıldan beri burada çürümekte olduğunu değil başkaları, neredeyse artık kendileri bile bilmiyordu.

İbrahim Süreyya, bir sabah gardiyanların bir mahkûmun zincirlerini çözdüğünü, mahkûmu elleri ve ayaklarından tutup taşıyarak götürdüklerini gördü. Yanındaki bir mahkûm, "Ölmüş," dedi, kim olduğunu da bilmediğini söyledi. Bir başkasına sordu: "Ölen kimdi?" diye, o da bilmediğini belirtti.

Bu mahkûmların durumunu gören İbrahim Süreyya yeise kapıldı. Özellikle geceler çok uzundu. Penceresiz, rutubetin duvarlarda neredeyse cisimleştiği koğuşlarda güneşin doğduğu bile belli olmuyordu. Ancak gardiyanların nöbet değiştirmesi sırasında yeni bir günün başladığını fark ediyorlardı.

Uzun gecelerde İbrahim Süreyya'nın aklında yer eden korku şuydu: Bir gün ölecek olsa, ölenin kendisi olduğu nereden belli olacaktı? Bunun bir çaresini bulmak gerekiyordu. Aklına ilk gelen çare, kendisinin kimliğini bilecek ve nispeten genç ve bünyesi dayanıklı görünen biriyle yakın ahbap olmaktı. Koğuşta, bu tarife uygun bir tek Hüsnü vardı. Onunla konuşma sırasında Üsküdarlı olduğunu öğrenmesi İbrahim Süreyya'yı daha da sevindirmişti.

Hüsnü, inançlarında ve mesleğinde aydın bir kişiydi. Ahmediye Tekkesi'nin şeyhiydi. Tasavvuf felsefesini ve edebiyatını iyi biliyordu. Kendi deyimiyle, "Kalü belâdan bu yana, her türlü eza ve cefaya direnebilen bir gönlün sahibiydi." Hüsnü, memleketin iyiye gitmediğini, dinin siyasete âlet edildiğini, bir tekke mensubu olarak bunu yapanlar adına hicap duyduğunu söylemekten tutuklanmıştı. Dinin Allah ile kul arasındaki inanç yolu ve bağı olduğunu, günlük çıkar ile din uğruna siyaset yapılmaması gerektiğini hafiyelere anlatamadığı için şimdi buralarda yattığını; tahliye dahi olsalar daha kimbilir nice nedenler uydurulup gene hapsedileceklerini anlattı. Günlerini tevekkülle geçirmesini, ümidini kaybetmemesini, sabrın sadece Eyüp Sultan'da değil, her insanda olduğunu söyledi.

İbrahim Süreyya, Hüsnü'ye kendi hayatını anlattı. Ülke dertlerini kendi derdi edindiği için mücadelelere giriştiğini, kaymakamlığı bırakıp nasıl nefer olduğunu, boyun kırıp mevki almaktansa duygusuz insanları uyandırıp kitleler yaratmak azmi taşıdığı için başının belaya girdiğini, hükümete bunun için muarız olduğunu... Anlattı

da anlattı... Zaten zaman öldürebilmek için, bütün mahkûmların olduğu gibi onun da elindeki tek silah konuşmaktı.

Günlerce süren bu konuşmalardan sonra İbrahim Süreyya yüreğindeki korkudan söz etmeye başladı. Gözünü budaktan sakınmayan bu cesur adamın, hele harp görmüş bir genç adamın korkusu Hüsnü ve diğer mahkûmlar arasında hayret uyandırdı. Oysa İbrahim Süreyya'nın korkusu ölmek değil, öldüğünün bilinmemesiydi. Bu korku İbrahim Süreyya'da bir psikoz haline dönüştü ve adını cildine dövmeyle yazmaya karar verdi. Ayağında mavi yünden yapılmış bir çorap vardı. Bunu yıkarken boyasının çıktığını görmüştü. O çorabını bir daha giymedi ve sakladı.

Yemek için bir çatalı ve bir kaşığı vardı. Kaşık tahtadan, çatal ise metaldendi. Çatalın bir dişini eğip düzeltip kırdı, kırdığı parçayı taş duvara sürte sürte bir iğne ucu kadar inceltip sivriltti. Bu iş günler aldı. Elinde tuttuğu ufacık metal, taşa sürtüne sürtüne ısınıp ateş gibi olmakta ve tutmaktan da parmakları karıncalanmaktaydı, bu yüzden her gün ancak belli sürelerle çalışabiliyordu.

Çataldan iğne yapmak şeytanın bile aklına gelmez, diye zaman zaman kendine güldüğü oluyordu.

Dövme işinin ikinci gereği, boyalı sıvıydı. Bunu yapabilmek için sakladığı mavi çorabı çıkardı, dikkatle koncundan ipliğin başını bulup düğümünü kopardı. Bundan sonra işlem kolaylaştı, tam deyimiyle, çorap söküğü yürümekteydi. Parmağına doladığı iplik minik bir top haline geldiğine kanaat getirince ipliği kopardı ve üst üste birkaç düğüm yaparak söküğün ilerlemesini durdurdu.

Parmağında üst üste sarılmış mavi yün ipliği ağzına alıp salyasıyla iplik topağını ıslattı. Ara sıra dişleriyle ezdi, gene tükürüğüyle ıslattı, gene dişleriyle ezdi. Ağzında yeterince salya bulunduğuna inandığı bir an, sol elinin bileğinin iç kısmına tükürdü. Bu masmavi bir sıvıydı, sıvıyı birkaç santim uzunlukta cildine yaydı, sonra da çatal dişinden yaptığı sivri uçlu iğneyi düzenli biçimde cildine batırmaya başladı. Batırışlar bittikten sonra bir süre durdu, iğnenin açtığı minik çukura mavi tükürüğünün işlemesini bekledi. Her batırıştan sonraki uzun süreli bekleyişlerle, "İbrahim Süreyya" kelimelerinin Arap harfleriyle yazılması bir hayli zaman aldı. Ama ne gam!... Onda zamandan bol ne vardı ki...

Bir süre sonra bileğindeki tükürük kalıntıları ve kan pıhtılarını silip dövmenin iyi olup olmadığına baktı. Bazı harflerin çizgileri tamam değildi, kopukluklar vardı. Eksikleri ertesi günü tamamladı. Gene bir-iki noktada kalan eksiklikleri de birleştirip adının rahatça okunabilmesini sağladı.

Adını bileğine dövmeyle yazmak İbrahim Süreyya'ya garip bir tatmin hissi getirmişti. Koğuştaki mahkûmların çoğu, köşede sessiz sakin bir şeyler yapan bu adamın ne yaptığından habersizdi.

Bir sabah, İbrahim Süreyya, başta Hüsnü olmak üzere bütün mahkûmlara bileğinde adının yazılı olduğunu gösterip, "Eğer burada ölecek olursam ölenin ben olduğumu bileğime bakıp okur ve anlarsınız. Yakında hepimiz birbirimize benzeyeceğiz. Oturduğumuz yerler de zaman zaman değişiyor," dedi ve diğer mahkûmlardan aynı şeyi yapmak isteyen olursa, iğnesini, çorabından bir parça ipliği verebileceğini söyledi; hiç kimsenin buna talip olmamasına da şaştı.

İbrahim Süreyya Sinop'ta hapisteyken, Doktor Fikret Trablusgarp'tan dönmüştü. Evine geldiğinde annesi ve küçük kız kardeşi Mediha'yı sağlıklı buldu. Sarılıp öpüştüler, sonra Mevhibe Hanım oğluna, arkadaşı İbrahim Süreyya ile karşılaşmalarını anlattı. Doktor Fikret, annesinin anlattıklarını hayalinde canlandırıyordu. Konuşmaları, ara sıra küçük tebessümlerle, bazen de kahkahalarla kesiliyordu. "İlahi anne, bir gazete haberiyle beni ne çabuk gömmüşsünüz. Ölüm teyidi gelmeden insan inanır mı?" diyen oğluna Mevhibe Hanım, "Harbiye Nezareti'nin resmi tebliğiydi. Onun teyidi de nasıl olurmuş?" diye itiraz etti.

Arkadaşı İbrahim Süreyya'nın bir mülkiye kaymakamı olduğunu anlatan Doktor Fikret, "Adamcağızı fazla üzmediniz inşallah," deyince Mevhibe Hanım, "Yok, içeri alıp ikramda bulunduk," diye cevap verdi. O sırada, kız kardeşi Mediha, İbrahim Süreyya'nın, "Geldiği zaman Doktor Fikret ile buluşmak isterim" dediğini hatırlattı. Doktor Fikret annesine, birkaç gün içinde Üsküdar'a geçip İbrahim Süreyya'nın annesini ziyaret etmelerinin iyi olacağını söyledi.

Hafta sonunda Doktor Fikret ile annesi Mevhibe Hanım ile Üsküdar'a gitmeye niyetlendilerse de, beklenmedik bir mazeret yüzünden Mevhibe Hanım gidemedi ve Doktor Fikret tek başına yola

çıktı. İbrahim Süreyya'nın evine vardığında kapıyı çaldı, Cenaniyar Hanım açtı. Doktor Fikret kendisini tanıtıp İbrahim Süreyya ile görüşmek için geldiğini söyledi.

Cenaniyar Hanım'ın gözleri doldu, oğlunun tutuklandığını, Bekirağa Bölüğü karakolunda yattığını büyük bir üzüntü içinde anlattı. Doktor Fikret, duyduklarından müthiş müteessir olmuştu. "Merak etmeyin Hanımefendi. O suçsuzdur. Göreceksiniz yakında serbest kalıp gelecektir," diye Cenaniyar Hanımı teselli etmeye çalıştı. Yaşlı kadın, "İnşallah," demekle yetindi ama Doktor Fikret kadar iyimser değildi.

Fikret Bey, akşam evine döndüğünde annesine olanları anlattı ve, "İyi ki sen gelmedin, bir kere daha düşüp bayılırdın annesinin halini görünce," dedi.

Daha sonra kendisine iş aramaya koyuldu, İzmir'deki Memleket Hastanesi'nde iş bulup oraya gitti; ama aklında hep memleketin kurtarılması için ne yapmak gerektiği soruları vardı.

1912 yılına gelindiğinde Balkanlar cadı kazanma dönmüş durumdaydı ve kazan gün be gün ısınmaktaydı; bir gün, hem de çok yakında bir gün patlayacaktı... Bunu herkes bekliyor, fakat hemen hiçbir tedbir alınmıyordu.

Tarablusgarp'tan İstanbul'a dönen Binbaşı Mustafa Kemal, 1912 Aralığının ilk günü Bolayır'a tayin edildi. Artık, buradaki kuvvetlerin Harekat Şubesi Müdürü idi...

Bulgarlarla da savaş başlamıştı.

Aynı birlikte, Trablusgarp'tan gelen bir başka subay daha vardı, bu zat da, yakın arkadaşı Ali Fethi'ydi (Okyar).

İki arkadaş, Bulgarlara karşı bir savaş planı yaptılar ve Harbiye Nezareti'ne gönderdiler. Günün Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'ydı. Paşa, bu planı alınca kalkıp Bolayır'a geldi, planı diğer komutanlarla birlikte tartıştılar ve sonuçta reddettiler.

Mustafa Kemal ve Ali Fethi'nin askeri taarruz planı rafa kaldırılınca, akıbet fecaat oldu. Edirne, Bulgarların eline geçti. Bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentliğini yapmış olan Edirne, Türk toprağı olmaktan çıkmıştı artık. Buna kimse tahammül edemiyor, durumu içine sindiremiyordu. Ne yapıp edip Edirne kurta-

rılmalıydı. 13 Temmuz'da Bolayır'daki Kolordu, Kurmay Başkanı Mustafa Kemal'in yaptığı planla harekete geçti, Mustafa Kemal ile Ali Fethi Bey Edirne'ye girip Bulgarları kovdular, Edirne'yi düşman istilasından kurtardılar.

Mustafa Kemal ile Ali Fethi, Osmanlı ordusunun savaş görmüş, aydın, mesleğin yeniliklerini bilen ve geleceği olan subaylarındandılar. Ne yazık ki, kocamış, bilgileri köhneleşmiş, rütbeleri yüksek, komuta mevkilerinde bulunun paşalar ve yüksek rütbeli subaylar tarafından, bir tehdit olarak kabul edilmekte, tehlikeli görülmekteydiler; yerlerinden olmamak için, bu gençleri meslek dışı sayılabilecek mevkilere getirerek uzaklaştırmak istediler... Fakat bunu yapmak kolay değildi.

İttihat ve Terakki Partisi'nin hükümet içindeki etkisi derinleşmişti. Talat, Enver ve Cemal paşalar, hem hükümeti hem de partiyi idare ediyorlardı. Göstermelik olarak da, Ali Fethi Bey'i İttihat ve Terakki'nin Genel Sekreterliğine getirmişlerdi. Oysa Ali Fethi Bey, öyle piyon olarak kullanılacak biri değildi. Vazifesinin gereklerini yerine getirmeye başlayıp, yukarıdan gelen isteklere karşı durunca zirvedeki üçlünün huzuru kaçmaya başlamıştı. Yapılacak ilk iş, Ali Fethi'yi uzaklara göndermekti. Edirne'yi kurtaran öteki subay Mustafa Kemal ise Genelkurmay'da vazife bekliyor ve âdeta bir saatli bomba gibi ortalıkta dolaşıyordu. Her gün geliyor, mesai saatinin sonuna kadar bekliyor ve, "Gene mi vazife verilmedi," diye söylene söylene gidiyor, ertesi sabah gene geliyordu. Bu durumda, Mustafa Kemal'i de uzaklaştırmak kendi çıkarlarınaydı.

Balkanlar'ı iyi bilen, Bulgarlara karşı savaş planları bile yapmış olan bu iki subayı, yeni devlet olmuş olan Bulgaristan'a göndermeye karar verdiler.

Ali Fethi Bey sefir, Mustafa Kemal de askeri ataşe olarak Sofya'ya gönderildiler. Ama askeri ataşelik Mustafa Kemal'i hiç tatmin etmemişti, hatta bir ara istifa etmeyi bile düşündü. Yazdığı mektuplarda, "İki buçuk bilgi almak için burada tutuluyorum," diye şikâyet ve serzenişlerde bulunuyordu.

Zaman hızla geçiyordu. Dünya için için, daha büyük bir savaşa hazırlanmaktaydı. 1914'ün 1 Ağustos sabahı Kayzer Almanyası, Rus

Çarlığına savaş açtığını bildirdi, ertesi sabah Osmanlı İmparatorluğu seferberlik ilan etti; bir gün sonra da Almanya, Fransa ile savaşa girdi. Ağustos'un dördüncü günü de Enver Paşa Osmanlı ordularının Başkomutan Vekili oldu; Başkomutan Padişah'tı; damadı Enver Paşa da vekili.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kimlerin safında yer alacağı resmen bilinmediği için İngiliz donanması Çanakkale önlerine gelmiş, giriş çıkışları kontrol ediyordu.

Ağustos ayında, İngiliz donanması önünden kaçıp İstanbul'a gelen *Goeben* ve *Breslau* adlı iki Alman zırhlısı, Alman taraftarı olan Enver Paşa tarafından koruma altına alındı. Enver Paşa, Boğaz'dan girişine izin verdiği *Goeben* ve *Breslau* zırhlılarını İngilizlerin batırmasını önlemek için gemilere Türk sancağı çekip, denizcilerine fes giydirerek gemileri kurtardı. İngilizlerin tepkisi üzerine de, Osmanlı devleti bu gemileri satın aldığını açıklayarak, onlara *Yavuz* ve *Midilli* isimlerini verdi. 29 Ekim sabahı ise, bu iki harp gemisi İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e açılıp Rus limanlarını bombardıman edecek, önce Sivastopol, ardından Odessa, Kefe ve Novorosisk'in limanlarının bombalanmasıyla, Osmanlılar, Birinci Dünya Savaşı'na Almanların ve Avusturyalıların safında katıldıklarını resmen ilan edeceklerdi; bundan böyle İngilizler, Fransızlar ve Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanı olacaktı.

Sofya'da askeri ataşe olarak bulunan Mustafa Kemal, Almanya'nın savaşı kazanamayacağına inandığını ve öngördüğü gelişmeleri, arkadaşı Salih'e (Bozok) açıkça yazdı ve savaşa girilmeden seferberlik ilan ederek büyütülen orduların hazır vaziyette elde tutulmasının zorluğundan da söz etti.

Balkan Savaşı çıktığında, hele Edirne'nin düşmesinden sonra İstanbul'da ve başkentin batısındaki bütün sancaklarda, halk gidişattan hoşnut değildi. Hükümetin acz içinde olduğuna inanılmakta, Padişah'ın bu hükümeti tutmakla hata ettiğine dair yakınmalar artmaktaydı. Sultan'a kadar uzanan dilleri kesmek mümkün değildi. Çatlak sesleri bastırmak için tutuklamalar yapıldıysa da, şikâyetler gittikçe çoğaldığı ve yükseldiği için, baskının çözüm olmadığı anlaşıldı, sonunda hükümet devrildi.

Yeni iktidar, bir af çıkartmakla işe girişti. Affı Şahane imza edilince, mahkûmlar serbest bırakılmaya başlandı.

Sinop'tan ilk serbest bırakılanlar, siyasi suçlarla hapis yatanlardı. İbrahim Süreyya, Sinop'tan alınıp İstanbul'a getirildi ve serbest bırakıldı. Özgürlüğüne kavuştuğunda, ekonomik açıdan perişan durumdaydı. Annesi ve ablası da, hem manevi hem maddi bakımdan büyük sıkıntılar içindeydi. Yaptığı ilk iş, Dahiliye Nezareti'ne gidip vazife istemek oldu.

Babıâli'ye gittiğinde, eski memuriyetleri göz önünde tutularak ve son görevinden ayrılışının, vatana hizmetten kaçış değil, vatanı korumak için olduğu, Enver Paşa'nın dahi kahramanlığını tasdik ettiği dikkate alınarak, Balıkesir'e tayinine karar verildi.

Yeni görevine gidişinin birkaç ay sonrasında terfii geldi ve mutasarrıf oldu. Mutasarrıflık, idari taksimlere göre, kaymakamlıkların üstünde, valiliğin altında bir makamdı.

Üvey kardeşi Hüsamettin Bey ise, Balkan Savaşı sırasında askere alınmış ve bir muharebede şehit düşmüştü. Yavrusunun şehadetini yüreğine gömen Cenaniyar Hanım, büyük oğlunun mutasarrıflığa terfisiyle nispeten avunmuştu. Haydarpaşa-Üsküdar çevresinden ve eski anılardan annesiyle ablasını uzaklaştırmak isteyen İbrahim Süreyya, mutasarrıf olmasıyla maaşı da arttığı için, evini Beşiktaş'a taşıdı. 1890'daki büyük İstanbul yangınında evlerini kaybetmiş ve sokakta kalmış aileler için, Beşiktaş'tan Maçka'ya çıkan yokuşun iki yanında taş ve betondan, yanaşık nizamda binalar yapılmıştı. "Akaretler" diye bilinen bu evlerden bazıları kiraya veriliyordu. İbrahim Süreyya da bunlardan birini kiralamış ve annesi Cenaniyar Hanım ile ablası Mihrünnisa Hanım'ı buraya yerleştirmişti.

Balkan Savaşı başlarken Mustafa Kemal de annesi Zübeyde Hanım ile kız kardeşi Makbule Hanım'ın Selanik'te kalmalarını tehlikeli bulmuş ve onları İstanbul'a getirmişti. Beşiktaş Akaretler'de bir ev kiralamış, annesi ile kız kardeşini yerleştirmişti. Zübeyde Hanım'ın evi, Cenaniyar Hanım'ın oturduğu evden iki bina aşağıdaydı. Böylece Cenaniyar Hanım ile Zübeyde Hanım yakın komşu olmuşlardı.

O günlerde dünya topyekûn harbe hazırlanmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, iktidar, İttihat ve Terakki'nin üç paşasının elindeydi: Enver, Talat ve Cemal paşalar. Bu paşalar Alman taraftarıydı; hele, tam bir hayalperest olan Enver Paşa, Osmanlıların Dünya Savaşı'ndan büyük çıkarlar elde ederek, zaferlerle çıkacağına inanıyordu. Sadrazam Sait Halim Paşa, bu üç paşanın elinde kukla bir başbakan durumundaydı. Bir gece, Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısında, Enver ve diğer paşaların iradesi altında, oldu bittiyle getirilerek verilen bir kararla Osmanlı İmparatorluğu kendini, sonunu getirecek Birinci Dünya Savaşı'nın içinde buldu.

Mustafa Kemal, Sofya'daki askeri ataşeliği sırasında kaymakamlığa (yarbaylığa) terfi etmişti. Dünya Savaşı'nın patlamasıyla birlikte, onu da bir birlik komutanlığı görevi beklemekteydi. 20 Ocak 1915 günü 19. Tümen Komutanlığına tayin edildiğine dair bir emir aldı ve hemen İstanbul'a koştu, Harbiye Nâzırı Enver Paşa'ya gidip 19. Tümen hakkında bilgi aldı. Tümeninin Tekirdağ'da üslenmekte olduğunu öğrendiği için İstanbul'dan Tekirdağ'a gitti, hazırlıkları hızlandırdı, bir ay sonra da, 25 Şubat günü Maydos'a (Eceabat) geldi.

Gelibolu'ya

O günlerde Dahiliye Nezareti, Talat Paşa'nın imzasıyla, Balıkesir'de bulunan İbrahim Süreyya'ya yeni bir tayin emri göndermişti. Bu emirde, kendisinin Gelibolu Mutasarrıflığına atandığı bildirilmekte ve derhal yeni vazifesinin başına gitmesi istenmekteydi.

Eceabat, Gelibolu Mutasarrıflığı'nın idari sınırları içindeydi.

Mustafa Kemal komutasındaki 19. Fırka (19. Tümen), Maydos yöresindeki Üçüncü Ordu emrine girmişti. Seddülbahir kıyı şeridini koruma vazifesi 19. Tümen'e verildiği için de birlikler buraya konuşlandırılmıştı.

İdari sorumluluk bölgesine bir askeri tümenin gelişi Mutasarrıf'ı meraklandırmıştı, komutanın kim olduğunu öğrenmek istedi. Birliğin gelip ordugâha geçmesi üzerine, Mutasarrıf İbrahim Süreyya, Tümen Komutanlığına gitti.

Emir subayının açtığı kapıdan odaya girdiğinde Mutasarrıf İbrahim Süreyya da, Tümen Komutanı Kaymakam Mustafa Kemal de gözlerine inanamadılar. Mustafa Kemal'in, "Sen ha... Mutasarrıf..." sözleriyle şaşkınlıklarından sıyrıldılar ve Trakya'dan, Trablusgarp'tan beri birbirlerini görmemiş iki dost sarılıp kucaklaştılar.

Mustafa Kemal, İbrahim Süreyya'ya Balkan Harbi sırasında nerede olduğunu, neler yaptığını sordu.

İbrahim Süreyya, Trablusgarp'tan döndükten bir süre sonra vazife beklerken tutuklandığını, hafiye jurnalleriyle Bekirağa Bölüğü'ne tıkıldığını, Sinop Hapishanesi'nde iki seneye yakın yattığını anlattı, çektiği eza ve cefayı hiçe sayarcasına bir de nükte savurdu: "Beni Sinop mahpushanesine tayin etmişlerdi!" dedi.

Mustafa Kemal, haksız yere hapsedilmenin ne demek olduğunu

gayet iyi bildiğini, kendisinin de iki ay hapis yattığını anlattı. Harp Akademisi'nde talebeyken, talebeler arasında bir yardımlaşma sandığı kurduğunu, zamanın hafiyelerinin bu dernek aracılığıyla Jön Türklere çıkar sağladığını jurnal ettiğini ve bu yüzden tutuklandığını söyledi, sonra, "Yüzbaşı rütbesiyle Erkânı Harbiye'den mezun olmama rağmen beni Bekirağa Bölüğü'ne tıktılar, mahkûm edip iki ay hapis yatırdılar. Bu haksızlığın telafi edileceğini ben biliyordum ama anacığımın döktüğü gözyaşının hesabını kim verecek?..." diye ekledi.

Genç yarbay ile genç mutasarrıf, kaderlerinin bu kadar paralel gitmesine, Bekirağa Bölüğü'nde yatma talihsizliğini paylaştıklarına hayret ettiler.

İbrahim Süreyya, müthiş bir askeri zekâya sahip bu subaya öteden beri hayranlık duymakta, hangi muharebe olursa olsun kazanacağına adı gibi inanmaktaydı. Mustafa Kemal de idari yönden sağlam bir arkadaşıyla beraber olmanın sevincini yaşıyordu.

Tümen Komutanı'nın merakı, yöre halkının moral durumunu öğrenmekti. Mutasarrıf, geldiği günden beri çevreyi dolaşmakta olduğunu, halkın kuşku taşıdığını, onları yüreklendirmek gerektiğini, bunu da en iyi komutanın yapacağını söyledi. Subayları ve eratı yüreklendirecek tamim (genelge), emir ve taltifnâmelerin bir suretinin Mutasarrıflığa da gönderilmesinin büyük yardımı dokunacağı hususunda fikir birliğine vardılar.

Müttefiklerin Boğaz'dan geçmek isteyecekleri gün gibi aşikârdı. İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı'nın önünde çelik kuleler gibi durmaktaydı. Düşman kuvvetlerinin Osmanlı Donanmasından yana fazlaca bir korkusu yoktu. Kendi toplarıyla Türk kara topçusunu susturabileceklerini hesap ediyorlardı.

Oysa Osmanlı'nın donanması zannettiklerinden yürekliydi ve kolay teslim olmayacak karakterdeydi. Nitekim *Nusret* isimli mayın gemisinin döşediği mayınlarla, bir gece ve bir gün içinde, batacağına kimsenin kolay kolay inanmadığı Dreadnught'lar (dretnotlar), denizin dibini boylamıştı.

Dev zırhlıların açtıkları ateşe, Çanakkale ve Seddülbahir bataryaları şiddetle karşılık vermiş ve gemiler, Boğaz'ı geçemeyeceklerini anlamışlardı.

Bundan sonra düşmanın tek çıkar yolu, karaya çıkıp, Gelibolu yarımadasını istila etmekti. Kendilerine karşı konulacağını düşünmüyorlardı bile. Mısır'da gayet iyi talim görüp hazırlanmışlardı. Avustralya ve Yeni Zelanda'dan getirilen birliklerle takviye edildiklerini de düşündüklerinde, bu savaşı kazanacaklarına dair kanaatleri tamdı.

Osmanlılar, Çanakkale'de büyük bir muharebenin başlayacağını hesap ederek Beşinci Ordu'yu da kurmuş ve başına Alman Generali Liman von Sanders'i getirmişlerdi.

Liman von Sanders Paşa, yanına Üçüncü Kolordu Komutanı Esat (Bulkat) Paşa'yı alarak Alçıtepe ve Kabatepe bölgesine geldi. Birlikleri konuşlandırılmasına nezaret ettiler. Bu konuşlandırmanın yapıldığının ertesinde, 25 Nisan günü, İngiliz ve Anzak askerleri saldırıya geçtiler. Karaya ayak basan düşman, üç gün sonra Kanlısırt'a doğru geldi. Mustafa Kemal, düşman birlikleri önünde geri çekilmekte olan bir mangayı durdurdu, "Nereye?" diye sordu. Aldığı, "Düşman geliyor," cevabı üzerine de, tarihi emrini verdi: "Size taarruzu değil, ölmeyi emrediyorum!" Ve ekledi: "Bizler burada ölene kadar, yerimize başka birlikler ve komutanlar yetişecektir. Yere yat, süngü tak, hücum!..."

Komutanın bu emrine canla başla uyan Türk ordusunun ileri atılmasıyla, Kanlısırt ve Kırmızısırt tepelerinde göğüs göğüse, süngü süngüye muharebeler oldu. Türk birliklerinden 57. Alay'da bir hayli yaralı vardı. Düşman birliklerinin kaybı da korkunçtu; böylece, düşman kuvvetleri daha ileri gidemeyeceklerini anlayıp geri çekildiler.

Mustafa Kemal, nisan ayının son günü, savaşı idare ettiği yörede (Kemalyeri'nde) birliklerinin subaylarını topladı ve onlara, "Balkan yenilgisinin utancını silmek ve düşmanı denize dökmek için bir taarruz planı hazırladım," dedi ve ileri hatlara gönderilecek emirlerini okudu. Emrinde, "Bir adım geri atmak yok. Uyumak ve dinlenmeyi asla düşünmeyin. Bunları yapmazsak bir millet sonsuza kadar hürriyetinden mahrum kalacaktır. Size hatırlatırım, düşman denize dökülmeden durup dinlenmek yok..." diyordu.

Kabatepe'ye saldıran düşman, karşı taarruz sonunda gemilerine dönmek zorunda kalmıştı.

Kemalyeri'nde

Kemalyeri'ndeki karargâha Gelibolu Mutasarrıfı İbrahim Süreyya da sık sık uğruyordu. Bir deri, bir kemik kalacak kadar zayıflamış olduğunu gördüğü Mustafa Kemal'e, yeterince yiyecekleri olup olmadığını sordu. Mustafa Kemal'in verdiği, "Bu Mehmetler bir kuru peksimetle ölüme gidiyorlar. Onların istediği yiyecek değil, el bombası," cevabıyla, İbrahim Süreyya'nın gözleri doldu. Bu sözler, karargâhtan dönerken aklından hiç çıkmıyordu... Gelibolu'ya varınca şehirdeki ve çevre köylerdeki evlerden, savaşan askerler için yiyecek toplamaya başladı. Bir hafta içinde bir araba yiyecek topladı. Bu savaş, sadece askerin değil, bütün milletin kendi geleceği için katıldığı bir savaştı. Halk, kilerinde, kazanında ne varsa bölüşmeye hazırdı. Mutasarrıf, topladıklarını cepheye getirmek için Mustafa Kemal'e haber saldı ve bir gün sonra da, beraberindeki arabalarla çıkageldi. Mustafa Kemal, bu âlicenaplığa, karşılayıcı olarak bir bando çıkartmakla cevap verdi. Askeri bandonun çaldığı marşlar eşliğinde yiyecek arabaları karargâha girdi. Sesin yankısı düşmanı tahrik etmişti; topçu ateşi başladı. Ateş altında, gelen yiyecekleri en ileri hatlara kadar ilettiler. Her dilimin, her parçanın, "Analarınız, bacılarınız yolladı," denilerek verilmesi, askerin morali üzerinde son derece olumlu bir etki yapmıştı.

Komutan Mustafa Kemal, Mutasarrıf İbrahim Süreyya'yı çadırına davet edip kahve ikram etti. Anafartalar'ın muzaffer komutanı, "Görüyor musun Süreyya, bu millet iyi teşkilatlanırsa, neler yapmaz, neler yaratmaz. Birtakım aciz adamlar istediğimiz el bombalarını bile cepheye gönderemiyorlar," diye dert yandı.

Savaşın kaderini neredeyse tayin edecek ufak saldırılar planlandığını söyledi. Yüz kırk kişilik bir fedai bölüğü kurduğunu, bunun

yarısını bir üsteğmen (Saffet Efendi) ile Kanlısırt'a, diğer yarısını da Mehmet Çavuş ile Cesarettepe'ye gönderip baskın yaptıracağını, bu gençlerin belki hepsini kaybedeceğini, fakat düşmanın siperlerini ele geçireceğini anlattı.

Tarihin yazılmakta olduğu savaş karargâhından ayrılan İbrahim Süreyya, dönüş yolunda Derne'deki savaş günlerini hatırlayarak, Kemalyeri'ne tekrar gelmeyi kararlaştırdı.

Bir dahaki gelişinde, Mustafa Kemal düşmandan kurtarılan Bombasırtı mevzilerine götürdü İbrahim Süreyya'yı. Burada birbirinden sadece sekiz metre uzaklıkta kazılmış karşılıklı siperlerde askerler el bombalarıyla birbirleriyle savaşmaktaydı. Bomba atma noktasına gelen bombasını atıyor, karşıdan gelen bomba ile de şehit düşüyordu. Arkadaşının şehit oluşundan sonra bir başka er, elinde bombasıyla o noktaya geliyor, fırlatıyor ve düşman bombasıyla şehit oluyordu. Mehmetçik, önündekinin şehit oluşunu gördüğü, biraz sonra şehit olma sırasının kendisine geleceğini ve kendisinin de şehit olacağını bildiği halde, yüreğinde zerre kadar bir korku duymuyor, hiçbir çekimserlik göstermiyordu. Ölüme böylesine meydan okuyarak vatanını savunan Mehmetçiğin yarattığı destanın eşi benzeri olamazdı. Bu sahneleri anlatan Mustafa Kemal, dediklerini kanıtlarcasına mezarların sutre(*) oluşunu gösteriyordu. Şehit olan bir Mehmet'in beyaz yün çoraplı ayağı üstüne örtülen toprak tümseğinin kenarından çıkmıştı.

Gelibolu'daki makamında çalışan Mutasarrıf İbrahim Süreyya'ya 10 Ağustos akşamı ulaşan bir haber onu çılgına çevirdi. Conkbayırı'nı savunmak için süngü taktırıp düşmana taarruz ettirdiği askerlerinin önünde savaşırken bir şarapnel parçası Mustafa Kemal'in göğsüne isabet etmişti. Ama komutan ölmemişti... İbrahim Süreyya, bu habere inanamıyor, kendisinden bir şey saklandığını sanıyordu. Sabahı dar etti, karargâha gitmeye kalkıştı. Fakat şarapnel parçasının, Mustafa Kemal'in kalbi üstündeki saatine isabet ettiği ve onu muhakkak ölümden kurtardığı haberi ayrıntılı biçimde gelince gitmekten vazgeçti.

(*) Çukur kazılmadan, şehit düşenlerin üzerine toprak dökülmesi.

Kazanılan zaferler İstanbul ve Anadolu'da halkı galeyana getiriyordu. Bu zaferlerden kendilerine şeref payı çıkartmak için de Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, Alman Generali Liman von Sanders, Mustafa Kemal'in karargâhına gelmekte, teftişler yapmakta, gördüklerine memnun olduklarını belirtip dönmekteydiler. Bu ziyaretlerin sonunda da Mustafa Kemal'e nişanlar veriliyordu. Nihayet Mustafa Kemal'in, Miralaylığa (Albaylığa) terfii geldi. Anafartalar Grubu Komutanlığının ne olacağı sorulduğunda Mustafa Kemal, Liman von Sanders Paşa'ya "Kumandayı bir kişiye verin," dedi; bu komutan da elbette Mustafa Kemal olacaktı.

Temmuz ayında İstanbul'dan bir basın heyeti geldi Gelibolu'ya. Aralarında, Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), şair Mehmet Emin (Yurdakul), şair Enis Behiç (Koryürek), İbrahim Alaeddin (Gövsa), Ali Canip (Yöntem), Hakkı Süha (Gezgin) ve Ahmet Ağaoğlu vardı. Gelibolu Mutasarrıfı ile birlikte cepheyi gezmek ve Miralay Mustafa Kemal ile konuşmak istiyorlardı. Savaş tüm şiddetiyle sürdüğünden bu gezi mümkün olmadı, Mustafa Kemal ile de ancak telefonla konuşabildiler.

Gelenlerin çoğunu yazılarından ve eserlerinden tanıyan İbrahim Süreyya, aralarında en fazla Ahmet Ağaoğlu'na yakınlık duyuyordu. Bu Azerbaycanlı esmer zat ile yakın arkadaş oldular; sohbetleri esnasında, fikirlerinin tıpatıp birbirine benzediğini gördüler ve harpten sonra buluşmaya söz verip ayrıldılar.

Bir başka gün de İstanbul'dan bir başka heyet geldi, bunların arasında bir de fotoğraf muhabiri vardı. Bu muhabir Burhaneddin Bey'di (Burhan Felek). Burhan Felek belki de Türkiye'nin ilk harp foto muhabiriydi. Kafilede iki de genç şair vardı: biri Yusuf Ziya (Ortaç), diğeri de Orhan Seyfi (Orhon). Mutasarrıf, bu heyeti alıp Seddülbahir'e götürdü, savaş yerlerini, yaralıların sargı yerini gösterdi. Üsküdarlı olan Burhaneddin Bey, İbrahim Sürayya Bey'in de Üsküdarlı oluşu nedeniyle ona yakınlık hissetmişti.

Mustafa Kemal, Anafartalar Grubu Komutanı olarak İngiliz ve Anzak birliklerini denize dökmek için bir taarruz planı hazırladı, ancak bu konuyu incelemek için Gelibolu'ya gelen Enver Paşa, Mustafa Kemal'in karargâhına uğramamıştı. Enver Paşa'nın,

Mustafa Kemal'in başarılarını kıskanmakta olduğuna inanıyordu İbrahim Süreyya. Mustafa Kemal, Liman von Sanders'e bir mektup yazdı ve görevinden istifa etmek istediğini bildirdi. Bu mektubu alan Alman generali, hemen Enver Paşa'ya bir mektup yazarak Mustafa Kemal'in sağlık nedenleri ileri sürerek istifaya kalktığını, aslında Enver'in kendisine uğramayışına alındığını sandığını iletti.

Buna karşılık, Enver Paşa, Mustafa Kemal'e sağlık durumunun bozulmuş olduğuna üzüldüğünü bildirip kendisine izin verildiğini ve görevlerini Beşinci Ordu Komutanlığında bulunan Fevzi (Çakmak) Paşa'ya devretmesini bildirdi.

Bu arada 7 Kasım günü İngiliz Hükümeti, Çanakkale macerasının başarısızlıkla sonuçlandığını gördü ve Gelibolu yarımadasında bulunan birliklerini geri çekmeye karar verdi.

Enver Paşa'nın isteği üzerine Mustafa Kemal, görevini Fevzi Paşa'ya devredip 10 Aralık günü İstanbul'a döndü.

Mustafa Kemal, Gelibolu'dan ayrılmadan önceki günlerde Mutasarrıf İbrahim Süreyya ile görüşmek istedi ve onu karargâhına çağırttı. Ordunun üst yönetiminden şikâyetçi olduğunu anlatıp istifa etmeyi düşündüğünü söyledi. Anlattığına göre, İngilizler kazanamayacaklarını anlamışlardı. Karşılıklı topçu atışları sürüyor fakat süngü hücumları görülmüyordu. Türk askeri son bir gayretle düşmanı denize dökeceğine inanıyordu. Mustafa Kemal, bu konuda ayrıntılı bir plan bile hazırlamıştı, ancak Başkomutanlık planı uygulama izni vermiyordu. Mustafa Kemal'in çadırında bir de kurt köpeği vardı. Komutan, "Ateş" adındaki bu kurdu çok severdi. Düşman topçusu ateş açtığında kurt yerinden fırlayıp siperlere koşar, Mustafa Kemal, "Vurulacaksın kerata," diye köpeğini geri çağırırdı. Sahibinin sesine top atışları arasında kulak veren Ateş, az sonra çadıra dönerdi. İbrahim Süreyya, her zaman yaptığı gibi, Ateş'e bir parça kemik getirmeyi de ihmal etmemişti; zira bu kurt köpeği pek sevimliydi.

Mustafa Kemal ile İbrahim Süreyya'nın Gelibolu'daki son görüşmesiydi bu. Mustafa Kemal İstanbul'a döndükten birkaç gün sonra, İngiliz ve Anzak askerleri bir gece sessizce Türk topraklarını terk edip gittiler, ses çıkartıp çekildiklerini belli etmesinler diye de, beraberlerinde getirmiş oldukları katırların gırtlaklarını kasap gibi kestiler.

. . .

İbrahim Süreyya, çok okuyan bir insandı. Babası ile dedesi hekim oldukları ve aynı evde oturdukları için, Üsküdar'daki konağın içinde, duvarları kitaplarla kaplı bir kütüphane odası vardı. Babasını bebeklikten çıkarken kaybettiği için onu kitaplar arasında görmemiş olmasına rağmen, dedesi Arif Bey'i, kütüphanede köşesine çekilip kitaplar okurken çok görmüştü. Ağabeyi Ali Nazima Bey ise herkesin kendi kendisinin doktoru olmasını sağlayan bir tıbbi eseri de tercüme edip yayınlamış, devrinin ünlü uzman hekimlerince takdirle karşılanmıştı. Böyle bir ailede yetişen İbrahim Süreyya, çocukluğundan beri okumanın zevkine varmış ve Mektebi Mülkiye'ye girdikten sonra da, bu okuma zevkini âdeta bir hırsa dönüştürmüştü.

Mülkiye Mektebi Babıâli Caddesi'nin Türbe tarafındaydı. Babıâli'nin yan sokakları irili ufaklı matbaalarla doluydu. Dersaadet matbuatı, hatta Osmanlı dünyasının basın merkezi bu cadde çevresinde kümelenmişti.

İbrahim Süreyya Mülkiye'de okurken, birkaç kuruşluk cep harçlığını gazete ve edebiyat dergilerini satın almaya harcardı. Bu nedenle de günün yazarlarını ve gazetecilerini ismen tanır, bazılarıyla da, bulunduğu çevre itibariyle zaman zaman karşılaşırdı.

Mülkiye'yi bitirip kaymakam olarak Cuma-i Bala'daki ilk mülki vazifesine gittiği günden beri, annesinin ve ablasının, okudukları gazeteleri kendisine yollamalarını istemiş, daha sonra yurt içinde hangi göreve gitse gazetelerini getirtip okumayı ihmal etmemişti; bu sayede, yeni kanun, kararname ve olaylara neredeyse günü gününe vakıf olmuştu.

İbrahim Süreyya, aralıksız takip ettiği gazeteciler arasından birinin kalemine hayrandı; o da Yunus Nadi'ydi... Ali Kemal, Refii Cevat (Ulunay) gibi yazarların düşüncelerini hiç beğenmiyordu.

Yenice'de kaymakamlık yaptığı yıllarda, kısa bir ziyaret için geldiği İstanbul'da Yunus Nadi ile tanışmıştı. Muğlalı olan Yunus Nadi Bey, kısa boylu, aşırı derecede şişman, kelebek gözlüklü, tok sesli bir zattı. İbrahim Süreyya kendisine, yazılarını eksiksiz okuduğunu, nereye gitse, yazılarının yayınlandığı gazete ve dergileri mutlaka getirttiğini söylemişti. Böylesine sadık bir okuyucuya sahip olduğunu duymak Yunus Nadi'yi de çok mutlu etmiş, aralarında büyük

bir dostluk ve arkadaşlık başlamıştı. Ancak bu arkadaşlık İbrahim Süreyya'nın Trablusgarp'a gidişinden dönüşüne kadar bir kesintiye uğramıştı. Döndükten sonra dostlukları sürerken, İbrahim Süreyya tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'ne ve oradan da kalebent olarak Sinop hapishanesine götürülmüştü.

Yunus Nadi, arkadaşının annesi ve kız kardeşiyle temasını sürdürüp İbrahim Süreyya hakkında bilgi almış, ilgili çevrelerde ona yapılan haksızlığı dile getirmekten çekinmemişti; bu yüzden Cenaniyar Hanım bu genç adamı kendi öz oğlu gibi severdi.

İbrahim Süreyya, Sinop'tan gelip Karesi'ye (Balıkesir) gitmeden önce Yunus Nadi ile buluşmuş, daha sonra Gelibolu'ya Mutasarrıf oluşunu da bildirirken, annesiyle ablasının Akaretler'e taşındığını, onları arada bir yoklamayı ihmal etmemesini rica etmişti.

Yunus Nadi, Cenaniyar Hanım'a, "Anne," diye hitap ederdi. Yaşlı kadın da Yunus Nadi'ye, "İbrahim'in odası senindir. Çekinmeden gel, evladımsın," diyerek onu bağrına basmıştı.

Çanakkale savaşları sırasında İbrahim Süreyya'dan gelen mektupları annesi, Yunus Nadi'ye de okurdu. Mustafa Kemal ile İbrahim Süreyya'nın yakınlığını zaten bilen Yunus Nadi, gazetesinde Anafartalar Kahramanını göklere çıkaran makaleler döşeniyordu.

Yunus Nadi'nin ve Türk kamuoyunun indinde Birinci Dünya Savaşı'nda parlayan iki yıldız vardı: Kara ordusunda Miralay Mustafa Kemal, donanmada da *Hamidiye* zırhlısının süvarisi Hüseyin Rauf... Başta İngilizler olmak üzere Müttefiklerin muazzam donanmalarının Akdeniz'de bir tek korkulu rüyası vardı: *Hamidiye* zırhlısı... Koskoca destroyer filolarıyla dev dretnotlar bir türlü *Hamidiye*'yi bulup batıramıyorlardı. Hüseyin Rauf Bey'in komutasındaki zırhlı, bir hayalet gemi gibi birden düşman gemilerinin karşısına çıkıp onları topa tutmakta ve batırmaktaydı. Daha ziyade İngiliz destek gemilerinin belası olan *Hamidiye*, akla hayale gelmeyecek ufak koylara saklanıp ikmal yapıyor ve birden çıkıp düşmana saldırıyordu. *Hamidiye* zırhlısının başarıları Osmanlı'nın gururu, kaptanı Rauf Bey de sevgilisi olmuştu.

Hamidiye'nin zafer haberleri Gelibolu'ya da ulaşıyordu. Anafartalar'daki karargâh çadırında buluştuklarında İbrahim Süreyya, Mustafa Kemal'e Rauf Bey'in başarılarından bahsediyordu. Ama

Mustafa Kemal'in daha fazla önemsediği deniz başarısı, düşman donanmalarına Çanakkale Boğazı'nı geçirtmeyen *Nusret* mayın gemisininkiydi. Bu minik mayın gemisinin döşediği mayınlar, öylesine bir denizcilik harikasıydı ki, akıntılar öylesine iyi hesaplanmıştı ki hemen hepsi hedefine ulaşmış, İngiliz ve Fransız donanmaları inanılmaz kayıplar vermişti.

Mustafa Kemal'in görevlerini Beşinci Ordu Komutanı Fevzi (Çakmak) Paşa'ya devredip Anafartalar'dan ayrılarak İstanbul'a gelmesi ve İngilizlerin Anzak birlikleriyle beraber Gelibolu yarımadasını hüsran ve acı içinde terk etmeleri, Llyod George Hükümetinin Bahriye Birinci Lordu Winston Churchill'in hayallerinin yıkılmasıyla, 1915 yılının da sonu gelmişti.

Çanakkale'nin muzaffer komutanı üç hafta kadar İstanbul'da annesi ve arkadaşlarıyla vakit geçirdikten sonra, 14 Ocak günü 16. Kolordu Komutanlığına tayin oldu ve Edirne'ye gitti, ama yeni birliklerini daha doğru dürüst derleyip toparlayamadan, yeni bir emirle, derhal Diyaribekir'e (Diyarbakır) gitmesi istendi.

Gelibolu Mutasarrıfı İbrahim Süreyya da Dahiliye Nâzırı Talat Paşa tarafından İzmit Mutasarrıflığına tayin edilmişti.

İbrahim Süreyya da önce İstanbul'a geldi, ailesi efradı ve arkadaşlarıyla buluştu. Bu gelişi sırasında *Hamidiye* kahramanı Rauf Bey ile tanıştı. Rauf Bey Çerkez asıllıydı, İbrahim Süreyya'nın da annesi Çerkez'di. Rauf Bey, İbrahim Süreyya'nın Trablusgarp savaşçısı, Gelibolu Mutasarrıfı oluşu nedeniyle, az da olsa bilgi sahibiydi.

Mustafa Kemal, Diyarbakır'da İkinci Ordu Komutan Vekili iken, bir yıl kıdem alıp paşa oldu. Osmanlı ordusunun en genç ve en parlak generali olan Mustafa Kemal, önce İkinci Ordunun Komutanlığına asaleten tayin edildi, sonra da Hicaz Kuvvei Seferiye Komutanlığına getirildi.

Mustafa Kemal Paşa komutasındaki tümenler önce 9 Nisan'da Bitlis'i Ruslardan kurtardı, 14 Mayıs'ta da Muş'u düşman elinden aldı. Bir ay sonra Mezopotamya'da Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı kurulup başına Alman Mareşali Falkenhein getirildi. Harbiye Nâzırı Enver Paşa Halep'e gelip Yıldırım Orduları Grubu içinde yeni kurulmuş olan 7. Ordu'nun Komutanlığına Mustafa Kemal Paşa'yı atadı.

• • •

1917 yılının bitmesine on gün kala Veliaht Vahdettin, askeri bir heyetle Almanya'da gitmek üzere yola çıktı. Bu heyete Mustafa Kemal Paşa da dahil edilmişti. İstanbul'dan trenle hareket ettiler ve Almanya'da Kayzer İkinci Wilhelm, Mareşal Hindenburg ve General Ludendorf ile görüştüler. Batı cephesinin savunma hatlarına gönderilmek üzere Krupp fabrikalarında ağır silahların imal edilişini görmek için, hemen her gün, bir yerden bir başka yere gidiyorlardı.

Yılın son haftasında başkent Berlin'e gittiler, bir hafta orada dinlenip temaslar yaptıktan sonra, yeni yılın ilk günü İstanbul'a döndüler.

Mustafa Kemal Paşa, gençlik yıllarından beri zaman zaman böbreklerinden rahatsızlanmakta ve sıkıntılar çekmekteydi. İlk kez Kuzey Afrika'da rahatsızlanmış, Derne'deki sahra hastanesinde bir ay tedavi görmüştü. Şimdi gene böbreklerindeki sancı yüzünden acı çekmekteydi; doğru dürüst bir tedavi görmesi artık farz olmuştu. Harbiye Nezareti ve Genelkurmay'dan izin alarak, 25 Mayıs 1918'de Viyana'ya gitti, Avusturya başkentinin Cottage Sanatoryumu'na yattı. Buradaki tedavisi üç hafta sürdü, tamamen iyileşmediği için kendisine Karlsbad'da tedavi görmesi tavsiye edildi. Valsler diyarı Viyana'dayken Padişah Sultan Reşat'ın ölüm haberini almıştı. Tahta, Veliaht Vahdettin geçmişti. Mustafa Kemal, Almanya seyahati sırasında çok yakından tanıdığı yeni Padişah'a bir tebrik telgrafı çekmeyi ihmal etmedi. 30 Haziran'da Viyana'dan Karlsbad'a geçti ve banyo tedavilerine başladı. Bu tedavi 27 Temmuz tarihine kadar sürdü; artık ağrıları dinmiş, epeyce şifa bulmuştu.

İstanbul'a döndükten sonra, 22 Eylül'de "Padişahın Fahri Yaveri" unvanının kendisine verildiğini öğrendi.

Mezopotamya'da 8. Ordu kaldırılmış, birlikleri 7. Ordu'ya verilmiş ve komuta Mustafa Kemal Paşa'ya devredilmişti.

İngilizler, Arap yarımadasına Arap kabile şeyhlerinin yardımıyla hâkim olmaktaydılar. İngiliz casusu Lawrence'in getirdiği altın sikkeler, Arapların Osmanlı askerlerine cephe alıp silah doğrultmalarına yetmişti. Önce Şam'ı, sonra Halep'i kaybeden Osmanlı ordusu yenilginin eşiğindeydi.

5 Ekim günü, İstanbul'daki İttihat ve Terakki Hükümeti, ateşkes anlaşması için Amerikalıların aracılığını istedi.

Üç gün sonra da Talat Paşa kabinesi istifa etti.

Yeni hükümeti kurmak için Ahmet İzzet Paşa Yıldız Sarayı'na davet edildi ve "Mührü Hümayun" kendisine verildi.

Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın yerine Harbiye Nâzırı olmayı istiyordu. Oysa Ahmet İzzet Paşa, bu şöhretli ve başarılı komutanın gölgesinde kalmaktan korkmuş, kendisini hükümete dahil etmemişti. Ahmet İzzet Paşa, Sadrazamlıktan başka, Harbiye Nâzırlığı, Başkomutanlık vekilliği, Genelkurmay Başkanlığı gibi bütün askeri üst makamları da kendisinde tutmuş, başka kişileri bu mevkilere atamamıştı. Yeni kabinede *Hamidiye* kahramanı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey Bahriye, Ali Fethi (Okyar) Bey Dahiliye, Cavit Bey Maliye nâzırlıklarına getirilmişler, Şeyhülislam olarak da Hayri Efendi (Suat Hayri Ürgüplü'nün babası) seçilmişti.

Mondros

Bu hükümetin ilk icraatı, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imza etmek olmuştu. Yeni Bahriye Nâzırı Rauf Bey, İngiliz Amirali Galthrope'un karşısına oturmuş ve kendisine dikte edilmek istenen koşulları makul düzeye indirmeye çalışmıştı.

İstanbul, kazan gibi kaynıyordu. Ali Kemal, gazetesinde, "Bu memleket adamakıllı bir idareye mazhar olmak için İngiliz işgali altında kalmalıdır," diye yazacak kadar ileri gitmekteydi.

Refii Cevat (Ulunay) da ondan aşağı kalmıyor, Halife ve Hakan'ın etrafında toplanılmasını, Ahmet İzzet Paşa Hükümetinden, öncelikle Ali Fethi, Cavit ve Rauf beyler gibi bakanların derhal atılmasını istiyordu. Ali Fethi ve Cavit beyler hakkında, eski İttihat ve Terakkici oldukları gerekçesiyle en ağır yazılar yazılıyordu. Ali Fethi Bey, bir gün makamına kadar gelen bu küstah kişilerden birini tekme tokat kapı önüne atacak kadar öfkelenmişti. İttihat ve Terakki'nin idealist devri çoktan bitmişti, onun cuntasını yaratmış olan (Talat, Enver ve Cemal) paşalar 2 Kasım günü, bir Alman gemisiyle memleketi terk edip kaçtılar. Ali Fethi Bey ise memleketin haysiyet ve varlığını kurtarabilmek için kendisini öne atmıştı. İstanbul basınının kendisine hücumunu asla affetmemekteydi. İstanbul basınında makul, dürüst ve namuslu kalemler de yok değildi, bunların başında ise Yunus Nadi geliyordu.

Basın ve içerdeki çeşitli hain kadrolar Saray ile el ele verince olanlar oldu... Sadrazam, Ahmet İzzet Paşa Hükümetinin imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin içeriğini ağlayarak Meclisi Mebusan'da okuduktan sonra, istifa edip çekildi.

Yerine getirilecek hükümet hazır gibiydi. Tevfik Paşa mührü al-

dıktan sonra yeni kabinesini kurdu; bu kabinede Ali Fethi Bey de, Rauf Bey de yoktu.

Tevfik Paşa Hükümetinin iktidara gelmesinden önce, Mondros Mütarekesi'nin imza edildiği gün, yani 30 Ekim 1918'de, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına Mustafa Kemal Paşa atanmıştı. Ancak bu yeni görev, bir hafta sürecek ve Padişah, bir ferman çıkararak bu ordular grubunu lağvedecekti.

Komuta edeceği birlikler ortadan kalkınca Mustafa Kemal Paşa da, İstanbul'a çağrıldı.

Anadolu'nun güney limanlarına İngilizler asker çıkarmaya giriştiklerinde, Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf çekerek, Mondros Anlaşmasına göre buna izin verilip verilmediğini sordu; fakat hükümet başkanından İngilizlere karşı çıkılmaması gerektiğini belirten bir cevap aldı. "İdare ediver," anlamına gelen bu cevaba karşı Mustafa Kemal Paşa, "Ateş açacağım," deyince İstanbul Hükümetinin etekleri tutuştu, derhal, "Sakın ha..." diye ihtar geldi.

Ahmet İzzet Paşa'nın, "İstanbul'a geliniz, sizinle konuşmaya muhtacım," çağrısı, Yıldırım Orduları Grubu'nun ortadan kaldırılması ve Harbiye Nezareti'nin çağırması üzerine, Mustafa Kemal Paşa Adana'dan trenle İstanbul'a hareket etti... Yanında yaveri Cevat Abbas (Gürer) vardı.

Hareketinden önce Mustafa Kemal Paşa, İzmit Mutasarrıfı İbrahim Süreyya'ya bir telgraf çekip, İstanbul'a gelmekte olduğunu, İzmit istasyonunda kendisini karşılamasını bildirdi.

İbrahim Süreyya derhal tertibatını alıp, İzmit tren istasyonundaki Çene Suyu noktasında beklemeye başladı. Gar şefi talimatı almıştı. Mutasarrıf Bey trenden inmeden tren kaldırılmayacaktı. Mustafa Kemal Paşa'nın vagonunun etrafı sıkı koruma altına alınacaktı. Zira İzmit'te Ermeniler vardı ve bunlar, günbegün azmakta, eskiden çıkarıldıkları köy ve yerleşim merkezlerine muzaffer bir eda ile geri dönmekteydiler.

Adana'dan gelen tren İzmit istasyonuna girdi, yavaş yavaş ilerleyerek gar şefinin belirlediği noktada durdu. Mutasarrıf İbrahim Süreyya, pencerede onu görmüştü. Hemen vagona atladı ve Mustafa Kemal ile kucaklaştılar. Birbirlerini aylardan beri görmemişlerdi. Hal hatır sormanın ardından paşa, mutasarrıfı kompartımanına al-

dı, kapıyı kapattı ve Başyaver Cevat Abbas Bey kapının önüne dikildi.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da kendisini ne gibi dertlerin beklediğini bilmediğini, Tevfik Paşa Hükümetinin behemehal (acilen) devrilmesi gerektiğini, düşmana kölelik etme yarışında olan bu tür hükümetlerden ümidini kestiğini anlattı ve, "Anadolu'yu örgütleyip ayağa kaldırmak şart olmaktadır," dedi. İbrahim Süreyya'dan, İzmit'i Anadolu'nun kapısı olabilecek biçimde, çetelerle de olsa örgütlemeye bakmasını istedi. İstanbul'a varınca Anadolu'da bir vazife isteyeceğini, bunda başarılı olursa kendisine haber salacağını da ekledi.

Mustafa Kemal'in istekleri, onun için âdeta bir emirdi.

İbrahim Süreyya İstanbul'a geldiğinde, yan yana oturan annelerinden birbirlerinin nerede olduklarına dair haber alabilecekleri hususunda anlaştılar, tekrar sarılıp vedalaştılar. İbrahim Süreyya, "Uğurlar olsun, yolun açık olsun," diye el sallayarak selamladı, onu.

Mustafa Kemal Paşa'yı getiren tren Haydarpaşa garına girdiğinde, düşman gemileri limanı doldurmuştu. Paşa, İstanbul'un cami ve saraylarına toplarının namlularını çevirmiş olan zırhlılara şöyle bir baktıktan sonra, Cevat Abbas'a dönerek, "Geldikleri gibi giderler," dedi. Paşa'nın bu sözlerinde ne kadar kararlı olduğunu tarih gösterecekti...

Tevfik Paşa Hükümetinin kuruluşundan beş gün önce, İtilaf Kuvvetleri İstanbul'u işgale başlamışlardı. Oysa Amiral Galthrope, Mondros Mütarekesi imzalanırken, İstanbul'un işgal edilmeyeceğine, Yunan gemilerinin ve askerlerinin şehre girmeyeceğine dair Rauf Bey'e şeref sözü vermiş, ama gerçek bunun tam aksi olmuştu. İngiliz Amirali, Çanakkale'de yediği dayağın acısını böyle çıkarıyordu. "İşgali Fransızlar istedi," gibi bir yalanın arkasına sığınmış ve Yunan gemilerini de alıp İstanbul'a gelmişti. Müzakereler sırasında verdikleri sözlerin hiçbirini tutmayan İngilizler, her türlü anlama lastikli ifadeleri anlaşma metnine sokuşturmuşlardı. İşgale izin veren maddenin yorumu çok ilginçti: İngilizler gemilerinin tersanelerde bakımı için geldiklerini söylemişler, karaya asker çıkartmayı da kendi gemilerini koruma bahanesiyle açıklamışlardı; gerçekte yaptıkları düpedüz işgaldi.

İstanbul işgal edilirken Rauf Bey artık hükümette değildi ve İngilizlere diş biliyordu.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gelmiş ve Pera Palas'ın ilk katındaki, Kasımpaşa'yı gören, balkonlu, iç içe geçme iki odalı daireye yerleşmişti. Buradan dava arkadaşlarıyla temas etmekte, Meclisi Mebusan'ın Tevfik Paşa Hükümetine asla güvenoyu vermemesi yolunda telkinlerde bulunmaktaydı.

Kurulmakta olan hükümete muhalif olanlardan biri de Yunus Nadi'ydi.

Sarayı ve onun hükümetini avuçları içinde kukla gibi oynatmayı hedefleyen İngilizler, Meclis içinde başlarını ağrıtacak hareketlerin baş gösterebileceğini tahmin ettiklerinden Saray'ı ve Saray üzerinden hükümeti, Meclis'i feshetmeye zorluyorlardı.

Sonunda, 21 Aralık 1918'de, Tevfik Paşa Hükümeti, Saray'dan alınan teskerenin Meclis'te okunmasıyla, Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın kapatıldığını ilan etti. Böylece hükümet, Meclis denetimi olmaksızın, memleketi İngilizlerin arzuları doğrultusunda idare edecekti.

Bu olaylar cereyan ederken, İbrahim Süreyya İzmit'te, çevre köy ve kasabalardaki gençlerle temasa geçiyor, onları Anadolu birliğine fikren hazırlıyordu. Özellikle Sapanca yöresinde yerleşmiş olan Çerkez ailelerinin gençleri, mutasarrıfın sözlerini hiç renk vermeden, nümayiş göstermeden dinliyor ve içlerine sindiriyorlardı. Mutasarrıf, en güvendiği bazı gençlere, atlarına iyi bakmalarını silahlarını temiz ve el altında tutmalarını tembihliyor, düşmana elbet karşı çıkılacağını, bu milletin tarih boyunca boyunduruk altında yaşamadığını, akıllarına ve duygularına hitap ederek anlatıyordu.

İzmit'in yakın olması ve tren seferlerinin sıklığı nedeniyle İstanbul'a da zaman zaman iniyordu. Annesinden, Mustafa Kemal Paşa'nın Pera Palas Oteli'nde iki hafta kadar kaldıktan sonra Beyoğlu'nda [Hava Sokağı'nda] oturan dostu Salih Fansa'nın evine yerleştiğini öğrenmişti. Bu eve gitti paşaya, İzmit'in ilerisinde, özellikle Düzce ve Hendek arasında bir boğazın tutulup Anadolu kapısı yapılabileceğini düşündüğünü, bazı gençleri bu iş için örgütlemekte olduğunu bildirdi.

Daha sonraki gelişlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'de Madam Kasapyan adında bir Ermeni kadından üç katlı bir ev kiralayıp oraya yerleştiğini öğrenen İbrahim Süreyya, Mustafa Kemal'in yanı sıra, diğer arkadaşlarıyla da temasını sürdürüyordu. Yakın dava arkadaşlarından biri, Aydınlı, toprak sahibi, iyi Almanca ve Fransızca bilen, sağlam karaktere sahip bir genç adamdı. Bu genç adamın adı Nazmi idi (Topçuoğlu). Nazmi Bey'in, Aydın'ın Karapınar ilçesinde büyük bir çiftliği vardı ve buradan sağladığı geliri, ortak idealleri uğruna harcamaya hazırdı. Kendisi aynı zamanda Rauf Bey'in ve Yunus Nadi'nin de yakın arkadaşıydı.

İngilizlerin, daha doğrusu işgal kuvvetlerinin işleri yolunda gidiyordu. Ahmet İzzet Paşa Hükümetine Mondros Mütarekesi'ni imza ettirmişler, ardından Tevfik Paşa Hükümetine Meclis'i lağvettirmişler, şimdi sıra, kendi deyimleriyle, "olmuşları toplamaya" gelmişti. İlk düşündükleri elbette Mustafa Kemal'i safdışı bırakmaktı. Ancak, Anafartalar kahramanı olarak böylesine büyük bir üne sahip bir paşayı, değil tutuklamak, ona dokunmak bile büyük tepki yaratabilir ve başlarına iş açabilirdi. Onu ancak Padişah fermanıyla kovabilirlerdi, bunda da muvaffak oldular. Gelibolu'da seçme İngiliz, İskoç ve Anzak askerlerinin telef olmasına sebebiyet vermiş askeri bir dehanın emrine Yıldırım Orduları verilemezdi. Muazzam bir güç olmamakla beraber bu Yıldırım Orduları Grubu, bütün Anadolu'yu bir anda ayağa kaldırabilir, Osmanlı'nın elinde kalan silah ve cephane bir anda kendi kontrolleri dışına çıkıverirdi. Bu nedenlerle Mustafa Kemal Paşa Anadolu'dan İstanbul'a getirilmeli ve pasifize edilmeliydi. Padişah da, onun hükümetleri de artık ellerinde kukla idi. Şimdi, Meclis içinde ve dışında bulunan ünlü, yetenekli ve sivrilmiş kişiler birer olgun meyve gibi toplanmalıydı.

İşgal kuvvetlerinin arkasında azımsanamayacak bir basın gücü de bulunuyordu. Kimlerin safdışı bırakılacağını tespit etmek için fazla bir gayrete de gerek yoktu; basının bir bölümü bu hedefleri tek tek gösteriyor ve onlara verilecek cezayı dahi belirliyordu: Ali Kemal, Refii Cevat (Ulunay), Refik Halit (Karay), yazdıkları yazılarda, idam sehpalarının derhal kurulmayışına hayıflanıyorlardı.

İngilizler, Sadrazam Sait Halim Paşa, Şeyhülislam Hayri Efendi,

Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cahit (Yalçın), Emanuel Karasu, İsmail Canbolat, Salâh Cimcoz, Ali Fethi (Okyar) gibi, ülkenin tanıdığı pek çok siyasi şahsiyeti ve gazetecileri Bekirağa Bölüğü'ne tıkıyorlardı.

Tutuklanıp Divanı Harp'te yargılanmayı bekleyenlerin arasında İttihat ve Terakki'nin Hükümet Reisi olan Sait Halim Paşa'yı tek başına değil, Arap hizmetkârından başka, kardeşi Abbas Halim Paşa ile birlikte tutuklamışlardı. Koğuşlarda, bu konu hakkında, "Neredeyse arabacısını ve bahçıvanını da tutuklayacaklar," diye nükteler yapılıyordu.

Tutuklanması istenenlerden henüz ele geçmeyenler de aranıyor, bunların başında da Yunus Nadi geliyordu. Ne var ki, ünlü yazar, eş-dost evlerinde saklanıyor, bir türlü ele geçirilemiyordu. Balık Pazarı'nda saklandığı evde arkadaşlarıyla, şifreli haberleşmelerle buluşuyordu. Yunus Nadi'yi bulup konuşanlar arasında İbrahim Süreyya ile Nazmi Bey de vardı. Bekirağa Bölüğü'nde bulunanları, gardiyanları tavlayarak bir gece kaçırıverme planları yapıyorlardı aralarında. Yunus Nadi ile Nazmi Bey, bu fikirlerini açmak için Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evine dahi gitmişler, ancak paşa evde olmadığı için konuyu görüşememişlerdi.

Yunus Nadi bir süre sonra, Osmanlı Âyan Meclisi üyesi Filozof Rıza Tevfik'in (Bölükbaşı), teslim olduğu takdirde aranmaktan ve tutuklanmaktan kurtarılacağına dair verdiği söz üzerine gidip Bekirağa Bölüğü'ne teslim oldu. İbrahim Süreyya'nın, bu sözlere inanmaması yolundaki ikna çabalarına, İzmit'e veya Aydın'a, Nazmi Bey'in çiftliğine gitmesi tavsiyelerine, kendisinin Bekirağa Bölüğü denen hapishanenin ne menem yer olduğunu çok iyi bildiğini anlatmasına rağmen, gidip teslim oldu ve Divanı Harp'te yargılanmak üzere koğuşa atıldı.

İçerisi bir âlemdi: Âyan ve Mebusan meclislerinin seçkin üyeleri, İstanbul matbuatının önde gelen isimleri, kim varsa oradaydı... Yunus Nadi, Ali Fethi'nin (Okyar) yatağının yanındaki yatağa yerleşti.

Dışarıda ise İbrahim Süreyya ile Nazmi, içerdekilerin hepsini değilse bile on kişi kadarını kaçırıp Anadolu'ya sevk etmeyi, orada saklanmalarını sağlamayı planlıyorlardı. Ama ilk önce para bul-

mak lazımdı. Nazmi, Karapınar'daki çiftliğinden para getirtti, Mansurizâde Emin Bey de katkıda bulununca eldeki para 5000 lirayı buldu. Gereken para temin edilmiş, sıra gardiyanların işbirliğini sağlamaya gelmişti.

İbrahim Süreyya bu arada Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile temaslarını sürdürüyor, Bekirağa Bölüğü'nden kaçırılacakların listesini hazırlıyorlardı. Bu listenin başındaki isim elbette Yunus Nadi, ikinci isim ise Ali Fethi Bey'di. Hapishaneden herkes değil bir avuç insan kaçırılacağı için, kalanların ihbar etmesini veya karşı koymaları önlemek amacıyla içeri bir haber salındı: İçerdekiler, mutlaka kaçırılması gereken kişilerin yanında, aynı sayıda olmak şartıyla, kaçırılmasını istedikleri kişilerin bir listesini de kendileri hazırlayacaklardı.

Bu temaslarda bulunma görevini Nazmi Bey üstlenmişti. Nazmi Bey, parayı cebine koyup Bekirağa Bölüğü'ne gitti; Rahmi, Hüseyin Cahit, İsmail Canbulat beyler ile konuşup kendilerine bu demokratik yolu anlattı, "Seçin aranızdan kaçırılmasını istediklerinizi ve bana listeyi verin," dedi. Bu kişiler, hemen gidip koğuşların önde gelenleriyle konuşup döndüler. Verdikleri cevap Nazmi Bey'i hem şaşırtmış, hem de üzmüştü. Kimsenin kaçırılması istenmiyordu! Rahatları iyi imiş, hiçbir suçları yokmuş, nasıl olsa Divanı Harp onları beraat ettirecekmiş, niçin kaçsınlarmış?

Nazmi Bey çıkarken kapı aralığında Yunus Nadi'yi buldu ve, "İyi ki hepsini kaçırmaya kalkmadık, ya hepsini çıkartmaya kalksaydık!... Rezalet olacaktı," dedi.

Bu planın işlemeyişi İbrahim Süreyya'yı da meyus etmişti [üzmüştü]. O artık kendisi için başka planlar yapıyordu. Artık İzmit defteri kapanmalıydı; bastı istifayı, devlet memurluğundan ayrıldı. Bu işleri yaparken gene annesiyle ablasına ve akrabalarına hiç renk vermiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti'nden görev istiyordu artık.

3 Mart 1919 günü Tevfik Paşa Hükümeti de gitmiş, yerine Damat Ferit Paşa Hükümeti gelmişti.

Padişah ile Dolmabahçe Camii avlusunda görüşen Mustafa Ke-

mal Paşa, Damat Ferit Paşa'nın daveti üzerine yeni Sadrazamla birlikte yemek yedi ve kendisine bir görev verilmesini istedi. Damat Ferit İngilizlerle hemen temas etmeyi gereksiz bulmuştu. Ancak, Saray'a sürekli, Mustafa Kemal'in İstanbul'da başıboş dolaşıp etrafına taraftar toplaması ihtimalinin büyük tehlike olduğu fikri telkin ediliyordu. Nihayet Mustafa Kemal Paşa'ya komutanlık değil de bir Ordu Müfettişliği görevi verildi ve bunun da İstanbul'dan kabil olduğunca uzak bir yerde olması uygun görüldü. Oysa, Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu da zaten Anadolu'ya geçmek ve orada bir kıvılcım çakmaktı.

Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişliği görevini aldıktan sonra Bekirağa Bölüğü'ne gitti ve Ali Fethi Bey'i ziyaret etti. Ona durumunu açıkladı. Kendisine verilen yetkiler inanılmaz derecede büyük ve genişti. Üçüncü ve On Beşinci Kolordular emrine verilmişti. Yetki alanı içinde bulunan Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeri, Erzincan ve Canik (Samsun) müstakil bölgeleri ile, bu illerin çevresini teşkil eden Diyarbakır, Bitlis, Mamuretülaziz (Elazığ), Kastamonu ve Ankara, Maraş ve Kayseri'deki sivil yönetim sorumluları dahi Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerine uymakla yükümlüydüler. Bütün valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, bu tayinle paşanın emri altına girmişlerdi. Emrin uygulanmasını isteyen Padişah olduğu için itiraz mercii de yoktu. Hatta bu emri gören günün Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, "Oğlum sen sadece Dokuzuncu Ordu Müfettişliğini değil, neredeyse bütün Anadolu'yu kendi nüfuzun altına almışsın," demekten kendini alamamıştı. Mustafa Kemal Paşa Ali Fethi Bey'e, artık kendi kadrosunun çekirdeğini teşkil edecek, güvendiği arkadaşlarına Anadolu'ya geçmelerini telkin etmesini söyledi. Ali Fethi Bey de bu sırrı o gecenin ilerlemiş saatlerinde Yunus Nadi'ye gizlice aktardı. Hedef tespit edilmişti: Anadolu'ya gidiyorlardı...

Samsun'a

Mustafa Kemal Paşa, Ordu Müfettişi olarak doğuya doğru hareket etti. Yanma bizzat seçtiği bir ekip toplamıştı. İstanbul'dan topluca *Bandırma* vapuruyla ayrılıp Samsun'a gideceklerdi.

Mustafa Kemal Paşa, gemide karargâhını kurmuştu; beraberinde 54 kişi götürüyordu. Bunlar, Üçüncü Kolordu Komutanı Kurmay Albay Refet (Bele), Müfettişlik Kurmay Başkanı Albay Kâzım (Dirik), Müfettişlik Sağlık Başkanı Doktor Albay İbrahim Tali (Öngören), Kurmay Başkanı Yardımcısı Yarbay Mehmet Arif, İstihbarat Şubesi Başkanı Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede), Sağlık Başkan Yardımcısı Doktor Binbaşı Refik (Saydam), Müfettişlik Topçu Komutanı Binbaşı Kemal, Başyaver Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer), sağlık subayı Doktor Yüzbaşı Behçet, emir subayları Yüzbaşı Ali Şevki, Üsteğmen Hayati, Teğmen Ruhsat ve Muzaffer (Kılıç); Karargâh Komutanı Yüzbaşı Mustafa Vasfi; mülhak (emir subay yardımcıları) Yüzbaşı Mümtaz, İsmail Hakkı, Rauf, Hersekli Ahmet, Üsteğmen Arif Hikmet, teğmen Zebur; iaşe subayı Üsteğmen Abdullah, adli danışman Ali Rıza, tabur hesap memurları ve kâtipler Rahmi, Ahmet, Nuri, Faik, Memduh, Tahir, Yahya, Süleyman, Şükrü efendiler; Kıdemli Çavuş Osman Nuri oğlu Ali Faik, kıdemsiz çavuş İbrahim İzzet oğlu Atıf, çavuş Mustafa oğlu Kemal, Kemal oğlu Mustafa, onbaşılar Tevfik oğlu Âdem, Ali oğlu Refet, Abdullah oğlu Ali'den başka 17 nefer idi.

Hareketten bir gece önce Rauf Bey, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine gelmiş ve müthiş kuşkusunu açıklamıştı. İngilizlerin bu tayin işinden müthiş ürktüklerini, Çanakkale'de kendilerini tepeleyen bir komutana bunca geniş yetkiyle bu büyüklükteki ülke parçasının fi-

ili komutasının verilmemesi gerektiğinden yakındıklarını, her türlü kalleşliği yapabileceklerini, hatta bineceği gemiyi batırabileceklerini dahi söylemiş ve kabilse yola çıkışı birkaç gün tehir edip edemeyeceğini sormuştu. Tavsiyesi, birkaç gün içinde bir güzergâh belirleyip, yolda gereken bütün tedbirleri aldıktan sonra karadan gitmeleriydi.

Mustafa Kemal Paşa, bunu kabul etmedi, "İstanbul'da esir olup yaşamaktansa Karadeniz'de batmayı tercih ederim," dedikten sonra, tehir kararının daha fazla şüphe uyandıracağını, ancak *Bandırma* vapurunu erken kaldırıp bilinen programı değiştirebileceklerini söyledi.

Ertesi sabah erkenden vapura binen paşa, kaptana erken kalkmasını söyledi. Kaptan, geminin pusulasının bozuk olduğundan şikâyet etti. Hamule ve yolcularını alan *Bandırma* vapuru, tarihi seyrine üç kısa düdükle başladı. İstanbul limanını dolduran işgal zırhlıları arasından sıyrılıp Boğaziçi'nden geçerek Karadeniz'e çıkmayı tasarlıyorlardı ama İngilizler vapuru durdurup arama yaptılar. Geminin durdurulması, içindeki Türk komuta heyeti üzerinde soğuk duş etkisi yapsa da, paşa istifini bozmadı, İngilizlerin gemide silah aramalarını serinkanlılıkla seyretti. Silah bulunmadığına kanaat getiren İngilizler, gemiye yola devam iznini verdiler.

Herhangi bir saldırıya karşı *Bandırma* vapuru sahile yakın ilerliyordu. Makinelerinin var gücüyle gidiyor, değerli yolcularını Samsun'a yetiştirmeye uğraşıyordu.

Öte yandan İstanbul bir haberle kaynıyordu. Yunanlılar, İzmir'e asker çıkartmışlar ve Anadolu'nun Ege bölgesini işgale başlamışlardı. Bu olayı protesto için mitingler tertip ediliyordu. Bunların en ünlüsü Sultanahmet mitingidir. Binlerce İstanbullu toplanmış, "Hürriyet!..." diye bağırmakta, vatanın işgal edilmesini protesto etmekteydi. En güçlü hatip bir kadındı: Halide Edip (Adıvar) adlı bir yazar. Şahane bir İngilizceye de sahip olan bu kadının romanları, kendisine haklı bir şöhret sağlamıştı. Hitabet gücü yüksek olan Halide Edip Hanım, konuşmasıyla, Sultanahmet meydanındaki herkesin içinde hürriyet ve kurtuluş ateşini yakmayı bilmişti.

İstanbul o günlerde İttihat ve Terakki liderlerini kötülemekle meşguldü. Her yere yayılan dedikodu ve söylentiler İbrahim Sürey-

ya'nın da kulağına geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü son siyasi partisi olan İttihat ve Terakki liderlerinin çoğu Dünya Savaşı yenilgisinden sonra ülkeyi terk etmişlerdi. Arkalarından çıkartılan dedikodulara göre, neredeyse hiçbiri safkan Türk ya da Müslüman değildi.

Enver Paşa bir Polonya Yahudisinin oğluydu.

Talat Paşa Müslüman olmuş bir Bulgar çingenesiydi.

Ahmet Rıza yarı Macar, yarı Çerkez'di.

Cavit Bey, Selanikli olup Yahudi dönmesiydi.

Karasu ise katıksız Yahudi'ydi.

Bu çeşit kötüleme ve kimlik tahrifleri, İbrahim Süreyya'yı üzüntüye sevk ediyor, İttihat Terakkicilerin icraat ve politikalarını tenkit edip karşı çıkmasına rağmen, iktidardan düştükten sonra bu tür yakışıksız, aslı astarı olmayan yakıştırmalara maruz kalmaları ve soylarının hak dinine dönmüş olmasının istismar edilmesi, onu rencide ediyordu. Bu dedikodular kafasında çalkalanırken, yeni bir ideale doğru beraber yürüdüğü arkadaşları hakkında, eğer muvaffak olamazlarsa kimbilir neler söyleneceğini düşünmek dahi istemiyordu.

Bir gece İbrahim Süreyya, gene bir mektup bırakarak annesiyle ablasına veda etti, kendisinin seyahate çıktığını bildirdi, fakat nereye gitmekte olduğunu açıklamadı.

Hareketinden önce Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Rauf Bey, Şişli'den çıktıktan sonra İbrahim Süreyya'yı aramış ve bir gün sonra Anadolu'ya geçeceğini bildirmişti.

İbrahim Süreyya zaten Mustafa Kemal Paşa'dan emri almıştı ve onun Samsun'dan Amasya yönüne ilerleyeceğini biliyordu. Rauf Bey'e, kendisinin de Anadolu'ya geçmeye hazır olduğunu, beraber gidemezlerse veya birbirlerinden ayrılmak zorunda kalacak olurlarsa Ankara'da buluşabileceklerini söylemişti.

İbrahim Süreyya, Sultanahmet mitinginden çıktıktan sonra, başında fesi, gözünde gözlüğü, elinde Trablusgarp'a gittiğindeki gibi çantacığı, Eminönü'ne yürüdü, bindi bir sandala, Galata'ya geçti.

Rauf Bey'i uzun yıllardan beri gıyaben tanımaktaydı. Rauf Bey'in *Hamidiye* zırhlısı süvarisi olarak gösterdiği yararlıkları ve kahramanlıkları biliyordu ve bu yüzden ona karşı bir hayranlık besle-

mekteydi. Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı ordusunda iki büyük askerin doğmasına neden olmuştu: Bunların birincisi Anafartalar zaferinin yaratıcısı Mustafa Kemal ise, öteki de Akdeniz'i düşman filolarına dar eden *Hamidiye*'nin muzaffer süvarisi Hüseyin Rauf Bey'di. Onun Ahmet İzzet Paşa Hükümetinde Bahriye Nâzırı oluşu ve de Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı temsilcisi olarak İngiliz Amirali Galthorp'un karşısına çıkması, adının siyasi alanda da duyulup yerleşmesine vesile olmuştu.

Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in dostluğu, iki tarafın arkadaşlarını da birbiriyle kaynaştırmıştı. Rauf Bey'in dostlarından olan Aydınlı Topçuoğullarından Nazmi Bey ile İbrahim Süreyya'nın dostluğu da ömür boyu sürecekti.

Rauf Bey, İbrahim Süreyya'yı Mustafa Kemal'den dinlemişti; kendisi Çerkez kökenli olduğundan, İbrahim Süreyya'nın annesinin Çerkez oluşu nedeniyle ona karşı ayrı bir sevgi beslerdi. Aralarındaki konuşmalarda İbrahim Süreyya, Rauf Bey'e hep "Kaptan Paşa" diye hitap ederdi.

Şişli'deki evde Anadolu'ya geçiş hesapları ve planları yapılırken, Mustafa Kemal Paşa'nın *Bandırma* vapuruyla Samsun üzerinden, Rauf Bey ve arkadaşlarının da Bandırma yoluyla karadan gideceklerinin söylenmesi üzerine, İbrahim Süreyya'nın dudaklarında bir tebessüm belirmiş, neden gülümsediğini, daha sorulmadan kendisi açıklamıştı: "En büyük karacı denizden, en büyük denizci de karadan gidiyor..."

◄ İbrahim Süreyya 6 yaşında

► İbrahim Süreyya Bey,
Yenice Kaymakamı

▲ Kaymakam İbrahim Süreyya Bey kendini görmeye gelen Menlik ilçesi temsilcileriyle.

◄ Mustafa Kemal Derne Cephesi'nde

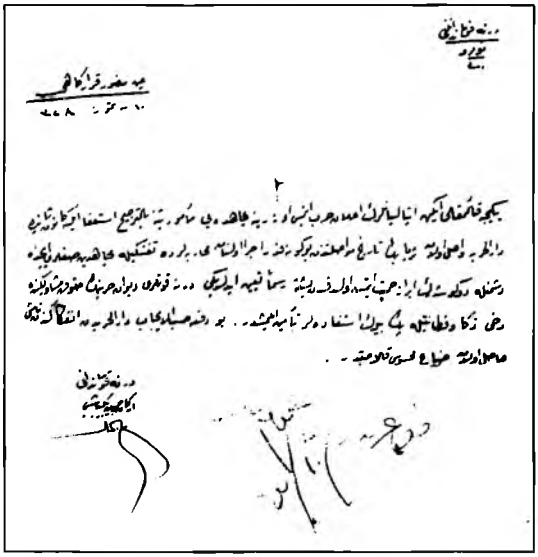

◄ Derne Kumandanı Binbaşı Mustafa Kemal'le Enver Paşa'nın Süreyya Bey'e imzaladıkları bir belge. (Bkz. s. 54)

► İbrahim Süreyya'nın Trablus Savaşı'nda arkadaşı, kayınbiraderi Dr. Fikret Onuralp.

◄ Mustafa Kemal Paşa'nın İbrahim Süreyya'ya imzaladığı bir resmi.

► İbrahim Süreyya Bey 1919'da Amasya'ya gittiği günlerde.

▲ Sivas Kongresi'ne katılanlar. Sağ başta İbrahim Süreyya Bey.

◄ Sivas Kongresi'nden bir anı: Oturanlar (Sağdan Sola) İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit Kansu, Ayaktakiler (Sağdan Sola) Cevat Abbas Gürer, Dr. Refik Saydam ve Aslan Tufan.

▲ İbrahim Süreyya Bey (sağdan üçüncü) Gelibolu Savaşı sırasında cephede.

◄ Çanakkale Savaşı sırasında cepheyi ziyaret eden şair, yazar ve ressamlar Gelibolu Mutasarrıfı İbrahim Süreyya ile birlikte. Soldan ikinci: İbrahim Süreyya, Cemil Sahir Sılan ve Enis Behiç Koryürek. Altta Çallı İbrahim ve (oturan) Orhan Seyfi Orhon.

► İbrahim Süreyya Bey, Gelibolu Mutasarrıfı.

▲ İbrahim Süreyya Bey (sağdan ikinci) Gelibolu'da bir törende.

▼ Meclis'in önünde. Soldan sağa: Mareşal Fevzi Çakmak, Rauf Orbay, Gazi Mustafa Kemal, Raif Hoca ve İbrahim Süreyya.

İstanbul'dan Ayrılış

Rauf, İbrahim Süreyya, Nazmi, Osman (Tufan Paşa), Recep Zühdü ve Hintli Abdurrahman beyler, 24 Mayıs günü Galata'dan, Marmara Denizi'nde sefer yapan *Bursa* adlı gemiye bindiler ve yola çıktılar. İbrahim Süreyya'nın aklı, Bekirağa Bölüğü'nde yatan arkadaşları Ali Fethi, Yunus Nadi, Ağaoğlu Ahmet'teydi. "Keşke onlar da bizimle olsaydı," diye iç geçirdi.

Bandırma'ya ayak bastıktan sonra Balıkesir ve Uşak istikametine yöneldiler. Balıkesir'de daha önce mutasarrıflık görevinde bulunduğu için kafilenin öncüsü İbrahim Süreyya'ydı. Onun Balıkesir'de daha önceden tanıdığı ve fikirlerini bildiği kişilerle temas kurdular. Rauf Bey onlara, milli mücadelenin yakında başlayacağını, her yurtseverin şimdiden hazırlık yapmasını, düşman boyunduruğunda yaşayamayacaklarını, bundan kurtulmanın tek çaresinin de silaha sarılmak olduğunu anlattı.

Asker olan Osman Bey, Ege bölgesindeki cephanelik ve askeri debboyların ne durumda olduğunu araştırmakta ve bilgi toplamaktaydı. Aslen Erkânıharp subayı olmamasına rağmen, tam bir kurmay düzeni içinde çalışan Osman Tufan Bey, arkadaşlarının dikkatini üzerinde topluyordu. Uşak'tan Akhisar'a, Salihli üzerinden Manisa'ya geldiler. Yol boyunca köy, kasaba, şehir nereye varırlarsa, hep milli mücadeleye katılma çağrısında bulunuyorlardı. Ödemiş'ten Aydın'a inmek istiyorlardı, bunu en fazla isteyen de elbette Topçuoğlu Nazmi Bey'di. Karapınar'ın ağası, kendi topraklarında isyan bayrağını açmak için yanıp tutuşuyordu.

Rauf Bey ise, bir an önce Ankara'ya varmak ve orada Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın yanına gitmek ni-

yetindeydi. Nazmi Bey'e veda ettikten sonra Ankara'ya yöneldiler. Nazmi Topçuoğlu gitmeden önce İbrahim Süreyya'ya 5 bin lira para bıraktı ve bu parayı başlayacak mücadele için gerektiğinde sarf edebileceklerini söyledi.

Ankara Valisi, Muhittin Paşa'ydı. Kendisi İstanbul'daki Damat Ferit Hükümetine bağlılığıyla tanınıyor, bu durum, Rauf Bey'i de, İbrahim Süreyya'yı da huzursuz ediyordu. Ali Fuat Paşa'ya kavuşmak, onlara bir rahatlama, bir güvence getirmekteyse de, bir an önce liderleri Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmek esas amaçlarıydı.

Mustafa Kemal Paşa ise, Samsun'a ayak basmıştı. Meşale Anadolu toprağındaydı artık.

İngilizler her ne kadar peşinden hızlı harp gemisi ve çeşitli entrika emirleri yollamışlarsa da, iş işten geçmişti.

Rauf ve İbrahim Süreyya beyler, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varmış olduğuna dair haberi, Ankara'ya vardıklarında Ali Fuat Paşa'dan öğrendiler. Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın, sivil yönetimin Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilmesine içerlediği, ufacık Ankara'da hemen herkes tarafından biliniyordu. Hele şimdi Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları olan bu şahıslar kendi vilayeti içindeyken, onları ele geçirip Mustafa Kemal ile yetki çatışması yaratabilir ve İstanbul Hükümeti de valiyi haklı çıkarıp Mustafa Kemal'i etkisiz kılabilirdi.

İbrahim Süreyya ve Rauf Bey, Ali Fuat Paşa'nın Keçiören'deki bağ evine misafir oldular. Artık kendilerini emniyette hissediyorlardı. İbrahim Süreyya, Keçiören'i ilk kez o günlerde gördü ve oraya karşı ömür boyu hissedeceği bağlılığın temelleri de atıldı.

Rauf Bey, Ali Fuat Paşa'ya, Mustafa Kemal'e üstü kapalı bir telgraf çekip Ankara'ya vardıklarını ve Paşa'nın yanına gelmek istediklerini bildirmesini rica etti. Ali Fuat Paşa bu isteği kırmadı ve Samsun'dan Havza'ya gelmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafi çekti:

"Tanıdığınız bir zat, bazı rüfeka [arkadaşlar] *ile İstanbul'dan buraya gelmiştir. Suret-i hareketleri hakkında ne emir buyuruyorsunuz?"*

Ali Fuat imzası ile gelen bu telgraf Mustafa Kemal Paşa'nın merakını çekti. Acaba gelenler kimdi? Açıkça isimlerini bildirmesini de isteyemedi, "Mümkün olsaydı Ali Fuat Paşa isimleri açıkça yazardı," diye düşünüyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya cevap verdi:

"Sizinle ve yanınızdaki refikinizle birlikte görüşme teklifiniz fevkalade mühim ve elzemdir. Benzin yokluğu beni buraya bağlamıştır. Osmancık'a kadar zahmet ve fedakârlığı göze aldıktan sonra Havza'ya kadar yolunuzu uzatmanızı ve mümkünse yarın yola çıkmanızı hassaten rica ederim. Hareketiniz ve ne zaman Havza'ya vasıl olabileceğinizin bildirilmesini makine başında bekliyorum, Refet ve Hamit beyleri de davet edeceğim. Osmancık'ta kesin ihtiyaç olmadıkça zatı âlinizin de hüviyetiniz hakkında kimseye bilgi vermemenizi uygun görüyorum."

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'den gelen cevabı, Rauf ve İbrahim Süreyya beylere gösterdi. Bekledikleri yol açılmıştı artık. İki gün sonra Ali Fuat Paşa, teftiş bahanesiyle Ankara'dan ayrıldı, yanında, İstanbul'dan gelen kafile vardı. Yolda sivil kılıkta dikkat çekmemek için, Ali Fuat Paşa'nın yardımıyla üzerlerine birer askeri uniforma uydurdular.

Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve İbrahim Süreyya, yoldayken, Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan ayrılıp Amasya'ya gittiğini öğrendiler ve Havza'ya uğramaktan vazgeçtiler. Havza önlerine geldiklerinde durup Değirmenler mevkiinde beklemeye başladılar. Bu arada İbrahim Süreyya'nın İstanbul'dan getirdiği ve içinde elbiseleriyle çamaşırları bulunan çantanın Ankara'dan çıktıktan sonra yolda kaybolduğunu fark ettiler.

Ali Fuat Paşa, yaveri İdris Bey'i Havza'ya yollamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya ulaşıp ulaşmadığı hakkında bilgi toplamasını istemişti. Kafile İdris Bey'den gelecek haberi bekliyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya gelmelerini istediğine dair haberin ulaşması üzerine Değirmenler'den hareket eden otomobiller Amasya'ya doğru yola çıktı.

Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar Havza'da büyük bir kahraman olarak karşılanıp, sevilmiş ve sayılmış ise de, Havza'da Fransızların

bulunması ve daha da tehlikelisi, Merzifon'da bir İngiliz askeri birliğinin bulunmasından dolayı, daha güvenli bir yer olarak gördüğü Amasya'ya kendini atmakta yarar görmüş ve karargâhını oraya taşımıştı.

Amasya'da

19 Haziran 1919 sabahı Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Tufan, yedek subay Recep Zühtü, Maliye Müfettişi Arif Bey, Yaver İdris Bey ve Hintli yedek subay Abdurrahman Amasya'ya girdiler.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan başlayıp Havza ve Amasya'da Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin şubelerini kurdurtmakta ve Anadolu'yu örgütlemekteydi. Halkı bu cemiyet etrafında toplamak, emir ve kumandanın daha çabuk ulaşmasını sağlamak açısından kolaylık sağlayıcı olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa daha Samsun'a adımını atar atmaz, İstanbul yanlısı olarak tanınan Mutasarrıf Ethem Bey'i azletmiş, On Beşinci Tümen Komutanını da görevden almış, bu her iki görevi de Refet (Bele) Bey'e (Paşa) vermişti. Kararı yol boyunca gördüğü sivil yetkilileri ayıklamak, milli mücadeleye gönül vermemiş olanları temizlemekti. Aynı düşünce, subay ve komutanlar için de geçerliydi. Bu arada İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Hamit Bey milli mücadeleye katılmak arzusunu Refet Bey'e aktarmış ve o da paşaya Hamit Bey'in mutasarrıflığa atanmasını tavsiye etmiş, Mustafa Kemal Paşa Hamit Bey'i mutasarrıf olarak Samsun'a istemişti. İngilizler ve İstanbul Hükümeti Hamit Bey'e kendi adamları olduğu hesabını yaparak itiraz etmemişler, hatta bir İngiliz harp gemisiyle Samsun'a getirmişlerdi.

Ali Fuat Paşa'nın sağladığı iki otomobille Ankara'dan gelen İbrahim Süreyya ve Rauf beylere Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'yla birlikte Refet Bey ve yeni Mutasarrıf Hamit Bey de katılmışlardı.

Mustafa Kemal Paşa, karşısında İbrahim Süreyya, Rauf Bey ile

Ali Fuat Paşa'yı (Cebesoy) görünce çok sevinmiş ve eski dostlarıyla sarmaş dolaş olmuştu.

İbrahim Süreyya, daha Derne'ye bile gitmeden, İskenderiye'de tanıştığı Doktor Refik'i (Saydam) binbaşı olarak karşısında görünce şaşırdı, tekrar buluşmaktan çok mutlu oldu. Doktor Refik, İbrahim Süreyya'ya, müşterek arkadaşları Doktor Fikret'i sordu ve Fikret'in, Müşir (Mareşal) Deli Fuat Paşa'nın kızı Celile Hanım'la evlendiğini öğrendi.

İdealleri uğruna can vermeye hazır, inanmış bu insanlar, Mustafa Kemal Paşa'ya güç katmışlardı. Tabii onlar da, en büyük güçlerini paşadan alıyorlardı. Mustafa Kemal'in ikna gücü, askeri dehası ayarında yeryüzünde bir başka insan olmadığına inanan İbrahim Süreyya, "Bana bir emriniz var mı?" diye sorduğunda paşa, "Güvenliği sağlamanı isterim," dedi.

İbrahim Süreyya hemen üzerine bir elbise uydurdu, not tutmak, emirleri kaydetmek ve Nazmi Bey'in verdiği paranın hesabını tutmak için bir defter aldı; geçici olarak edindikleri kıyafetleri Ali Fuat Paşa'nın yaverine iade etti.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan gelen misafirleriyle içeri girip oturdu, onlara birer kahve söyledi; bu sırada İbrahim Süreyya, geldikleri vakit etraflarını sarıp paşaya büyük ilgi gösteren gençlere yaklaştı ve aralarında askerlik yapmış olanları sordu. Kendilerini belli edenlere, "Hemen evinizdeki silahlarınızı alıp gelin, buranın güvenliğini sağlamakla görevlisiniz... Onbaşılar ve çavuşlar ile birlikte vazife paylaşacaksınız," dedi. Yaşları daha küçük ve silahsız olanları da görev alanı içine almayı ihmal etmedi; onlara, silahlı dairenin dışındaki ikinci halkayı teşkil edeceklerini, düşman bildikleri kişiler veya şüphe uyandıran gruplar yaklaşırsa, silahlı görevlilere haber ulaştırmakla yükümlü olduklarını anlattı ve sonra çektiği "marş marş" ile hepsini yerlerine yolladı.

Silahlarını alıp gelen gençleri, çavuşlarla birlikte toplantının yapıldığı binanın çevresindeki kilit noktalara yerleştirip binaya girdi. Mustafa Kemal Paşa'ya başıyla bir işaret vererek, emrinin yerine getirildiğini bildirdi. İbrahim Süreyya'nın ağzından tek kelime çıkmadığı halde, paşa istenilenin yapıldığını anladı.

Mustafa Kemal içerdekilere, Samsun'a varmadan bir İngiliz tor-

pido botunun kendilerini kovaladığını fakat yakalayamadığını, limana indikten sonra da İstanbul'un telgraf yağmuruna tutulduğunu, başkentteki işgal kuvvetleri temsilcilerinin Damat Ferit kabinesine her istediğini dikte ettirdiğini uzun uzadıya anlatıyordu. Samsun'dan Havza'ya geldiğinde de aynı isteklerin sürdüğünü, kendisini İstanbul'a çağırdıklarını, ama bu emirlere kulak asmadığını, verilmiş bir kararı bulunduğunu belirttikten sonra, Merzifon'da İngiliz müfrezesinin bir emirle üzerine saldırtılabileceği şüphesini taşıdığını söylediği zaman, Ali Fuat Paşa Mustafa Kemal'in sözünü keserek, "Burada da aynı tehlike her an karşımıza çıkabilir. Buranın güvenliği sağlandı mı? Ben bir bakayım," dedi.

Mustafa Kemal Paşa, "Merak buyurmayın o iş tamam," diye Ali Fuat Paşa'yı sakinleştirmek istediyse de Ali Fuat Paşa ısrarla soruyordu: "Kim ilgilendi?" Mustafa Kemal Paşa, "İbrahim Süreyya Bey ilgileniyor o işle," deyince Ali Fuat Paşa söylenmeye başladı:

"O bir sivil adam, askerlikten ne anlar. Karargâh savunması için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğini nereden bilecek? Ona bu iş verilir mi, güvenilir mi hiç!..."

Ali Fuat Paşa'nın güvensizliği İbrahim Süreyya'yı üzmüştü, gözlerinden iki damla yaş süzüldü. Bunu gören Mustafa Kemal Paşa, ayağa kalkmış olan Ali Fuat Paşa'ya oturmasını söyleyip, "Paşam, İbrahim Süreyya Bey askerlik bilgisini Derne'de benim komuta ettiğim birliklerde kazanmıştır. Sonra, Gelibolu'da mutasarrıfken Anafartalar, Kemalyeri karargâhlarına gide gele de askeri tecrübelerden geçmiştir. O işini bilir, müsterih olun," diye İbrahim Süreyya'ya arka çıktı.

Ali Fuat Paşa, "Gene de ben gidip bir bakayım," diye odadan ayrıldı, az sonra döndüğünde alınan güvenlik önlemlerini yeterli bulduğunu İbrahim Süreyya'ya bakarak açıkladı. O günden sonra Ali Fuat Paşa ile İbrahim Süreyya arasında sağlam bir dostluk başladı.

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarına, Doğu Anadolu'da pıtrak gibi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye cemiyetlerinin kurulması gereğini, sonra Erzurum'da bir kongre toplanmasını, bu kongrenin gerekli hazırlıkları yapıp Sivas'ta Trakya ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetlerinin, ülke çapında bir kongre toplamasını öngördü-

günü anlattı; sonraki safhalarda da bütün yurtta temsilci seçimleri yaparak bir Milli Meclis kurma yoluna gidilmesi ve bu Meclis'in İstanbul'da değil, Anadolu'nun bir şehrinde toplanması fikrinde olduğunu açıkladı.

Mustafa Kemal Paşa bu hazırlıklara girişirken, İstanbul'da Padişah, bir Saltanat Şûrası toplamıştı. 26 Mayıs günü Yıldız Sarayı'nda yapılan toplantıda, çare olarak iki fikir ileri sürülmüştü. Tekliflerin ilki, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmaktan korunabilmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nin güdümünü (mandasını) kabul etmesi gerektiği şeklindeydi. İkinci teklif ise Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Sadık Bey'den geldi... Bu zat, Amerikalılar yerine İngilizlerin himayesini isteyelim diyordu.

Yıldız Sarayı'ndaki toplantıdan gelen haberler Anadolu'ya ulaştığında, vatanı kurtarmak için yola çıkmış olanlar çılgına döndü. Mustafa Kemal Paşa, ajanslara ve gazetelere çektiği bir telgrafla, bir şûranın toplandığını, burada birtakım kabul edilemez kararların verildiğini duyduklarını söyledi ve bunun doğru olup olmadığının kendisine bildirilmesini istedi. Şûra Başkanı Filozof Rıza Tevfik'ten (Bölükbaşı) bir cevap gelmedi, zira Rıza Tevfik, Dahiliye Nazırı Ali Kemal ve Hariciye Müsteşarı Keçecizâde İzzet Fuat Paşa ile Paris'e Barış Anlaşması müzakerelerine gitmeye hazırlanıyordu.

Mustafa Kemal'in bir işaretiyle Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerindeki milli mücadele yanlısı cemiyetlerden, Sadrazam Damat Ferit'e telgraflar yağmaya başlamıştı. Bu telgraflarda Paris'e gidecek olan heyetten iki şey isteniyordu: "Devlet ve milletin tam bağımsızlığı ve çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesi konularında asla taviz verilmemelidir."

Bu, Anadolu'da güvensizlik duygularının beslendiğinin ifadesiydi. Suratında bir şamar gibi patlayan bu telgraf bombardımanı üzerine Damat Ferit Hükümeti, bu kampanyanın arkasında Mustafa Kemal'in olduğunu anlayarak karşı tedbir almaya karar verdi. Artık Mustafa Kemal Paşa'nın işine son verilmesi şart olmuştu.

İlk olarak Dahiliye Nazırı Ali Kemal, 17 Haziran 1919 günü bütün valilere ve mutasarrıflara bir tamim gönderdi. Bu tamimde, "İşgallerden ne derece müteessir olursa olsun, Osmanlı Hükümeti şu sıralarda harp ve darbe tutuşamaz. Bugün varlığını ancak siyase-

ten savunabilir bir durumdadır. Murahhaslarımız vatanın asıl parçalarını kurtaracaklardır. Buna güvenimiz günden güne artmaktadır. Milli ordu teşkil etmek, milli savunmayı hazırlamak gibi endişeler şu sıralar muhtaç olduğumuz memleket asayişini bozmaktadır. Bu musibetin önünü almak için ne lâzımsa yapmaktan çekinmeyiniz," demekle, İstanbul Hükümetinin tutumunu ortaya koymakta ve düpedüz Mustafa Kemal ve yanındakileri hedef almaktaydı.

Hükümet tehdidine kulak asmayan Mustafa Kemal Paşa'nm Amasya'ya gelir gelmez ilk icraatı burada bir Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamak oldu.

Amasya Tamimi

Mustafa Kemal'in, Ankara'dan gelen heyetle yaptığı toplantılardan sonra, 21 Haziran 1919'da, bir "Amasya Tamimi" doğdu. Bu tamimde şöyle deniliyordu:

1. Vatanın tamamiyeti ve milletin istiklali tehlikededir. Hükümet-i Merkeziye İtilâf Devletleri'nin tesir ve murakabesi altında bulunduğundan deruhte ettiği mesuliyetin icabetini ifa edememektedir. Bu hal, milletimizi madun tanıttırıyor. Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini derpiş etmek ve sada-yı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyet-i milliyenin vücudu elzemdir. Bunun için, bilmuhabere her tarafta vaki olan teklif ve arzuyu milli üzerine bilvucuh, Sivas'ta milli bir kongrenin seri'an in'kadi takarrür etmiştir. Bu maksatla tekmil Vilayet-i Osmaniye'nin her livasından fıkra ihtilaftı dikkat nazarına alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına Mazhar üç kadar zatın süratle yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir milli bir sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin mütenekkirken icrası.

2. Doğu vilayetleri namına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması mukarrer kongre için mezkur vilayetlerin "Müdafaa-i Hukuku Milliye" ve "Reddi İlhak" Cemiyetlerinden müntehap azalar zaten Erzurum'a müteveccihen yola çıkarılmışlardır. O vakte kadar vilayet-i sairimizin murahhasları da Sivas'a vasıl olabileceklerinden, Erzurum Kongresi'nin azası, tensip edeceği zamandan, umumi toplantıya iştirak etmek üzere Sivas'a hareket edecektir.

3. Yukarıdaki mevada göre, murahhaslar Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri ve Belediyeler tarafından ve sair suretlerde intihap edecektir.

4. Bu mukarrer atin tatbikine Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Esbak Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf Bey, On beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Onuncu Kolordu Kumandan Vekili Cevdet ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, İkinci Ordu Müfettişi Ferit Cemal Paşa, On ikinci Kolordu Kumandanı Miralay Selahaddin Bey, Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da On yedinci Kolordu kumandanı Miralay Bekir Sami Bey, Edirne'de Birinci Ordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı mülki ve askeri mühim zevat çalışacaktır. Bundan başka Sadr-i esbak Sadrazam Musir Ahmet İzzet Paşa, Nafia Ferit Bey ve Ayan azasından Ahmet Rıza Bey gibi zevatın fikir ve mütalaaları alınacaktır.

5. "Reddi İlhak" ve "Müdafaa-i Hukuk-u Milliye" cemiyetlerinin verecekleri telgrafların yalnız telgrafhanelerde kabul edilerek çekilmemesi, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü'nden tamim edilmiştir. Bu husus suret-i kat'iyede reddedilerek muhaberatın behemehal serbestçe temini için tezahüratta bulunularak muhaberat temin edilecek ve temin edilinceye kadar, tezahürata devam olunacaktır.

6. Teşkilat-ı askeri ve mülki hiçbir suretle ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir surette terk ve ahara tevdi olunmayacaktır. Vatanın herhangi bir tarafında yeniden vaki olacak düşman işgal harekatı umum orduyu alakadar edecek ve hasıl olan vaziyete nazaran, Müdafaa-i memlekete müştereken tevessül olunacaktır. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Eşya ve mühimmat kat'iyyen elden çıkarılmayacaktır.

Amasya Tamimi'nin suretlerini İstanbul'daki bazı kişilere mektupla göndermek isteyen Mustafa Kemal Paşa, bu görevi, Ankara'dan gelen Maliye Müfettişi Arif Bey'e verdi. Bu sırada İbrahim Süreyya da, Arif Bey'den, annesine yazdığı bir mektubu götürmesini rica etmişti. Cenaniyar Hanım, oğlunun ne yaptığını ve nerede olduğunu,

Amasya'dan Erzurum'a gitmek üzere yola çıktığını, ancak bu mektubu eline aldıktan sonra öğrendi.

Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya, askeri görevinin başına gitmek üzere hareketinden sonra, Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Süreyya ve Rauf beyler otomobille Erzurum'a doğru yola çıktılar. Bindikleri Benz marka eski otomobilde, İbrahim Süreyya'nın çok önemsediği bir kişi daha vardı; bu kişi şoför Mehmet'ti. Bu külüstür otomobili yürütebilmek için sadece sürücülük bilgisine sahip olmak yeterli değildi. Motorun arızasını gidermek, şasisinde vuku bulacak her türlü kırık ve çıkığı tamir etmek için, neredeyse bir makine mühendisi de olmak gerekiyordu. İşte şoför Mehmet, bu yeteneklere sahip müthiş bir şoförddü.

Güzergâhtaki yollara yol demek için bin şahit lazımdı. Çukurlar, çatlaklar, yarlardan düşen kaya parçaları, yolun sanki doğal engebeleriydi. Bunların üzerinden otomobili aşırmak, ya da bu engelleri temizlemek hep Mehmet'in işiydi. Üstelik, lastik patlaması, karbüratör tıkanması gibi olaylar, yolcuları çileden çıkartmaya yetecek kadar sık oluyordu.

Otomobilin arkasındaki sandığımsı bagaja, kazma-kürek, kriko, halat, takoz vesairenin yanı sıra, yolcuların ağırlıkları olan küçük çantalar da tıkıştırılmıştı. Gerçi öteden beri, gerek Mustafa Kemal Paşa, gerekse Rauf ve İbrahim Süreyya beyler birer ufak çanta ile oradan oraya gitmeye alışkındılar, fazla bir eşyaları yoktu, hele şimdi, İbrahim Süreyya'nın o ufak çantası da kayıplara karışmıştı ama, var olanlar bile, kısıtlı yerleri doldurmaya yetiyordu.

Amasya'dan yola çıkmadan önce tatsız bir olay yaşandı. Nazmi Bey'in verdiği 5000 Lira kayıplara karışmıştı. Yanlış bir yere mi kondu, yoksa çalındı mı diye hemen bir araştırma başlatıldı ve para bulundu; ama İbrahim Süreyya, bundan sonra paraya el koydu ve Erzurum'a vardıklarında parayı Mustafa Kemal Paşa'ya vereceğini söyledi.

Yol boyunca Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Süreyya ve Rauf Bey ile Amasya kararlarını ve karşı karşıya oldukları sorunları tartıştı. İngilizlerin ya da Amerikalıların himayesine sığınmayı düşünen, "manda" altına girmeyi içine sindiren ama hürriyet için bir şey yap-

mayı aklına bile getirmeyen bir padişahla, bu padişahın hükümetiyle, Meclisi Mebusan'la ve matbuatla mücadele etmek zorunda oldukları fikrinde, bu üç yolcu da mutabıktılar.

İstanbul'daki bu şer cephesi elbette özgürlük savaşına çıkmış olanlara karşı boş durmayacak ve elleri armut devşirmeyecekti; mutlaka, kendilerini yok etmeye kalkışacaklardı. Bu hususta herkes fikir birliği içindeydi.

Ne yapacakları konusunda da hemfikirdiler. Yapacakları tek şey, sırtlarını millete dayamaktı. Milleti örgütlemek ise ana koşuldu. Bunu yapabilirlerse, önlerindeki ufuk açıktı. Mustafa Kemal'in dilinde bir türkü vardı: *Dağ başını duman almış, gümüş dere durmaz akar, güneş ufuktan şimdi doğar, yürüyelim arkadaşlar...*

Amasya'dayken İngilizlerin zorlamasıyla Kemal Paşa'ya dönmesi çağrısında bulunan Damat Ferit Hükümetinin Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Mustafa Kemal'in "dön" emrini hiçe sayması üzerine, paşa ile başkalarının iletişim kurmasını engelleyebilmek için elinden geleni ardına koymamıştı. Posta Telgraf Umum Müdürü Refik Halit'i (Karay) bir maşa gibi kullanarak ona, paşaya gelen veya paşadan gidecek telgraf mesajlarını engelletme emrini verdi; bu yetmedi, Anadolu'da kurulmakta olan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye cemiyetlerinin çekmek istedikleri telgrafları dahi önce kabul etmemeyi, sonra da, verilmiş olan telgrafları yerlerine iletmemeyi denedi. Mustafa Kemal Paşa ile kurmakta olduğu örgütün bağlarını kopartarak, onların izole edilebileceğini sanıyordu. Ancak Mustafa Kemal, Refik Halit'in bu emirlerine uyan telgraf memurlarından bazılarını tutuklama emri verecek kadar sert bir mücadeleye girişti.

Yol boyunca bilmem kaçıncı otomobil arızasında Mehmet'in tamir gayretlerini seyrederken, İstanbul'dakilerle hesaplaşmayı ileri tarihe bırakmaya karar vermişlerdi.

Padişah ve hükümet hakkında nasıl bir tutum izleyeceklerini düşünürken, Amasya'da belirledikleri politikayı, yol boyunca karşılaştıkları köy ve kasaba halkı üzerinde denemeye başlamışlardı.

Köylüler, Çanakkale'de düşmanın canına okuyan bu büyük askere, "Yunan toprağımıza asker çıkarmış, doğru mu? Buna karşı

ne yapılacak?" diye soruyor ve, "Padişahımız Halife veya hükümet bir çare bulamıyor mu?" diye hayıflanıyordu. Mustafa Kemal Paşa bu sorular karşısında, önce işgali doğruluyor sonra Yunan askerinin mutlaka denize dökületeceğine olan inancını belirtiyor ve sonunda da üzüntülü bir tavırla İstanbul'un da işgal altında bulunduğunu, Padişah ve Halife Efendimizin, hükümetiyle birlikte İngiliz düşmanının elinde esir tutulduğunu, onları kurtarmak ve düşmanı tepelemek için el ele verme zamanın geldiğini, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye cemiyetleri kurmanın gerekliliğini anlatıyordu.

Hemen her uğradıkları veya geçtikleri köyde ya da kasabada aynı sahnelerle karşılaşıyorlar ve anlattıklarının yarattığı etkiyi gözlemliyorlardı. Paşa'nın sözleri, köylülerin gözlerinde bir ümit ışığı yakıyordu.

Gittikleri köyden veya kasabadan ayrılıp da yolda gene baş başa kaldıklarında, uyguladıkları politikanın tuttuğunu tespit ettiklerinden söz ediyorlardı; durumdan memnundular.

Onlar Amasya'dan ayrılmadan önce, İstanbul'daki hükümet, Mustafa Kemal Paşa'yı Ordu Müfettişliği görevinden azletme kararını vermişti. Önce Kâzım Karabekir Paşa'ya, Mustafa Kemal'in yerine Ordu Müfettişliğine getirilmesi düşünüldüğü bildirildi ve On Beşinci Kolordu Komutanlığına kendisinin yerine kimi tavsiye ettiği soruldu. Karabekir, vazifesini devredebileceği bir komutanın olmadığını ve Kolordu'nun başından ayrılmasının doğru olmayacağını belirtip olumsuz cevap verdi. Bunun üzerine, eski Bahriye nâzırlarından Hurşit Paşa'nın bu mevkiye getirilmesine karar verildi; bu kararı Posta Telgraf Müdürü Refik Halit (Karay) Anadolu'daki vali ve mutasarrıflara bildirdi. Mustafa Kemal Paşa'dan emir almak şöyle dursun, onun arkadaşlarıyla birlikte derdest edilip İstanbul'a gönderilmeleri isteniyordu artık.

Mustafa Kemal bu haberi, Sivas'a gönderdiği Dr. İbrahim Tali'den (Öngören) almıştı. İstanbul Hükümetinin bu kararını tanımadığını belirtmekle beraber, yanındakilerle bir an önce Erzurum'a hareket etmek istiyordu. Karabekir Paşa'ya Erzurum'a geleceklerini, ancak benzinlerinin Erzincan'a kadar yeteceğini, oradan kendilerine benzin verilmesi için yardımcı olmasını bildirdiler. Karabekir

Paşa'nın, benzini yolladığını haber vermesi üzerine 27 Mayıs sabahı Yaver Cevat Abbas (Gürer), yolcuları uyandırıp harekete hazır olmalarını söyledi.

İzlenecek güzergâhta ilk durak Turhal, sonra gidilecek ilk büyük şehir Tokat'tı. Burada, Dr. İbrahim Tali Bey'den gelen haberler hiç iç açıcı değildi. İstanbul Hükümeti onları hain ilan etmişti. Batı Anadolu'yu işgal hareketine devam eden Yunanlılar ile değil, hiçbir düşman ile savaşılamayacağım durmadan Anadolu'ya tamim eden Dahiliye Nâzırı Ali Kemal ve onun maşası olan Posta Telgraf Müdürü Refik Halit, savaş çağrılarında bulunan Mustafa Kemal ve arkadaşlarını vatana ihanet etmekle suçluyorlardı.

Erzurum'a

Amasya'dan Erzurum'a büyük umutlarla hareket eden otomobilde bulunanlar, Tokat'tan Sivas'a giderken kuşkular içine gömülmüşlerdi. Acaba Sivas kendilerini nasıl karşılayacaktı? Sivas, onlar için çok önemli bir merkezdi. Ülkenin birlik olacağı noktaydı. Mustafa Kemal ideallerinin etrafında toplanacak ilk şehir Sivas olmalıydı. Oysa orada tutuklanma, hatta daha da kötüsü öldürülmeleri olasılığı da vardı. Yolda herhangi bir belanın aniden ortaya çıkmasına karşı İbrahim Süreyya da, yaver Cevat Abbas da tabancalarını bellerindeki kılıftan çıkartıp kucaklarına almışlardı. Bir ara İbrahim Süreyya'nın tabancasını gören Rauf Bey, yol arkadaşına, "Ne o, silahı çekmişsin," diye takıldı, İbrahim Süreyya hiç istifini bozmadan, "Bakarsın bir vahşi köpek saldırır," dedi. Mustafa Kemal de, "Yahut da vahşi bir kedi," diye gülerek Trablusgarp'taki olaya atıfta bulundu.

Kafilede Paşa'nın son derece güvendiği bir emir eri vardı; adı Halit'ti. Kafilenin harcırahını o taşıyordu. Çantada 500 lira bulunuyordu. Yolda harcamak için zaman zaman Halit'ten çantasını getirmesi istenir ve içinden gerekli miktarda para alınırdı. Bir ara gene para lazım oldu ve Halit'ten çantayı getirmesi istendi. Halit, çantayı bulamadı. Çevresindekiler, Halit'in parayı çaldığını iddia ettiler, Paşa'ya haber vermeden emir erini kenara çekip sıkıştırdılar. Halit çalmadığını söyleyip yeminler etmesine rağmen kimseyi inandıramadı. Bütün aramalara rağmen Halit para çantasını bulamadığı için başladılar dövmeye. İyice dayak yiyen Halit, hiç sesini çıkarmadı, ama bir gün sonra çanta otomobil bagajında bir kenara sıkışmış vaziyette bulundu. Paşa, bir şeyler ısmarladığında para ortada ol-

madığından işi gargaraya getirip atlatma yolunu seçen yaver ve idareciler, bu kez para çıktığı için Paşa'ya isteklerini niye yerine getirmediklerini açıklamakta bir sakınca görmediler. Paşa, Halit'i çağırdı, yüzündeki morartıları görünce çok üzüldü ve ona izin verdi. "Git İstanbul'a annemin yanına ve orada istirahat et. Ben gerektiğinde seni gene aldırırım," dedi.

Halit, kafile Sivas'a varınca onlardan ayrıldı ve trenle İstanbul'a doğru yola çıktı. Günler sonra İstanbul'a varınca doğru Akaretler'deki 76 numaralı eve gitti. Kapıyı çaldı, Zübeyde Hanım açtı ve karşısında oğlunun emir erini görünce fenalık geçirdi, düşüp bayıldı.

O günlerde İstanbul basını da Mustafa Kemal Paşa'yı hain ilan etmişti. Hükümetin Padişah'tan idam fermanı çıkardığını yazacak kadar haşin bir kampanya sürdürüyordu. Zübeyde Hanım oğlunun böyle bir cezaya çarptırılması karşısında ıstırap ve kuşkular içinde yaşıyordu. Gece gündüz dualar edip, Allah'a oğlunu kendisine bağışlaması için yalvarıyordu. Kapıyı açıp da karşısında oğlunun emir erini görünce Mustafa'sının idam edildiğini ve kötü haberi emir erinin getirdiğini sanarak düşüp bayılmıştı. Halit kapıda şaşkındı, Makbule Hanım hemen Doktor Rasim Ferit'i (Talay) telefonla arayıp çağırdı, Zübeyde Hanım kapı eşiğinde kucağa alınıp yatağına yatırıldı. Bu ufak bir baygınlık değildi, Zübeyde Hanım, ağır şok sonunda kısmi bir felç geçirmekteydi. Günlerce yataktan kalkamadı. Olay çevrede duyulmuştu. Haberi bir akşam Yunus Nadi Bey geldiğinde Cenaniyar Hanım'a söyledi. 78 Numarada oturan Cenaniyar Hanım da Zübeyde Hanım gibi aynı kuşkular içinde yaşıyordu. Onun İbrahim'i de Zübeyde Hanım'ın Mustafa'sı ile yan yanaydı ve aynı suçlamayla idamlıklar arasındaydı. Bir hafta sonra Cenaniyar Hanım Zübeyde Hanım'a geçmiş olsun ziyaretine geldi. İki hanım, oğullarının anlattıklarından birbirlerini gıyaben tanıyorlardı. Cenaniyar Hanım pek fazla kalmadı, zira Zübeyde Hanım zorlukla konuşabiliyordu. Evinin işgal askerleri tarafından taciz edilmesi de bu ıstırapları artırıyordu. Ama iki yaşlı kadın da bunun böyle devam etmeyeceğini, memleketin bir gün elbette aydınlığa çıkacağını, suçluların ceza göreceğine inanıyorlardı.

• • •

Mustafa Kemal ve beraberindekiler ise Sivas'a vardıklarında kendilerini karşılamaya gelen bir kalabalık gördüler. Başlarında Sivas Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Başkanı Rasim Bey vardı. Rasim Bey, çevresine aydın insanları toplamış, onlarla beraber Anafartalar kahramanına ve yakın arkadaşlarına katılmaya gelmişti. Yol boyunca akıllarına takılan kuşkular Rasim Bey ve arkadaşlarının bu davranışıyla erimeye başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Rasim Bey'e ve yanındaki Cemiyet yetkililerine Erzurum'da Doğu İlleri Kongresi'nden sonra bütün yurdu kapsayacak Sivas Kongresi'nin hazırlıklarını yapma emrini verdi. Dört bir yandan gelecek millet temsilcilerinin kalabilecekleri yerleri sağlamaları için hemen çalışmaya başlamalarını istedi.

İçinde Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Süreyya ve Rauf beyler ile Yaver Cevat Abbas'ın (Gürer) bulunduğu külüstür otomobil, Ramazan Bayramı'na tesadüf eden 29 Haziran günü Hafik, Zara, Suşehri üzerinden Refahiye'ye ulaştı. Önlerinde daha bir hayli yol vardı. Ne kadar erken de yola çıksalar, arabanın yaptığı arızalar nedeniyle fazla bir mesafe kat edemiyorlardı.

Çardak Boğazı'na geldiklerinde, Fırat Nehrinin yanından geçen şose üzerine yamaçtan düşmüş bir kaya parçasının yolu kapadığını gördüler. Bu koca taş parçasını görünce şoför Mehmet'in ilk tepkisi bir "eyvah" çekmek oldu. Otomobili durdurup hemen indiler, bagajdaki kazmayı çıkardılar; şoför Mehmet, Yaver Cevat Abbas ve İbrahim Süreyya sırayla kazmayı kayaya vurup parçalama çabasına giriştiler. Uzun uğraşlardan sonra kayanın bir parçasını koparmaya muvaffak oldular... Mehmet arabayı devirmeden kayanın yanından aşırdı, yolcularını alıp yola devam etti; ama üstü açılabilen bu eski otomobil, Mehmet'in bütün maharetine rağmen, aksilikler yüzünden, bir türlü Çardak Boğazı'ndan çıkamadı. Haziran ayının sonu olmasına rağmen etraf karla kaplıydı. Gün battı, hava kararmıştı. Gece yol almaya itiraz eden yolcu yoktu ama ihtiyar Benz "hayır" demekteydi. Çaresiz, dağ başında gecelemek zorundaydılar. İbrahim Süreyya'nın sırtında paltosu yoktu, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in birer paltoları bulunuyordu, Yaver Cevat Abbas Bey'in de bir asker kaputu... Hepsi birer köşeye kıvrılıp uyumaya çalışıyorlardı ki, gecenin ileri bir saatinde Mustafa Kemal Paşa duyduğu bir

ayak sesiyle irkildi. "Kim o?" diye seslendi. İbrahim Süreyya, "Benim paşam, İbrahim Süreyya," dedi. Paşa bu defa, "Uyuyamadın mı?" diye sordu. İbrahim Süreyya, sırtında kalın bir şey olmadığını, uyursa donarak öleceğini söylemek yerine, "Nöbet tutuyorum paşam," diye cevap verdi. Paşa, daha sonraki günlerde bu olayı, "Garibimin paltosu da yoktu, soğuktan titriyordu, bende de ona verecek bir şey olmadığından, 'Nöbet tutuyorum,' deyince, 'İyi yapıyorsun,' demek zorunda kaldım," diye anlatacaktı.

İşte böyle zorlu bir yolculuktan sonra, nihayet 1919 Temmuz'unun ilk günü Erzincan'a girdiler.

Burada da kendilerini bir sürpriz bekliyordu: Üçüncü Kolordu Komutanı Refet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, görevlerinden azledildiği için istifa etmesini tavsiye edip, Erzurum'da kalmasını, Sivas'a gelmemesini söylüyordu. Refet (Bele) Bey'in bu tutumu, Mustafa Kemal Paşa'yı olduğu kadar Rauf Bey'i ve İbrahim Süreyya'yı da şaşırtmıştı. Amasya kararlarını imzalamış, güvendikleri bir asker arkadaşlarından bu şaşırtıcı telgraf gelirse, acaba onlara daha az yakınlık besleyen diğer zevat neler yapmazdı? İbrahim Süreyya, paşaya bir an önce Erzurum'a varılmasının doğru olacağını söyledi.

Ertesi sabah kafile yeniden yola çıktı. Karabekir Paşa, ihtiyaç duydukları benzini göndermekle iyi niyetini göstermişti. Cibice Boğazı'nı, Kotur köprüsünü geçip Mamahatun'a vardıklarında, karşılamaya çıkan kalabalığın sorduğu, yol boyunca duyageldiklerine benzer sorularla karşılaştılar. Mustafa Kemal Paşa heyecanlı kalabalığa, "Padişahımız düşmanlar tarafından zincire çekilmiştir. Ayağımıza çarıklarımızı geçirip silahlarımıza sarılarak bu durumdan kurtaracağız yurdumuzu," diyordu ama işin gerçeği çok başkaydı: Padişah, ona görevini bırakmasını ve iki ay istirahata çekilmesini lütfediyordu. Mustafa Kemal'in askeri görevinden azledildiğine dair Ali Kemal'in emirleri Refik Halit'in telgraf şebekesiyle vızır vızır Anadolu'yu dolaşıyordu. Bu emirlerden, elbette Erzurum'daki Kolordu Komutanı da, Vali de haberdardı.

3 Temmuz günü Mamahatun'dan (Tercan) yola çıkıp Erzurum'a bağlı Ilıca mevkiine geldiler. Burada kendilerini bir askeri birlik karşıladı. Sivil kişiler de vardı ama uzaktan gözlerine ilk çarpan, asker-

lerdi. Yaklaştıklarında, askerlerin başında Kâzım Karabekir Paşa'yı gördüler. Karşılama töreninde liderlik Kâzım Karabekir Paşa'daydı. Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben "Müfettişlikten, hatta askerlikten çekilmenize teessür duymadan karar verebilirsiniz. Mukaddesatım namına söz veriyorum, size müfettiş olduğunuzdan daha ziyade hürmetkâr bulunurum," dedi. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Rauf Bey, İbrahim Süreyya'nın kulağına eğilerek, "İşte Karababa," diye fısıldadı. O günden sonra da Rauf ile İbrahim Süreyya arasında Kâzım Karabekir Paşa'nın lakabı "Karababa" olarak kaldı.

Erzurum'a vardıklarının ertesi sabahı, Mustafa Kemal Paşa üniformasını giymiş, Padişah Yaverliği kordonlarını, bütün nişan ve madalyalarını takmış ve Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ni ziyarete gitmek üzere yanına iki arkadaşını almıştı: Sağında Rauf (Orbay), solunda da İbrahim Süreyya vardı. Cemiyette onları karşılayanlardan biri Cevat Dursunoğlu'ydu...

Erzurum'da Ermenilerle süregelen savaşlardan galip çıkan Osmanlı Türkleri olmuştu, ama İstanbul'daki Padişah da, hükümet de Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin baskısı altındaydı. İngilizler, Fransızlar ve diğerleri, Doğu illerinden bazılarının Ermenilere verilmesini istiyorlardı. Bu konuda İstanbul'un neredeyse boyun eğecek olması Erzurum halkını ayağa kaldırmaktaydı. Şehrin ileri gelenlerinden Hoca Raif Efendi, bu isteklere Erzurum'un karşı duracağını İstanbul'a duyurmak üzere yola koyulmuştu. İstanbul'da Süleyman Nazif'i bulmuş, daha birkaç arkadaşıyla birlikte Babıâli'deki İstanbul basınını dolaşarak, Doğu illerinden Ermenilere verilecek bir tek karış toprağın olmadığını anlatmaya çalışmış, fakat beklediği ilgiyi göremedi. Buradan Erzurum'a dönünce eski İttihatçılar da dahil olmak üzere bir grup vatanperver genci topladı etrafına ve, "Artık İttihatçılık filan bitti, Erzurum'u ve vatanımızı kurtarmak için birlik olmalıyız," deyip bir "Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" kurmayı başardı. Bu yeni cemiyetin yöneticilerinden biri de Dursunzâde Cevat (Dursunoğlu) idi.

İşte Mustafa Kemal Paşa, yanında Rauf ve İbrahim Süreyya Beyler olduğu halde Erzurum'da ilk ziyaretini buraya yapıyor ve bu Cemiyete ne denli değer verdiğini kamu önünde sergiliyordu.

İki saat süren toplantıda, Kongre hazırlıkları gözden geçirildi. Toplantıdan çıktıklarında, şoför Mehmet, Benz marka külüstür otomobili yıkamış, temizlemiş, kapıya çekmişti. İbrahim Süreyya külüstüre bakakaldı... Bu arabanın içinde 600 kilometre yolu nasıl yaptıklarını düşündükçe hayretler içinde, "Olanla yetinme ve eldekinden azami derecede yararlanmanın tarifi herhalde bu otomobil ve şoför Mehmet'in azmidir," diye düşündü.

Erzurum Kale Muhafız Komutanlığına atanmış olan Kâzım (Dirik) Muhafızlığa ait bir binayı o gece Paşa'nın emrine tahsis etti. Gece burada bir gizli toplantı yapıldı, toplantıya Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, İbrahim Süreyya, Bitlis Valiliğinden istifa etmiş ve milli mücadeleye katılmak üzere Erzurum'a gelmiş olan Mazhar Müfit, Erzurum Valisi Münir (Akkaya) Bey, Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kâzım (Dirik), Binbaşı Hüsrev (Gerede), Doktor Binbaşı Refik (Saydam) ve Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir katıldılar.

Mustafa Kemal Paşa, toplantıya katılanlara, memleketin içinde bulunduğu durumu uzun uzun izah etti. Muasır (çağdaş) devletlerin Osmanlı vatanını da, devletini de mahvetmeye karar verdiğini, Padişahın unvanını korumak için her şeye razı olduğunu, milletin karanlık ve perişanlık içinde olduğunu, ordunun bitkinliğine rağmen vatanın parçalanmasını engellemek için çareler aradığını açık bir dille anlattıktan sonra, "Bugün üç fikir çarpışıyor," dedi. "İlki, galip devletlerle harp edemeyeceğimize göre uysal, uyuşuk hareket etmek; ikincisi, gene galip devletlerin uygun göreceği sınırlar içerisinde Padişah ve Halife'nin etrafında minik bir Osmanlı Devletine razı olmak; üçüncüsü de, Osmanlı Devleti parçalanacağına göre bölge özelliklerine öncelik tanıyarak yerel kurtuluş çareleri aramak."

Bunları söyledikten sonra arkadaşlarına, bu kötü durumdan kurtulmak için ne yapılması gerektiğini sordu, ama onların cevabını beklemeden kendi fikrini açıkladı: "İlk alınması gereken tedbir, hâkimiyet-i milliye'ye dayanan kayıtsız şartsız bağımsız bir Türk devleti kurmak ve bu hedefe behemehal ulaşmak olmalıdır."

Milli mücadeleyi ulusun büyük ekseriyetine dayanarak hızlandırmaya ve teşkilatlandırmaya mecbur olduklarını belirttikten sonra, "Yürüyeceğimiz yol tehlikelerle doludur. Hatta ölmek ve öldü-

rülmek ihtimalleriyle yüklüdür. Memlekette ve elimizde tek tepe ve tek kurşun kalana kadar mücadele etmek azminde olmaya mecburuz. Bu tehlikelere göğüs germeye kendisinde iktidar, azim, imkân ve cesaret edemeyenlerimiz varsa şimdiden aramızdan ayrılabilirler. Kimseyi etki altına almak istemem. Herkes vicdanı ve aklıyla karar vermelidir. Hemen karar vermek zorunda da değiliz. İlerde bir bozgunculuğa neden olmamak için iyice düşünmemiz lazımdır," dedi.

Gizli toplantıda bulunan, küçük bir masanın etrafında biraraya gelmiş bu kişileri bir düşüncedir almıştı. Ucunda ölüm bile bulunan bir davada sonuna kadar gitmeye kararlı mıydılar? Mustafa Kemal Paşa'nın hızına ayak uydurabilecekler miydi?

Mustafa Kemal Paşa, düşünceye dalmış arkadaşlarının önüne birkaç soru daha attı: Böylesine büyük bir davayı başarıya götürecek teşkilatın lideri kim olacaktı? Paşa, bu liderin seçimini yapma hakkının bu odada bulunan sekiz arkadaşına ait olduğunu açıkladı.

İbrahim Süreyya, Mustafa Kemal'in demokrasiye ne kadar yürekten bağlı olduğuna Erzurum'da bir kez daha inanmıştı. Yanında oturan Münir Bey'e, "Hürriyet için hür kararlar istiyor paşam," dedi.

Mustafa Kemal Paşa, toplantıyı tatil ettiğini söylediğinde, odadakiler, derin düşüncelere daldıktan sonra akıl yoluyla sonuca varmışlardı. Vakit kaybetmeden ikinci toplantının yapılmasını istediler.

Mazhar Müfit, kararı Paşa'ya açıkladı:

"Paşam, arkadaşlarla hep birlikte düşündük. Kararımızı hür irademizle vermiş durumdayız. Gaye uğrunda ölmeye ve vereceğiniz her türlü vazifeye hazırız."

Mustafa Kemal, sağında ve solunda oturan dava arkadaşlarını önce kararlarından ötürü tebrik etti ve kendisini başkan seçtikleri için teşekkürlerini sundu, sonra sözlerini şöyle tamamladı:

"Üzerime aldığım bu mesuliyetin bir şarta bağlamak isterim. Vereceğim emirlerin istisnasız bir kumandan emri olarak telakki edilmesini ve bunlara uyulmasını isterim. Muvaffakiyet için bu şarttır."

Toplantıdan sonra, kalacakları yerlere gittiler. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a geldiğinde, Kâzım Karabekir, kolordu emrindeki bir evi Ordu Müfettişi olması nedeniyle Paşa'ya tahsis etmiş-

ti. İbrahim Süreyya bu evin hemen yanındaki bir başka evi kiralamış, Mazhar Müfit Bey ise Polis Müdürü'nün misafiri olmuştu. Ne zaman ki Mustafa Kemal Paşa görevlerinden ve askerlikten istifa edip ayrıldı, artık kolordu ikametgâhında kalamayacağını düşündü. Zaten gizli toplantılar da başlamıştı. Paşa bu gerekçelerle münasip bir evin kiralanmasını istiyordu. Gizli toplantıda ölümüne mücadele kararı verilirken Erzurum Valisi Münir Bey, yeterince takati olmadığını ileri sürüp izin istemiş, bu izni aldıktan sonra valilik makamını Kadı Hurşit Efendi'ye vekaleten bırakıp İstanbul'a gitmişti. Münir Bey'in boşalttığı ev Mustafa Kemal Paşa'nın ihtiyaçlarını karşılayacak büyüklükteydi. Burada toplanabiliyorlar, heyet mensuplarının kalabilecekleri kadar oda da vardı. Bina üç katlıydı ve Paşa'nın odası ikinci kattaydı. Büyük oda toplantı salonu olarak ayrıldı. İbrahim Süreyya'nın kiraladığı evde askerlikten ayrılmış zevat kalmakta ve gizli evrakın şifrelenmesi gibi faaliyetler burada sürdürülmekteydi. Toplantıların dışındaki zamanlarda hep paşanın ikametgâhında buluşuyorlardı. Bu binanın oturma odasında bir de piyano mevcuttu. Mazhar Müfit Bey piyano çalmasını bildiğinden, bu onlara güzel bir sürpriz olmuştu. Güzel kararların alındığı gecelerde, hele bir de ordu karavanasından getirtilen yemekler güzelse Paşa'nın keyfine diyecek olmuyordu. Hicaz makamından giriliyor, repertuarda mutlaka "Vardar Ovası" yer alıyor ve paşa, bu türküye bütün içtenliğiyle eşlik ediyordu. Rumeli türkülerine tutkunluğu öteden beri malumdu. "Piştov patladı, varın bakın kanlı da Bilal gene kimi hakladı"da, sırasını hiç kaybetmeyenlerdendi. Bu fasılların dışında, ara sıra düzenledikleri iskambil partileri de vardı. Albay Kâzım (Dirik), Rauf (Orbay), Hüsrev (Gerede) ve Dr. Refik (Saydam) Bey'den oluşan dörtlü, briç tutkunuydu. Bu partiler sırasında, oynayanlardan ziyade seyredenler eğleniyordu, zira Dr. Refik'i kızdırmak, onun hırçınlaşıp söylenmesini izlemek, hepsi için büyük neşe kaynağıydı. Dörtlü kurulmadığı zamanlarda da, Dr. Refik ile İbrahim Süreyya bezik oynamayı tercih ediyorlardı. Bezik oynarken, Trablusgarp'tan beri arkadaşlıkları süren Dr. Refik ile İbrahim Süreyya birbirlerine takılmadan edemiyorlardı. Zaman zaman paşa da yanlarına geliyor, "Yanlış oynadın," diye birine fit verip neşeleniyordu.

• • •

Erzurum'daki gizli toplantının hemen ertesinde haber şehre dalga dalga yayılmaya başladı. Çok geçmeden olay İstanbul'da da duyuldu. İstanbul basın mensuplarından Saray yanlıları ile İngiliz beslemeleri, Erzurum'daki bir avuç kişiye karşı duydukları korkuyu yenmek için başladılar hakaretlere ve sövüp saymalara: "Vatan hainleri, memleketi felakete sürüklemek isteyenler, aşağılıklar..."

Erzurum'da alınan kararların duyulduğu gün, Vahdettin'in Padişah olarak tahta çıkışının yıldönümüydü. Padişah Fahri Yaveri unvanını taşıyan Mustafa Kemal Paşa, Sultan'a bir tebrik telgrafı çekti ve telgrafında, Erzurum'da Padişah namına halkın tebriklerini kabul etmekten mutluluk duyduğunu belirtti. Fakat Erzurum postanesindeki memurlar, bu tebrik telgrafını Refik Halit'in (Karay) emri nedeniyle çekmediler. Telgrafının çekilmediğini öğrenen Mustafa Kemal Paşa On Beşinci Kolordu'ya bu memurların cezalandırılmasını emretti. Karabekir Paşa da telgraf memurlarını derhal tutuklatıp Divanı Harbe verdi. Karabekir, durumu İstanbul'a, "İçişleri Bakanlığı'na bilgi dahi verilmeden, Saray'a çekilen telgraflar bile tehir ve iptal ediliyor... Devletin vakar ve şerefine zarar veren bu muameleyi Osmanlı ordusuna karşı da bir hakaret sayarak, bu küstahlığı tehlikeli bir girişim olarak gördüğümden Postane Başmüdürü'nü de, Telgraf Müdürü'nü de tevkif ettim," diyerek bildirince İstanbul'un etekleri tutuştu.

Saray üzerine baskılar başladı ve Padişah, Mustafa Kemal Paşa'yı telgraf makinesinin başına çağırdı. Paşa'nın yanında Rauf, İbrahim Süreyya ve Mazhar Müfit beyler de vardı. Padişah, Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a gelmesini âdeta emretti. Paşa, ne pahasına olursa olsun İstanbul'a dönmeyeceği fikrinde ısrar edince Padişah, "O halde resmi göreviniz sona ermiştir," diyerek hattı kesti.

Karabekir Paşa Mustafa Kemal'e, askerlikten tardedilmesi ihtimalini ileri sürüp, böyle bir karar açıklanmadan kendisinin askerlikten istifa etmesinin uygun düşeceğini, aksi halde itibar kaybedeceğini söyledi. Karabekir'in bu sözleri üzerine, Mustafa Kemal, "Ne dersiniz?" gibilerinden, yanında bulunan Rauf Bey ve İbrahim Süreyya'nın yüzlerine baktı. Rauf Bey, Karabekir'in söylediklerine katıldığını açıkladı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa kararını verdi ve eline kalemi alıp istifa mektubunu yazdı:

"Mübarek vatanı ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni ameline kurban etmemek için açılan Mücadele-i Milliye uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya sıfat-ı resmiye ve askeriyem artık mani olmaya başladı. Bu gaye-i mukaddese için milletle beraber nihayetine kadar çalışmaya mukaddesatım namına söz vermiş olduğum cihetle pek âşıkı bulunduğum silk-i celil-i askeriyeye [yüce askerlik mesleğine] *bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra çalışmak üzere sine-i millette* [milletin kucağında] *bir ferd-i mücahit* [sade bir savaşçı] *sıfatıyla bulunmakta olduğumu arz ve ilan eylerim.*

Mustafa Kemal"

Bu beyanname 8 Temmuz 1919 günü telgraf hattıyla bütün yurdun en uzak köşelerine dek ulaştırıldı.

Aynı saatler İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'nın tardı konusunda toplantılar yapılıyordu. Fakat paşa onlara baskın çıkmış ve üstünlük sağlamıştı. Mustafa Kemal'in kazancı itibardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın ardından aynı günün akşamında da Rauf Bey bir beyannameyle Mustafa Kemal Paşa ile beraber olduğunu ilan etti:

"Vatan ve milletin halas ve istiklali [kurtuluşu ve bağımsızlığı], *makamı saltanat ve hilafetin masuniyeti* [dokunulmazlığı] *bilfiil temin olununcaya kadar Mustafa Kemal Paşa ile beraber çalışmaya mukaddesatım namına ahd-u misak eylediğimi* [söz verdiğimi] *arz ve ilan eylerim.*

Hüseyin Rauf"

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa ettiğini duyan Dr. Binbaşı Refik (Saydam), Binbaşı Hüsrev (Gerede), Müfettişlik Kalem Âmiri Hayati, Yaverleri Cevat Abbas (Gürer) ve Muzaffer (Kılıç) askerlikle ilişiklerini kestiler. Sadece Kurmay Başkanı Albay Kâzım (Dirik) ordudaki görevini sürdürmekteydi.

Mustafa Kemal'in sırtından asker üniformasını çıkartıp sivil hayata dönmesi sırasında karşılarına çıkan ilk sorun, paşanın doğru dürüst sivil bir elbiseye bile sahip olmayışıydı. Öteden beri temiz ve

iyi giyinmeye meraklı İbrahim Süreyya'yı bir endişedir aldı. Paşa yakında açılacak olan Erzurum'daki Doğu İlleri Kongresi'nde hangi kılıkta toplum önüne çıkacaktı?

İbrahim Süreyya buna çare ararken, garip bir olay cereyan etti. Rauf Bey ile bir arada oturan Mustafa Kemal Paşa'nın odasına Kurmay Başkanı Kâzım (Dirik) Bey girdi; elinde birkaç dosya vardı, bunlardaki evraka imza gerekiyordu. Kâzım Bey, Mustafa Kemal'e, "Paşam siz istifa ettiğinize göre artık askeri bir komutan değilsiniz. Bu evrakı kime imza ettireyim?" diye sorunca paşa yüreğinde bir sızı hissetti, Kâzım Bey'e, "Siz evrakı Hüsrev [Gerede] Bey'e verin. O gereğini yapar," diye onu savdı ve Rauf Bey'e dönerek, "Gördün mü Rauf, bir üniformanın yaptığı etkiyi?" diyerek içindeki kırıklığı dile getirdi. Kendi eliyle seçip karargâhına Kurmay Başkanı olarak getirdiği genç bir subay bile bu tutumu sergileyebiliyordu. Rauf Bey, paşanın üzüntüsünü gidermek için, "Siz Kâzım Bey'e bakmayın, istifanızla itibarınız ve mevkiiniz bir kat daha artmıştır. Ordu ve milletin gözünde çok daha fazla kıymet ve itimada mazhar olacaksınız," diye konuştu.

Bu olaydan birkaç saat sonra İbrahim Süreyya, paşanın üzgün olduğunu gördü, fakat sesini çıkarmadı. Bir ara Rauf Bey'e yaklaşıp paşanın niye üzgün olduğunu sordu ve olayı öğrendi.

Bir müddet sonra aynı odaya Kâzım Karabekir Paşa girdi, Mustafa Kemal'in önünde hazır ol vaziyeti alıp selam verdi ve konuştu: "Komutamda bulunan bütün subaylarla askerlerin hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz bundan evvel olduğu gibi bundan böyle de bizim muhterem komutanımızsınız. Hepimiz emrinizdeyiz paşam!"

İbrahim Süreyya, Rauf Bey'in kulağına eğildi ve bu kez o, "İşte Karababa," dedi.

Erzurum'da yayınlanan *Albayrak* gazetesi Mustafa Kemal'e büyük destek veriyordu. Gazetede, Süleyman Necati imzasıyla şu satırlar yer alıyordu: "Anafartalar'da ulusun haysiyetini, tarihin bugünkü kuşaklarından beklediği vazifeyi gür sesiyle yükselten bu kıymetli komutanı, bugün de milli mücadelenin başında görmek, mutlu temaşadır."

Mustafa Kemal, daha Harbiye'deyken asker arkadaşlarıyla bir

duvar gazetesi çıkartmış, okul müdürü tarafından yakalanmış, birkaç hafta izinsizlik cezasıyla kurtulmuştu; gazetecilikle ilk ilişkisi bu olmuştu. Sonra Dr. Rasim Ferit'e (Talay) parasal yardım yaparak bir de muhalefet gazetesi çıkartmıştı. Fikir yaymak, halkta düşünme melekelerini uyandırmak için gazeteler büyük önem taşıyordu. Hele inanmış güçlü kalemlerin yer aldığı gazeteler, pek çok evde ve kahvede bir miting havası estirir ve taraftar yaratırdı.

Yunus Nadi

Mustafa Kemal gibi İbrahim Süreyya da basının desteğinin gücüne inanıyordu ve aklında Yunus Nadi vardı. Onunki gibi bir kalemin bu dava için yapacağı olumlu etki büyük kazanç olacaktı. Ne yapıp edip Yunus Nadi'yi yanlarına getirmeliydiler. Zaten o günlerde Yunus Nadi de İstanbul'da bin bir huzursuzluk ve bela içinde yaşıyordu. İngiliz işgalcilerin tacizleri, Saray ve onun kuklası hükümet hafiyeleri peşini bırakmıyordu. Yunus Nadi, kendisine saklanacak ve rahatça okuyup yazacak bir yer arıyor, bir geceyi kendi evinde eşi Nazime Hanım ve yavrularıyla geçirse, ertesi gece mutlaka başka bir yerde kalıyordu. En fazla kaldığı yer de İbrahim Süreyya'nın annesinin Beşiktaş Akaretler'deki eviydi, Cenaniyar Hanım'la Yunus Nadi, ana-oğul gibiydiler. Cenaniyar Hanım, Yunus Nadi'ye bir oda hazırlamış, temiz yatak sermiş, odasına masa-sandalye koymuş, sürahisinin üstünü tenteneli örtüyle örtmüş ve evin bir de anahtarını vermişti. Yunus Nadi, gece gündüz, ne zaman gerekirse Cenaniyar Hanım'ın evine gelip çalışmakta, okuyup yazmaktaydı. İbrahim Süreyya'nın ablası Mihrünnisa Hanıma "Abla" diye hitap eden Yunus Nadi, bu evden bazen günlerce çıkmıyor, Abla'nın pişirdiklerini iştahla yiyor ve içine gömüldüğü *Hammer Tarihi*'ni okuyordu. Yunus Nadi eve girdiği andan itibaren, Cenaniyar Hanım olsun, Mihrünnisa Hanım olsun, herkes ayaklarının ucuna basarak yürür ve çıt çıkartmamaya dikkat ederlerdi.

Yunus Nadi, Erzurum Kongresi'nin toplanmasını heyecanla bekliyordu. Aklı da, gönlü de Mustafa Kemal ve İbrahim Süreyya ile beraberdi. Cenaniyar Hanım Yunus Nadi'nin sık sık gelmesinden bazı gün ve gecelerini burada geçirmesinden pek hoşnuttu. Yunus Nadi

çok iyi bir gazeteciydi, geniş çevresi vardı, her şeyden ilk haberdar olan kişilerden biriydi ve İbrahim'inin en yakın arkadaşıydı, dolayısıyla ondan haber alma olasılığı vardı. Oğluna bir şey olsa ilk duyacakların başında onun geleceğinden emindi, koşup kendisine, hiç değilse abla dediği Mihrünnisa'ya haber vereceğine inanırdı. Bütün bu nedenlerle de Yunus Nadi'nin yanlarında oluşundan mutluluk duyuyordu.

Erzurum Kongresi'nin açılış tarihi 10 Temmuz olarak tespit edilmişti ve halk heyecanla o günü bekliyordu. Kısa sürede neler olmamıştı ki... Beklenen delegelerin ancak bir avuç kadarı gelebilmiş, Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa etmiş, şimdi de İngiliz Başbakanı Lloyd George'un yeğeni olan Rawlinson adlı bir albay, emrindeki İngiliz taburuna güvenerek Kongre'nin toplanmasını engellemek için Mustafa Kemal'in peşinde dolaşıyordu. Açılıştan bir gün önce Rawlinson, Paşa'ya Kongre'nin iptali gerektiğini söyler söylemez Paşa, "Ne pahasına olursa olsun bu Kongre'yi yarın açacağız," deyip İngilizi başından def etti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki günleri çok uzundu, fakat geceleri daha da uzundu. Emir eri Ali, onun âdeta eli ayağıydı; istediklerini ona aldırır, odasının tertibini ve bakımını ona yaptırır, giyeceklerini ona hazırlatırdı. Batılıların "*valet*" dedikleri türden bir görevliydi Ali. Paşa, Ali'yi evladı gibi severdi, Ali de Müfettiş Paşası için gözünü kırpmadan canını verecek kadar ona bağlıydı.

Paşa, Ali'ye aldırdığı beyaz peynir, ekmek, leblebi ve de rakısını akşamları odasında hazırlatır ve çağırdığı bir-iki arkadaşıyla çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da yavaş yavaş demlenirdi. Bu gece toplantılarının baş davetlisi İbrahim Süreyya olur, Mustafa Kemal onu odasına çağırırken, "Gel bir paşa gıdası alalım," derdi. Mustafa Kemal'in rakıdan söz ederken Selanik'ten beri kullandığı "paşa gıdası" deyişini İbrahim Süreyya ilk olarak Trablusgarp'ta duymuştu. Mustafa Kemal, Selanik'ten beri silah arkadaşları olan Nuri (Conker) ve Fuat (Bulca) yüzbaşılar ile konuşurken, "Ah şimdi olsaydı bir paşa gıdası, ne güzel giderdi," diye özlemini belirtirdi.

Odaya çıktıklarında fakir bir mezeydi kendilerini karşılayan: İki dilim beyaz peynir, dilimlenmiş birkaç parça ekmek ve çukurca bir

tabağı dolduran sarı, sakız leblebisi. Kadeh yerine çay bardakları kullanılır, birine su birine rakı konurdu.

"Hoş geldin" ile başlayan ilk yudumdan sonra, hemen üzerinde çalışılacak konuya geçilirdi. Mustafa Kemal, İbrahim Süreyya'nın ketum olduğunu, verilen sırrı asla ağzından kaçırmadığını, defalarca denediği için biliyordu; onun da fikirlerini önce kendisine açtığına, izin almadan bunları hiçbir zaman açıklamadığına kanaat getirdiği için İbrahim Süreyya'yı severdi.

Erzurum Kongresi bir hazırlık adımıydı, asıl toplantı Sivas'ta olacaktı. Fakat paşa, daha da ileri safhalara kafa yormakta ve planlar hazırlamaktaydı. Esas hedef, örgüt kurmak ve bu örgütü işletmekti.

Bu konu görüşülürken, paşa önüne bir kâğıt çekti ve düşündüklerini yüksek sesle İbrahim Süreyya'ya açıklarken kâğıdın üzerine de el yazısıyla not düştü:

Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Teşkilatı

NOT:

1. (Bir komita santral) – Her vilayet ve müstakil mutasarrıflık namına birer murahhastan murakıp olur. Dahil-i memlekette emin bir mahalde bulunur.

2. Vilayet merkezlerinde, liva, kaza, kariyelerde heyetler...

3. Müdafaa-i Hukuk-u Milliye mıntıkaları

Merkez

1. Erzurum, Trabzon, Van, Erzincan, kısmen Bitlis.

2. Sivas, Canik, Kayseri, Maraş

3. Diyarıbekir, Bitlis, Elaziz, Urfa

4. Ankara, Kastamonu, Bolu, kısmen Konya

5. Konya, Adana, Antalya, Maraş, kısmen Aydın

6. Balıkesir, Kale-i Sultaniye, Hüdavendigâr (Bursa)

7. Dersaadet ve Edirne (Trakya)

Yusuf Ziya Paşa'ya raptedilmek [bağlanması].

Bunları not ettikten sonra Dersaadet (İstanbul) ve Edirne'yi bir daire içine aldı. Dördüncü maddede yer alan Ankara'nın ise altını

çizdi. İstanbul her ne kadar asırlar boyu Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olmuş ise de, Mustafa Kemal, yeni kuracağı örgütün merkezi olmaya Ankara'yı layık görüyor gibiydi.

Aralarında uzun saatler boyunca konuştular. İlerideki günler, ne getirecekti? Bu teşkilat kurulursa Sivas Kongresi ilk adım sayılmalıydı; ondan sonra esas, bir Milli Meclis yaratmaktı. Bunun toplanacağı yer ilk ağızda İstanbul gibi görünmekteydi ama orası işgal altında olduğu için meclisi İstanbul'dan yurt içinde emin bir mahalle taşımak ve orada toplayıp çalışmaları sürdürmek gerekiyordu. Düşmanı yenecek ordular yaratılmalıydı. Bütün bunlar elde edildikten, zaferler kazanılıp başarıya ulaşıldıktan sonra, gene uyuşuk Osmanlı düzenine mi dönülecekti? İbrahim Süreyya, bütün bunları sağlayacak örgütün eskiye dönmesinden yana değildi. Mustafa Kemal'in ise, daha da ileri düşünceleri vardı. O, ilahi bir saltanat fikrine tümüyle karşıydı. O, ülkenin kalkınmasını istiyor, bunu da ancak cumhuriyet rejimiyle yapabileceklerine inanıyordu. Halife imiş, padişah imiş, bunları elinin tersiyle itmenin gerektiğini kafasına yerleştirmişti. Geri kalmışlığın üstesinden gelememenin baş nedeni olarak katı kalıpları yıkamamayı görüyor, bunu da İstanbul'un asla yapamayacağını, daha da kötüsü yapmak istemeyeceğini biliyordu.

Cumhuriyet Fikri

Erzurum gecelerinde, Mustafa Kemal'in odasında, hemen her akşam cumhuriyet kurulduktan sonra neler yapılması gerektiği tartışılıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, kadınlara çok önem veriyordu. Nüfusunun yarısından fazlası kadın olan bir milletin kadınlarının dışlanmasının önlenmesi gerektiğini, kadına değer verilmesini, bu başarıldığında çok şeylerin yapılabileceğini dile getiriyordu.

Kadınlar meselesinin ardından eğitimin yetersizliğini, istenilen düzeyde ve yaygın olmayışını da bir başka sorun olarak masaya yatırmakta, kadınların eğitime yapacağı katkıyı hesaplamaktaydı.

O gecelerden birinde bunları bir yere not ettirmenin doğru olacağını düşündü. Emir eri Ali'ye seslendi; Ali kapıdaydı. İbrahim Süreyya, "Bu çocuk hiç uyumaz mı?" diye düşündü onun sadakatine hayran kaldı. Ali, paşa hangi anda istese o anda hazır ve nâzırdı. Mustafa Kemal Paşa, Ali'ye, Mazhar Müfit (Kansu) Bey'in odasına gitmesini ve uyumadı ise kendisini kahve içmeye davet ettiğini söylemesini emretti.

Paşanın sadık askeri Ali, fırlayıp gitti, Mazhar Müfit (Kansu) Bey'in kapısına dayandı ve kapıyı vurdu. Mazhar Müfit Bey uyuyordu, kapının çalınmasıyla uyandı ve, "Kim o?" diye seslendi. Ali, kendisini tanıttıktan sonra Mazhar Müfit Bey sordu gene: "Ne var Ali?" Bu defa Ali'nin, "Paşa hazretleri, uyumadıysanız sizi kahve içmeye davet ediyor," sözlerini duyunca, "Peki geliyorum," diye haber gönderdi.

Yukarıdaki odada Mustafa Kemal Paşa ile İbrahim Süreyya, cumhuriyet rejiminin neredeyse ayrıntılarına dalmış, hararetli bir

serbest tartışma içindeydiler. Kapı çalındı, Paşanın, "Gir!" emri üzerine Ali kapıyı açtı ve, "Mazhar Müfit Bey geldiler paşam!" dedi. Paşanın, "Buyursun," demesiyle Mazhar Müfit Bey içeri girdi. İbrahim Süreyya'nın da orada olduğunu görünce, "Önemli bir şeyler var galiba," diye bir düşünce geçti kafasından. Paşa, "Defterinizi getirdiniz mi?" diye sorunca Mazhar Müfit Bey, "Yanıma almamıştım, ama emrederseniz gider hemen alırım," diye cevap verdi. Paşa, Mazhar Müfit'in defteri peşindeydi, "Zahmet olmazsa gidip alınız," diye misafirini yolladı. İbrahim Süreyya, bu defter konusunda paşanın niye bu kadar ısrarcı olduğunu merakla izliyordu.

Mazhar Müfit Bey, koltuğunun altında meşhur defteriyle çıkıp geldiğinde Mustafa Kemal kahve söyledi: "Ali, bize üç tane kahve yaptırt bakalım." Sonra ağır ağır konuşmaya başladı:

"Girişmekte olduğumuz bu mücadeleden muvaffakiyetle çıkacağız. İhtiras taşımadan, yalnız vatan ve memleket için çalışan insanlarız. Allah koruyucumuzdur. Büyük bir ideal peşindeyiz. Muvaffak olacağız."

Mustafa Kemal'in hayalindeki devrimler konusunda ona "hayal arkadaşlığı" eden belki de ilk kişi olan İbrahim Süreyya, "Paşam," diye söze karıştı, "muvaffak olduktan sonra dahi iş bitmiyor, memleketin namütenahi çalışmaya ve inkılâplar vücuda getirmeye ihtiyacı var."

Paşa, Mazhar Müfit Bey'e döndü:

"Günlerden beri sizi, her yapılanı, toplantılarda her söyleneni zaptettiğinizi görüyorum ve bu beni pek sevindiriyor. Hafızalarımız kayda geçiyor diye hoşuma gidiyor. O bakımdan sizin defteriniz bizim için çok kıymetli bir evrak durumunda. Hafızalarımız zayıfladığında bu defter işimize çok yarayacak. Şimdi sizden bir şeyler yazmanızı rica edeceğim, ama bir şartım var. Bu sayfayı hiç kimseye göstermeyeceksiniz. Bunu bir Süreyya, bir siz ve bir de ben bileceğiz. Anlaştık mı?"

Mazhar Müfit Bey başıyla onay verdikten sonra eline kalemi aldı ve yeni açtığı sayfanın başına tarihi ve zamanı koydu: "7 Temmuz 1919, sabaha karşı".

Bundan sonra Mustafa Kemal'in kararları harf harf Mazhar Müfit'in sayfalarına dökülmeye başladı:

— Zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır.

Bunu size, bir sorunuz nedeniyle daha önce de söylemiş idim. Bu biiiir!

İki: Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince gereken işlem yapılacaktır.

Üç: Tesettür kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir.

Mazhar Müfit bu satırları yazdıktan sonra duraladı. Başını defterden kaldırıp paşanın yüzüne baktı. Paşa da ona bakıyordu. Mazhar Müfit Bey, paşadan sonra İbrahim Süreyya'ya baktı. İbrahim Süreyya'nın gözlerinde bir parıltı, dudaklarında ince bir memnuniyet tebessümü vardı.

Bir anlık sessizliği, paşanın, "Niye durakladın?" sorusu bozdu.

Mazhar Müfit, yardım istercesine önce İbrahim Süreyya'ya baktı ve sonra paşaya dönerek, "Darılma ama paşam, sizin de hayalperest taraflarınız var," dedi.

Paşa hiç oralı değildi.

"Bunu zaman tayin eder," dedikten sonra devam etti.

— Sen yaz. Beş: Latif harfleri kabul edilecek.

Mazhar Müfit'in elindeki kalem düştü: "Paşam, kafi... kafi... Cumhuriyet ilanına muvaffak olalım da üst tarafi yeter," diyerek defteri kapattı. Görevinin bittiğine karar vermişçesine defterini koltuğunun altına aldı ve yerinden kalkıp paşadan izin isteyerek odadan çıkıp kendi odasına gitti. Paşa ile İbrahim Süreyya'nın ise hiç yatıp uyumaya niyetleri yoktu, Ali'ye seslendiler: "Kahveler nerede kaldı?"

Ertesi sabah İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit'i buldu ve paşanın giyeceği sivil kıyafet hususundaki sıkıntısını dile getirdi. Biraz sonra paşa da, "Elbise işini ne yapacağız?" diye sorunca bir faaliyettir başladı. Ne İbrahim Süreyya'da, ne de Mazhar Müfit'te değil yedek, doğru dürüst kendilerinin bile bir takım elbisesi yoktu. Biri İstanbul'dan öteki Bitlis'ten sırtlarındakilerle gelmişlerdi. Akıllarına Münir Bey geldi. Kendisi ne de olsa bir valiydi ve evi ailesi vardı. Ona gittiler. O da paşaya verebileceği elbisesi olmadığını söyleyince,

"Eyvah!" nidaları yükseldi; fakat o sırada, Münir Bey hiç giymediği bir jaketatayının olduğunu hatırlayıp onu verebileceğini söyledi. Bu kez "Eyvah!"larm yerini "Oh! Çok şükür!"ler aldı.

Münir Bey'in verdiği kıyafeti kaptıkları gibi paşaya getirdiler. Pantolon, biraz göbeklice olan Münir Bey'e göre dikildiğinden Paşa'ya bol geldi. Hemen Kolordu dikimevinden bir terzi çağrıldı ve pantolonun beli, paşaya göre daraltıldı. Mazhar Müfit Bey'in gömleklerinden en yenicesi yıkanıp ütülettirildi. Kravat da tedarik edilince iş yoluna konulmuş oldu.

Şimdi, Paşa'nın sivil kılıkta bir resminin çekilmesi lazımdı, bunu yarın bütün dünya basını isteyecekti. Süleyman Necati'nin Erzurum'da yayınlanan *Albayrak* gazetesinin fotoğrafçısı resmi çekmeye geldi. Bu kez de, resimde Mustafa Kemal'in eli nerede olmalıdır, sonra elinde ne bulunmalıdır, tartışması başladı. Paşa'nın sağ elinde sigarası olabilir düşüncesine itiraz eden olmadı ama sol eli hakkında çeşitli öneriler geldi. Kimi, "Eli cebinde olsun," dedi, kimi, "Eline bir şey alsın," dedi. İbrahim Süreyya, cebinden çıkardığı tespihini Paşa'ya uzattı; görünümde, uzak da olsa bir din bağının bulunmasında yarar görüyorlardı...

Ve nihayet istenen poz verdirilip resim çekildi; böylelikle, Anadolu ihtilalinin ilk uygar görünüm sembolü ebedileştirilmiş oldu.

Erzurum Kongresi'nin açılış günü olarak 23 Temmuz tarihi tespit edilmişti. Garip bir tesadüf, bu tarih Osmanlı devletinde İkinci Meşrutiyet'in ilan edilişinin yıldönümüydü. Kongre'ye Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in nasıl üye olacakları daha 10 Temmuz'dan bile önce kararlaştırılmıştı. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaai Hukuk-u Milliye Cemiyeti İdare Heyeti üyelerinden Kâzım Bey ile Cevat Dursunoğlu, hem de delege olduklarından, Kongre'ye iki yerden birden girme hakkına sahiptiler. Bu iki hakkın birini terk ettiler ve boşalan Erzurum delegeliklerine Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey seçildiler, böylece Kongre'ye girme hakkını elde ettiler. Kongre'ye katılacak üye sayısı 57 idi. Üyeler arasında, Amasya delegesi olarak seçilen İbrahim Süreyya da vardı.

Bu arada Kongre'nin dayanağı olarak kullanılan Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin yurt düzeyinde, özellikle de Yunan işgal ve tehdidi

altında bulunan Ege yöresindeki il ve ilçelerdeki şubelerde kongreler yapması ve delege seçimine gitmesi isteniyordu. Balıkesir'de memu-

riyette bulunmuş olan İbrahim Süreyya Balıkesir Kongresi'nden delege olma isteğinde bulundu. Birinci Balıkesir Kongresi 28 Haziran-12 Temmuz tarihleri arasında yapılmıştı. İkinci Balıkesir Kongresi 26-30 Temmuz tarihlerinde, Erzurum Kongresi sürerken toplandı ve Erzurum'a delege gönderme imkânlarına sahip olmadıkları gerekçesini öne sürerek delege yollamayı reddetti. Ancak Erzurum Kongresi'nin başarıya doğru yürümesi üzerine Sivas Kongresi'ne temsilci göndermeyi kabul ettiler.

İbrahim Süreyya, Erzurum Kongresi'ne Amasya delegesi olarak katılmıştı. Aralarında tüccar, çiftçi, dava vekili, emekli subay, hoca, şeyh, muharrir, okul müdürü, bayındırlık işleri yetkilisi, müftü, avukat, öğretmen, eski Osmanlı mebusu, doktor, memur gibi, her çeşit mesleğe mensup kişilerin bulunduğu delegeler arasında, Erzurum Kongresi başkanlığına kimin seçileceği tartışılıyordu. Gizli toplantıda seçilmiş olan aday Mustafa Kemal Paşa'ydı. Onu seçtirmek için gereken kulis faaliyetini İbrahim Süreyya ile Mazhar Müfit yürütüyor, delegelere paşanın başkan olması fikrini telkin ediyorlardı.

Kongre bir okulda yapılacaktı. O sabah üç otomobil, okulun bahçe kapısı önünde biriken halkı yararak geldi, otomobiller durduğunda ilk arabadan sivil kıyafetiyle Mustafa Kemal Paşa ve askeri nişanlarını takmış, parıldayan üniformasıyla Kâzım Karabekir Paşa indiler, yanlarında kolordu yaverleri bulunuyordu. İkinci arabadan İbrahim Süreyya, Rauf Bey ve Mazhar Müfit Bey indiler. Üçüncü arabada, Albay Kâzım (Dirik), iki tümen komutanı ve paşanın kâtibi Hayati Bey vardı.

Paşa, halkı selamlayarak yavaş yavaş okul binasına doğru ilerledi. Sivil elbise giydirilmiş silahlı polis memurları, kolorduya mensup küçük rütbeli bazı subaylar halkın arasına karışmışlardı. Bunların görevi, bazı hainlerin veya Rawlinson emrindeki İngiliz birliklerinin herhangi bir sabotaj veya dağıtma eylemine engel olmaktı. Gerektiğinde silaha silahla karşılık verilmesi emredilmişti. Paşa'nın yaveri Cevat Abbas Bey ile Recep Zühtü halk arasına karışmış, bu birliklere kumanda ediyorlardı. Bellerinde silahları vardı. Silah taşıyanlardan biri de İbrahim Süreyya'ydı. İbrahim Süreyya, dışarıda

çıkabilecek olaylara karşı yeterli tedbirin alındığını biliyordu; fakat, içerden bir hainin çıkması ihtimaline karşı, bunu hiç ummamakla birlikte, muhtemel bir suikast girişimini engellemek için silahını getirmeyi ihmal etmemişti.

Kongre salonuna girildikten sonra Kâzım Karabekir Paşa ile ordu mensupları, delegeleri selamlayıp binayı terk ettiler.

Yoklama bittikten sonra Başkanlık Divanı seçimine geçildi. İbrahim Süreyya ile Bitlis delegesi Mazhar Müfit yan yana oturuyorlardı. İbrahim Süreyya, "Mazhar, paşanın seçilmemesi mümkün mü?" diye sordu. Yaptığı kulisin başarılı sonuç vereceğinden emin olan Mazhar Müfit, "Asla, ittifakla seçilecek," dedi; her ikisi de aynı kanıdaydı. Az sonra da Kongre Başkanlığına oy birliğiyle Mustafa Kemal Paşa seçildi.

Kemal Paşa, kürsüye çıkıp kendisine gösterilen güvene teşekkür ederek, ülkenin içinde bulunduğu durumu uzun uzun anlattı. Rum ve Ermeni azınlıklarının galip devletlerden gördükleri teşvik yüzünden şımarıp ağır suçlar işlemekte olduklarını, vatan topraklarını parçalamak gibi küstahlıklara kalkıştıklarını, bunlara dur diyecek bir hükümetin olmadığını, Padişah'ın ise tutsak durumunda bulunduğunu, milletin mücadeleye karar verdiğini, burada bunun için toplandıklarını günün diline uygun bir belagat ile anlattı. Nutkunu bir müftü edasıyla, "Habibi Ekrem hürmetine bu mübarek vatanın sahibi necip milletimizi ve makamı saltanat ve hilafeti kubrayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak eylesin," [Peygamber efendimizin yüzsuyu hürmetine, bu kutsal vatanın sahibi asil milletimizi ve Saltanat makamı ile Hilafet'i korumaktan ve kutsal varlıklarımızı düşünmekten sorumlu heyetimizi (Allah) başarılı kılsın.] diyerek bitirdi.

Kongrenin açılış toplantısı bittikten sonra İbrahim Süreyya ve Mazhar Müfit'in nutkun sonundaki cümlelere takılmasına karşılık Paşa, "Şimdi vazifemiz halkı, vatanı ve esir Padişah'ı kurtarmaya inandırmaktır," karşılığını verdi.

Kongre bütün ciddiyetiyle ülke sorunlarıyla mücadele için nelerin yapılması gerektiğini tartışıp kararlar verirken, herkesi eğlendiren bazı muzip olaylar da cereyan etti: Münir Bey'in ayrılırken Erzurum'a vali vekili olarak bıraktığı Hurşit Efendi, Damat Ferit

Hükümetinin Erzurum Kongresi'ni Âsiler Meclisi olarak niteledi-
ğini ve katılanların, özellikle de lider kadrosunun derhal tutuklanarak İstanbul'a sevk edilmelerini emreden bildirilerini alınca, önce Mazhar Müfit'e sonra da Mustafa Kemal Paşa'ya şaka yapmaya kalktı. Mazhar Müfit Bey'e İstanbul'dan gelen emirnâmeyi yolladı, Mazhar Müfit de bu emirlere karşı koyuşundan ötürü Vilayet'e gidip Hurşit Efendi'ye teşekkür etmek istedi. Vali Vekilinin makamına girdiğinde Hurşit Efendi önce Polis Müdürünü, sonra da Jandarma Komutanını çağırıp İstanbul'dan gelen emri göstererek, Mazhar Müfit'in tutuklanmasını emretti. Polis Müdürü de, Jandarma Komutanı da bu emir karşısında donakaldılar ve emri yerine getirmeyeceklerini açıkça ifade ettiler. Mazhar Müfit Bey de şaşkındı. Hurşit Efendi aklınca eğleniyordu. Başladı gülmeye ve, "Korkuttum değil mi?" dedi. Mazhar Müfit de güldü ama sırtından terler de boşanmıştı.

Hurşit Efendi'nin şakası bu kadarla da kalmadı. Kongre'den çıkmak üzereyken Mustafa Kemal Paşa'nın da yanma gitti ve, "Tevkifiniz hakkında emir aldım. Kolordu da yardımcı olacak. Lütfen sizi tutuklamama izin verir misiniz?" dedi. Paşa şaşırdı, Vali Vekilinin şaka mı yaptığına, ciddi mi olduğuna karar veremedi ve, "Tevkifime izin vermezsem ne olacak?" diyerek gözlerini Hurşit Efendi'ye dikti. Hurşit Efendi, "Ne olacak, hiçbir şey, ben de çıkar giderim," diye şaka yaptığını belli etti.

Önce Mazhar Müfit'in, sonra da paşanın anlattığı bu muziplikleri dinleyenler güldüler, ama aralarında gülmeyen biri vardı. Bu İbrahim Süreyya'ydı. "Allah'tan bana böyle bir muziplik yapmaya kalkmadı. Şaka uğruna hem kendini, hem de Polis Müdürü ile Jandarma Komutanını bana vurdururdu," diye söylenerek uzaklaştı.

Erzurum Kongresi'nin sonlarına yaklaşılıyorlardı. Artık Heyeti Temsiliye seçilecekti. Buraya kimler girecekti? Kongre üyeleri arasında iki cereyan vardı: Görüşlerden biri askerlerin Heyeti Temsiliye'de bulunmamaları yönündeydi; gerekçe olarak da hareketin bir milli şuura dayandığı, halk hareketi olduğundan askerlerin bulunmaması gerektiği ileri sürülmekteydi. Bu görüşte olanlar, hareket geliştiğinde, asker zoruyla ilerlediği zehabının uyanacağına işaret ediyorlardı.

Bu fikre karşı olanlar ise, askerlerin dışlanması isteğinin altında Mustafa Kemal Paşa'nın bertaraf edilmesinin yattığını ileri sürüyorlardı. Sadece Mustafa Kemal Paşa'nın değil, Rauf Bey'in de bir denizci asker olduğu, en başta, Kâzım Karabekir Paşa'nın da fiilen Ordu Komutan Vekili bulunduğu belirtiliyordu. Askerlerin dışlandığı bir Heyeti Temsiliye'ye arka çıkanların başında Doktor İbrahim Tali (Öngören) Bey'in adı geçiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'daki Kongre üyelerinin çekirdeğini teşkil eden yakınlarını, 5 Ağustos gecesi toplantıya çağırdı. Paşanın sadık askeri Ali, aldığı emirle, çağrılanları bir bir topladı. İbrahim Süreyya, Dr. İbrahim Tali, Albay Kâzım (Dirik), Binbaşı Hüsrev ve Bitlis Valisi iken istifa edip Erzurum'a gelen Mazhar Müfit Bey, paşanın odasında bir masa etrafında toplandılar. Paşa, Heyeti Temsiliye'ye girip girmeme konusunda, yakın gördüğü bu kişilerden açıkça fikirlerini söylemelerini arzu ediyor, her zaman olduğu gibi, yine demokratik yöntemlerle karar verilmesini istiyordu. Masa etrafında bulunanlara, "Kendi hür fikirlerinizi açıkça yazmanızı istiyorum," dedi ve her birine birer kâğıt uzattı.

Odada bulunanlar önlerindeki kâğıtlara düşüncelerini yazdılar ve Mustafa Kemal'e verdiler. Paşa bunları birer birer alıp okudu ve sonra hepsini İbrahim Süreyya'ya verdi. Bu anket sonucunda kaç olumlu, kaç olumsuz oy çıktığını hiç belli etmedi. İbrahim Süreyya bu kâğıtları aldı, sakladı; yıllar, yıllar sonra Mazhar Müfit'e kopyalarını verecekti.

Kâğıtlarda, Albay Kâzım (Dirik) Mustafa Kemal Paşa'nın Heyeti Temsiliye'ye girmemesini istiyor ve şöyle yazıyordu:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri noktai hücum teşkil ettiği cihetle, Heyeti Temsiliye'ye girmemesi, eğer Kongre âzâsı ekseriyetle müşarünileyhin intihabına talip ise mutlaka kabul ile reddolunmaması ve Rauf Beyefendi, Heyeti Temsiliye'ye girerek manzumei dahiliyi elinde tutması ve dağılmak tehlikesine karşı bulunması (herhalde bu noktada müşarünileyhe fedakârlık düşer) ve bu suretle Heyeti Temsiliye'de cereyan eden malumat ve mukarrerata daima heyeti mahsusamızca vâkıf bulunulması ve ecnebilerin mü-

racaatına karşı haizi kelam ve maruf bir simanın görünmesi..." [Mustafa Kemal Paşa Hazretleri hücum noktası teşkil edebileceği için, Heyeti Temsiliye'ye girmemesi, eğer Kongre üyeleri çoğunlukla adı geçenin (yani Mustafa Kemal'in) seçilmesini istiyorlarsa, mutlaka kabul edilerek reddolunmaması ve Rauf Beyefendi Heyeti Temsiliye'ye girerek, içindeki manzumeyi (bütünü) elinde tutması ve (herhalde bu noktada adı geçene fedakârlık düşer) bu suretle Heyeti Temsiliye'de cereyan eden bilgi ve kararlara daima özel heyetimizce vakıf bulunulması ve ecnebilerin müracaatına karşı iyi konuşan ve tanınmış bir şahsiyetin görünmesi...]

İbrahim Tali Bey'in kâğıdında da şu cümleler vardı:

"*Heyeti Temsiliye buradaki Kongre âzâları tarafından intihap olunmayıp vilayet, yahut elviye-i müstakile heyet-i merkeziyeleri tarafından intihap olunmalıdır. Vilayetler ikişer, müstakil Liva'lar da birer kişi intihap etmelidir. Heyeti Temsiliye'ye Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Rauf Beyefendi'nin dahil olması fikri aleyhinde olduğumu arz etmiştim. Ancak intihap olunacakların mazbut ve muktedir adamların intihap olunamayacağı mütalaasına mebni Rauf Beyefendi ve hatta Süreyya Beyefendi'nin dahil olmasını tecviz etmekteyim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Sivas Kongresi'nin neticesine kadar serbest bulunmalıdır.*" [Heyeti Temsiliye buradaki Kongre üyeleri tarafından seçilmeyip il yahut bağımsız merkezlerdeki kurullar tarafından seçilmelidir. İller ikişer, bağımsız bölgeler de birer kişi seçmelidir. Heyeti Temsiliye'ye Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve Rauf Beyefendi'nin katılmaları fikrine karşı olduğumu arz etmiştim. Ancak seçileceklerin, dürüst ve yetenekli adamların seçilemeyeceği düşüncesine dayanarak, Rauf Beyefendi ve hatta Süreyya Beyefendi'nin katılmalarını uygun görmekteyim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Sivas Kongresi'nin sonuna kadar bağımsız bulunmalıdır.]

Hüsrev (Gerede) Bey'in yazdıkları ise şöyleydi:

"*1. Heyeti Temsiliye vilayet ve müstakil sancakların seçeceği zevat olmalıdır. Ancak bu suretle milli kuvvet gösterilebilir.*

2. Kemal Paşa Hazretleri, Rauf Beyefendi gibi şahısların girme-

leri ve harekât ve teşkilatın bu gibi zevat tarafından yapıldığı hissi vermekten başka bir zararı olamaz.

3. Ahvali mühimmede Heyeti Temsiliye bu gibi eşhasın kıymettar muavenetlerine arzı iftikâr edeceği tabiidir." [1. Heyeti Temsiliye il ve bağımsız sancakların seçeceği kişilerden oluşmalıdır. Ancak bu suretle milli güç gösterilebilir. 2. Kemal Paşa Hazretleri, Rauf Beyefendi gibi şahısların girmeleri, harekât ve örgütün bu gibi kişiler tarafından yapıldığı hissini vermekten başka bir zararı olamaz. 3. Önemli durumlarda, Heyeti Temsiliye'nin, bu gibi kişilerin değerli yardımlarına gerek duyacağı doğaldır.]

Mazhar Müfit Bey de şöyle yazmıştı kâğıdına:

"Heyeti Temsiliye'yi teşkil edecek zevat bu işin icap ettireceği umur ve hususatı tedvir için lâzım gelen evsafı haiz ise Mustafa Kemal Hazretleri ile Rauf Beyefendi'nin heyete girmelerini lüzumlu görmem. Fakat aksi takdirde istihdaf edilen gaye ziruzeber olacağından herhalde Paşa Hazretleri ile Rauf Beyefendi'nin Heyeti Temsiliye'ye girmelerini lazım değil, elzem bulurum." [Heyeti Temsiliye'yi yaratacak kişiler, bu görevin gerektireceği önemli hususları düzenleyebilmeleri için gerekli vasıflara sahip ise, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Rauf Beyefendi'nin heyete girmelerini gerekli görmem. Fakat aksi olursa, arzu edilen amaç kaybedileceğinden, Paşa Hazretleri ile Rauf Beyefendi'nin Heyeti Temsiliye'ye girmelerini gerekli değil, koşul sayarım.]

İbrahim Süreyya ise çok daha açık bir şekilde görüşlerini belirtmişti:

"Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Heyeti Temsiliye'de bulunmasında lüzum ve menfaat vardır. Bulunmadıkları surette, hiçbir kıymeti olmayacak olan Heyeti Temsiliye'den bir hizmet ve menfaat varit değildir. Meydana gelen bu ittihat derhal inhilal edecek, kuvvet dağılacaktır. Paşa ile Rauf Bey heyette bulundukları surette, gerek şahıslarına, gerek bu cemiyete vuku bulacak taarruzlar daha sehil defedilir. Kongrenin arzuyu umumisi de müşarünileyhanın herhalde Heyeti Temsiliye'ye dahil olmaları cihetindedir."

[Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Heyeti Temsiliye'de bulunmalarında gerek ve çıkar vardır. Bulunmadıklarında hiçbir değeri bulunmayacak olan Heyeti Temsiliye'den bir hizmet ve yararlılık beklenmemelidir. Ortaya çıkan bu birlik derhal çökecek ve güç dağılacaktır. Paşa ile Rauf Bey kurulda bulundukları takdirde, gerek kişiliklerine gerek bu cemiyete yapılacak saldırılar daha çabuk defedilir. Kongre'nin genel isteği de, adı geçenlerin Heyeti Temsiliye'ye katılmaları yönündedir.]

İki gün sonra, yani 7 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi sona erdi. Kongre, Heyeti Temsiliye üyelerini seçtikten sonra bir beyanname yayınladı. Seçilenler şunlardı: Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Hoca Raif Efendi, Erzincanlı Nakşibendi Şeyhi Fevzi Efendi, Servet Bey, Bekir Sami Bey, Sadullah Efendi, Mutki aşiretinin reisi Hacı Musa Bey.

Heyete Kâzım Karabekir Paşa da seçilmiş, fakat fiilen orduda görevli oluşu nedeniyle adı açıklanamamıştı.

Seçilenlerden Mutki aşiretinin reisi Hacı Musa diğer aşiretlerden korkusundan Erzurum'a gelmemişti. Gelmeyenlerden biri de Sadullah Efendi'ydi ve o da Heyeti Temsiliye'ye seçilmişti. Erzurum'a gelmeye zahmet etmeyip Sivas'ta bekleyen Bekir Sami Bey de Heyeti Temsiliye üyeliğine layık görülmüştü.

Amasya'dan beri heyette bulunan İbrahim Süreyya seçilmeyişi nedeniyle buruktu, fakat en yüce tesellisi, Mustafa Kemal Paşa'nın heyetin başı olmasıydı. Paşa, onu yanından hiç ayırmıyor ve özel danışman gibi tutuyordu. Mevki ve unvanın ne değeri vardı... Paşasının ona güveni tamdı... Bu güvenin tohumu Trakya'da atılmış, Trablusgarp'ta filizlenmiş, Gelibolu'da boy atmış, şimdi Erzurum'da kök salıyordu... Erzurum Kongresi şu beyannameyi yayınlamıştı:

Mütarekenin akdini müteakip [imzalanmasından sonra] *gittikçe artan ahitsikename muamelat ve İzmir, Antalya, Adana ve havalisi* [çevresi] *gibi aksam-ı mühimme-i memalikimizin* [toprakların mızın büyük bölümünü] *fiilen işgal ve Aydın vilayetinde ika edilen* [yapılan] *tahammülsüz Yunan fecayii* [dayanılmaz Yunan faciaları] *ve Ermenilerin Kafkasya dahilinde hudutlarımıza* [sınırla-

rımıza] *kadar dayanan katliam ve imhay-i islam* [Müslümanların yok edilmesi] *siyaseti ile istila hazırlıkları ve Karadeniz sahilinde "Pontus" hayalini tahakkuk ettirmek* [gerçekleştirmek] *gayesi ile* 139
hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya'dan ve diğer sahillerden akın akın, muhacir [göçmen] *namı altında gelen yabancı Rumların ve bu meyanda* [arada] *da silahlı eşkıya çetelerinin sevk ve celbe dilmesi gibi hadiseler karşısında mukaddes vatanın inkısam ve inhilal* [bölünme ve çökme] *tehlikesini gören milletimiz, hiçbir irade-i milliyeye* [milli karara] *istinat etmeyen* [dayanmayan] *Hükümet-i merkeziyemizin bu alam ve fecayie* [facialara] *çaresaz* [çare bulucu] *olmayacağına emsal-i mesamesiyle* [kuşkulu örnekleri ile] *ve birçok tesirler altında ihtimal ki daha elim* [kötü] *ve gayr-i kabil-i hazım* [hazmedilemeyecek] *mukarrerata* [kararlara] *da baş eğeceğinden tamamiyle endişeli bulunuyor.*

Binaenaleyh kendini en yakın ve en kanlı tehlikeler karşısında gören Şarkî Anadolu vilâyetinin mukaddesatını bizzat muhafaza gayesiyle ve her tarafta vicdan-ı milliden doğmuş cemiyetimizin iştirakiyle yapılabilen Erzurum Kongresi, 7 Ağustos 1919 tarihinde bir beyanname ile mesaisine hitam vermiştir.

1. Trabzon ili ve Canik [Samsun] *sancağı ile Vilayet-i Şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Mamuretulaziz* [Elazığ], *Van ve Bitlis vilayetleri* [illeri] *ve bu saha* [alan] *dahilindeki* [içindeki] *elviye-i müstakille* [bağımsız yöreler] *hiçbir sebep* [neden] *ve bahane ile yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den* [Osmanlı toplumundan] *ayrılmak imkânı olmayan bir kül'dür* [bütündür], *saadet ve felakette iştirak-i tamı* [herkes] *kabul ve mukadderatı* [geleceği] *hakkında aynı maksadı hedef ittihaz eyler* [sayar]. *Sahada yaşayan bilcümle anasır-ı islamiye* [Müslüman toplulukları] *yekdiğerine karşı mütekabil* [karşılıklı] *hiss-i fedakarı ile* [fedakarca hislerle] *mesbu* [dolu] *ve vaziyet-i irkiye* [ırkî durumları] *ve içtima iyelerine* [sosyal durumlarına] *riayetkar* [saygılı] *öz kardeştirler.*

2. Osmanlı vatanının tamamiyeti [tümü] *ve istiklal-i millimizin* [ulusal bağımsızlığımızın] *temini* [sağlanması] *ve makamı Saltanat ve Hilafetin masuniyeti* [dokunulmazlığı] *için "Kuvay-i Milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak" esastır.*

3. Her türlü işgal ve müdahale, Rum ve Ermenilek teşkili gaye-

sine matuf [dayalı] *telakki edileceğinden* [sayılacağından] *müttehiden müdafaa* [topluca savunma] *ve mukavemet* [direnme] *esası kabul edilmiştir. Hakimiyet-i siyasiye ve muvazene-i içtimaiyeyi muhil olacak surette* [siyasal üstünlüğü ve sosyal dengeleri bozacak biçimde] *Hıristiyan unsurlara yeni bir takım imtiyazlar tanınması kabul edilmeyecektir.*

4. Hükümet-i merkeziyenin bir baskı karşısında buraları terk ve ihmal zorunda kalması ihtimaline [olasılığına] *göre makamı Hilafet ve Saltanata bağlılığı, mevcudiyet* [varlığı] *ve hukuk-u milliyeye kefil olunan tedbirler* [önlemler] *ve mukarrerat* [kararlar] *ittihaz olunmuştur* [verilmiştir].

5. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız gayri müslim unsurlar, kavanın-ı devlet-i Osmaniye [Osmanlı Devleti Yasaları] *ile mueyyet* [bağlı] *hukuk-u muktesebelerine* [yasal haklarına] *tamamıyla riayetkarız* [saygılıyız]. *Mal, can ve ırzlarının korunması zaten mukteziyat-ı diniye* [din gerekleri] *an'anatı milliye* [ulusal an'aneler] *ve esasat-ı kanun iyemizden* [yasalar esaslarından] *olmakla bu esas Kongremizin kanaat-ı umumiyetiyle* [genel kanaat] *ile de teyit olunmuştur* [onaylanmıştır].

6. İtilaf Devlerince mütarekenin [silah bırakma anlaşması] *imza olunduğu 30 Ekim 1919 tarihinde hududumuz dahilinde* [sınırlarımız içinde] *kalan ve her mıntıkasında olduğu gibi şarkı [doğu] Anadolu vilayetlerinde* [illerinde] *de büyük ekseriyeti* [çoğunluğu] *İslamlar teşkil eden ve iktisadi* [ekonomik] *üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan ve yekdiğerinden gayr-i kabil-i infilak* [ayrılmaz], *öz kardeş olan din ve ırkdaşlarımız ile meskun memalıkımızın* [oturduğu topraklarımızın] *mukasemesi* [bölünmesi] *nazariyesinden* [varsayımından] *bilkülliye* [tamamen] *sarf-ı nazarla* [vazgeçmekle] *mevcudiyetimize* [varlığımıza] *hukuk-u tarih iyemize* [hukuk tarihimize] *ırkiyye ve diniyemize* [ırk ve dinimize] *riayet edilmesine* [uyulmasına] *ve bunlara mugayir* [aykırı] *teşebbüslerin* [girişimlerin] *terviç olunmamasına* [hoş görülmemesine] *bu suretle tamamıyla hak ve adle* [adalete] *müstenit* [dayalı] *bir karara intizar olunur.*

7. Milletimiz insani ve asri gayeleri tebcil ve fenni, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milleti-

mizin dahili ve harici [dış] *istiklali ve vatanımızın tamamı mahfuz kalmak şartı ile altıncı maddede musarrah* [belirtilen] *hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen her hangi devletin fenni, Sınai ve iktisadi muavenetini* [yardımını] *memnuniyetle karşılarız ve bu şeriat-i adile* [adil koşullar] *ve insaniyeyi muhtevi* [insanlığı içeren] *bir sulhun* [barışın] *da acilen tekarruru* [gerçekleşmesi] *selamet-i beşer* [insanlığın kurtuluşu] *ve sükun-u alem* [dünyanın sakinleşmesi] *namına ahassi amali milliyetimizdir* [milli esas amaçlardandır].

8. Milletlerin kendi mukadderatını [kaderini] *bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde Hükümet-i merkeziyemizin de irade-i milliyeye tabi olması* [bağlı olması] *zaruridir* [gereklidir]. *Çünkü irade-i milliyeye gayri müstenit* [ulusal istence dayanmayan] *herhangi bir heyet hükümetin indi ve şahsi* [kişisel] *mukarreratı* [kararları] *milletçe muta olmadıktan* [benimsenmedikten] *başka haricen de muteber* [geçerli] *olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadar mesbuk ef'al ve netayicle sabit olmuştur* [kötü sonuçları ile saptanmıştır.] *Binaenaleyh, milletin içinde bulunduğu zucret ve endişeden* [kuşkudan] *kurtarmak çarelerine bizzat tevessülüne* [başvurmasına] *hacet* [gerek] *kalmadan Hükümet-i merkeziyemizin de Meclisi milliyi hemen toplaması ve bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz eyleyeceği* [uygulayacağı] *bilcümle* [bütün] *mukarreratı* [kararları] *Meclisi Milli'nin murakabesine* [denetimine] *arz etmesi mecburidir* [zorunludur].

9. Vatanımızın maruz kaldığı [karşılaştığı] *alam ve hadisat ile ve tamamen aynı maksatla* [amaçla] *vicdan-i milliden doğan cemiyetimizin ittihat ve ittifakından* [birleşme ve işbirliğinden] *hasıl olan kutle-i umumiye bu kerre şarkı Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti unvanı ile tevsim olunmuştur* [isimlendirilmiştir]. *İşbu cemiyet her türlü fırkacılık* [particilik] *cereyanlarından külliyen arıdır* [tamamen dışındadır]. *Bilcümle* [bütün] *İslam vatandaşlar cemiyetin aza-i tabiiyesindendir* [doğal üyesidir].

10. Kongre tarafından seçilmiş temsil heyeti Kabul ve köylerden bil itibar vilayet ve merkezlerine kadar mevcut [var olan] *teşkilat-ı milliye tevhit ve teyit olunmuştur.*

7 Ağustos 1919 - Erzurum Kongre Heyeti

Bu beyanname, üç gün süren bir çalışma sonunda matbaalarda basıldı ve ülke çapındaki cemiyet şubelerine, askeri birlik komutanlarına, idari teşkilat görevlilerine gönderilmeye başlandı.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da taraftar toplamak amacıyla fikirlerini bildiği kişilere mektuplar yazmakta ve Erzurum Kongresi beyannamesinin bir örneğini zarfa koyup postalamaktaydı. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa gönderdiyse de İbrahim Süreyya, her ihtimale karşı, İstanbul'a, Yunus Nadi ve Topçuoğlu Nazmi'ye de birer mektupla beyanname örneğini yolladı. Yunus Nadi, mektubu aldıktan sonra Akaretler'e gidip Cenaniyar Hanım'a, oğlu İbrahim'inden haber aldığı müjdesini götürdü. Cenaniyar Hanım, Mustafa Kemal Paşa ile beraber olduğu sürece oğlunun başına bir kötülük gelmeyeceğine inanıyordu. Trablus'a gitmiş, orada Mustafa Kemal Paşa ile beraber olduğu için sapasağlam dönmüştü. Çanakkale savaşları sırasında, Gelibolu'da üstlerine ateş yağarken İbrahim'i gene Mustafa Kemal Paşa ile beraber olduğundan kılına halel gelmemişti. Şimdi Erzurum'da da Cenabı-ı Hakk'ın onları koruyacağına inanıyordu.

Erzurum'daki bir başka çalışma da Müdafaa-i Hukuk-u Milliye'nin Doğu İlleri Cemiyeti'nin tüzüğünün hazırlanmasıydı. Mustafa Kemal Paşa'nın, İbrahim Süreyya'ya kendi eliyle yazıp verdiği nota dayanıyordu yeni cemiyet tüzüğünün esasları.

Bu işler tamamlanınca paşa, "Erzurum bitti, haydi çocuklar Sivas'a!" komutunu verdi.

Erzurum'da atılanlar daha ilk adımlardı. Sivas yolunda onları daha başka sorunlar bekliyordu.

İbrahim Süreyya'nın kafasındaki soru, "Sivas'a gidebilecek miyiz, Sivas'ta toplanabilecek miyiz?" idi. Aynı soru Mazhar Müfit'in de, Rauf Bey'in de kafasında dönüp duruyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın ise hiçbir şüphesi yoktu. O emindi, güveni tamdı ve işte bu da onunla diğerleri arasındaki farktı. Lider olan, yapacaklarının başarıya ulaşacağından şüphe duymuyordu...

Kendilerini Sivas'ta bekleyen sorunlar arasında, tek bildikleri "*mandate* - manda", yani yabancı bir devletin himayesine girme sorunuydu.

20 Ağustos 1919 günü, öğle yemeği için gene bir sofra etrafında

toplanmışlar, ocaktan gelen karavanaya kaşık sallıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, Trablusgarp'ta İbrahim Süreyya'nın çadır içinde yemek yememesinin çadırın üstündeki ince kumların yemek tabağına doluşması olduğunu tatlı tatlı anlatıyordu. Tam yemeğin ortasında içeri yaveri girdi ve Paşa'ya, telgraf makinesi başında Sivas Valisi Reşit Paşa'nın beklediğini bildirdi. Vali'nin ne istediği belli değildi. Odayı bir heyecan sardı. İbrahim Süreyya, paşayı, "Vali Reşit biraz vesveselidir, endişeye mahal olmasa gerek," diye teskin etmek istese de paşa, "Çucuklar(*) bunun altında bir şey var," deyip yerinden kalktı ve telgrafhaneye gitti.

Sivas Valisi Reşit Paşa, şehre Bruno adlı bir Fransız jandarma binbaşısının geldiğini, Sivas'ta bir kongrenin toplanacağını duyduğunu, tarihini öğrenmek istediğini bildirmekte ve bu binbaşının, eğer Fransa aleyhinde bulunmazlarsa kongrenin toplanmasında bir mahzur görmeyeceğini, hatta İstanbul'daki İçişleri Bakanı'na Mustafa Kemal Paşa'yı af bile ettirebileceğini söylediğini aktarıyordu. Vali Reşit Paşa, Bruno'nun söylediklerinin altında bir tuzak yattığını düşündüğünü, mümkünse Sivas'a gelmemelerini ve kongreyi Erzincan'da toplamalarını daha uygun gördüğünü de ekliyordu.

Reşit Paşa'nın bu mesajı, Mustafa Kemal kadar İbrahim Süreyya'yı da, Mazhar Müfit'i de, Dr. Refik'i (Saydam) de müthiş kızdırmıştı. Telgraf maniplesinin tıkırtılarına, Mustafa Kemal'in "Blöf... propaganda..." kelimeleri karıştı. Mustafa Kemal, bir ara arkadaşlarına döndü ve, "Sivas'ı zaptetmek o kadar kolay mı sanıyor bu Fransız jandarma subayı? Hepimizi topluca tevkif edecekmiş... Yok Erzincan'a gitmeli imişiz... Yabancı ülkeler aleyhine laf etmeyecekmişim de beni Dahiliye Nâzırı'nın tecziye etmemesini [cezalandırmamasım] isteyecekmiş. Bu laflara koskoca vali nasıl inanır?" diye kükredi.

Paşa'nın bu sözleri üzerine, yanında bulunanlar hep birlikte "Son tepede de olsak, tek kurşunumuz da olsa biz seninle beraber ölmeye geldik," dediler ve valiye korkmamasını, Bruno'nun blöf yaptığını, tehditlere kulak asmamak gerektiğini, Sivas Kongresi'nin

(*) Mustafa Kemal Paşa, Rumelili olmanın damgasını hep dilinde taşır, yanındakilere, hele samimi olduklarına hep "çucuk" diye hitap ederdi.

gizli bir toplantı olmadığını, halka açık hareket etmekte olduklarını ve Kongre'yi mutlaka Sivas'ta toplamak niyetinde olduklarını bildirdikten sonra telgrafhaneden çıkıp kaldıkları yere döndüler. Yemekler soğumuştu. Paşa, Ali'sine kahve pişirtmesini emretti ve, "Erken yatalım çocuklar," dedi.

İbrahim Süreyya'dan ziyade, kafilenin mali sorumlusu Mazhar Müfit'in kafasını, "Nasıl gideceğiz?" sorusu kurcalamaktaydı, çünkü çanta bomboştu... Altın kösteklerine kadar, neleri varsa satmışlardı ve artık satacak bir şeyleri kalmamıştı. Yola koyulmak için, yaylı tabir edilen arabalardan kiralamak gerekiyordu ve dört araba için 400 lira lazımdı; lazımdı ama, ellerinde 4 lira bile yoktu. Para diye kıvranarak sağa sola koştururlarken, cemiyet mensupları kendi aralarında para topladılar ve 1000 lirayı ekleştirip Mustafa Kemal Paşa'ya götürdüler.

İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit'in elindeki paraları görünce şaşırdı, "Piyangomuz da yok ki çıktı diyeyim, hangi görünmez hazineden geldi bu paralar?" diye sordu. Mazhar Müfit, bu soruya cevaben, Mustafa Kemal Paşa'nın böyle durumlarda hep söylediği sözü tekrarladı: "Üzümü ye de bağını sorma!"

Paşa, 29 Ağustos'ta mutlaka yola çıkılacak şekilde hazırlıkların bitirilmesini istiyordu. Harekete iki gün kala, 27 Ağustos akşamı, gene sofra başında toplanmışlardı. Allah ne verdiyse birer lokma yiyip, "paşa gıdası" alacaklardı. Mustafa Kemal, İbrahim Süreyya'yı göremeyince başladı sormaya: "Süreyya nerede? Süreyya'yı gören var mı?"

Manda Konusu

O sırada İbrahim Süreyya, kalem odasında gelen evrakı inceliyordu. Evrak arasından bir tanesi dikkatini çekti ve alıp yemek odasına girdi. Mesaj Ankara'dan, Ali Fuat Paşadan (Cebesoy) geliyordu. Konu "manda" meselesiydi.

Bu mesele, Erzurum'a geldiklerinden beri peşlerini bırakmıyordu.

25 Temmuz'da Bekir Sami Bey'in Amasya'ya gelmesiyle, "manda" konusu ciddi bir mesele halini almıştı. Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, "Amerika Birleşik Devletleri'nden mandaterlik talep etmeyi milletimiz için en yararlı çözüm olarak gördüğümü bildirmek istiyorum," diye bir telgraf çekmiş ve İstanbul'da yaptığı temasları anlatmıştı: İstanbul'daki Amerikan temsilcisiyle konuşmuş, Başkan Wilson'a ve Amerikan Kongresi'ne başvurularak, Amerika'nın, Osmanlı topraklarının tümünün mandaterliğini kabul etmesi yolunda bir istekte bulunulmasıyla bunun mümkün olacağını bildiriyor ve bu yolun denenmesini istiyordu.

Erzurum Kongresi'nde millete, "Ya istiklal, ya ölüm!" çağrısı yapılırken, en civcivli gün ve saatler yaşanırken, kalkıp Amerika'nın himayesine girme konusu hiç gündeme getirilebilir miydi? İbrahim Süreyya, Bekir Sami'ye ateş püskürüyor, Rauf Bey de ondan aşağı kalmıyordu. Paşa, ilerde nasıl olsa karşılarına gelecek olan bu soruyu o günlerde sümen altına itmiş ve beklemeye koyulmuştu.

İşte şimdi İbrahim Süreyya'nın elindeki Ali Fuat Paşa'dan gelen mesajla, konu sümenin altından çıkıp yemek masasının üstüne düşüyordu.

Ali Fuat Paşa, manda sorununun bütün gücüyle su yüzeyine çık-

tığını, orduya da telkin edilmeye başlandığını, İstanbul'da hazırlanan mektupların ve bilgilendirici yazıların, askeri birliklere gönderilmekte olduğunu bildiriyordu.

Masanın etrafında oturanlar, İstanbul'dakilerin kimler olduklarını gayet iyi biliyorlardı: Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet Paşa, Cevat Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Reşat, Hikmet, Cami, Reşit, Sami beyler ile Esat Paşa...

Bu listeye kendi ideal arkadaşlarından saydıkları Bekir Sami'nin ve hele Halide Edip Hanım'ın katılmasını, hele de bu meseleye öncülük etmelerini içlerine sindiremiyorlardı. Amerikan mandasına taraftar olmaktan başka, temaslara da kalkan ve hatta, "Ya istiklal, ya ölüm!" parolasıyla yola çıkmış, "tek tepe ve tek kurşun kalana kadar çarpışmaya" ve bu uğurda canlarını vermeye ahdetmiş insanları fikir ve eylemlerinden saptırmak için kudretli kalemini çalıştırarak mektuplar yazan Halide Hanım'a bu tutumu hiç yakıştıramıyorlar, onu silip atmak yerine yanardağ gibi kaynıyorlardı. İbrahim Süreyya, Halide Hanım'la karşılaşmak ve tuttuğu yolun çıkmaz sokak olduğunu yüzüne söylemek istiyordu.

İstanbul'daki paşa eskileri ve siyasi parti lideri diye geçinenler, bütün ümitlerini kaybetmiş, kime uşak olacağız diye, aralarında toplanıp konuşuyorlardı; "hangi devletin sultasına girersek rahat ederiz" şeklinde, utanç verici bir iç pazarlık derdindeydiler.

Halide Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektup, manda propaganda bombardımanının en güçlü, en tipik örneğiydi. Halide Edip (Adıvar) Hanım, "*Mustafa Kemal Paşa hazretlerine, muhterem efendim,*" diye başladığı uzun mektubunda, düşüncelerini sıralıyordu:

> *"Memleketin siyasi vaziyeti en had bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müspet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.*
>
> *Harici vaziyet İstanbul'da şöyle görünüyor:*
>
> *Fransa, İtalya ve İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika Senatosu'na resmen teklif etmiş olmakla beraber, bütün kuvvetlerini, Senato'nun kabul etmemesi için sarf ediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor.*

Suriye'de hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiye'de telafi etmek istiyor. İtalya, namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk'ün vahdetini [birliğini], *asrileşmesini, hakiki bir istiklal almasını, ati* [gelecek] *için bile olsa istemiyor. Yeni vesait ve fikirle tamamen asri ve kavi bir Müslüman-Türk hükümeti başında Hilafet de olursa, İngiltere'nin Müslüman esirleri için bir suimisal teşkil eder. Türkiye'yi kül halinde* [toplu şekilde] *İngiltere alabilse, kafasını, kolunu koparır, birkaç senede sadık bir müstemleke haline koyar. Buna en başta bilhassa klerikal sınıflar* [papaz sınıfı] *memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek kabil olmayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi vahdet halinde muhafaza zaruri görülürse, yani taksim ancak büyük askeri fedakârlıklarla husule geleceğini anlarsa, Latinleri sokmamak için Amerika fikrine zahir ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyasi adamları arasında zaten bu fikre temayül mevcut. Morrison gibi meşhur simalar Amerika'nın Türkiye'de umumi manda almasına taraftar oluyorlar.*

Diğer bir suret-i hal de, Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve mutlak İstanbul'dan mahrum, müstakil [bağımsız] *bırakmak.*

Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil [kapsayan] *olmak üzere muvakkat* [geçici] *bir Amerikan mandasını ehven-i şer* [kötülerin iyisi] *olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:*

1. Aramızda herhangi şerait [şartlar] *altında Hıristiyan ekalliyetleri* [azınlıkları] *kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebası* [uyrukluğu] *hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak suris* [kargaşa] *çıkaracaklar. Mütemadi* [devamlı] *müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten suri* [karışık] *olan istiklalimizden, ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.*

2. Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesisi için Patrikhanenin siyasi imtiyazları [ayrıcalıkları], *ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasıyla mütemadi* [devamlı] *tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.*

3. Birbirini ifna eden [yok eden, tüketen], *menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhret namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine, milletin refah ve inkişafını* [gelişmesini] *temin; halkı köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asri bir halk haline koyabilecek bir hükümet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bilhassa lazım gelen para, ihtisas* [uzmanlık] *ve kudrete sahip değiliz. Siyasi istikrazlar* [borçlanmalar] *siyasi esareti tezyit ediyor* [çağrıştırıyor]. *Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz. Bugünkü hükümet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükümeti tesisini münferit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asri bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsilli, hakiki istiklali kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi, ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.*

4. Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire [yardımcıya] *ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.*

5. Bugünkü emri vakiler kalkmak ve süratle davamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lazım gelen kuvveti haiz bir devletin müzaheretini [desteğini] *istemek lazımdır. İstilacı Avrupa'nın bin bir vesaiti ve melun siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatı ile Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek, Şark meselesini de, Türk meselesini de ati için kendimiz halletmiş olacağız.*

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lazım gelen Amerika da tabii mahzursuz değildir. İzzet-i nefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız, bazılarının düşündüğü gibi Amerika'nın resmi sıfatında dini temayül [eğilim] *ve tarafgirlik yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyonerler Amerika'nın idare makinesinde bir mevki tutmaz. Amerika'nın idare makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenktar muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı* [uyumlu] *bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.*

Amerika Şarkta mandaterliğe ve Avrupa'da gaile [dert] *almağa taraftar değildir. Fakat onların izzet-i nefis meselesi yaptıkları*

Avrupa'ya usulleri ve idealleriyle faik [üstün] *bir millet olmak daiyesindedirler* [iddiasındadırlar]. *Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse, Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler.*

Resmi Amerika'nın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temayül husule geldi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu cereyanı temsil eden resmi ve gayri resmi Amerika'nın fikri, hafi [gizli] *olarak şudur:*

Türkiye'yi olduğu gibi, hiçbir parçaya ayırmamak, eski hudutları dahilinde vahdet içinde muhafaza etmek şartı ile umumi ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken, umumi bir kongre akdederek [yaparak] *Amerika'yı istemiştir. Amerika'da Suriye'nin bu arzusu* [isteği] *pek hararetle karşılanmıştır.*

Resmi Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemayil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa, bütün milletleri müsavi şerait [eşit koşullar] *altında bir memleket evladı olarak telakki edip alacaklarını, en mühim menafilinden* [kaynağından] *haber aldım.*

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak, bilhassa İngiltere tavizat [tavizler] *vermek istiyor. Amerika efkâr-ı umumiyesinde* [kamuoyunda] *Ermeni mağdurları* [zarar görmüş Ermeniler] *namına bir oyun oynamaya çalışılıyor. Avrupa korkusu, bizim müttefikleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Cami* [Baykut] *Bey gibi hatta vahdet-i milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir suret-i hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.*

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki harekâtı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hıristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerika'ya telkine elbirliği ile çalışıyorlar.

Her an bu milli hareketi durdurmak için kuvvet sevki mutasavver [bir kuvvet gönderilmesi öngörülüyor], *bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Milli hareket süratle ve müspet arzular ile*

hemen meydana çıkarsa, [ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa] *Amerika'da hemen zahir* [destek] *bulacağını yine çok mühim mahfiller temin ediyorlar* [kaynaklar bildiriyor].

Sivas Kongresi in'ikad edinceye [toplanıncaya] *kadar Amerika Komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz; hatta Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeğe de belki muvaffak olabileceğiz.*

İşte bütün bunlar karşısında, davamızda zahir olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlal [parçalanma ve yok olma] *korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyorum. Vasıf Bey kardeşimiz de bu hususta müşterek olan noktaları kendisi ayrıca yazacaktır.*

Türkiye'yi azim ve irade sahibi, geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt [maceraperestlik] *ve cidal* [çekişme] *devri artık geçmiştir. Ati, inkişaf ve vahdet* [gelecek, açılma ve birlik] *muharebesi açmaya mecburuz. Hududunda bu kadar çok evladı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün* [medenileşme] *muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz, Türkiye'nin hayırlı evlatlarından, yarının banileri* [yapıcıları, mimarları] *olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müştereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz* [bekliyoruz].

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Milli davada canı ile başı ile çalışanlar arasında sadece bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim."

Sivas'a

Sivas'a hareket edecekleri günün gecesinde yemekte neşe içinde gene "Vardar Ovası" türküsü söylenmiş ve "Dağ başını duman almış" marşıyla geceyi bitirmişlerdi.

Ertesi sabah, para bulunduğu için üç tane atlı araba kiralanmış, şoför Mehmet'in maharetiyle üç otomobil de yürür duruma getirilmişti. İlk otomobile paşa, Rauf Bey ve Raif Hoca, ikinci otomobile İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit ve Hüsrev Bey bindiler. Son otomobilin yolcuları ise Dr. Refik, Yaver Cevat Abbas, Muzaffer ve Osman Tufan yüzbaşıydı.

Hayati Bey ve Recep Zühtü, Ali ve diğer görevliler arabalara taksim oldular. Birer ufak çantadan ibaret olan eşyalar ve evrak sandıkları ağırlık olarak yaylılara yüklendi.

29 Ağustos sabahı bütün Erzurum halkı yollara dökülmüş, paşalarını uğurlamaktaydı. Gelenlerden Kâzım (Dirik) Erzurum Kale Muhafızı olarak kalmakta ve askerlik görevini sürdürmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, kendisini uğurlamaya gelen Karabekir'e veda ettikten sonra arabasına bindi. Erzurum halkı, sadece paşayı değil, yanındakileri de bağrına basmıştır. Bunların arasında bulunan İbrahim Süreyya'nın da sırtına vurup, "Yolunuz açık olsun," diyenler, ellerini öpen çocuklar, mendil sallayan beyaz başörtülü kadınlar çoktur.

Yolda bir çocuğun, arkasında duran babasına, "Paşa nereye gidiyor?" diye sorması üzerine, babanın verdiği yanıtı, İbrahim Süreyya ömrü boyu unutamayacaktı: "Vatanı kurtarmaya."

Atlarına binmiş Erzurumlular, paşanın konvoyuna, bir gelin alayı götürür gibi, uzun süre eşlik ettiler. Erzurumlular bugünü belleklerine nakış gibi işleyeceklerdi. Konvoyu seyreden İbrahim Süreyya,

Mazhar Müfit'e, "Gün gelecek bazıları birbirlerine, 'Ben paşanın Erzurum'dan ayrıldığı günün ertesinde doğmuşum,' diye tarih düşecekler," dedi.

Otomobiller önde, yaylılar peşlerinde ilerlediler, koca şehir gözlerden kayboldu. Bu sırada Mazhar Müfit bir şarkı tutturdu: "Ey gaziler yol göründü..." Şarkıya arabada bulunanlar da eşlik ediyordu...

Sivas yolculuğu rahat ve neşeli başlamıştı; fakat onları bekleyen engeller birbirinin önüne geçmek için âdeta yarış halindeydi.

İlk kösteği yollar koydu. Çukurlar, devrilmiş ağaçlar, kopup düşmüş kayalar... Tabii bu kadar bozuk bir yolda ilerlemekten, patlayan lastikler, arıza yapan motorlar... El birliğiyle ite kaka engebeleri aştılar ama motorun ve lastiklerin tamiri, İbrahim Süreyya'nın tabiriyle, "Doktor" Mehmet'e aitti. Ne zaman araba arıza yapsa Mehmet'i "Doktor..." diye çağıran İbrahim Süreyya'ya, Dr. Refik çıkışıyordu: "Şuna doktor deme, beni çağırıyorsun sanıyorum, ille bir unvan vereceksen Mühendis Bey filan de."

İkinci darbe gökyüzünden geldi. Önce deli bir fırtına başladı, ardından sağanak yağmura çevirdi. Rüzgâr otomobillerin tentelerini paramparça etti; sağanak halinde yağan yağmur yolcuların ilikelerine kadar işliyordu. Hiçbirinde su geçirmeyen muşamba giysi bulunmadığından, kalın şayak kumaşlar yağmuru emdikçe emdi, başladılar kendi giysileri içinde âdeta yüzmeye... Dr. Refik, sık sık boğazı şişen İbrahim Süreyya'nın o gece muhakkak hasta olacağını tahmin etti ama yanılmıştı... Hastalanan Mustafa Kemal Paşa oldu. Ateşi yükselmişti. Dr. Refik, onun bünyesini en iyi bilen hekimdi; taaa Trablusgarp'tan bu yana doktoruydu. Hemen iki aspirin verip gece terlettiler. Sabahleyin, bütün kafile geceyi ayakta geçirdiği için uyuyakalmış, fakat paşa turp gibi ayağa kalkmıştı.

Yol boyunca yedikleri sadece ekmek, peynir ve zeytindi. Rastladıkları pınar veya çeşmelerden su içerek yollarına devam ettiler. Engeller nedeniyle çok zaman kaybettiklerinden kabil olduğu sürece mesafe almak kararındaydılar. Paşa, Sivas'ta açılışı 4 Eylül'de mutlaka yapmak istiyordu.

• • •

Erzincan'a vardıklarında, Sivas'a, Rasim Bey'e telgraf çekerek gelmekte olduklarını bildiren paşa, yurdun dört yanından gelen delegelerle ilgilenilmesi talimatını verdi.

Geceyi, sıkıntılı da olsa, Erzincanlıların misafiri olarak geçirdikten sonra, sabahleyin tekrar yola koyuldular. Otomobil arızaları olağan sayıldığından pek aldırmıyorlardı, ancak, Dersim Boğazı'na yaklaştıklarında bir teğmen koşarak yanlarına gelip kafileyi durdurdu ve bir eşkıya çetesinin boğazı tuttuğunu, oradan geçmemeleri gerektiğini, kendisinin merkezden bir tabur takviye istediğini bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, yardımın ancak bir gün sonra ulaşabileceğini öğrenince, Çanakkale'de uyguladığı komutları yağdırmaya başladı. Arabaların içinde birkaç tane makineli tüfek vardı, bunları Karababa koydurtmuştu, ne olur ne olmaz diye... Paşa, derhal bunların çıkartılmasını emretti, birinin başına Yüzbaşı Osman Tufan'ı, diğerine Muzaffer'i (Kılıç) geçirdi. Tabancası olanlar da silahlarını hazır ettiler ve gene paşanın komutuyla arabalar yürümeye başladı. Artçılık görevi teğmene ve emrindeki takıma verilmişti. Hızla boğaza daldılar ve eşkıya derlenip toplanamadan geçiverdiler.

Artık önleri açıktı. Sivas'a yaklaştıkça uzaktan sesler geliyor, insan toplulukları seçilmeye başlıyordu. Sanki Erzurum'daki uğurlayıcılar, uçup Sivas'a gelmişlerdi. Daha yaklaştıkça, ilerdeki toplulukta bir dalgalanma başladı, çok geçmeden de atlılar âdeta bir hücum dörtnalı ile, tozu dumana katarak Mustafa Kemal Paşa konvoyuna doğru geldiler. Otomobildekiler mutluydu. Dersim Boğazı'nı geçerken yüce Tanrı'ya dualar ederek yalvaran Hoca Raif Efendi şimdi de şükür duaları etmekteydi.

İlerdeki topluluğun bulunduğu yere çadırlar kurulmuştu. Davullar vurmakta, zurnalar çalınmaktaydı. Çevre köylerden gelmiş, çoğu yeni silah bırakmış asker olan gençler halay çekiyordu. Kadınlar, çocuklar otomobiller yaklaştıkça o yöne doğru koşuyorlardı. Sanki düğün alayı karşılanıyordu. Daha kalabalık etrafını sarmadan paşa arabasını durdurup indi. Karşılamaya çıkan halk, "Hoş geldin paşa..." diye ellerine sarılıyordu. Mustafa Kemal'in yanındakiler de aynı sevgi ve saygı halesiyle sarılmıştı. Deniz görmemiş olanlar bile Bahriye'nin büyük kahramanı Rauf Bey'i tanıyor, ona büyük ilgi gösteriyorlardı.

Paşayı karşılayanların başında Rasim Bey vardı. Vali Reşit Paşa ise ilk şatafata katılmamıştı. Rasim Bey'in grubunda Bekir Sami Bey de bulunuyordu. Halkın çılgınca tezahüratı arasında, kimseyi kırmadan, bin bir güçlükle ilerlemeye başladılar.

Rasim Bey, Paşa'nın yoldan gönderdiği emir üzerine, gerekli bütün hazırlıkları tamamlamıştı. Sultani Mektebi'ni (lise) Kongre yeri için tahsis etmiş ve iç düzeni sağlamıştı.

Lise önünde bir başka karşılayıcı grubu daha vardı ve bunların başında da Vali Reşit Paşa bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa, valinin elini sıkarken bir iğnelemede bulunmayı da ihmal etmedi: "Paşa Hazretleri, Fransız jandarma Binbaşısı Bruno'yu seçemedim kalabalık arasında, yoksa bizleri tevkif için birlik getirmeye mi gitti?"

Vali, "Malatya'ya kaçtı," deyince çevresindekiler gülmeye başladılar.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'dan beraber geldiği İbrahim Süreyya'a bakarak, "Bir gün gelecek Bruno Sivas'a gelebilmek için bizlerden izin isteyecektir," dedi. Bu sözler İbrahim Süreyya'nın gözlerinin yaşarmasına neden oldu.

Rasim Bey, Erzurum'dan gelen, aralarında Heyeti Temsiliye mensuplarının bulunduğu ekip için, lise binası içinde ikamet edecekleri odaları dahi hazır etmişti.

Lise binasının birinci katına, büyük bir ahşap merdivenle çıkılıyordu. Yukarı çıkılınca sağ taraftaki ilk oda Mustafa Kemal Paşa'ya ayrılmıştı. Bu odanın yanında büyük salon vardı. Talebe sıralarından gayri, evlerden sandalyeler de getirilmiş ve güzelce tertiplenmiş, salonun başına da bir kürsü konmuştu. Salonun devamındaki oda Rauf Bey'e, yanındaki odaya ranzalar konup koğuş haline getirilerek Hayati, Recep Zühtü, Muzaffer ve diğer beylere uygun görülmüş, bunun yanındaki büyükçe oda da İbrahim Süreyya ile Mazhar Müfit'e ayrılmıştı. Onların tam karşılarındaki odada da Dr. Refik ile Hüsrev Bey kalıyorlardı. Alt kattaki odaların biri güvenlikten sorumlu Mazlum Bey'e verilmiş, yanındaki büyük oda da yemek odasına dönüştürülmüştü.

Sivas Kongresi, Erzurum'da kararlaştırıldığı gibi 4 Eylül 1919 günü, saat 14'te açılacaktı. Erzurum Kongresi'nde bulunanlar, dene-

yimli oldukları için vaktinden önce hazırlanmışlardır. Bu hazırlık, kıyafet hazırlığından önce, karşılaşacakları engellemelerle mücadele hazırlığıydı.

Engelleme çabalarının başında Mustafa Kemal Paşa'yı Kongre Başkanı seçtirmemek geliyordu. Kongre daha açılmadan, Sivas'taki delegeler arasında müthiş elektrikli bir hava vardı. İstanbul'daki "Hürriyet ve İtilâf" adlı siyasi parti, "İttihat ve Terakki" partisinin devrilmesinden sonra kendisini ülke iktidarının vârisi olarak görüyordu; gerekçeleri de, "İttihat ve Terakki'ye muhalif ve onun alternatifi" olmaktı. Kendilerini bu durumda varsayanlar, elbette güçlü, eyleme bile geçmiş bir başka hareketi ve hele de başındaki Mustafa Kemal gibi bir harp kahramanının daha da yücelmesini istemiyorlardı.

İkinci engel, İstanbul'dan gelen bazı delegelerdi; bunlar, kurtuluş çaresini, bir yabancı devletin himayesine girmekte görüyorlardı. Akıllarında "manda" fikri olanlar, bu yönde Kongre'den bir karar çıkartabilmek için propagandaya bile başlamışlardı.

Erzurum kafilesinde elbette, bu engelleme çabalarını etkisiz kılmak hususunda oldukça deneyimli olanlar vardı; daha ziyade idari görevlerde uzun yıllar bulunmuş siviller bu işleri iyi biliyordu ve İbrahim Süreyya ile Mazhar Müfit de bunlar arasındaydı.

Erzurum Kongresi'ne Amasya delegesi olarak katılmış olan İbrahim Süreyya bu kez Saruhan'dan seçilerek geliyor, Saruhan ile birlikte, Alaşehir ve Karesi'yi de temsil ediyordu. Gerek Mazhar Müfit, gerek İbrahim Süreyya, delegeler arasında dolaşıyorlar, "Ya istiklal, ya ölüm!" parolasına uygun hareket edilmesini, başarıya doğru yürürken Mustafa Kemal Paşa'dan daha iyi bir lider bulunamayacağını kafalara sokmaya var güçleriyle çalışıyorlardı.

Sivas Kongresi'ne, Erzurum Kongresi'ne katılanların dışında pek çok değişik sima gelmişti. Bunlar arasında en renkli kişilerden biri, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa idi. Mustafa Kemal'in açış nutkundan sonra hemen söz istemiş ve Kongre'ye daimi bir başkan seçilmemesi yönünde bir teklifte bulunmuştu. Bu, Mustafa Kemal Paşa'yı seçtirmeme yolunda yeni bir taktik gibi görünüyordu. İsmail Fazıl Paşa, dönüşümlü olarak birçok kişinin Kongre'ye başkanlık yapmasını, hatta başkanların bir celseden (oturumdan) fazla toplan-

tıya başkanlık etmemesini istiyordu. Önerge sahibi, teklifini, Kongre delegeleri arasında eşitlik istediği gerekçesine dayandırıyordu.

İsmail Fazıl Paşa'nın önerisine karşı çıkanlardan biri İbrahim Süreyya idi: İbrahim Süreyya, böyle bir uygulamanın "curcuna ve kargaşa" yaratacağını, liderliğin bölüneceğini söyleyerek itiraz etti.

Kongre, oya sunulan bu öneriyi reddettiği gibi Mustafa Kemal Paşa'yı da Kongre Divanı'nın Başkanı seçti. İstanbul grubunun oyunu tutmamıştı...

Bundan sonra, Kongre iki gün süreyle, İbrahim Süreyya'nın deyişiyle, "havanda su dövdü". Padişah Hazretlerine Kongre adına bir bağlılık bildirisinin sunulması, ayrıca delegelerin İttihat ve Terakki Partisi ile hiçbir ilişkisi olmadığına dair birer birer yemin etmeleri konularında konuşmak için önüne gelen kürsüye fırladı, sonunda vallahili, billahili bir yemin örneği üzerinde anlaşıldı ve delegeler çıkıp şu yemini ettiler:

"Saadet ve selamet-i vatan ve milletten başka hiçbir maksadı-ı şahsi takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut furuk-u siyasetten [siyasi partilerden] hiçbirinin emeli siyasiyesine hâdim olmayacağıma vallahi, billâhi..."

Kongre, bu yeminin edilmesinden sonra huzur bulup sakinleşti... Fakat bir üye yemin etmemekte kararlıydı: Bu kişi, Mazhar Müfit'ti. Mazhar Bey, İbrahim Süreyya ve Hüsrev Bey'in bütün ısrarlarına rağmen Nuh deyip Peygamber dememiş, fakat kendisinin davaya ne denli inanmış bir insan olduğu bilindiğinden, onu Kongre üyeliğinden çıkartmak için kimse önayak olmamıştı.

Gene uzun çalışmalardan sonra cemiyetin yeni tüzüğü hazırlandı ve Kongre'nin onayıyla, adı "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oldu.

Kongre'nin dördüncü gecesi, Başkan Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'dan birlikte geldiği yakın arkadaşlarını çağırıp âdeta bir iç kabine toplantısı yapmak istedi. Çağırılanlardan herkes geldiği halde İbrahim Süreyya gözükmedi. Paşa, Ali'yi gönderip arattırdı. Ali döndüğünde, İbrahim Süreyya'nın ateş içinde yattığı haberini getirdi. Paşa hemen Dr. Refik'i gönderdi, "Git bak, nesi var? Gerekli tedaviyi yapın," dedi. İbrahim Süreyya, bu yoğun koşuşturma sırasında üşütmüş ve boğazı şişmişti. Dr. Refik'in elinde aspirinden başka

ilaç yoktu. Çaresiz, çayla birlikte Aspirin'i içirdi İbrahim Süreyya'ya; boğazına da bir tülbent sarıp sabaha kadar terlettikten sonra onu ayağa kaldırdı. İbrahim Süreyya'nın, ertesi günkü toplantıya mutlaka katılması gerektiğine inanan Dr. Refik, bu çabasının nedenini, ertesi gün, Kongre'nin meşhur dördüncü gününde vuku bulan "siyasi meydan muharebesi" sırasında açıklayacaktı: "İbrahim Süreyya'yı ben Trablusgarp'tan beri tanırım. Onun gibi bir elemanı bizim taraftan kaybetmemesi gerekirdi. Allah da yardım etti, ayağa kaldırıp getirdim."

Gerçekten de Kongre'de en büyük çarpışma o gün cereyan ediyordu. Gündemin ana maddesi mandaterlik konusuydu.

Manda yanlısı İstanbul grubu gayet hazırlıklı ve kararlı gelmişti; Amerikan mandasının kabul edilmesi için Kongre'den bir karar çıkartmak azmindeydiler. Önce Kongre başlamadan kulis faaliyetine girişip atmosferi hazırlamışlar, bu arada bir de dedikodu yaymışlardı, "Rauf Bey de Amerikan mandası taraftarıdır," diye. Anadolu hareketinin lideri Mustafa Kemal Paşa'nın yıpratılması için Rauf Bey'i kullanmak, iyi bir taktikti. Paşa'nın yanında âdeta ikinci sırada olan Rauf Bey eğer bu çekirdeğin çatlamasına neden olabilirse, kendi emellerini gerçekleştirmeleri daha kolay olacaktı.

İbrahim Süreyya, bu dedikoduyu duyduğunda kulaklarına inanamadı. Eğer tanıdığı Kaptan Paşa ise, Rauf Bey asla bu fikrin taraftarı olamazdı. Hiç vakit kaybetmeden Rauf Bey'i buldu ve hakkında çıkartılan dedikoduyu anlattı, sonra da paşaya gidip uygulanan taktikleri açıkladı.

Mustafa Kemal Paşa oturumu açar açmaz, İstanbul grubunun balonuna ilk iğneyi sokuverdi. Bu grup, İstanbul'dan gelen bir gazeteciyi Amerikan devletinin resmi sözcüsü gibi tanıtıp, sanki bu adam milyonlarca altını çantasında getirmiş gibi, halkın aklını çelmeye çalışıyordu. Paşa, Amerikalı gazeteci Mr. Brown ile görüştüğünü, adamın sıradan bir basın mensubu olduğunu, hiçbir resmi sıfat taşımadığını, şahsen manda deyiminin anlamını tarif bile edemeyecek durumda bulunduğunu itiraf ettiğini, Amerika'nın özgürlük yanlısı olduğunu, başka memleketleri kendi yönetim veya denetimi altına almak için çaba sarf etmediğini söylediğini açıklayınca İstanbul grubunun elindeki kozlardan biri düşmüş oldu.

İkinci darbeyi Rauf Bey indirdi. Kendisi hiçbir zaman ve hiçbir yerde Amerikan mandasına girilmesi yönünde bir tek söz etmediğini, her söylenene inanılmaması gerektiğini, bu uydurmalara gerek bulunmadığını belirttikten sonra, "Ben, Amerika'nın mandası olalım demedim. Ben Amerika gibi iyi niyetli devletin fenni, sınai, ekonomik yardım vermeleri için onlarla müzakerelerde bulunmaya taraftar olalım dedim," diyerek durumuna açıklık getirince, İstanbul grubunun elindeki ikinci koz da devriliverdi.

Ancak İstanbul grubu güçlü hatipleriyle iddialarını sürdürüyordu. Kara Vasıf Bey mandayı kabulden başka çare olmadığını söyleyip Halide Hanım'ın mektubundan bölümler okuyordu.

Kara Vasıf'ın manda methiyesi üzerine, delegelerden birinin, "İstanbul'dan bize hediye olarak bir manda mı getirdiniz?" sorusu salonda kahkaha tufanına neden oldu.

Kara Vasıf'ın ardından İsmail Hami Bey [Danişmend] kürsüye çıktı ve ülkenin iflas etmekte olduğunu, gelirin giderden az olduğunu, borçların gırtlağı aştığını, harplerden bütün şehirlerin harabeye dönmüş bulunduğunu, bunun üstesinden gelinemeyeceğini söyledi ve mutlaka Amerikan mandasına girilmesini istedi. İsmail Hami Bey'e göre, Kongre hemen mandaya girilmesi fikrini öncelikle kabul etmeli, bunun neleri kapsayacağı konusu, ilerde müzakere yoluyla halledilmeliydi.

İstanbul grubundan Bekir Sami Bey de hiç vakit kaybedilmeden Amerikan mandasının kabul edilmesini istedi. Peşinden İsmail Fazıl Paşa kürsüye geldi ve o da aynı yönde konuştu.

Mustafa Kemal Paşa ve çekirdek grup, özgürlükçü bir tutum içindeydi. Onlar için gidilecek yol belliydi. "Üç beş kuruş için yabancı bir ülkenin boyunduruğuna girip özgürlüğünü feda etmeye razı olanlar kimlerdir, bir görelim," diyorlardı.

O dakikaya kadar manda lehinde konuşanlar, Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları için bir sürpriz olmamıştı. Ancak manda aleyhine konuşması beklenen Refet (Bele) Bey, "Manda hürriyetimize mani değildir," deyince ve, "Amerikan kefaletini kabul mecburiyetindeyiz," diyerek kürsüden inince, beyinlerinden vurulmuşa döndüler. İbrahim Süreyya'nın sağ elinin avucunu koklar gibi bıyıklarını sıvazlamaya başlaması, onun ne kadar kızdığının nişanesiydi.

Gözlerinden ateş fışkırıyordu. Bunca savaşa, bunca fedakârlıklara katlanmış bir millet, şimdi uğrunda can verdiği hürriyetini ve istiklalini kendi elleriyle yabancı bir devlete mi teslim edecekti? İstenen bu değil miydi?

İstanbul grubuna karşı çıkanlar da yok değildi... Bursalı Ahmet Nuri Bey, "Kendimizi aciz görerek, şuna buna bizi kurtarın diye yalvarmak gibi bir zilleti bu millet kabul etmez. Ya ölürüz, ya istiklale tam sahip oluruz," diye bağırıyordu.

Oturum kapandığında Mustafa Kemal Paşa müthiş bir öfke içindeydi. Etrafını saran arkadaşları da aynı haleti ruhiyeyi paylaşıyordu. Bu sırada, Sivas Kongresi'ne Tıp talebeleri adına katılan Hikmet adlı bir askeri talebe paşaya ve, "Manda fikrini kabul edeceklerden biri olursanız sizi bile reddeder, vatan kurtarıcısı değil, vatan batırıcısı diye tel'in ederiz," diye haykırdı. Genç askeri talebenin bu tavrı, paşayı da, yanında bulunan arkadaşlarını da duygulandırdı, hepsinin gözleri yaşardı... Karamsar ve öfkeli atmosfer, yerini gurur ve umuda terk etti. Yeni oturumda bu hava hemen etkisini gösterdi, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle Amerikan mandası teklifleri reddedildi.

Kongre, 11 Eylül 1919 Perşembe günü son buldu, fakat ertesi gün bütün Sivas halkının davet edildiği bir açık oturum yapıldı. Mustafa Kemal Paşa ve yeni seçilen Heyeti Temsiliye üyeleri halka tanıtılıp tebrik edildiler. Hamasi nutuklar söylendi, marşlar söylenerek toplantı sona erdirildi.

Salondan çıkan delegeler topluca bir resim çektirmek istiyorlardı. Lise binasının önüne sırayla dizilmiş sandalyelere Kongre'nin ünlü kişileri oturtuldu. Oturanların arkasında da delegelerden bir sıra oluşturulmuştu. Ortadaki sandalye paşaya ayrılmıştı. Paşa yerine giderken gözleriyle İbrahim Süreyya'yı aradı ama onu göremeyince, "Süreyya Bey nerede?" diye sordu. İbrahim Süreyya, kendi deyişiyle, mahviyetkârlığı ve çekingenliğiyle, yine ön plana çıkmamayı tercih edip kenara çekilmişti. Paşa, kendisini arayınca mecburen ortaya çıktı. Mustafa Kemal, "Buyurun, aramıza katılın," çağrısında bulunduğu için, ön sıranın en soluna konan bir sandalyeye davet edildi. Tarihi resim bundan sonra çekildi.

• • •

Sivas Kongresi'yle Anadolu harekâtı, ikinci basamağını da çıkmıştı.

Bundan sonraki iş, Heyeti Temsiliye'nin hareket ve tutumuna bağlıydı. İstanbul Hükümetiyle Saray, her ne kadar bir avuç âsi ve maceraperest olarak gördüklerini söyleseler de, Anadolu'daki bu ihtilali başlatanların ortadan kaldırılması için ellerinden geleni artlarına koymuyorlardı.

İlk olarak, daha Sivas Kongresi hararetli manda tartışmaları içindeyken Harput'a vali olarak atanan Ali Galip'e, Sivas'ı basıp Mustafa Kemal ile yanındaki 5-10 arkadaşını, kabilse ellerini ayaklarını bağlayarak İstanbul'a göndermesi, tutuklayamayacak olursa öldürmesi emredilmişti. Mr. Noel adında bir İngiliz binbaşısına binlerce altın lira verilmiş, binbaşı, bu paralarla Kürt aşiretlerinden adam tutarak katliamı yaptırmakla görevlendirilmişti.

Sivas'ta bu plan öğrenilmiş ama paniğe meydan vermemek için, kimseye bilgi sızdırılmamıştı. Ali Galip'in üzerine bir askeri birlik sevk edildi, vali ile Kürtler kaçarak canlarını zor kurtardılar. Binbaşı Noel, paracıklarını dağıtmakla kaldı ve hiçbir sonuç alamadan ortadan kayboldu. Ali Galip'in Malatya Mal Müdürlüğü'ndeki kasadan 6 bin lira alıp, "Mustafa Kemal ile beş arkadaşını öldürmek için yapılacak masraflara karşılıktır," diye bir not bırakması da, bu olayın kanıtı olarak tarihe intikal edecekti.

Ali Galip'in bu girişiminden sonra Heyeti Temsiliye hıyanete kalkışanları yargılamaya ve bu kişileri tutup Sivas'a getirmeye karar verdi. Bu karar ilk olarak Damat Ferit'in Ankara'ya atadığı Vali Muhittin Paşa'ya uygulandı. Vali Paşa derdest edilip Sivas'a getirildi ve Heyeti Temsiliye tarafından yargılandı. Kurtuluş mücadelesi aleyhine çalışmayacağına yemin ettikten sonra İstanbul'a gönderildi. Daha sonra Dersim Mutasarrıfı Nuri ile Niğde Mutasarrıfı Cavit yargılandı, her ikisi de yemin ederek kellelerini kurtardılar ama İstanbul'a döndükten sonra eski hıyanetlerine yeniden başladılar. Heyeti Temsiliye'nin bu hainlere karşı yumuşak tavrı, tenkit konusu oluyordu.

Heyeti Temsiliye, cinayet komplolarıyla mücadele ederken, bir yandan da İstanbul Hükümetiyle siyasi mücadelesini sürdürüyor-

du. Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsiliye adına her tarafa tebligat yaparak Meclisi Mebusan'ın bir an önce toplanmasını istemekteydi.

İstanbul, bir yandan cinayet işleyecek tıynetteki adamları devlet mekanizması içine yerleştirecek kadar alçalırken, her türlü olumsuz fikirler uyandıracak her türlü dedikoduyu yaymaktan da kaçınmıyordu. Bunların en sonuncusu, o günlerde memlekete birtakım Bolşeviklerin girdiği ve bunların Anadolu'da milli kurtuluş hareketi maskesi altında faaliyet gösterdikleri söylentisiydi. Erzurum'dan başlayıp Sivas'ta genişleyen hareketin içinde yer alanlar, İstanbul'a göre Bolşeviklerdi. İstanbul Hükümeti, Lenin'in iki yıl önce Rusya'da komünist ihtilalini gerçekleştirip Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni kurmuş olmasından dehşetle korkan Avrupa ve Amerika'yı Mustafa Kemal ve arkadaşlarına düşman etmenin en ucuz yolu olarak bu söylentiyi bulmuştu.

Memleketi yanlış bir kararla Birinci Dünya Savaşı'na sokup perişan eden İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı kamuoyunda bir tepki varken, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını İttihatçı diye tanıtmak da başka bir yöntemdi.

İstanbul, Sivas'ı ne kadar küçümseyip yok etmek istese de, Mustafa Kemal'in bulunduğu şehir, herkesi mıknatıs gibi çekmeye başlamıştı. Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu iken bir fırsatını bulup kaçan, Enver Paşa'nın ağabeyi, eski ordu komutanlarından Halil Paşa ile, İttihat ve Terakki'nin lider takımından Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Küçük Talat Bey de Sivas'a gelmişlerdi. Niyetleri, Kafkaslara gidip Enver Paşa'ya katılmaktı. Onlar da, isimleri gizli tutularak Heyeti Temsiliye'nin karavanasına günlerce ortak oldular.

Sivas'a gelenler arasında iki subay daha vardı. Bunlardaın biri Enver Paşa'nın yaverlerinden Nihat Bey, diğeri de Nuri Paşa'nın yaverlerinden Asaf Bey idi. Asaf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yaverlerinden Muzaffer'in (Kılıç) kardeşiydi. Ordunun dağıtılması, İstanbul'un işgali ve Enver Paşa'nın Orta Asya'da bir askeri harekâta kalkışması üzerine, memleketi terke karar vermişlerdi. Bu genç subaylar Sivas'a hareket etmeden önce Celal Bey (Bayar) kendilerine Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerini tavsiye et-

miş, Asaf Bey'in Enver Paşa'nın yanına gideceğini öğrenen ağabeyi Muzaffer Bey, "Sivas'a gel, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeden Enver Paşa'nın yanına gitme," diye haber yollamış, bunun üzerine Asaf ve Nihat beyler Sivas'a gelmişlerdi. İki genç subayın böyle birdenbire ortaya çıkması, Mustafa Kemal ve arkadaşları üzerinde kuşku uyandırmıştı. İki eski paşa yaverinin habersiz gelişlerinden duyulan rahatsızlık üzerine, bunların Sivas'tan ayrılmaları istendi.

Mustafa Kemal Paşa, yaveri Muzaffer'in arzusu üzerine bu iki subayı bir gece kabul etti. Masada bir idare lambası vardı, onun ışığında konuşuyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, nereye ve niçin gittiklerini sordu. Asaf (Kılıç Ali) Bey, Enver Paşa'nın yanına, dövüşmeye gittiklerini söyledi. Paşa, memleketi düşman basmışken niçin yurtta kalıp düşmanla dövüşmediklerini ve kalkıp Enver'in peşine gittiklerini sordu. Yurt içinde düzenli bir mücadele için kimsenin kendilerine emir ve görev vermediğini söylemeleri üzerine, Mustafa Kemal Paşa, "Ben emir versem uyar mısınız?" diye sordu. Asaf da, Nihat da "Uyarız," dediler. Bunun üzerine Paşa gene sordu: "Her emrime sonuna kadar uyacak mısınız?" Cevap, "Uyacağız," oldu. Mustafa Kemal Paşa, Asaf'a (Kılıç Ali) döndü ve, "Şu lambanın üstüne elini koy ve emrimi bekle," dedi.

Asaf elini hiç tereddüt etmeden yanan lambanın üzerine koydu. Ateş, genç subayın elini yakıyordu, acı hissetmemesi mümkün değildi. Alnında boncuk boncuk terler birikti fakat elini ateşin üstünden çekmedi. Paşa bir müddet sonra, "Çek elini," dedi. Asaf'ın eli yanmıştı fakat sınavı da geçmişti. Paşa, kendisine kayıtsız şartsız itaat edecek genç subaylar bulmuştu. Hemen onlara görev verildi ve Asaf, Ayıntap'a (Gaziantep), Nihat da Maraş'a gönderildiler. Mustafa Kemal'in yanma dönmeleri, aldıkları görevde başarı göstermelerine bağlıydı.

Sivas Kongresi yeni Heyeti Temsiliye'yi seçmişti, fakat bunların çoğu ya zaten gelmemiş, yahut da Kongre'den sonra hemen kendi şehirlerine dönmüşlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın önünde iki tür sorun vardı: Biri siyasi, diğeri askeri. Siyasi sorunlar için yanında yeterince danışmanı vardı, fakat askeri konularda fikirlerine müracaat etmek istediği silah ar-

kadaşları birliklerinin başında idi. Paşa, bunlara çağrıda bulunarak Sivas'a gelmelerini istedi.

Çağırdığı kişilerin gelmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa, 29 Ekim'de bir toplantı düzenledi. Toplantıda Heyeti Temsiliye üyeleri Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Miralay Kara Vasıf Bey, Hakkı Behiç Bey, Ömer Mümtaz Bey, Mazhar Müfit Bey, Ratipzâde Mustafa Bey'lerden başka, İbrahim Süreyya, Van Valisi Haydar, Sivas Valisi Reşit, Ahmet Rüstem, Hilmi beyler ile Hoca Raif Efendi ile Hüsrev Bey de vardı. Askeri kanatta ise Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Albay Selahattin Bey ve Albay Şemsettin Bey yerlerini almışlardı. Paşa, Heyeti Temsiliye'ye üye olanlar dışında, siyasi ve askeri kanattan güvendiği kişileri bir araya getirmişti.

Gündeminde üç madde bulunuyordu. Birincisi, Meclisi Mebusan'ın nerede toplanacağı, ikincisi milli teşkilâtın alacağı şekil ve faaliyet tarzı, üçüncüsü de Paris Barış Konferansı'nın hakkımızda olumlu veya olumsuz bir karar vermesi halinde ona karşı nasıl hareket edileceğiydi.

Bu toplantıya 19 kişi üye ise de, katılan sayısı çoğu kez 10 kişiyi geçmiyordu.

En önemli konu birinci maddeydi. Mustafa Kemal Paşa, Meclisi Mebusan'ın İstanbul yerine Anadolu'da bir yerde toplanmasını istiyor fakat İstanbul buna karşı çıkıyordu. Âyan Meclisi üyelerinin hiçbirinin İstanbul'dan başka bir yere gitmek istemediğini, parlamentonun yarısının istemediği bir karara uyup mebusların başka bir şehirde toplanmasının uygun görülmediği bildiriliyordu. Sivas'takiler her ne kadar İstanbul'da işgal kuvvetlerinin baskısı altında mebusların söz haklarını rahatça kullanamayacağını söylese de, İstanbul'dakiler güvenliğin sağlandığını ileri sürüyorlardı. Meclisi Mebusan'ın Anadolu'da toplanmasını İstanbul'a kabul ettirmek mümkün görünmüyordu. Sivas'takilerin verdikleri örnekler de para etmiyordu: Almanlarla Fransızlar savaşırken, Fransız Parlamentosu geçici olarak Bordeaux'da, Alman Parlamentosu da Weimar'da toplanmıştı. Ama bu örnekleri İstanbul elinin tersiyle itiyordu.

Bunun üzerine, milli hareketi temsil edecek mebusların İstanbul'a gitmemeleri, Anadolu'nun bir başka şehrinde âdeta bir par-

ti toplantısı yapılarak fikir alış-verişinde bulunabilecekleri önerisi getirildi ve bu öneri kabul gördü. Ali Fuat Paşa, bu toplantının Seyitgazi'de veya Eskişehir'de yapılmasını teklif etti, çünkü bu şehirler İstanbul'a demiryoluyla bağlıydı ve ulaşım kolaydı; fakat Ali Fuat Paşa'nın aklındaki asıl şehir Ankara'ydı.

Bu arada Kemal Paşa, Padişah'a, Dr. Fikret'in kayınpederi, Âyan üyesi Müşir Deli Fuat Paşa ile, siyasi işlere karışmaması için bir haber gönderdi fakat Vahdettin bu isteğe olumsuz cevap verdi.

Gündemin ikinci maddesinde yer alan, milli teşkilatın hareket tarzı konusundaki karar ise, İstanbul'da Meclis toplandıktan sonra rahatça çalışabileceği güne kadar, Heyeti Temsiliye'nin görevine devam etmesi yönünde oldu.

Üçüncü maddeyi teşkil eden konu Paris Barış Konferansı idi. Paris Barış Konferansı milli mücadele aleyhinde karar vermişti ve İstanbul Hükümeti Konferans'ın bu kararını Meclis'e getirip onaylatırsa, o zaman Sivas Kongresi'nin kararlarından özellikle üçüncü madde uygulanacaktı. Bu maddede şöyle deniyordu: *"İstanbul hükümeti, harici bir baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk mecburiyetinde kalırsa, vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü temin edecek her türlü önlem ve karar alınmıştır."*

Bu madde ile İstanbul Hükümetinin, millet çıkarlarına aykırı olan Paris Konferansı'nı Meclisi Mebusan'da onaylatması üzerine kayıtsız kalınamayacağı, gerektiğinde milli iradeye dayanan bir hükümetin kurulacağı açıkça belirtiliyordu.

Bu kararlar yazıldıktan sonra altını Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Karabekir paşalar, Rauf Bey, İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit, Hüsrev Sami, Rüstem, Ömer Mümtaz, Bekir Sami, Hakkı Behiç, Hüseyin Selahattin beyler ile Şemsettin ve Kara Vasıf albaylar imzaladılar.

On gün süren bu toplantılar zinciri sona erdiğinde, Sivas'tan Ankara'ya gidilmesi kararlaştırıldı. Karar vermek kolaydı da nasıl, neyle gidileceği belli değildi. Arabaların lastikleri artık yama tutmaz haldeydi. Buna şoför Mehmet dahi çare bulamıyordu, mutlaka yeni lastik alınmalıydı. Lastiği nereden bulacaklar, bulsalar da hangi parayla alacaklardı; hiç kimsede beş para kalmamıştı...

Fakat yüce Tanrı, "Yürü ya kulum!" demişti bir kere. Sivas'taki

Amerikan okulundan lastikler hediye edildi. Osmanlı Bankası Müdürü Oscar Efendi hasta yatağından kalktı ve Bitlis Valiliğinden istifa etmiş olan Mazhar Müfit'e kredi açıp para verdi. Sivaslılar yolluk hazırlayıp, arabalarını tavuklar, köfteler, yumurtalar ve ekmeklerle doldurdular. Dağıldılar arabalara, ağırlıklarını da geriden gelecek yaylılara yüklediler ve gene gelin alayı gibi davullar zurnalar eşliğinde yola çıktılar.

Ankara'ya

İstikamet Ankara'ydı. Hareketten bir gece önce, İstanbul'a gidecek mebusların Ankara'da toplanması kararlaştırılmış ve ilgili merkezlere telgraflar çekilmişti.

Yol âmirliği görevi Hüsrev Bey'e verilmişti. Hüsrev Bey'in elindeki düdüğün ilk çalışı "arabalara bin", ikincisi ise şoförlere "sür" demekti. İlk durak Kayseri oldu. Mevsim kış, aylardan aralık olduğu için, hava korkunç soğuktu. İbrahim Süreyya daha yeni yataktan kalkmıştı, günlerce 38'in üstünde ateşle kıvranmış, boğazı şişmiş, yutkunamamıştı ve şimdi o soğukta, tentesi yırtık bir arabada yol alıyordu. Ama bu halde bile espri yapmaktan geri kalmıyor, yanında oturan Kaptan Paşa'ya bir Anadolu deyimini söylüyor, "Soğuk aslen Sivaslı imiş ama Erzurum'da otururmuş," diyordu.

Esen rüzgâr, ciğerlerine işliyordu. Bu soğuğun üstüne bir de kar yağmaya başlayınca yolculuğun ıstırabı daha da arttı. Önlerine çıkan ilk köyde durmak hesapta yoktu ama kahvesinde bir bardak sıcak çay içmek için durdular. Hüsrev Bey'in düdükleriyle yola koyulduklarında kar yolları kaplamaya başlamıştı. Son arabada olan Hüsrev beyler yolu ancak öndekilerin izini takip ederek bulabiliyorlardı. Hava kararlığında, rüzgâr karpit lambalarının yanmasını engelleyince iyice sıkıntıya düştüler. Derken bir de lastiğin patlaması ve yolda kalan arabayı karın örtmeye başlaması işin tuzu biberi oldu; öylece kalakaldılar. Yapılacak bir şey yoktu... Öndeki arabaların Kayseri'ye varınca gelmediklerini fark edip yardım göndermelerini beklemekten başka...

Öndeki arabalardan birinde olan İbrahim Süreyya, Kayseri'ye vardıklarında, aylardır beraber olduğu, aynı odada yattığı, aynı sof-

rada yemek yediği Mazhar Müfit'in gelmediğini görünce alarm verdi. Hemen Paşa'ya gidip bir yardım ekibi kurmaları için askeri birliği uyarmasını istedi. Şehirde bir kamyon bulundu, jandarma birliği kamyona bindirildi, gidip kurtardılar son otomobildekileri ve Kayseri'ye getirdiler.

Ertesi gün Kayseri'den Hacıbektaş'a gittiler. Burada Bektaşi ve Alevi şeyh ve babalarını ziyaret ettiler, onların ikramlarıyla karınlarını doyurdular. Gençlerin Kuvayı Milliye'yi desteklediklerini görmekle mutlu oldular ve bu savaşı kazanacaklarına dair inançları bir kat daha arttı. Kırklar Meydanı, Balım Sultan ziyaret edildikten sonra Mucur'a, oradan da Kırşehir'e varan kafile Ankara'ya yaklaşıyor, fakat dertler bir türlü bitmiyordu. Kırşehir'den sonraki geceyi Kaman'da geçirip Beynam'a vardılar, fakat yolda arabalar gene çamura saplandı, ilk saplanan Paşa'nın arabasıydı. Herkes indi, arabayı iterek çamurdan çıkardılar, fakat Mazhar Müfit'in bindiği arabayı ne yaptılarsa bir türlü çıkartamadılar ve geceyi arabada geçirmeye karar verdiler. Donmaktan korkan Mazhar Bey ile Rauf Bey tüfeklerini alıp çıktılar, köylerden yardım istemeye gittiler. Karın örttüğü patika görünmez olunca, gece karanlığında yollarını kaybedip ormana düştüler; ne yapacaklarını şaşırmışlardı, fakat Allah'tan ilerde bir kulübe gördüler. Burası askeriyenin odun kesme ekipleri için yaptırdığı bir kulübeydi. Hemen yardım istediler, köyden birkaç manda getirildi ve araba çamurdan çıkarıldı.

Paşa'nın ve İbrahim Süreyya'nın bindikleri arabalar Ankara'ya varmak üzereyken Rauf ve Mazhar beyler de yetiştiler. Arabalar durduğunda Mazhar Müfit İbrahim Süreyya'ya, "Bir daha sefere senin bindiğin arabaya bineceğim, seninki hiç kara, çamura saplanmıyor," diye takıldı.

Ankara kaynıyordu. Bir bayram havası şehri de, çevresini de sarmıştı. Çankaya ve Dikmen tepelerindeki camilerden ezanlar okunmaktaydı. 700 piyade ve 3 bin atlıdan oluşan Seymen Alayı, Nakşi, Rufai, Sadi, Bayramî, Bektaşi ve Mevlevi tarikatlarına bağlı dervişler topluluğu, peşlerindeki binlerce Ankaralı, "Vatanı kurtaracak kumandan geliyor," diye Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını karşılamak için yollara dökülmüşlerdi.

Karşılamaya çıkanların başında Ankara eşrafından Kınacızâde Şakir Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Eskişehir mebusu Emin (Sazak) Bey bulunuyordu. Yol boyunca kurban olarak koyunlar ve danalar kesilmekteydi. Kafile yavaş yavaş yüksek tepelerden şehre iniyordu. İstasyon yoluna geldiklerinde, bir jandarma ve polis birliğinin saygı duruşunda beklediğini gördüler. Mustafa Kemal, arabasından inip onları selamladı ve yoluna devam etti. Kız ve erkek talebeler yol boyunca dizilmişlerdi, onların "Yaşa! Varol!" nidaları arasından geçip Hükümet Binasına geldiler. Hava güneşli olmasına rağmen soğuk, hatta ilikleri donduracak kadar haşindi. Vali Vekilinin "hoş geldiniz" nutkundan sonra Ziraat Mektebi'ne gittiler: Burası, bundan böyle milli mücadelenin karargâhı olacaktı...

İstanbul'da

Erzurum ve Sivas kongreleri, kararlarıyla, İstanbul Hükümetini derhal Meclisi Mebusan'ı toplanması için baskı altına almıştı. 7 Kasım 1919 tarihinde yapılan seçimler, Müdafaa-i Hukuk örgütüne mensup kişilerin çoğunun kazandığını göstermiş, Mustafa Kemal Erzurum'dan, İbrahim Süreyya da Saruhan'dan seçilmişlerdi. Erzurum ve Sivas kongrelerinin önde gelen isimleri, bu yeni seçimde mebus olmuşlardı. Milli mücadeleye gönül vermiş kişiler, Meclisi Mebusan'da büyük bir kitle olarak yer alacak durumdaydılar artık.

Mustafa Kemal Paşa şimdi Ankara'da bu yeni milletvekillerinin toplanmasını ve izlenecek yolun tespit edilmesini istiyordu. Milletvekillerinden istenen ilk şey, Mustafa Kemal Paşa'yı bu Meclis'e başkan seçmeleri ve parlamento içinde bir Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasını sağlamaktı. Kemal Paşa, Erzurum milletvekili seçilmiş olmasına rağmen sağlık sorunlarını ileri sürerek İstanbul'a gitmeyecek, fakat Meclisi Mebusan'ı arkadaşlarının kontrolü altında tutacak ve Saray'ın da, işgal kuvvetlerinin de entrikalarına engel olacaktı. Bu nedenle, mebusları önceden Ankara'da toplayıp, uygulanacak politikalar ve grup kurma konularında aydınlatmak istiyordu.

Ancak beklediği gerçekleşmedi, Ankara'ya çok az sayıda milletvekili geldi. Milletvekillerinin gelemeyişinde, İstanbul Hükümetinin, Saray'ın ve işgal kuvvetlerinin Ankara demiryolu seferlerini engellemeleri de etken olmuştu. Mustafa Kemal, gelebilenlere düşüncelerini açıklayıp, kendilerinden, gelemeyenlere iletmelerini istedi.

Meclisi Mebusan İstanbul'da 12 Ocak 1920 günü açılacaktı. Meclis'in açılışında hazır bulunmak üzere, Rauf Bey ile İbrahim Süreyya ve Hakkâri milletvekili Mazhar Müfit Bey İstanbul'a gittiler. Rumeli

ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensubu diğer milletvekilleri de, çeşitli yollardan İstanbul yolunu tutmuşlardı.

İbrahim Süreyya İstanbul'a varır varmaz soluğu, annesinin Beşiktaş Akaretler'deki evinde aldı. Cenaniyar Hanım'ın elini öptükten sonra ablası Mihrünnisa Hanım'la kucaklaştı. Sonra büyük ablası Dilara Hanım ile eniştesi Şefik Bey'i ziyaret etti, onlara Anadolu'daki hareketi anlatmak ve daha ziyade oğulları Servet, Behçet ve Fikret'in kafalarını, yarının Türkiye'sine hazırlamak niyetindeydi. Diğer ablası Hayrünnisa Hanım'm oğlu Vahit Bey'i de çağırttı. Türkiye'nin iyi yetişmiş gençlere çok ihtiyacı vardı. Özellikle Osmanlı'nın kokuşmuş hariciyecilerinin yerini alacak, iyi eğitim görmüş, üst düzeyde yabancı dil bilen gençlerin, Ankara'nın emrinde olması şarttı. Mütercim bozması yaşlı gayri müslim hariciye memurlarının yerini, nitelikli Türk gençlerinin alması isteniyordu. İbrahim Süreyya'nın bütün emeli, yeğenlerini bu hedefe yönlendirmekti.

Ziyareti, Üsküdar'da, dedesinin konağının bahçe üzerindeki salonunda, eniştesi Şefik Bey'in başkanlığında bir konferansa dönüşmüştü âdeta.

Yeğenleri Galatasaray Mektebi Sultanisi'nde okuyorlardı ve Fransızca hocalarından biri de, büyük dayıları Ali Nazima Bey'di.

İbrahim Süreyya'nın, aile ziyaretlerini tamamladıktan sonraki ilk işi, Yunus Nadi'yi aramak oldu. Yunus Nadi'nin, Nişantaşı'ndaki Harbiye Caddesi'nin ucunda bulunan Dr. Yahopyan apartmanında oturduğunu bildiğinden, kalkıp oraya gitti. Neredeyse bir yıla yakın süredir ne Nadi'yi, ne eşi Nazime Hanımefendi'yi görebilmiş, ne de çocukları Nadir, Leyla, Doğan ve Nilüfer'i sevebilmişti. Onlara kavuşmanın heyecanıyla ve koşar adım Nişantaşı'na vardı. İyi bir tesadüf, Yunus Nadi Bey evindeydi ve makalesini yazıyordu, bu yüzden kapının çalındığını duymadı. Ama "Hoş geldiniz..." çığlıklarını duydu ve yerinden kalkıp kapıya gitti, karşısında İbrahim Süreyya'yı görünce, ağzından, "Doğrusu şaşırmadım ama çok sevindim," sözleri döküldü. Sonra, "Şaşırmadım, zira seni her an bekliyordum. Rauf Bey'in geleceği haberini almıştım, senin de mutlaka geleceğini tahmin ediyordum. Kendi kendime, dur bakalım ne gün ortaya çıkacak bizim karabatak deyip duruyordum," dedi.

İbrahim Süreyya, Yunus Nadi'nin çocuklarını sevip okşadıktan sonra içeri girdi ve iki dost hasret giderdiler. Yunus Nadi'nin, "Bu Meclis'ten bir şey çıkmaz," sözleri, belki saniyenin onda biri kadar farkla İbrahim Süreyya'nın da ağzından döküldü. Koro halinde aynı cümleyi söyleyişlerine karşılıklı güldüler, aynı frekansta buluşmaktan duydukları mutluluk gözlerinden okunuyordu.

Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulamayışı ve Felâhı Vatan(*) içindeki keşmekeşin bertaraf edilmesi konularında bir şeyler yapmaya karar verdiler. Nazime Hanımefendi'nin elleriyle pişirip ikram ettiği kahveleri içtikten sonra ertesi gün buluşup Rauf Bey ile konuşmaya karar verdiler. İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit'e de haber vermek gerektiğini, onu Meclis'te bulabileceklerini söyledi ve az sonra kalktı. Yunus Nadi, "Ayol ateş almaya mı geldin? Bana kongreler hakkında iç bilgileri vermeden nereye gidiyorsun?" diyerek misafirini alıkoymak istedi, fakat eski alışkanlığı İbrahim Süreyya'nın gözünde tütüyordu, hasret kaldığı nargilesini içmek için, bağlasalar durmayacaktı.

Yunus Nadi'nin evinden çıktı, Nişantaşı'ndan bir vasıtaya binip kendini Emirgan'a attı. Ünlü Çınaraltı kahvesindeki bir sandalyeye oturdu ve garsona bir nargileyle çay söyledi. Aylardır bin bir meşakkat içinde hep bu anı beklemişti. Boğaza nâzır nargilesini fokurdatacak, demli tavşan kanı çayını yudumlayacaktı...

Emirgan'ın keyfini çıkardıktan sonra, Akaretler'deki eve döndü. Sevdiği yemekler hazırlanmıştı. Eskiden pek kullanmaya fırsat bulamadığı, kendi odasına bitişik odanın kapısını açtı, içerde mükellef bir yatak hazırlanmış, masa, sürahi, kitaplar ve kâğıtlar hoşuna gidecek şekilde yerleştirilmişti. Ablası, "Yunus Nadi Bey'in odası..." diye anlatmaya başladı. "Sen yokken o kaldı burada. Çok çalışkan biri... Sabahlara kadar okur, yazar, sigarası hiç sönmezdi... Anneme de hep 'Anneciğim' derdi. Tek hoşlanmadığı veya heyecanlandığı şey gürültüydü, evde çıt çıksa irkilirdi, bu yüzden o evdeyken ayaklarımızın ucuna basa basa yürümeye alıştık."

Ertesi sabah İbrahim Süreyya, Tophane'deki Meclisi Mebusan binasına (sonradan Güzel Sanatlar Akademisi) gitti ve kapıda durup

(*) Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda (1920) kurulan siyasal grup.

Mazhar Müfit'i beklemeye başladı. Daha o gelmeden, Yunus Nadi Bey, elinde bastonuyla çıkageldi. İbrahim Süreyya bastonu görünce, arkadaşına takıldı: "Yahu Nadi, yürüyüşünde çok şükür bir aksaklık yok, o bastonu niye taşıyorsun?" Sonra cevabı da kendisi verdi: "Galiba düşmanlarını tepelemek için..." Onlar tatlı tatlı muhabbet ederken, Mazhar Müfit göründü. Hızlı adımlarla yaklaştı, "Ben de sizi arıyordum, haydi gelin," dedi ve "niye, niçin" sorularına cevap bile vermeden ikisini de bir arabaya attığı gibi Kara Vasıf'ın evine götürdü. Rauf Bey onları beklemekteydi. Mustafa Kemal Paşa'dan şifreli bir telgraf gelmişti. Telgrafta, İngilizlerin Ankara temsilcisi R. Withall'a, bütün ekibi ve eşyalarıyla birlikte ertesi sabahki trene eklenecek özel vagonlarla şehri terk etmesi emredildiği ve bir daha tren gelmeyeceği için bu trene mutlaka binmesinin söylendiği bildirilmekteydi. İngiliz temsilcisine bu telgrafın geldiğini Fransız temsilcisi Yüzbaşı Buvazo haber vermişti. İtilaf devletlerinin Meclisi Mebusan'ı basıp kim varsa tutuklayacakları artık kesinleştiği için, mebusların bir an önce İstanbul'u terk edip Anadolu'ya geçmeleri gerekiyordu.

Üç gün sonra Mazhar Müfit, Makriköy'de [Bakırköy] kalmakta olduğu evden Sirkeci'ye indiğinde, yabancı askerlerin köşe başlarını tuttuğunu gördü. Yunus Nadi, İngilizlerin 16 Mart gecesi zırhlılarından askeri birlikler çıkartarak Şehzâdebaşı'nda 10. Kafkas Tümeni karargâhını bastıklarını, burada uyuyan mızıkacı askerleri şehit ettiklerini öğrenmişti. İbrahim Süreyya, yine o günlerden birinde, Akaretler'deki evinden çıkıp Dolmabahçe ve Kabataş'a doğru yürürken, yüksek binaların üzerine makineli tüfeklerin yerleştirilmiş olduğunu fark etti...

Her üçünün de, düşman kuvvetlerinin Meclisi Mebusan'ı basacağından kuşkusu yoktu. Bir gün Meclis'e geldiklerinde Harbiye Nezareti'nin işgal edildiğini öğrendiler ve, "Bu iş tamam," dediler; artık yapacakları tek şey, yakalanmamak ve bir an önce kapağı Anadolu'ya atmaktı. Koskoca başkent işgal edilmekteydi, fakat hükümette de, Saray'da da en ufak bir tepki yoktu.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki arkadaşlarını, "Bir an önce kaçın," diye uyarmasına rağmen, başta Rauf Bey olmak üzere, çoğu kaçmayı gururlarına yedirememiş bekledi; bir şeyler yapabilecek-

lerini umuyorlardı. Bu arada İbrahim Süreyya, Anadolu'ya kaçabilmenin yollarını çoktan araştırıp planını yapmıştı bile.

16 Mart 1920'de İngiliz askerlerinin Meclis'i bir anda basarak Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey'i tutuklayıp götürmeleri, diğer mebusların çil yavrusu gibi dağılmalarına neden olmuştu.

İbrahim Süreyya ile Yunus Nadi, Meclis'ten çıkıp Akaretler'deki eve, canları son derece sıkkın bir halde geldiler, ağızlarını bıçak açmıyordu... Rauf Bey'e bir nöbetçi asker elbisesi bile hazır edilmiş, kaçacağı yolu İbrahim Süreyya defalarca anlatmış olmasına rağmen, bu şekilde karşı koymadan kendini teslim etmesini bir türlü kabullenemiyorlardı... Ama teslim olmadığı takdirde, İngiliz harp gemilerinin Meclis'i topa tutabileceği korkusu vardı; Rauf Bey'in bunu düşünerek teslim olduğuna kanaat getirdiler: Rauf Bey, kendini feda etmekle Meclis'i kurtarmıştı. Ancak yine de, teslim olmak yerine Anadolu'ya geçmekle daha yararlı olunabileceğine kesin bir inanç besliyorlardı.

Bütün bu olaylardan önce, Osmanlı Meclisi Mebusanı 168 milletvekilinden 162'sinin katılımıyla açılmış, fakat Ankara'nın isteğine rağmen başkan olarak Mustafa Kemal Paşa'yı değil, Celalettin Arif Bey'i seçmişti. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kuramayanlar, "Felahı Vatan" adında bir grup teşkiline başlamışlardı; ama bu grup da kargaşa içindeydi: Gruba üye olanların bir kısmı Heyeti Temsiliye'nin ve Kuvayı Milliye'nin dağıtılmasını isterken, diğer kısmı Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararlarını uygulatmak yönünde çaba sarf etmişti. Bu kargaşayı önlemeye çalışanların başında Rauf Bey vardı ama yine de hiçbir sonuç elde edilememişti.

Meclis'teki tek olumlu karar, 20 Ocak 1920 günü, bir gizli oturumda alınmıştı. "Misakı Milli" diye adlandırılan bu kararlarda Osmanlı topraklarının sınırları açıkça belirtilmiş ve bu sınırlar içinde, önemli bir tartışma konusu olan Musul da yer almıştı. Mondros Mütarekesi'nin imza edildiği 30 Ekim 1918 günü işgal altında bulunmayan Osmanlı topraklarından hiçbir yerin kopartılamayacağı, doğudaki Kars, Ardahan, Batum ve Trakya'nın geleceğine buralarda yaşayan halkın karar vermesi gerektiği, azınlıklara, komşu ülkelerde Müslümanlara ne kadar hak tanınıyorsa o kadar hak tanınaca-

ğı, siyasi, adli ve mali konularda gelişmemize engel oluşturan hususların kesinlikle kabul edilmeyeceği, Misakı Milli'ye konu olan kararlar arasındaydı.

Meclisini koruyamayan Saray, halkın olayı hafife alması için, bir beyanname yayınlayıp işgalin geçici olduğunu, İtilaf devletlerinin amacının saltanatın etkisini kırmak değil aksine güçlendirmek olduğunu duyurmuştu.

18 Mart günkü oturumda Meclisi Mebusan üyelerinden Dr. Rıza Nur ve arkadaşları bir önerge vermişler ve, "Parlamentonun güvenlik ve dokunulmazlığı geri gelinceye kadar Meclis toplantılarının tehir edilmesini" istemişlerdi. İki gün önce İstanbul'un işgal edilmesini ve Meclis'in basılarak bazı milletvekillerinin tutuklanmasını şiddetle protesto eden Dr. Rıza Nur, kürsüden şöyle bir konuşma yapmıştı:

"Efendiler, mühim bir tarihi anı yaşıyorum. Meclis tecavüze uğradı. Milletvekilleri işgal kuvvetleri tarafından tevkif edildi. Bilâ kayd-ü şart istiklâl-i vicdan ve efkâra malik olmayan bir Meclisi Mebusan'ın serbestçe ittihaz-ı karar eylemesi [karar alması] mümkün olmayacağından, milletvekillerinin masuniyetine [dokunulmazlığına] karşı ika edilen bu tecavüzü protesto ediyoruz. Bu protestomuzu bilhassa İngiltere, Fransa ve İtalya parlamentolarının duymasını isteriz. Bu sebeple bir teklifimiz var. Bunu bir vesika olarak tarihe tevdi ediyoruz. Her şeyden evvel hürriyet-i efkâra ve istiklâl-i vicdana vabeste ol bu vazife-i mukaddesenin emniyet ile ifasına imkân bahse bir hâl ve vaziyetin tahassulüne intizaren umumi inikatların tehirini teklif eyleriz." [Kutsal görevin güvenle yerine getirilmesine olanak vermeyecek durum açıklığa kavuşuncaya dek oturumlara ara verilmesini öneriyoruz.]

Dr. Rıza Nur'un bu teklifi oy birliğiyle kabul olunmuştu.

Bu son olaylar üzerine, Akaretler'deki evde uzun süre tartışan İbrahim Süreyya ile Yunus Nadi, "Bizi uyutmaya çalışıyorlar," kararına vardılar ve oturup bir görev bölüşümü yaptılar: Karadan kaçış yolunu İbrahim Süreyya, deniz yoluyla kaçış imkânlarını Yunus Nadi araştıracaktı.

Kaçış

Mustafa Kemal'in istanbul'daki mebuslara çağrısı, 19 Mart günü, Ankara'daki yeni Meclis'e gelmeleri yönündeydi. Bu çağrı üzerine, milli mücadeleye gönül vermiş milletvekilleri, Ankara yolunu tutmaya başladılar.

Yunus Nadi, köklü bir denizci aile olan Sadıkoğulları'nın yakını Osman Kaptan'ın *Yeni Dünya* adlı vapuruyla Karadeniz'e açılmaya karar vermişti, fakat ertesi gün, İbrahim Süreyya, Bahriye imamlarından İbrahim adındaki bir hocayı Yunus Nadi'ye yolladı ve kendisini ertesi gün Beykoz'da beklediğini bildirdi. İbrahim Süreyya, Anadolu'ya İpsiz Recep diye tanınan birinin komutası altındaki bir grubun yardımıyla geçilebileceğini, olmazsa Yetimoğulları çetesinden yardım istenebileceğini de biliyordu, ama İbrahim Süreyya'nın tavsiye ettiği yolu seçti ve Hoca İbrahim'i bekledi. Hoca randevu yerinde gözükmedi. Yunus Nadi, çeşitli iskelelerde vapurdan vapura aktarma yaparak Beykoz'a geldi. Gidip bir kahveye oturdu... Gelip geçenler arasında tanıdık bir yüz beklemekteydi. Bir ara İbrahim Süreyya'nın yeğeni Vahit'i, elinde bir paketle koştururken gördü ve hemen kalkıp Vahit'i yakaladı. Vahit Bey, dayısı İbrahim Süreyya'nın geceyi Üsküdar'da, ablasının evinde geçirdiğini, pijamasını bile almadan erkenden yola çıktığını, bu paketi, aralarında bağlantıyı sağlayan eczacı Ferit Bey'e getirmesini söylediğini anlattı. Az sonra Ferit Bey geldi ama İbrahim Süreyya hâlâ ortada yoktu. Ferit Bey, "Nerede İbrahim Süreyya?" diye soran Yunus Nadi'ye, "Bekleyemedi, yürüdü," dedi. Yunus Nadi buna pek şaşırmadı, İbrahim Süreyya'nın aceleciliğini öteden beri bilirdi... Onun Tepeviran köyüne varmış olacağını hesapladılar... Yunus Nadi he-

men yola çıksa bile, geceden önce o köye ulaşamazdı. Artık Yunus Nadi, ertesi sabah başka bir yoldan Anadolu'ya gitmek zorundaydı.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki eski silah arkadaşlarını ve tanıyıp güvendiği kişileri de derhal Anadolu'ya geçmeye çağırıyordu. Ankara'da bir meclis toplamaya başlayacağını bildiriyor, arkadaşlarından, aday olmalarını ve seçime katılmalarını istiyordu.

Çağrı yapılanların arasında Dr. Fikret de vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısını, Trablusgarp'ta beraber oldukları Dr. Refik de (Saydam) bir mektupla desteklemişti.

Dr. Fikret, Erzurum ve Sivas kongrelerinin eylemlerinden ve kararlarından haberdardı. Kongrelerde bulunanlardan birinin İbrahim Süreyya olduğunu da biliyordu. Meclisi Mebusan baskını sırasında onunla temas etmek istemişti; İbrahim Süreyya'nın Anadolu'ya gitmek üzere olduğunu öğrenince Akaretler'e uğradı. Cenaniyar Hanım'ın, oğlunun gene kaçıp gittiğini söylemesi üzerine, o da kendi bildiği yoldan Anadolu'ya geçmeye karar verdi.

Yunus Nadi, bir an önce yola çıkmakta ne kadar haklı olduğunu giderken anlamıştı. İngilizler, Rauf ve Kara Vasıf beylerden sonra, bu kez de, ellerindeki ikinci listede bulunanların peşine düşmüşlerdi ve bunlardan biri de Yunus Nadi'ydi. Yunus Nadi'nin çalıştığı Yeni Gün Matbaası'nı basmışlar, müdürü İbrahim Efendi'yi götürüp döverek, Yunus Nadi'nin nerede olduğunu öğrenmeye çalışmışlardı.

Yunus Nadi, İbrahim Süreyya'yı elbette bir yerde bulurum düşüncesiyle Çamlıca üzerinden Tepeviran'a ulaşmış, fakat o daha oraya varmadan İbrahim Süreyya hareket etmişti. Yunus Nadi ve arkadaşları, kâh at üzerinde kâh arabayla, çoğu zaman da yaya olarak ilerleyip, Akören, Kuşcalı, Budaklar köylerinde konaklayarak Geyve'ye vardılar. Burada, Kuvayı Milliye'nin Mahmut Bey adlı komutanı, İstanbul'dan gelen kafileleri Ankara'ya sevk ediyordu. Gelenler için Geyve bir merkez, Mahmut Bey de bir güvenceydi. Yunus Nadi Bey, Yusuf Kemal (Tengirşek), Rıza Nur ve Konyalı Hoca Vehbi ile buluştu. Geyve'ye geliş altı gün sürmüştü...

İbrahim Süreyya ise, Tepeören'de bir başka kafileye öncülük edeceği için Yunus Nadi'yi bekleyememişti. Onun kafilesinde Osmanlı

Meclisi Mebusanı'mn Başkanı Celaleddin Arif Bey ile Albay İsmet (İnönü) Bey vardı. Onları bekletmemek için, bekletirse başlarına bir felaket gelebileceği ihtimalini düşünen İbrahim Süreyya, en yakın arkadaşı Yunus Nadi'yi, daha yolun başında tek başına bırakmak zorunda kalmıştı.

En kısa yolun Geyve olduğunu bildikleri halde, İbrahim Süreyya, Geyve Boğazı'ndaki çetelerin ve Ermenilerin çatışmaya girmeleri ihtimali nedeniyle, güzergâhı Adapazarı, Hendek-Düzce ve Bolu Dağına çevirmişti. İbrahim Süreyya, meşakkati güvensizliğe tercih etmişti.

Bu arada Mahmut Bey, İbrahim Süreyya ve beraberindekileri aramışsa da, onlar Adapazarı'nı aştıkları için, takipten vazgeçmişti.

Bu arada Geyve'ye, Halide Edip Hanım, Dr. Ahmet Adnan (Adıvar), Hüseyin Avni, Zihni, Necati, Abdullah Azmi, Cami (Baykut), Ali Rıza ve Fuat beylerden oluşan büyücek bir kafile gelmişti. Yeni gelenler, Yusuf Kemal, Rıza Nur, Hoca Vehbi, Yunus Nadi ile birlikte, Mahmut Bey'in isteği ve Ali Fuat Paşa'nın yardımıyla sağlanan bir drezine binerek Eskişehir'e ve oradan da hemen hareketle Ankara'ya ulaşmışlardı.

Ankara, Keçiören yolunda bulunan Kalaba köyüne varmadan soldaki Ziraat Okulu artık milli mücadelenin karargâhı olmuştu. Milli mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gelen hemen herkes, tavaf edercesine bu Ziraat Okulu'na gelip yüz sürmekteydi.

Erzurum ve Sivas kongrelerine delege olarak gelmiş olanların dışında, ülkenin dört bir yanından Ankara'ya bir akın vardı. Hemen her saat, trenle, otomobille, kamyonla, yaylı arabayla ve hatta atla gelenler vardı. Bu akının nedeni ümitti, vatanın kurtuluşuna katkıda bulunma isteğiydi. Gelenlerin bir kısmı İstanbul Osmanlı Meclisi'nden kaçanlar, bir kısmı ise tamamen yeni simalardı.

Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın işgal güçleri tarafından basılması, Padişah'ın meclisi "geçici" olarak feshetmesi ve dört ay sonra yeni bir seçim yapılması yolundaki iradesi, Ankara'da Heyeti Temsiliye'yi de tetiklemiş ve yeni bir seçim yapılmasına karar verilmişti. Ankara'nın yaptırdığı seçimde her sancak bir seçim bölgesi olacak, her sancak yeni Meclis'e beş mebus gönderecekti. Seçim gizli oyla yapılacak, böylece demokratik bir yöntem uygulanacaktı. Sayım

yapılırken, sandıklar bir kurul önünde açılacak, çıkan oylar bir mazbataya bağlanacaktı. Sayımı yapacak olan kurula da, en yüksek yerel sivil yönetici başkanlık edecekti.

En önemli emir ise şuydu: Seçimler on beş gün içinde tamamlanacak, seçilenler derhal Ankara'ya bildirilecek ve kendileri de bir an önce Ankara'ya gönderilecekti.

Heyeti Temsiliye'nin bu bildirisi İstanbul'da duyulduğunda, ne hükümetin, ne Saray'ın, ne de işgalci ülkelerin, Ankara'da Mustafa Kemal'in yeni milli bir meclis toplamakta olduğuna dair hiçbir kuşkusu kalmamıştı artık. Bu hareketi durdurmak için kafalarında bin türlü melanet dolaşmaya başladı. Düşündükleri çarelerden biri, Padişah'ın aynı zamanda Halife oluşu nedeniyle, halkın dini inançlarını kullanmak ve milli mücadeleye karşı bu yoldan tepki yaratmaya çalışmaktı.

İstanbul, milli mücadelenin liderini ve ekibini gıyaben yargılayıp idama mahkûm edecek kadar alçalmıştı. Bu kararın vacip (din bakımından gerekli) olduğu konusunda da, Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah 10 Nisan 1920 günü fetvayı bastı. "Heyeti Temsiliye lideri Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bütün Kuvayı Milliyeciler haindir ve öldürülmeleri vaciptir," şeklindeki bu fetvayı binlerce nüsha olarak bastırıp Anadolu'ya yaymaya başladılar.

Ankara, Saray'ın bu oyununa gene din silahıyla cevap verdi. Ankara Müftüsü Rıfat Efendi 16 Nisan 1920 günü, Şeyhülislam'ın verdiği fetvanın geçerli olmadığını ilan etti; Rıfat (Börekçi) Hoca'nın bu kararının altına Anadolu'daki 152 müftü de imza koydu. Bu suretle Saray'ın dini çıkarlarına alet ederek Mustafa Kemal ile arkadaşlarını ortadan kaldırma girişimi suya düştü.

Saruhan Mebusu

Seçimlerini bitiren bölgeler, mebuslarını Ankara'ya göndermeye başlamıştı. Yunan işgali altındaki sancaklardan gelenler heyecanla karşılandı. Saruhan sancağından seçilenler arasında, İbrahim Süreyya, Mahmut Celal (Bayar) ve genç bir hukukçu olan Refik Şevket (İnce) vardı. Bursa'dan gelenlerden biri Muhittin Baha (Pars) Bey'di. Dr. Fikret de (Onuralp), Fevzi (Çakmak) Paşa ile birlikte Kozan mebusu seçilmişti.

Bir ihtilal meclisi olarak toplanacak Büyük Millet Meclisi'ne Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa Ankara mebusu olarak giriyorlardı.

Yeni mebuslar arasında Bolu'dan Dr. Fuat (Umay), Burdur'dan Şair Mehmet Âkif (Ersoy), Dersim'den sarığı ve cüppesiyle gelen Diyab Ağa, Diyarbakır'dan Feyzi (Pirinççioğlu), Edirne'den Kâzım Karabekir Paşa ile İsmet (İnönü) Bey, Eskişehir'den Emin (Sazak), Gaziantep'ten Kılıç Ali, Gelibolu'dan Celal Nuri (İleri), Hakkâri'den Mazhar Müfit (Kansu), İstanbul'dan Ali Fethi (Okyar), Dr. Ahmet Adnan (Adıvar), İzmir'den Yunus Nadi, Refet Paşa, Karahisar-ı Sahip'ten (Afyonkarahisar) Ali (Çetinkaya), Karesi'den (Balıkesir) Kâzım (Özalp) Paşa, Konya'dan Refik (Koraltan), Menteşe'den (Aydın) Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Mersin'den Fahrettin (Altay), Saruhan'dan Reşit (Çerkez Ethem'in ağabeyi), Sinop'tan Dr. Rıza Nur, Sivas'tan Rauf (Orbay), Rasim (Başara) ve Ziyaeddin (Başara), Trabzon'dan Hasan (Saka), Hüsrev (Gerede), Van'dan Hakkı (Ungan), Yozgat'tan İsmail Fazıl Paşa önde gelen isimlerdi.

Bu arada Yunus Nadi, Anadolu'nun sesini duyurmak için, Halide Edip Hanım ile birlikte bir ajans kurma fikrini ortaya atmış, bunu

kabul ettirmiş ve Mustafa Kemal, ajansın adını Anadolu Ajansı olarak belirlemişti. Bu ajansla, bütün dünyaya bu katılımları duyurma fırsatı ellerine geçiyordu artık.

Yeni Meclis'in üyelerinin Ankara'ya gelmesi, ciddi sorunları da beraberinde getiriyordu. Bu zevat nerede kalacaktı? Henüz hiçbiri ailesini getirmemişti, fakat gelenlerin her biri, aileleriyle yerleşebilecekleri birer ev, hatta kulübe arıyordu. En revaçta olanlar, bağ evleriydi.

Ankara'nın merkezinde bulunan Taşhan'daki odalar yatakhaneye dönüşmüştü. Bakkalların ve pazarcıların önünde her gün mebus kuyrukları görmek alışılmış bir manzara haline gelmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelen önemli kişileri bizzat gara kadar gidip karşılıyor, bu karşılamalarda Yunus Nadi'yi de yanma alıyordu. Paşa'nın asıl dört gözle beklediği kişi İsmet Bey'di. Onun ne kadar çalışkan biri, ne kadar değerli bir asker olduğunu biliyor ve muhakeme gücünü çok iyi tanıyordu.

Paşa, İstanbul Meclisi Mebusanı'nın Başkanı Celalettin Arif Bey'i, İbrahim Süreyya'nın getirdiğini biliyordu. Düşman kuvvetlerinin dağıttığı, bazı üyelerini Malta'ya sürgüne gönderdiği İstanbul Meclisi'nin Başkanı Ankara'ya geliyordu, bundan siyasal olarak yararlanılması gerekecekti... Celalettin Arif Bey'in Ankara'ya vardığı gün, Ankara halkı, paşanın tren istasyonuna gidişinden önemli bir şeyin cereyan etmekte olduğunu sezinlemiş ve sokaklara dökülmüştü... İstasyon ana baba günüydü... Mustafa Kemal Paşa, trenden inen Celalettin Arif Bey'i karşıladı, fakat gözleri İsmet Bey'i arıyordu... İbrahim Süreyya o günlerde, her zaman giydiği fesi çıkarmış, beyaz bir kalpak giymeye başlamıştı. Mustafa Kemal, İbrahim Süreyya'yı o kalabalıkta beyaz kalpağından tanıdı ve yanına çağırıp, "İsmet Bey nerede?" diye sordu. İbrahim Süreyya gri asker elbisesiyle arkadan tek başına gelmekte olan İsmet Bey'i işaret etti. Paşa ona doğru yürüyüp, "Hoş geldin İsmet," derken, Yunus Nadi de İbrahim Süreyya'yı görmüştü... İki eski arkadaş birbirlerine doğru koşar adım yürüyüp kucaklaştılar...

Gelişmeler umut vericiydi... Ankara'da yeni bir meclis kurulmuştu... Kurulan meclisin adı vardı: Büyük Millet Meclisi... Mec-

lis'in mebusları vardı... Toplanacağı şehir belliydi... Ama Meclis'in bir binası yoktu... En uygun bina arandı... Şehrin merkezinde bulunan tek müsait yapı, İttihat ve Terakki Kulübü olarak yapılmakta olan bina idi, bu da henüz tamamlanmış değildi. Binayı bir an önce kullanılabilir duruma getirilmek için kollar sıvandı... İlk yapılacak iş, damının örtülmesiydi. Binanın kiremitleri bile eksikti. Ankaralılar, evlerinin damları için yedekledikleri kiremitleri getirdiler; okullardaki talebe sıraları, milletvekilleri oturabilsin diye binaya taşındı; hali vakti yerinde olanların evlerindeki veya iş yerlerindeki lüks lambaları buraya taşınmış ve marangozlar geceleri bile çalışarak kürsüyü yapmışlardı.

Şimdi sıra, Meclis'in hangi gün açılacağının tespit edilmesine gelmişti. Arkasından gelen sorun ise, kimin başkan seçileceği ve icra kuvvetinin nasıl temsil edileceğiydi.

Heyeti Temsiliye, İstanbul'daki hükümeti tanımıyordu. Hele bu hükümetin başı Damat Ferit Paşa ise...

Bu Meclis bir de hükümet yaratmak zorundaydı...

Meclis'in Açılışı

Meclis'in açılma tarihi olarak 22 Nisan Perşembe düşünülüyordu ama bu tarihe haklı olarak itiraz edenler de vardı: 23 Nisan cumaya geliyordu; cuma günü de İslami esaslara göre tatil ve mübarek gündü; dolayısıyla 23 Nisan, halkın katılımının daha fazla olacağı bir gündü. Bunlar düşünüldüğünde BMM'nin açılış günü 23 Nisan 1920, saat 14. 00'e alındı.

Cuma günü Ankara'nın üstünde pırıl pırıl güneşli bir hava vardı.

Milli Meclis'in açılmasını bekleyen Ankaralılardan başka, civar köyler ve kasabalardan da gelenler şehri doldurmuştu. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bütün milletvekilleri, Hacı Bayram Camii'nde cuma namazı kılmaya gelmişler, halk caminin içini de, mermer avlusunu da tıklım tıklım doldurmuştu. Saflar her gelen yeni kafileyle biraz daha sıklaşıyordu. Minarenin şerefesinden okunan ezanla kılınan namazın ardından, bu inançlı adamlar, bir başka tapınağa, siyasi tapınağı açmaya doğru hareket ettiler. Mustafa Kemal Paşa önde ve kalabalığın ortasındaydı. Çevresindeki arkadaşları arasında Yunus Nadi, İbrahim Süreyya, Dr. Fikret, Dr. Adnan ve Celal (Bayar) Bey de vardı...

İstanbul'daki Damat Ferit Hükümeti de Saray da, Ankara'da açılan bu Meclis'i, bir dinsizler güruhu olarak kamuoyuna duyurup dinsel inançları istismar etmeye çalışmayı bir çıkar yol olarak görmekteydi. Meclis'in açılacağı gün olarak cuma gününün seçilmesi, bütün yurda Heyeti Temsiliye kararı olarak ilan edilirken, yeni Meclis'in üyelerinden bazı istekler de geliyordu: Camilerde cuma namazı kılınmadan önce hatim indirilmesi ve hatimin son kısmının namazdan önce tamamlanması bu isteklerin başında geliyor-

du. Ayrıca Mevlidi Şerif okunacaktı. Gerçekleştirilecek bu dini törene, sadece sivil halk değil, en ufak birliğine kadar ordu mensupları da davet ediliyor, böylece, din istismarına kalkan Saray ve hükümet gene yaya bırakılıyordu.

Ankara halkı o gün en temiz bayramlık kıyafetlerini giymişti. Çocukların tırnakları kesilmiş, saçları taranmış, birer çiçeğe dönüştürülmüşlerdi anneleri tarafından.

Hacı Bayram Camii'nden yeni Meclis binasına kadar uzanan yol boyunca, üzerinde Kuran'dan ayetler bulunan bayraklar açılmış, ayyıldızlı bayraklar resmi bina gönderlerine çekilmişti.

Meclis binasının kapısında kurbanlar kesiliyor, üzerinden atlayıp giren genç mebusların alınlarına birer damla kan sürülüyordu. Çevredeki camilerden birinden gelen bir hocanın, gür sesiyle okuduğu ilahi her yerde yankılanıyordu. Heybetli kalabalık, Hacı Bayram Camii'nden yeni Meclis'e doğru dalga dalga akıyordu.

Meclis'e Mustafa Kemal Paşa'nın hemen ardından giren mebuslardan biri İbrahim Süreyya, biri de Yunus Nadi'ydi. Kürsüye, en yaşlı milletvekili olarak, Sinop mebusu Şerif Bey çıkmıştı. Şerif Bey, kısa bir nutukla Meclis'i açtı.

BMM'ye 451 mebus seçilmişti, ancak bunların 14'ü iki yerden birden seçildiği için, 33 kişi Meclis'e gelmeden istifa etmiş, birkaçı devamsızlıktan müstafi (istifa etmiş) sayılmış, 4 mebus gelirken düşmanlar ve çeteler tarafından şehit edilmiş ve bir kişinin de mazbatası kabul edilmediğinden milletvekilliği düşmüştü. Son rakam 399'du.

Meclis Başkanlığı için Osmanlı Meclis Mebusanı'ndan gelenlerin bazıları Celalettin Arif Bey'i istiyordu. Celalettin Arif Bey eski meclisin başkanı olduğu için bu meclisin de başkanı olmalıydı. Buna karşı çıkanlar, bu meclisin eski meclisle hiçbir ilişkisi olmadığını, bunun bir ihtilal meclisi olduğunu, kendi ihtilal liderini kendisinin seçeceğini ve bunun da Mustafa Kemal'den başkası olamayacağını belirtiyorlardı. Bu fikri savunanlar arasında İbrahim Süreyya, Yunus Nadi, Refik Şevket ve Mahmut Celal beyler de vardı.

25 Nisan 1920 Pazar günü Meclis, kendi başkanını seçti; Başkan Mustafa Kemal Paşa olacaktı. Başkan vekilliklerinden birine Celalettin Arif Bey getirildi; öteki vekil de Konya mebusu Abdülhalim Çelebi'ydi.

Mustafa Kemal Paşa Başkan seçildikten sonra kürsüye çıkarak yaptığı teşekkür konuşmasında, ülkenin izlemesi gereken milli politikanın ana hatlarını da çizdi: "Milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak vatanın mutluluğuna ve yararına çalışmak, gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak, uygar dünyanın uygarca, insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemek..."

BMM, kendi divanını seçtikten sonra gizli bir toplantı düzenledi ve memleketin içinde bulunduğu durum ele alındı. Asker milletvekilleri, cephelerden ve isyan bölgelerinden gelen mebuslar, bildiklerini genel kurula açıkça anlatıp bilgi verdiler.

Ülkenin batısı Yunan ordularının istilası altındaydı. Padişah kışkırtması Anzavur adlı bir çete reisi, paşa rütbesi verilerek, heybesine İngiliz altınları ve Dürrizâde adlı Şeyhülislam'ın fetvaları doldurulup, İzmit üzerinden Anadolu'ya, nifak sokup isyanlar çıkartmak üzere salınmıştı. Anzavur, eline geçirdiği Kuvayı Milliye mensubu kim varsa asıyordu.

Mustafa Kemal, Meclis Başkanı olarak, icra erkinin Heyeti Temsiliye'deki beş kişinin omzundan alınıp bütün Meclis'çe yüklenilmesini ve bunu yürütecek bir heyetin seçilmesini teklif etti ve bir hükümet kurmanın zaruri olduğunu belirtti. Padişah vekili diye birini ortaya çıkartmanın doğru olmayacağını söyledikten sonra, Meclis Başkanı'nın başkanlığında bir heyetin, yürütme görevlerini üstlenmesini istedi.

Mayıs 1920'nin üçüncü günü, yürütme erkini kullanacak heyete tek tek seçim yapıldı. Şer'iyye (Din İşleri) vekilliğine Mustafa Fehmi Efendi, Dışişleri'ne Bekir Sami, Maliye'ye Hakkı Behiç, Bayındırlığa Fevzi (Çakmak) Paşa, Genelkurmay Başkanlığına İsmet (İnönü), Ekonomi'ye Yusuf Kemal, İçişlerine Cami Bey, Milli Eğitim'e Dr. Rıza Nur, Sağlığa da Dr. Adnan (Adıvar) seçildiler. Heyetin Başkanı yine Mustafa Kemal Paşa'ydı.

Yeni Meclis kurulmuştu. Başkanı da belliydi. Fakat bu Meclis'in içinde siyasi fırkalar (partiler) yoktu. Siyasi partiler, siyasi cereyanlar olarak mevcuttu. BMM'ye, 40 kadar eski İttihat ve Terakki yanlısı da mebus olarak girmiş bulunuyordu. Bunların çoğu, yeni kurulmakta olan devleti ele geçirmek için gizli çalışmalar içindeydi; aralarından

bazıları, eski defterleri kapatıp Mustafa Kemalci olurken, bir kısmı da Kurtuluş Savaşının sonunu beklemeyi yeğleyecekti...

O günlerde Yunan ordularının ilerleyerek Eskişehir'e girmesi üzerine, aşırı derecede üzüntü ve endişeye kapılan bazı milletvekilleri, kötü gidişe son verme gibi bir fikre saplanmışlar, güya kendi aralarında çare ve çözüm üretme toplantıları yapmaktaydılar. Bu toplantılar, Ankara'nın içinde veya çevresindeki bazı yerleşim merkezlerinde tertipleniyordu. Bunlardan biri Etlik semtinde yapılmış ve toplantıya, İbrahim Süreyya, Yunus Nadi, Eyüp Sabri, Ardahan mebusu Hilmi Bey ve Malik Bey de katılmışlardı. Bazı kişiler, örneğin Ardahan milletvekili Çopur Hilmi, mücadeleyi yapacak yeni bir lidere ihtiyaç olduğunu ileri sürmekteydi. Burada amaç, Mustafa Kemal Paşa'nın başarılı olamayacağı öne sürülerek, Enver Paşa'nın Rusya'dan getirilmesi ve başa geçirilmesiydi. Bu toplantıda İbrahim Süreyya ile Yunus Nadi, Enver Paşa'nın liderliğini kesinlikle kabul etmeyeceklerini, memleketi ancak Mustafa Kemal'in kurtarabileceğini savundular.

İbrahim Süreyya, Etlik toplantısından sonra, bu fikir ayrılığını Mustafa Kemal Paşa'ya anlatıp anlatmamak konusunda bir vicdan muhasebesi geçirdi. Anlatmayı bir nevi jurnalcilik gibi görüyordu. Abdülhamit idaresine karşı hareket eden ve bundan dolayı mahkûm olan, bileklerinde pranga taşıyan, Sinop Kalesi'nde hapis yatan biri, jurnalcilerin, ispiyoncuların belasına uğramış bir insan olarak, bunu yapamayacağını düşünüyor, böyle bir haberi vermekle, o zamanlar dürüst, sözüne sadık ve Kuvayı Milliyeci ahlakına sadık zannettiği bu şahıslara fenalık etmiş olacağına inanıyordu. Mustafa Kemal'in, böyle bir haber aldığında, toplantıda bulunanları –kendisinden ziyade memlekete zarar verirler düşüncesiyle– en şedid (şiddetli) şekilde cezalandıracağından kuşkusu olmadığı için, olayı anlatmaktan vazgeçti. Aynı şekilde Yunus Nadi de, paşaya, Etlik toplantısında konuşulanlardan hiç söz etmedi.

Oysa, Etlik toplantısında liderliğe Mustafa Kemal'in yerine Enver Paşa'yı getirme fikri peşinde koşanlar, kafalarında bir suikast planı geliştirmişler ve tek çareyi Mustafa Kemal'i öldürmekte görmüşlerdi. Yunus Nadi'nin başkumandanlık mevkiine Mustafa Kemal Paşa'nın getirilmesi yönündeki teklifi Meclis'te kabul görünce, Enver Paşa ce-

reyanının bertaraf edildiğine inanan İbrahim Süreyya, İzmir suikast girişimi olayını duyduğunda beyninden vurulmuşa döndü... Hele Ardahan Mebusu Hilmi Bey'in suikast olayında suçlu bulunup da, idamı infaz edilirken, "Bizi Mustafa Kemal'e İbrahim Süreyya ihbar etti," dediğini Malik Bey'den duyunca, ikinci bir şok yaşadı ve derhal, Etlik toplantısında hazır bulunan ve sağ kalanlardan Eyüp Sabri Bey'e gitti ve duyduğu sözleri aktarıp, doğru olup olmadığını sordu. Eyüp Sabri Bey böyle bir şeyi hiç kimseden işitmediğini söyledi ve suikast girişiminde bulunanları tel'in etti (lanetledi). Ardından şunları söyledi: "Ardahan mebusları şarka giderken bazı yerlerde Enver Paşa'dan ve onun memlekete gelmesinin lüzumundan bahsederek propaganda yapmakta olduklarına dair bir haber almıştı Mustafa Kemal Paşa. Hatta bana bunları anlatırken ben de, 'Paşam emir veriniz (Enver Paşa) derhal gelsin ve bir daha da başka bir yere yollamayınız,' dedim."

Eyüp Sabri Bey'in dürüst ve temiz bir insan olduğunu, eski bir İttihatçı fakat milli mücadelenin sevilen bir şahsiyeti olduğunu bilen İbrahim Süreyya, onun rahatlatıcı sözlerine rağmen, kendisine yapılan bu iftirayı yıllarca yüreğinde taşıyacaktı...

Mustafa Kemal karşıtlarının niyetleri, savaşı kazandıktan sonra, Rusya'da beklemekte olan Enver Paşa'yı çağırıp Mustafa Kemal Paşa'nın yerine, yeni devletin başına oturtmaktı. Bunlar, Enver Paşa ile ilişkilerini -gizli de olsa- sürdürüyorlardı. Enver Paşa'nın Rusya'da kurmuş olduğu "Halk Şûralar Partisi"nin sol bir parti oluşu, Enverciliği içlerinde saklayanları, sonradan solcu yapıya dönüştürecekti.

Rusya'da Bolşeviklerin Çarlığı yıkıp komünist bir devlet kurmakta başarılı oluşu, Türkiye'de de sol siyasi örgüt ve partilerin birden çoğalmasına neden olmuş, Komünist Partisi, Halk Zümresi, Halk İştirakiyyun Partisi gibi kuruluşlar ortaya çıkmıştı.

İşte o günlerde, Meclis'in içinde bulunan sol düşünceli bazı kişiler fikirlerini Anadolu'da yayma gayretine giriştiler...

Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler Birliği Türkiye'ye dostluk göstermekte ve silah yardımı yapmaktaydı. Sovyetler ile yakın ilişki-

leri yürütmek için Moskova'ya gönderilecek elçi seçiminde, Mustafa Kemal'in adaylarından biri İbrahim Süreyya'ydı. Ancak İbrahim Süreyya, paşa ile konuşmasında, Rusya'ya asker kökenli birini göndermesinin daha uygun olacağını ileri sürdü ve kendisinin yanlış seçim olacağını belirtti. İbrahim Süreyya'nın bu sözlerini mantıklı bulan Mustafa Kemal Paşa, Moskova'ya Ali Fuat Paşa'yı gönderdi.

Sovyet Rusya'nın komünist düzenini Türkiye'de uygulamak için esen siyasi rüzgârın yarattığı gizli bir Türkiye Komünist Partisi oluşmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, komünizmin ülkeye hâkim olmasını önlemek için, karakterlerini bildiği yakın arkadaşlarına resmi bir "Türkiye Komünist Partisi" kurdurdu.

Bu partiyi Mustafa Kemal'in emriyle İbrahim Süreyya, Yunus Nadi, Celal (Bayar), Kılıç Ali, Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Hakkı Behiç, Refik (Koraltan), Topçu İhsan (Eryavuz) ve Eyüp Sabri 18 Ekim 1920'de yasal olarak kurdular. Kendilerinin Komünist Partili olduklarını belli etmek için de, başlarındaki kalpaklara kırmızı birer kurdele diktiler.

O günlerde Türkiye'deki gizli komünistleri destekleyen Sovyet Rusya'ya bir mesajdı bu partinin kuruluşu: "Elinizi içimize gizlice sokmaktan vazgeçiniz," anlamına geliyordu. Eğer Rusya Türkiye'ye bir şeyler vermek istiyorsa, bunu yasal Türkiye Komünist Partisi yoluyla yapmalıydı; istenen buydu.

Türkiye'de kurulan Komünist Partisi'nin tüzüğü, Rusların komünizm anlayışından farklıydı. Kanlı ihtilale yol açmayacak bir solculuk isteniyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle kurulmuş olan Türkiye Komünist Partisi, birkaç ay siyasi eylemlere girişmeden varlığını sürdürdü, sonra sessizliğe gömülüp gitti.

Gizli Komünist Partisi ise Türkiye Halk İştirakiyyun Partisi'nin yasal olarak kurulmasıyla onun bünyesinde yer aldı. Türkiye Halk İştirakiyyun Partisi Çerkez Ethem'i destekliyordu; Ethem'in kuvvetleri dağıtılıp kendisi de Yunanlılara iltica edince, parti gücünü yitirmeye başladı, Rauf Bey Hükümeti zamanında da kapatıldı; kapatılmanın ardından örgütte bulunanların lider takımı yeniden yeraltına geçip fikirlerini başka yollardan yaymaya çalıştılar...

Sevr

Birinci Dünya Savaşı daha devam ederken 16 Mayıs 1916 tarihinde İtilaf devletleri, zafer kazandıklarında toprakları nasıl paylaşacakları konusunda aralarında bir anlaşma da imza etmişlerdi. Bu anlaşma, "Sykes-Picot" diye bilinir. Mondros Mütarekesi'nden sonra bu anlaşmayı uygulamaya başladılar, ancak İtalyanları aradan çıkartarak, önemli Batı Anadolu topraklarını Yunanlılar'a verme girişimi, aralarındaki uyumu bozmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu'na istediklerini bir an önce dikte etmek için Paris Konferansı'na çağrılan Damat Ferit Paşa, Fransız Başbakanı Clemenceau'nun ağır hakaretlerine boyun eğerek geri dönmüş, galip ülkeler de San Remo'da toplanıp Sevr Anlaşmasının metnini hazırlamışlardı. Osmanlıları daha fazla baskı altına almak için Doğu Trakya'yı Yunanlılara işgal ettirmişler, Ege'deki Yunan ordularına da Bursa ve Orta Anadolu'ya doğru ilerlemelerini emretmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda galip devletlere karşı direnen tek güç Mustafa Kemal'di, onu da küçümsüyorlardı. İngilizlerin ünlü *The Times* gazetesi bu küçümsemeyi şöyle dile getiriyordu: *"Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da bir milli hareket vücuda getirmeye çalışıyor. Bu ne çocukça bir hülyadır. Bütün dünyanın kuvvetine karşı Mustafa Kemal'in savaştan ezilmiş olan zavallı Anadolu'nun kuvvetiyle dünyaya karşı kafa tutmasının ne hükmü olabilir? Anadolu'da ne kalmıştır, ne var ki karşı koyabilsin?"*

Ajanslardan gelen bu haber Ankara'da ilk önce milli mücadele basınının lideri Yunus Nadi'nin eline geçti: Yunus Nadi oturup bir yazı döşendi ve İngilizlere, "*Evladı maneviniz Yunanlılara pek güven-*

meyin, çünkü gün gelecek, Yunanistan yıkılacaktır," diye yazdı. Daha sonraki aylar ve günlerde Yunus Nadi bu başlığı çok kullanacaktı: "Yunanistan Yıkılacaktır!"

Anadolu mücadeleye hazırlanırken, 10 Ağustos 1920 günü Damat Ferit'in Eğitim Bakanı olan Hadi Paşa Sevr'e gidip Türk tarihinin kara belgesini imza etti. Buna göre, Boğazlar'ın yönetimi galip devletlerin eline geçiyordu. Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni, güneyinde Kürt devleti kurulacaktı. İzmir dahil Ege yöresi Yunanistan'ın toprağı oluyordu. Türk ordusunun gücü 50 bin jandarma ile sınırlandırılacaktı. İstanbul Türklerde kalacak, fakat bu anlaşmaya uyulmazsa İstanbul da işgal edilip Türklerin elinden alınacaktı.

Tam 433 maddeden oluşan, bir kitap kalınlığındaki bu anlaşmayı imza edenler 19 Ağustos 1920 sabahı toplanan BMM'nce hain ilan edildiler ve Meclis, anlaşmayı tanımadığını bütün dünyaya duyurdu. Bu kararların hepsinde, İbrahim Süreyya'nın da Refik Şevket'in de, Muhittin Baha'nın da, Yunus Nadi'nin de inançlı oyları vardı.

Ankara'da Milli Meclis kurulmuş, bakanlardan oluşan bir icra heyeti de seçilmişti. Meclis'in içinde bakanlık yapabilecek en az üç alternatifli kadrolar vardı. Sıra, hedeflerin saptanmasına gelmişti. Memleketin kalkınması için bir yerden başlanılması lazımdı. Meclis, ehemi mühime tercih etmek(*) zorundaydı. Ülke, iç ve dış düşmanlardan arındırılmadıkça hiçbir sonuç elde edilemeyeceği kesindi...

İç düşmanlar uç bölgelerdeki isyanlardı: Ayaklanmalardan ilki Biga, Balıkesir ve Bursa yöresinde patlak verdi. İkincisi Hendek, Düzce ve Bolu taraflarında, üçüncüsü de Yozgat'ta...

Batı illerindeki isyanı çıkartan Anzavur'un karşısında, Osmanlı ordusunun, terhis edilip silahları alınmış ordusundan geri kalan bir avuç asker, ne kadar yetenekli komutanlar emrinde olursa olsun büyük bir varlık gösteremiyordu. Kuvve-i inzibatiye görevi, çetelere kalmış durumdaydı. Bu çetelerin en büyüğü ve en yararlısı, o günlerde Çerkez Ethem çetesiydi.

Bursalı bir ailenin üçüncü ve en küçük oğlu olan Ethem, ağabeylerinin subay olmasına rağmen babası askerlik mesleğine girmesine izin vermediği için kaçıp İstanbul'a gelmiş, asker olmak istemiş ve

(*) Daha önemli olanı, önemli olana tercih etmek.

başçavuşluğa kadar yükselmişti. Hiçbir gerçek askeri eğitim almamasına rağmen kurduğu çeteyi başarıdan başarıya taşıdı. Yunan askerinin İzmir'e çıkmasına karşı Anadolu'nun isyan edişine ilk katılanlardan biri oldu, fakat kurduğu örgütü hiçbir zaman dürüstlük esasına dayandıramadı. İzmir Valisinin oğlunu kaçırıp fidye olarak aldığı parayla çetesinin ihtiyaçlarını karşılamaya başladı ve bu yöntemi hep uyguladı. Çerkez Ethem'in çetesini ilk günlerde Sapanca bölgesinde yerleşmiş olan Çerkez ailelerine mensup gençler oluşturmuşlar, başarılar geldikçe diğer çetelerden katılmalar olmuş ve çete gittikçe büyümüştü. Ethem Bey, silah ve cephane gereksinimini Osmanlı ordusunun debboylarından sağlamış, işgal kuvvetlerine teslim edilmeden buraları basıp içini boşaltmıştı.

Başlangıçta Yunan ordusunun ileri karakollarını vurup onların ileri hareketini durdurmasıyla ün yapmaya başlayan Çerkez Ethem çetesi, daha sonra bir komutanlık gibi kararlar vermeye başladı.

Anzavur'un paşa rütbesi verilerek İngiliz altınlarına gark edilmesi Ethem'i hırslandırdı ve kendi yandaşlarından bazılarını Anzavur'un ipe çekmesi üzerine, ona karşı âdeta harp ilan etti. Kendisini "Anzavur'un Azraili" olarak takdim eden Ethem'in başarısında en büyük rolü, mobil oluşu oynamaktaydı. Her bastığı veya kurtardığı yerden ganimet olarak ilk önce atları alan Ethem, bütün birliklerini süvari yaptı. Kendisi de askerlik yaptığında zaten süvari başçavuşuydu. Bu çeteye mensup birimlerin hızla hareket edebilmeleri, onlara başarıyı getirdi.

İsyan mıntıkalarına her ne kadar Çerkez Ethem çetesi koşmuşsa da, düzenli ordu birlikleri Ali Fuat Paşa, Kâzım (Özalp), Ali (Çetinkaya), Refet (Bele), Fahrettin (Altay) gibi komutanların emrinde savaştılar.

Anzavur, ilk isyanında Çerkez Ethem'e yenilip İstanbul'a kaçmasına rağmen akıllanmadı ve topladığı yobaz, ipten kazıktan kurtulmuşlardan oluşan bir grupla tekrar Adapazarı üzerine geldi; fakat gene karşısında Çerkezleri buldu; ikinci kez yenilip perişan olan Anzavur, canını zor kurtardı. Çerkez Ethem birlikleri Ali Fuat Paşa'nın birlikleriyle birleştikten sonra Geyve Boğazı'nı kolayca geçip iki koldan Adapazarı ve Sapanca üzerine yürüdüler, sayıca üstün ve toplarla donatılmış âsi birliklerini sarıp yendiler. Âsilerden

alınan mühimmat Çerkez Ethem birliklerini zenginleştirdi. Kuvayı Milliye'nin bu hareketiyle sıra Düzce ve Hendek'te bulunan âsilere gelmişti. 600 süvariyle taarruz eden Ethem Bey, âsileri bir anda kıskıvrak yakaladı, hemen kurulan bir mahkeme sonunda 20 âsiyi yol boyundaki ağaçlara astı. Anzavur'a hizmet eden Ermeni komitacılarının reisi Şirinyan da idam edilenlerden biri oldu.

Refet Bey emrindeki birlikler de Bolu'ya yürüyünce, bir yandan Çerkez Ethem ve Ali Fuat Paşa'nın sıkıştırmasıyla buradaki âsileri de tepelemek pek zor olmamıştı. Ethem Bey'in çetesinin adı artık Kuvayı Seyyare'ydi, kendisi Kuvayı Seyyare Komutanı olarak anılmaktaydı ve vekili de ağabeyi Tevfik'ti.

Bu isyan biterken, bu kez de, Yozgat'ta Çapanoğulları'ndan Halit ve Celal beylerle, o yörenin bazı yobaz kafalıları vilayet konağını basıp kendi akıllarınca bir hükümet kurma isyanına giriştiler. Ankara'daki yeni Meclis'i de onun icra kurulunu da tanımıyorlardı. Padişah ve İstanbul Hükümetini geri getirmek amacıyla şimdilik kendilerinin iş başında olduğunu yaymaya başlamışlardı. Bu grubun asker ve vergi toplama girişimleri Ankara'yı harekete geçirdi. Çapanoğulları'nın amacı Kayseri'yi ve Çorum'u ele geçirmekti. Ankara, Gaziantep'ten başarıyla dönmüş olan Kılıç Ali Bey'i âsilerin üzerine sevk etti.

Çapanoğlu çetesi Kayseri'yi yağmaladıktan sonra Konya'daki isyana ulaşmak ve onlarla birleşip Ankara'yı çevirmek niyetindeydi. Vatanperver Kayserili işadamları üç tabur kurarak Kızılırmak üzerindeki köprüleri tuttular ve isyanın içerlere girip yayılmasını önlediler.

Ankara, Çerkez Ethem'in Kuvayı Seyyaresi de dahil olmak üzere emrindeki kuvvetleri Yozgat'a sevk edince oradaki başıbozuklar yenilgiye uğratıldılar. Ele geçen malzeme, Çapanoğulları'nın düzenli bir ordu kurmaya yeltendiklerini ortaya çıkardı. Onlara bunca silah, makineli tüfek, top ve cephaneyi kim sağlamıştı? Bu yardımı yabancı devletlerin yaptıkları kuşkusu uyanmıştı.

Yozgat'taki başarı Çerkez Ethem için sonun başlangıcı oldu. Ethem Bey, kazanılan her başarıyı kendisine ait olduğu zehabına kapılıp resmi birlikleri küçümsemeye başlamış, Osmanlı ordusunda başarılar gösterip rütbe alarak albaylığa, paşalığa yükselmiş olan ko-

mutanlara hakaret edecek kadar küstahlaşmıştı artık. Onun bu söz dinlemez halinden Genelkurmay şikâyetçi olmaya başlamıştı. İsmet Bey, Çerkez Ethem'in yola getirilmesini istiyordu.

"Artık zaman değişti, resmi orduların yerini Kuvayı Seyyareler alıyor," diyecek kadar ileri giden kardeşi Reşit Bey'e şakacı gözüyle bakıp olayı hafife alanların sayısı günbegün azalmakta, iş ciddiye binmekteydi. O güne kadar yaptığı hizmet ve gösterdiği yararlılıklardan ötürü Çerkez Ethem birliklerine resmi askeri kuruluş içinde jandarma görevi verilmesi önerildi. Bu konuda Ethem ve ağabeylerinin ikna edilmesi için aracılar konulmasını düşünenler de vardı ve bu göreve en münasip kişiler olarak Rauf Bey ile İbrahim Süreyya görülüyordu. Rauf Bey ile İbrahim Süreyya, İstanbul'dan kaçıp Amasya'ya giderken Ege bölgesinde Çerkez Ethem ile karşılaşıp konuşmuşlardı. Rauf Bey Çerkez asıllıydı, İbrahim Süreyya'nın da annesi Çerkez'di. İbrahim Süreyya da, Çerkez Reşit Bey de Saruhan'dan seçilmiş mebuslardı. Ancak, bu yakıştırmalarla yapılan yaklaşımları İbrahim Süreyya benimsemiyor, yakınlarına, bunun askeri bir sorun olduğunu ve ancak askeri makamlarca çözülebileceğini söylüyordu; dolayısıyla bu görüşme gerçekleşmedi.

Anzavur'dan sonra Yozgat isyanından da sonuç alamayan işgal kuvvetleri komutanları, Yunan ordularını harekete geçirdiler. Yunanlılar Bursa'yı işgal ettiler, ardından da Uşak ve Eskişehir'e girdiler.

Bursa gibi bir kentin, Osmanlıların eski başkentinin düşman eline geçmesi Meclis'te büyük infialle karşılandı ve Bursa'nın mutlaka kurtarılması istendi.

Hem Bursa'nın hem de Meclis'in en genç mebusu Muhittin Baha (Pars) kürsüye çıkıp ateşli bir konuşma yaptıktan sonra Namık Kemal'in ünlü beyitini okudu:

"Düşman dayamış milletin bağrına hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini"

Mustafa Kemal Paşa derhal kürsüye çıkıp cevap verdi:

"Dayasın düşman milletin bağrına hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini"

Bursa'nın kurtarılması için ısrar eden milletvekillerine Mustafa Kemal Paşa, "Bursa değil vatan lâzım bize," deyip Bursa düşmandan alınsa bile elde tutulamayacağını, varolan askeri birliklerin oraya tahsisinin vatanın diğer bölgelerini boş bırakmak anlamına geleceğini anlatarak heyecanı yatıştırdı.

Batı Cephesinden tatsız haberler gelirken Doğu Cephesi yüzleri güldürüyordu: Ermeniler Oltu ve Tuzluca'yı, Gürcüler de Artvin'i işgal etmişlerdi ama, Karabekir Paşa'nın komutasındaki 15. Kolordu, Eylül 1920'de taarruza geçip düşmanı yenmişti. Karabekir Paşa'nın ordusu Gümrü önlerine geldiğinde barış anlaşması imzalanınca, Artvin, Posof, Şavşat, Ardahan, Çıldır, Kars, Iğdır, Tuzluca, Sarıkamış ve Oltu yeniden anavatana katıldı. O güne kadar hep Türklerin kayıplarını içeren anlaşmalar dizisi, Gümrü Anlaşmasıyla ile son buldu ve ilk kez, vermek yerine almak söz konusu oldu.

Doğu Cephesi güvence altına alındıktan sonra, bütün gayret ve dikkatler Batı Cephesine yöneldi.

Çerkez Ethem'in emir-kumanda dinlemez tutumu üzerine düzenli ordu, İsmet Bey'in emriyle çetenin üzerine saldırıya geçti. Sıkışan Ethem'in çetecileri dağılmaya başladılar ve Ethem ile ağabeyleri Yunan birliklerine sığındılar. O güne kadar kahraman gibi görülen bu insanların Yunan'a iltica edişi, bir anda onları gözden düşürdü ve böylece, düzenli ordunun önündeki bir büyük engel ortadan kalktı. Bu engel yok oldu ama 1921 yılı Ocak ayının ilk haftası dolar dolmaz, Yunan birlikleri üç koldan ilerleyerek İnönü'de konuşlandırılmış Türk birliklerinin önüne geldi. 10 Ocak günü Yunan ordusu taarruza geçti. Türk askerinin kahramanca vuruşmasıyla Yunan ordusu ciddi kayıplara uğradı ve saldırıya devam edemeyerek geri çekildi. Geri çekilen düşmanı kovalayan Türk askeri, Yunanlıların bıraktıkları büyük çapta silah ve cephaneye de sahip oldu.

Bu muharebenin ardından kazanılan zafer, tarihe "İnönü Zaferi" diye geçen bu çarpışma, BMM'yi sevince boğdu. Zaferi kazanan komutan Albay İsmet Bey, paşalığa terfi ettirildi. Yararlık gösteren diğer subay ve erata da terfiler ve taltifnâmeler verildi.

İnönü Zaferi İtilaf devletlerini harekete geçirdi; Sevr Anlaşması hükümlerini değiştireceklerini açıklayıp Londra Konferansı'nı toplamaya karar verdiler ve bu konferansa İstanbul'daki Osmanlı Hü-

kümetiyle birlikte Ankara'daki BMM icra kurulunu da davet ettiler. Fakat Ankara kendilerine resmi bir çağrı gelmediği için bu tekli-

fi reddetti. Konferansın sadece Osmanlı Hükümetiyle yapılmasının bir sonuç vermeyeceğini anlayan İngilizler, araya İtalyanları soktular ve daveti resmiyete döktüler. Bunun üzerine Ankara Londra'ya temsilci yolladı; fakat orada karşılarına çıkarılan yeni anlaşma metni, eski Sevr'in hükümlerinin hemen hemen aynısıydı. Doğal sonuç, konferansın sonuçsuz kalması oldu.

İstediğini elde edemeyen İngilizler bu kez bir defa daha Yunan ordularını harekete geçirdi. Yunan ordusu, dayak yediği İnönü muharebesinin intikamını gene aynı yerde almak üzere daha üstün bir güçle saldırdı. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, askerlerini geri adım atmamak üzere âdeta siperlerine çaktı. Dalga dalga gelen Yunan birlikleri, Türklerin inatçı direnişi karşısında perişan olmaya başladı. 40 bin tüfek, 3700'den fazla ağır makineli tüfek, 114 top ve 1200 kişilik süvari birliğiyle saldıran Yunan ordusunu, 24 bin tüfek, 214 ağır ve hafif makineli tüfek, 107 top ve 5 bine yakın süvarisiyle, Türk ordusu ikinci kez İnönü'de yenmeyi başardı.

Nisan ayının ilk günü, İsmet Paşa'nın, BMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği, "Bozüyük yanıyor. Karşılama ve çatışma yok. Düşman, binlerce ölüyle doldurduğu savaş alanını silahlarımıza bırakmıştır," telgrafı, Mustafa Kemal Paşa'yı mutlu ettiği kadar, TBMM'yi de çılgına çevirdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafa cevabı şöyleydi:

"Bütün tarih-i âlemde, sizin İnönü meydan muharebelerinde deruhde ettiğiniz kadar ağır bir vazife deruhde etmiş kumandanlar enderdir (...) Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz."

Yunanlara büyük umut bağlamış olan İtilaf devletlerinin İnönü'de ikinci kez yenilmeleri üzerine, İtalyanlar kendiliklerinden Anadolu'yu terk edip gittiler. Fransızların da umudu ve hevesi kırılmıştı. Ankara'ya siyasal görüşmelerde bulunmak üzere bir heyet yolladılar. Sovyetler Birliği'yle başlamış olan siyasi ve askeri müzakereler olumlu sonuçlara gidiyordu. Ankara'daki BMM Hükümeti ve izlediği askeri-siyasi politika, dünyanın hemen bütün platformlarında kendine bir yer buluyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmış büyük devletlerin indinde beceriksiz ve korkak duruma düşen Yunan Kralı ile ordusu son bir gayretle var gücünü toplayıp Ankara üzerine yürümeye karar vermişti; çünkü Avrupa'dan modern silahlar getirtilmişti.

Yunanistan'dan takviye birlikleri sağlanarak, saflar sıklaştırılıp birlik sayıları artırılmıştı: Hedef Ankara'ydı.

İki defa İnönü'de yenilmesine rağmen güçlendirilmiş bir Yunan ordusu ile karşı karşıya bulunmak BMM'de endişelere neden olmaktaydı. Asker sayısı da, silah çeşit ve miktarı da kısıtlıydı. Yunan ordusunun bir ani saldırıyla Ankara'ya girebileceği kuşkusu, kötümserlerin kafalarını meşgul ediyordu. Ankara'nın boşaltılması ve merkezin Kayseri'ye taşınması konuşuluyordu. Bu konu TBMM'ye gelince, o güne kadar sesiz, sakin oturan Diyab Ağa, sarığı ve cübbesiyle yerinden kalkıp söz aldı: "Biz burada dövüşmeye geldik. Kaçacak idiysek niye geldik ki?" dedi ve yerine döndü. Bu sözler Meclis'i ateşlemeye yetmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya, emirlerine kanun değeri veren bir Başkomutanlık yetkisinin, üç ay süreyle verilmesi istendi. İki gün süren müzakerelerden sonra, Türk Silahlı Kuvvetleri Mustafa Kemal Paşa'nın askeri dehasına emanet edildi. Önlerinde yeni bir savaş vardı: Sakarya Muharebesi.

Sakarya Muharebesi ve Gazi

Asker sayısı ve silah donanımı iki misline yükseltilmiş Yunan ordusu 10 Temmuz günü saldırıya geçti. Mustafa Kemal Paşa, boş yere kan dökmemek için, Türk ordularını Sakarya'nın doğusuna çekti. Yunan ordularının Başkomutanlığını Kral Konstantin üzerine almış ve Kütahya'ya kadar gelmişti. Yunan saldırısı 100 kilometrelik bir cephe yaratmış ve Ankara'ya 50 kilometre kalana kadar yaklaşmıştı. Başkomutan Mustafa Kemal, askeri planını açıkladı: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz."

Bu emrin inanca dönüştüğü Sakarya Savaşı 22 gün 22 gece sürdü ve Yunanlıların direnci kırıldı. Bunun üzerine Türk ordusu taarruza kalktı ve üç gün Yunanlıları kovaladıktan sonra Eskişehir önlerine kadar geldi.

Sıkıntılı günler ve uykusuz geceler geçirmiş olan BMM, bu zaferden sonra rahat bir nefes aldı. Artık önleri açılmaya başlamıştı.

15 Eylül 1921 günkü gizli oturumda Mustafa Kemal Paşa'ya Müşirlik rütbesinin verilmesine dair teklif reddedildi. Bu olaya Mustafa Kemal'in gönlü kırıktı. Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal Paşa'yı görenler onun dargın ve üzgün olduğunu fark ettiler. Bu arada bir başka söylenti, Ankara üzerinde fırtına koparmaktaydı: Fevzi ve İsmet paşalar da Başkomutana Müşirlik rütbesinin çok görülmesinden üzüntü içindeydiler ve bu kararı protesto için görevlerinden istifaya niyetlidirler. Bunu Meclis'e kafa tutma olarak yorumlayan muhalif çevreyle, Mustafa Kemal yanlıları neredeyse birbirine girmek üzereydi. Milli Savunma Bakanlığı'nda bir hükümet toplantısı yapıldı. Adalet Bakanı olan Refik Şevket (İnce) uyuşmazlığı gi-

dermek için saatlerce dil döktü. Meclis ile paşalar arasında ihtilaf olduğu söylentileri dalga dalga yayılıyordu. Durumu "bir bardak suda fırtına yaratmak" diye niteleyen Adalet Bakanı Refik Şevket, hükümete bir teklifte bulundu. Ertesi sabah Meclis bir gizli toplantı daha yapmalı, Başkomutan ve Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya hem Müşirlik rütbesi hem de Gazilik unvanı verilmelidir. Refik Şevket, bir önceki oturuma başkanlık eden Dr. Adnan'ın (Adıvar) durumu idare edemeyişine kızmıştı ve yeni oturumda Dr. Adnan'ın başkanlığını istemiyordu.

Ancak teklif kabul edilmedi. Meclis'in aynı konuyu yeniden müzakere edip oylamayacağını yakın arkadaşı Refik Şevket'ten öğrenen İbrahim Süreyya, derhal harekete geçti ve şu teklifi kaleme aldı:

> *"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesi'ne,*
>
> *Mücadele-i Hüdapesendanesiyle vatanın halâskârı ve zafer-i ahirin âmili olan Reis-i muhteremimiz Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine milletin alamet-i şükranı olmak üzere müstahak oldukları Gazilik unvanının ita ve rütbe-i muasırı tevcihini ve işbu teklifimizin bugünkü ruznameye ithâl edilerek zirdeki madde-i kanuniyenin kabulünü arz ve teklif ederiz."* [Allah'ın beğeneceği şekilde mücadele ederek vatanın kurtarıcısı ve zaferin yaratıcısı olan değerli Başkanımız, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine milletin şükranlarının ifadesi olarak, hak ettikleri Gazi'lik unvanının ve o düzeyin rütbesinin verilmesini içeren önerimizin bugünkü gündeme alınarak, ilgili yasa maddesinin kabulünü arz ve teklif ederiz.]

Teklifini, Saruhan mebusu olarak kendisi imza ettikten sonra, başladı arkadaşlarını bir bir dolaşmaya. Aralarında Yunus Nadi, Mazhar Müfit, Muhittin Baha, Dr. Fikret, Refik Şevket de olmak üzere 62 kişinin imzasını topladı.

Meclis açıldığında kürsüye Mustafa Kemal Paşa geldi ve savaşın gidişi hakkında uzunca bir bilgi verdi. Meclis salonu hıncahınç doluydu. Dinleyicilere ayrılan bölüm bile tıklım tıklımdı. Dinleyicilerin arasında Rus Büyükelçisi ve Müsteşarı dahi vardı. Başkomutan, "Ruslarla dostuz ve daima dost kalacağız, çünkü onlar ilk defa olarak bizim hukuk-u milliyemizi tanımışlardır. Biz cenk değil, sulh is-

tiyoruz," dediğinde büyük alkış aldı. Paşanın uzun konuşmasından sonra gündemdeki iki kanun teklifine geçildi. Bunların ilki Kozan Mebusu Fevzi (Çakmak) Paşa ile Edirne Mebusu İsmet (İnönü) Paşa tarafından verilmişti. Bu teklifte şöyle deniliyordu:

> *"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine* [Yüce Başkanlığına], *Garp Cephesi 1-15 Eylül*
>
> *Bizzat muharebe meydanındaki tedbir ile* [önlemlerle] *muzaffariyetin* [başarının] *âmil ve müessiri* [başlıca sağlayıcısı] *olmuş olan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Müşirlik* [Mareşallik] *rütbesi ve Gazilik unvanı tevcihini teklif ve istirham ederiz. Büyük Millet Meclisi'nin bu tevcihinin, milletimiz tarafından doğrudan doğruya bütün orduya müteveccih* [yönelik] *bir eser-i takdir ve taltıf* [değerlendirme ve onurlandırma eseri] *olacağı kanaatinde bulunduğumuzu arz eyleriz."*

Saruhan mebusu İbrahim Süreyya ve 62 arkadaşının imzalayıp verdikleri önceki teklifin altında bir de kanun maddesi taslağı bulunuyordu. İbrahim Süreyya, bu taslağın oylanıp kanun olarak Meclis'ten geçmesini istiyordu. Bu madde şöyleydi:

> *"Madde-i Kanuniye:*
>
> *Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik unvanı ita ile rütbe-i Müşiri tevcih edilmiştir.*
>
> *Saruhan Mebusu*
> *İbrahim Süreyya ve 62 arkadaşı*
> *19 Eylül* [1921]"

Meclis Başkanı bu önerinin öncelikli olarak gündeme alınmasını oyladı, sonra da öneriyi kabul oyları alkışlar arasında verildi. Meclis binasından çıkarken Mustafa Kemal Paşa'ya, "Gazi! Gazi!" diye büyük tezahürat yapıldı. Halk çok kısa bir süre içinde diline yeni ismi yerleştirdi: Artık herkes Mustafa Kemal Paşa'ya "Gazi" demekteydi.

Söz Kesme

BMM üyeleri, Ankara'da bir yıldan fazla süredir tek başlarına sıkıntılı günler geçirdikten sonra, ailelerini getirtmek için harekete geçmişler, bu arada da, ailelerini yerleştirebilecek evler kiralamış ya da inşa ettirmişlerdi.

İbrahim Süreyya ile Dr. Fikret, Dikmen taraflarında iki bağ evini peylemişlerdi. Yunus Nadi de Çankaya taraflarında bir evcik bulabilmişti.

Mustafa Kemal Paşa da annesi Zübeyde Hanım ile kız kardeşini ve eniştesini Ankara'ya getirtme arzusundaydı ve yaverleri Cevat Abbas'la Salih'e (Bozok) bu işle ilgilenme emrini vermişti.

Gerek İbrahim Süreyya ve Dr. Fikret, gerekse Yunus Nadi, ailelerine mektup yazarak hazır olmalarını bildirdiler. Onlardan, Anadolu yakasına geçip kendilerine bildirilecek saatte yaylı arabalara binmelerini istemekteydiler.

Yunus Nadi Bey'in refikası Nazime Hanım dört çocuğu ile hazırlığını yaparken, İbrahim Süreyya'nın annesi Cenaniyar Hanım, kızı Mihrünnisa'yı hazırlıyordu. Dr. Fikret, karısı Celile Hanım ile annesi Mevhibe Hanım ve kız kardeşi Mediha'nın birlikte gelmelerini istemişti. Onlar da aynı kafileyle gideceklerdi.

İstanbul'daki Ankara Meclisi'ne bağlı gizli teşkilat mensupları, Harbiye, Akaretler ve Sultanahmet'teki evlere giderek, ertesi sabah Bostancı taraflarında olmalarını bildirdiler. Bu haber üzerine her üç evde de heyecan doruğa çıktı.

Aileleri götürecek arabalar günler öncesinden seçilmiş, güvenilir arabacılar tutulmuştu. Gün ve saat geldiğinde her üç evin hanımları, beraberlerinde götürecekleri ağırlıkları bir kez daha gözden geçirdi.

Kendilerine tembih edildiği üzere, her biri ayrı ayrı saatlerde, ayrı iskelelerden vapurlarla veya kayıklarla Üsküdar yakasına geçtiler, orada kendilerini bekleyen at arabalarıyla gene ayrı yollardan Bostancı kıyılarına vardılar. Onlar gezmeye çıkmış gibi dolaşırlarken, eşyaları gizli eller tarafından, binecekleri yaylılara yüklenmişti. Her şey planlandığı gibi gidiyordu.

Kafileyi götürecek ve onlara rehberlik edecek sivil giyimli bir subay, yardımcılarına, hanımları arabalara bindirmelerini işaret etti. Etrafa hiçbir şey belli edilmiyor, her şey göz kaş işaretiyle yürütülüyordu.

Orta sıralardaki arabalardan birine Kozan Mebusu Dr. Fikret'in annesi Mevhibe Hanım, gelini Celile Hanım ve kızı Mediha bindiler. Onun arkasındaki arabada Millet Meclisi'nde İzmir'i temsil eden Yunus Nadi Bey'in eşi Nazime Hanım, oğulları Nadir ve Doğan, kızları Leyla ve Nilüfer vardı. Bir arkadaki yaylıda da Saruhan mebusu İbrahim Süreyya Bey'in annesi Cenaniyar Hanım ile kız kardeşi Mihrünnisa Hanım vardı.

Arabalar, bir tek "deh" sesi ile yürümeye başladı. Mihrünnisa Hanım annesine döndü, "Artık Ankara, İstanbul'dan daha yakın," dedi... Gerçekten de öyleydi, yolculuk günlerce sürecek olsa bile...

İzleyecekleri yol İzmit üzerinden Bozüyük ve Bilecik'ti. Mebuslar, ailelerini karşılamak üzere Bilecik'e gelecekler, onlarla orada buluşup, hep birlikte Ankara'ya trenle gideceklerdi.

Mola verildiği zamanlarda arabadan inerek uyuşan ayaklarını açmaya çalışan hanımefendiler, bu molalarda birbirlerini tanımak fırsatını da buluyorlardı.

Uzun boyu ve müheykel (heykel gibi) duruşuyla dikkat çeken Cenaniyar Hanım ilk önce önündeki arabadan inen Nazime Hanım'a yaklaştı ve, "Siz, Yunus Nadi Bey'in refikasısınız, değil mi?" diye sordu ve ekledi: "Kocanız benim oğlum sayılır. Onu çok severim, İbrahim'imden asla ayırmam." Nazime Hanım'a gelini gibi şefkatle bakıyordu. O sırada Nazime Hanım'ın küçük oğlu Doğan annesine yaklaştı ve Cenaniyar Hanım'ın kim olduğunu sordu. Nazime Hanım, "Babanızın annesi kadar sevdiği bir hanımefendi, babanızın arkadaşının annesi, bir nine," diye cevap verdi. O andan sonra Doğan, Cenaniyar Hanım'a "Haminne" demeye başladı; ona

karşı bir yakınlık hissetmişti. Haşarı bir yapıda olan bu küçük çocuk zaman zaman sıkılıp arabadan atlıyor ve arabanın yanında koşuyordu. Bir defasında düştü, dizi kanamaya başladı. Annesinin kızacağından korktuğu için Haminne'nin arabasına bindi. Sessizce ağlıyor, parmağıyla kanayan dizini gösteriyordu. Cenaniyar Hanım hemen ecza kutusunu açtı, içinden tentürdiyot şişesini çıkarıp Doğan'ın kanayan dizine sürdü; yakacağını bildiği için bir yandan da yaranın üzerine üflüyordu. Az zamanda kan durdu, Doğan gene arabadan atlayıp koşmaya başladı.

Bir başka dinlenme ve atları sulama molası sırasında, Cenaniyar Hanım, Mevhibe Hanım'a gelini Celile Hanım'ın yardım edişini gıptayla izledi. Celile Hanım'ın Müşir Deli Fuat Paşa'nın kızı olduğunu öğrenmişti.

Cenaniyar Hanım'ın öğrendikleri bundan ibaret değildi. Celile Hanım'ın gelin geldiği ailenin soylu ve köklü bir aile olduğunu da öğrenmişti. Kayınvalidesi Mevhibe Hanım Kayseri Muhafızı Şerif Paşa'nın kızıydı.

Uzun boylu, kültürlü, genç bir hanım olan Celile Hanım, kayınvalidesine karşı hürmetkârdı. Cenaniyar Hanım içinden, iyi yetişmiş bir gelinin kendisine de nasip olmasını diledi. O sırada gözü Mevhibe Hanım'ın kızı Mediha'ya takıldı. Arabayı sessiz sedasız derleyip toplayan Mediha'ydı. Yeşil gözlü, sarışın ve balık etinde bir kızdı. Cenaniyar Hanım, Mediha'ya alıcı gözle bakarken kızı Mihrünnisa ile göz göze geldi. Aynı şeyi düşündüklerini anlamışlardı. Mediha, İbrahim Süreyya'ya münasip bir eş olur mu? sorusu Cenaniyar Hanım'ın kafasında dolaşmaya başlamıştı.

Mediha, Gedikpaşa'daki İngiliz High School'da okumuştu, İngilizce biliyordu. Babası, Belgrad Kalesi Dizdarının oğlu Miralay Tahir Bey'di ve Yemen'de şehit düşmüştü. Sultanahmet'teki konakta oturuyorlardı ve oldukça varlıklıydılar. Ağabeyi, aynen İbrahim Süreyya gibi bir vatanperverdi. Cenaniyar Hanım'ın deyişiyle koklanmamış bir çiçekti Mediha. Niçin olmasın?

Cenaniyar Hanım, gün geçtikçe kafasını iyice kurcalayan bu konuyu, Bozüyük'e yaklaşırlarken bir mola esnasında Mevhibe Hanım'a açmak istedi:

"Hanımefendi, siz benim oğlum İbrahim'i tanıyorsunuz, ben de

sizin oğlunuz Dr. Fikret Bey'i tanımıştım ama biz birbirimizi gıyaben bilmekteyiz. Gelininiz ve kızınızla seyahat ediyorsunuz. Ben de kızımla gidiyorum Ankara'ya. Size yaklaşmamın nedeni hayırlı bir iş içindir. Olur ya da olmaz bilemem ama ben, kızınızın çok iyi yetişmiş olduğunu gördüm. Acaba diyorum, oğlum kızınıza talip olsa, münasip görür müydünüz?"

Mevhibe Hanım, Cenaniyar Hanım ile tanışmaktan memnun olmuştu ama birden karşılaştığı bu soru üzerine şaşkına döndü:

"Vallahi ne diyeyim bilemiyorum. Allah yazdı ise olur. Beklemeyi tercih ederim. Bilecik'e az kaldı, oraya ağabeyi Fikret gelecek. Kızım babasız büyüdü, ağabeyi ona babalık etmiştir. Onun fikrini almadan ben kesin bir şey diyemem. Sonra İbrahim Süreyya Bey sizin gibi mi düşünecek?" dedi.

Cenaniyar Hanım, "Ben de beklemeyi ve oğlumla konuşmayı isterim. İkimiz de oğullarımızla konuşalım, münasip ve kısmet ise, bu işi resmiyete dökelim," dedikten sonra arabasına döndü.

Mihrünnisa Hanım annesinin gülerek dönüşünden bir şeyler sezinlemişti. "Olacak mı dersin anne?" diye sordu.

Cenaniyar Hanım ihtiyatı elden bırakmadan, "Mevhibe Hanım meseleye müspet bakıyor. Oğlu Doktor Fikret'e danışmadan karar veremeyeceğini söyledi ve oğlunuz da sizin gibi düşünecek mi diye sordu. Bizim deliye, Bilecik'te bunu kabul ettirebilecek miyiz bakalım?" dedi ve anne-kız kahkahayı bastılar.

Mebus aileleri kafilesi, yaylı araba konvoyu halinde Bilecik'e girdi. Onlara karşılamaya gelenlerin oluşturduğu kalabalık da eklenince, ortalık ana-baba gününe dönmüştü; herkes birilerini arıyor, kalabalık yüzünden, yakınlarını bulmakta güçlük çekiyordu.

Mebuslardan bir grup belli bir köşede durmakta ve önlerinden geçen arabaların içinde kimler olduğuna bakmaktaydı.

İbrahim Süreyya, Yunus Nadi ve Dr. Fikret bir aradaydılar. Ailelerinin birlikte geleceklerini bildiklerinden, yan yana duruyorlardı. Öndeki arabada annesini gören Dr. Fikret hemen koştu ve arkadaşlarına da peşinden gelen arabaları işaret etti. Onlar arabalara yönelirken Yunus Nadi Bey'in çocukları arabadan atlayıp babalarına sarıldı. İbrahim Süreyya da koşup annesini kucakladı.

O geceyi Bilecik'te geçirecekler, ertesi gün akşamüzeri gelecek trenle Ankara'ya doğru yola çıkacaklardı. Mebus beyler, aileleri için Bilecik'teki yüksek yolun yanında bir düzlükte bulunan bostanda sofraları hazırlatmışlardı.

Yemeğe gitmeden önce Cenaniyar Hanım oğlu İbrahim'i, "Gel biraz konuşalım," diye kenara çekti ve başladı konuşmaya:

"Bak oğlum, sen artık mevki sahibi bir adam oldun. Oradan oraya, bir maceradan diğerine atılmana gerek yok. Artık durulup oturman lazım. Bunun için de bir aile kurman gerekir. Evlenmelisin. Yolda gelirken Yunus Nadi Bey'in hanımını, yavrularını gördüm, iftihar ettim. Ben de oğlumdan torun sahibi olup onları sevmek isterim. Yaşın 40'ı buldu. Fazla geç kalmamalısın. Sana layık bir kız bulmayı hep düşündüm, tanıdığım ailelerin kızlarını gözledim, hiçbirini sana yakıştıramadım, taa ki bu yolculuğa çıkana kadar. Şimdi söyleyeceklerime dikkat et. Senin Trablusgarp'tan arkadaşın, Kozan mebusu Doktor Fikret'in kardeşi var. İyi bir ailenin kızı. Temiz ve güzel yüzlü, yeşil gözlü, sarışın. İyi tahsil görmüş. İngilizce biliyor. Çok terbiyeli ve hamarat. Yol boyunca ablanla onu iyice gözledik. Seni yarın bulunduğun çevrede utandırmayacak bir hanımın olmalı. Bu kızın seni hiç utandırmayacağına, hatta yücelteceğine inanıyorum..."

Annesi bu şekilde konuşurken İbrahim Süreyya'nın gözlerinin önüne, Trablusgarp'tan Doktor Fikret'in sağ olduğuna dair haberi getirdiğinde o küçük kızın kendisini yumruklayıp tekmeleyişi geldi ve bu tatlı hatıra tebessüm etmesine sebep oldu.

Annesi devam ediyordu:

"Ben doktorun annesiyle konuştum. Tabii senin kararın olmadan bizleri bağlayacak bir söz de vermedim. Kızın adı Mediha. Oğlum kızınıza talip olursa, verir misiniz? dedim sadece. Doktorun annesi Mevhibe Hanım, oğluyla konuşması gerektiğini söyledi, ki haklı... Sen de şimdi alıcı gözüyle bak bakalım bu kıza. Anlaşabilir misin? Bütün ömrünü onunla geçirmeye razı olabilir misin? Eğer kararın müspet olursa, ben gider Doktor Fikret'ten kız kardeşini resmen isterim."

İbrahim Süreyya, annesini dinledikten sonra "olur" anlamında başını salladı ve sonra bostanda hazırlanan sofraya doğru yürüdüler.

Sofrada özellikle İbrahim Süreyya ile Mediha Hanım'ı karşılıklı oturttu Cenaniyar Hanım. Bir yanına Doktor Fikret'i öteki yanına da Yunus Nadi Beyi almıştı. Mevhibe Hanım, Nazime Hanım, Mihrünnisa Hanım ve çocuklar masa etrafında yerlerine yerleştiler. Celile Hanım, kocası Fikret'in yanındaydı ve ona kavuşmanın mutluluğunu yaşıyordu.

Mediha Hanım ile İbrahim Süreyya, kısa cümlelerle de olsa, aralarında konuşuyorlardı. Ağabeyi Doktor Fikret de, Yunus Nadi Bey de, İbrahim Süreyya'ya saygılı bir tavır içindeydiler, o konuşurken susup dinliyorlardı. Mediha Hanım, bu ince, zarif adamın hâkim ve kararlı tavrından etkilenmişti.

Yemek bitip de aileler çekilince, Cenaniyar Hanım oğlunu tekrar yanına çağırdı ve fikrini sordu. Oğlunun düşünme süresi isteyeceğini sanıyordu. Oysa İbrahim Süreyya kararını vermişti; annesine Mediha'yı isteyebileceğini, verirlerse evleneceğini söyledi. Cenaniyar Hanım kulaklarına inanamıyordu. "Kararından dönmezsin değil mi?" diye teyit istedi. Oğlunun cevabı, "Ciddiyim," olunca, kızı Mihrünnisa'ya sarıldı ve, "Yarından tezi yok Doktor Fikret'ten kız kardeşini isteyeceğiz," diye müjdeyi verdi.

Cenaniyar Hanım sabahı dar etmişti. Kahvaltı saatinden sonra, Mevhibe Hanım'ı ziyaret etti. Ona, oğluyla konuştuğunu, kararının müspet olduğunu, kızı Mediha ile konuşmasını, onun yaklaşımı da olumlu ise Mediha'yı Doktor Fikret'ten resmen isteyeceğini söyledi.

Bu sefer Mevhibe Hanım'ı bir telaş aldı. Önce Mediha ile konuştu. Mediha, bu gidiş gelişler, masada oturuluş şekli yüzünden bazı şeylerin döndüğünü sezmişti. Annesinin açıkça konuşması üzerine, "Eğer siz ve ağabeyim münasip görmüşseniz ben itiraz etmem," diye kararını bildirdi.

Cenaniyar Hanım gibi Mevhibe Hanım da oğlunun ne deli fişek olduğunu pek iyi bilirdi. İhtilalci ruhuyla yoğrulmuş bir karaktere sahip oğlunun, karar verdikten sonra bundan asla dönmeyeceğinden şüphesi yoktu. Mevhibe Hanım oğlu Doktor Fikret'i çağırdı, alçak ve yumuşak bir sesle durumu anlattı:

"Mediha'ya talip var. Senin arkadaşın İbrahim Süreyya Bey'in annesi Cenaniyar Hanım, kız kardeşini oğluna istiyor. Senin kararın olmadan ne evet, ne de hayır diyemeyeceğimi söyledim. Gelip

senden Mediha'yı resmen isteyecekler. Eğer kararın menfi ise şimdi bana söyle, ben de Cenaniyar Hanım'a haber vereyim. İbrahim Süreyya Bey senin arkadaşın, bu iş olmayacak ise aranızın bozulmasını istemem," diyerek oğlunun fikrini sordu.

Doktor Fikret, İbrahim Süreyya'yı yıllardan beri tanıdığını, dürüst, vatanperver, kültürlü ve istikbali açık biri olduğunu vurguladıktan sonra, "Ama idaresi zor bir adamdır. Sinirli bir yapısı vardır. Eğer Mediha buna razıysa ve idare edebilecekse münasiptir," diye kararını açıkladı.

Böylece sıra geldi Mediha'yı resmen istemeye...

Yunus Nadi ve İbrahim Süreyya ile sohbet etmekte olan Doktor Fikret'in yanına gelen Cenaniyar Hanım, "Doktor Bey, size bir şeyler sormak, azıcık konuşmak isterim," diye onu onu bir kenara çekti ve, "Kız kardeşin Mediha'yı oğlum İbrahim'e istiyorum" dedi. Doktor Fikret zaten kararını vermişti, "Allah yazdıysa olsun," dedi.

Cenaniyar Hanım bir gelin sahibi olmanın gururuyla Mevhibe Hanım'ın yanma dönerken Doktor Fikret de arkadaşları arasındaki sandalyesine oturur.

Yunus Nadi merakla, "Annemin bir rahatsızlığı mı var doktor?" diye sordu.

Doktor Fikret, önemsiz bir şeymiş gibi, "Süreyya ile kardeşim Mediha'ya söz kestik," deyince Yunus Nadi yerinden fırlayıp İbrahim Süreyya'nın boynuna sarıldı. Sonra Doktor Fikret'e sarıldı ve ardından koşup Nazime Hanım'a haber verdi. Kafilenin erkekleri İbrahim Süreyya'yı tebrik ederlerken, hanımlar ve çocuklar da Mediha'nın etrafını sardılar.

İstanbul'dan bekâr yola çıkan Mediha, Bilecik'in bostanında sözlü bir hanım oluvermişti...

Cenaniyar Hanım, ele avuca sığmaz oğlunun başının bağlanmasına seviniyordu...

Mevhibe Hanım kızını iyi bir yere vermekten mutluydu...

Doktor Fikret, aile içine ne idüğü belirsiz birinin girmeyip bir ideal arkadaşıyla akraba olacağından dolayı hoşnuttu...

Yunus Nadi Bey ise, eşi Nazime Hanım artık yalnız kalmayacak ve yakın bir arkadaşı olacak diye memnundu...

Doktor Fikret, Mustafa Kemal Paşa'nın bu olayı duyunca nasıl

şaşıracağını ve hoşuna gideceğini düşünmekte ve, "Hep beraber açarız bir şişe paşa gıdası ve kutlarız," diye sabırsızlıkla o günü beklemekteydi.

Diğer yönlerden gelen aileler de Bilecik'te toplanınca, hep beraber Ankara'ya yollandılar.

Ankara'da Dikmen tarafında iki köy evi onları bekliyordu. Birine Doktor Fikret, Celile Hanım, Mevhibe Hanım ve gelin adayı Mediha yerleştiler; onların yakınındaki diğer evde ise Cenaniyar Hanım, kızı ve damat adayı İbrahim Süreyya kalıyordu.

İbrahim Süreyya ile Mediha, birbirlerini pek sık göremiyorlardı. Meclis'in toplantıları, vatanın ateşler içinde yanışı, Doktor Fikret ile İbrahim Süreyya'nın neredeyse 24 saatini alıyordu.

Türk ordusu, Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya muharebelerinden, İsmet ve Mustafa Kemal Paşa komutalarında zaferle çıkmıştı. Fakat Yunan orduları vatan topraklarından tümüyle sökülüp atılmadan esas zafer elde edilmiş sayılamazdı.

Gazi, ordunun takviyesinin, silah gücünün artırılmasının şart olduğunu bildiren bir emirname yayınladı, bunun üzerine askere alımlar başladı. Her aile yiyeceğinden giyeceğine kadar her şeyden tasarruf yaparak ordu donanımına katkıda bulunmaya çağrılıyordu. Millet yokluk içinde kıvranmasına rağmen, elinde avucunda ne varsa severek getirip ordusuna vermekteydi, yeter ki o düşman kovula...

Muharebelerde düşmanla boğuşulurken, içerde de huzursuzluk nedenleri bir hayliydi.

Rusya'da kendi kafasına göre bir siyasal örgüt ve devlet modeli tasarlamış olan Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı üstü örtülü biçimde tehdit de ediyor, yazdığı bir mektupta düşüncelerini açıkça dile getiriyordu:

"İtiraf etmemiz lazım gelir ki, hiçbir kanunî sebebi olmayarak memleket haricinde nefir (sürgün) şeklindeki arzunuza ilelebet (sonsuza kadar) tahammül bize hakikaten pek ağır ve sefilâne gelir. Mamafih vatan için şimdi buna da katlanıyoruz. Binaenaleyh hariçte kalmamızın, maksadı umumimiz olan başta Türkiye ol-

mak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslâm alemi için faydasız ve belki tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete geleceğiz... İşte o kadar..."

Enver Paşa meselesinin yanı sıra, Yunan ilerleyişinden korkan ya da önlem almak isteyenlerin Ankara'yı terk etmeleri de moral bozucu etki yapıyordu.

Hükümet, Ankara'ya alternatif merkez olarak Kayseri'yi seçmişti. İzlenen harp felsefesi de "sathı müdafaa" (tüm yurt düzeyinde savunma) esasına dayanıyordu. Bu kararı Meclis'te Fevzi Paşa (Çakmak) açıklamıştı. Kayseri'deki lise binasının Meclis binasına dönüştürülmesi için gerekli emirler verilmişti. Kayseri'ye pek çok mebus gitmiş, şehir içinde veya çevresindeki kimi evleri kiralamışlar, hatta bazıları satın bile almıştı. Bunlar, Ankara'da günün önde gelen konuşma konuları arasındaydı. Hemen her evde konuşulduğu gibi İbrahim Süreyya ve Dr. Fikret'in evinde de bu konu tartışılıyordu. İbrahim Süreyya, ne kendisinin, ne annesinin, ne de yakında evleneceği Mediha'nın Kayseri'ye gitmesini aklının köşesinden bile geçirmiyordu. Bir defasında, "Ankara'dan bizim dirimiz değil, ölümüz çıkar ancak," diyecek kadar ileri gitmişti.

Başkumandan Gazi, ordusunu hazırlıyordu. Düşmana ölümcül darbeyi indirmeye az kalmıştı. Yeni birlikler Orta Anadolu'da toplanmakta, hızla eğitimden geçirilmekte, yedek subay adayları görev alacakları birliklere atanmakta, eratı tanımaları istenmekte, cephane ve silah yığınakları oluşturulmaktaydı.

Dikmen sırtlarındaki bağ evlerinde ise evlilik hazırlıkları ilerliyordu. Henüz bir tarih saptanmamış olsa da, çeyizdi, düğündü gibi konularda, aile büyükleri Mevhibe Hanım ile Cenaniyar Hanım kolları sıvamışlardı. İbrahim Süreyya'nın arzusu, düğünün mutlu bir devrede olmasıydı. Bütün eski silah ve yeni siyaset arkadaşlarını düğününe davet etmek istiyordu.

Daha 1914'te ilan edilen seferberlikle bile vatan sathında genç-yaşlı demeden on binler silah altına çağrılmış ve milletin hemen her şeyi alınmıştı. Şimdi, büyük taarruzdan önce ise, vatandaşlar-

dan son bir şey daha isteniyordu. Her aile bir takım çamaşır, bir çift çorap ve bir çift çarık verecekti. Bu çağrıya köy haneleri severek katılıyor, bozguncular ise buna karşı çıkıyor, onların da karşısına İstiklal Mahkemeleri, sert kararlarla dikiliyordu. BMM üyeleri, kendilerini bu istekler dışında tutmak şöyle dursun, daha fazlasıyla katılıyor, hatta cephede birer nefer gibi dövüşmeye hazır olduklarını Meclis oturumlarında açıkça dile getiriyorlardı. Sonuna kadar dövüşmeye kararlı olanlardan biri de İbrahim Süreyya'ydı... Annesinin damatlık olarak hazırladığı çamaşırları bile alıp orduya götürmüştü.

Sakarya Savaşında ordunun elindeki cephane ve silah hemen hemen bitmiş gibiydi. Yeniden yapılanma zaman alıyordu. Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Kars kalesindeki ağır topları kağnılarla ülkenin batısına, haftalar süren kahredici zorluklarla taşıtmıştı.

İstanbul'daki askeri silah depolarından malzeme, cephane çalınıp bunlar Anadolu'ya getirtiliyordu. Bazı topların kamaları söküldüğü için, demiryolu atölyelerinde ustalar bu toplara kama yapmaya çalışıyorlar ve başarıyorlardı. Ancak imalat zaman alıyordu.

Bütün bu sorunların üstesinden gelinirken günler, haftalar ve aylar geçiyordu. 180 bin kişilik bir ordu yaratılmış, eğitilmiş, fakat takvimler de 1922 yılının Haziran ayını bulmuştu.

Başkomutan Gazi, o günlerde taarruz kararını vermiş, gün tespit etmemiş fakat planların hazır edilmesini istemişti.

İsmet Paşa, kurmaylarıyla bir plan hazırladı ve bunu Genelkurmay'a gönderdi. Fevzi Paşa ile Gazi Mustafa Kemal Paşa planı incelediler, ufak değişikliklere rağmen ana hatlarıyla onayladılar. Yunan orduları dolgun ve hantaldı. Ellerine geçirdikleri toprakları vermemek için iyice yerleşip mevzilere girmişler ve mevzilerini sağlamlaştırmışlardı. Türk ordusu ise mevcudu az olan çok sayıda tümene sahipti, dolayısıyla hareket yeteneği yüksekti; bunu bir süvari kolordusu kurmakla sağlamıştı.

1922'nin 6 Ağustosunda ordulara gizli emir ulaştı: Taarruza hazır olun!

Başkomutan, yanma Fevzi Paşa'yı da alarak Garp (Batı) Cephesi karargâhına gitti.

Orada yapılan toplantıda taarruzun günü belli oldu: 26 Ağustos

1922. Sabah saat 04. 30'da topçu bataryalarının topluca tanzim atışıyla Büyük Taarruz başlayacaktı.

Savaş planı, harbi bitirecek şekilde yapılmıştı. Sadece muharebeyi kazanmak değil, bozduktan sonra düşmanı sonuna kadar kovalayıp denize dökmekti hedef.

Belirlenen gün ve saatte, cehennemin kapıları açıldı. Türk topçusu düşmana ateş ve ölüm kusuyordu. Düşmanın topçusu susmuştu fakat bir yıldan beri derinlemesine sağlamlaştırdığı siperlerinden düşman piyadesini söküp çıkartmak kolay olmuyordu. "Allah! Allah!" sesleriyle süngü hücumuna kalkan Türk askeri düşman cephesini yardı ve iki gün sürecek kanlı boğuşma başladı.

Dumlupınar önünde düşmanın 5 tümenlik kuvveti kuşatıldı. Kaçış yolları Türk süvari tümenlerince kesilmişti. Yunan ordusu panik içindeydi. Başkomutanları Hacı Anesti İzmir'e çekilmelerini emretmiş, fakat komuta ondan alınarak ve General Trikopis'e verilmişti. Trikopis ise esirdi; ne Yunan karargâhının Trikopis'in esir alındığından haberi vardı, ne de Trikopis'in kendisinin başkomutan olduğundan...

30 Ağustos günü, zaferin kazanıldığı kesinleşti. Haber Ankara'ya ulaşınca İbrahim Süreyya'nın evinde bir telaş başladı. Bu zafer haberi, onların mutlu günlerinin yaklaştığının da işaretiydi...

Düğün

Eylül'ün ilk haftasının sonunda düğünü yapmayı kararlaştırdılar. Mediha'nın gelinliği İstanbul'dan getirtilmişti. İbrahim Süreyya'nın redingotu çoktan ütülenmiş ve hazırdı. Ankara'da düğünün yapılabileceği bir salon yoktu; hatta ahbap evlerinden hiçbiri davetlileri alacak büyüklükte değildi. Hal böyle olunca, bahçeye iki tane büyük çadırın kurulmasına karar verdiler.

Eski otağlara benzer iki çadır getirtildi ve bağın düzlük kısımlarına kuruldu. Önce biri harem, diğeri selamlık olarak düşünüldüyse de, sonra bundan vazgeçildi; çadırlardan biri ziyafet için, diğeri davetlilerin oturtulup ağırlanmasına ayrılacaktı. Çalgısız düğün olmayacağı için bir de saz takımı ayarlandı. Nikâh, 8 Eylül günü kıyılacak ve o günün akşamında da düğün olacaktı.

Belirlenen günde, Ankaralı imam Dikmen'deki eve geldi, nikâh eski usule göre kıyıldı ve düğün töreni beklenmeye başlandı.

Davetlilerin çoğu, İbrahim Süreyya ve Dr. Fikret'in silah arkadaşları, mebuslar ve ayrıca Ankara'da yeni edindikleri komşu ve ahbaplardı. Aralarında Yunus Nadi, Rauf Bey, Refik Şevket, Muhittin Baha, Celal (Bayar), Kılıç Ali, Cevat Abbas, Mazhar Müfit, Aka Gündüz'ün de bulunduğu, İbrahim Süreyya'nın yakın arkadaşları, Dikmen'deki otağı doldurmaya başladılar. Cephede bulunan komutanların aileleri de davetliydi. Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Kâzım (Özalp) Paşa, Karabekir Paşa gibi komutanlar, davetli oldukları halde gelemediklerinden, onların aileleri düğüne gelmişti.

Bir ara Zübeyde Hanımefendi'nin, Mustafa Kemal'i büyük bir aşkla seven, üvey kuzeni Fikriye ile birlikte gelmekte olduğu haberi duyulunca Cenaniyar Hanım yerinden fırlayıp, Akaretler'deki kom-

şusunu yol başında karşıladı. Zübeyde Hanım'a baş köşede bir koltuk hazırlanmıştı. Zübeyde Hanım Cenaniyar Hanım'ı tebrik etti, Cenaniyar Hanım da, "Darısı başınıza hanımefendi, bizi sevince gark ettiniz," dedi. Fikriye Hanım da, yaşıtı Mediha'yı düğün töreninde yalnız bırakmamıştı. Fikriye Hanım o günlerde çok hasta olmasına rağmen, kalkıp düğüne gelmişti. Elinden mendili hiç düşmüyor, kan tükürdüğü ve ince hastalığa tutulduğu söylentileri dolaşıyordu. Mediha da bir ara Fikriye'nin elindeki mendilde kırmızı lekeler gördüğünde şaşırmış fakat kendisine bir şey belli etmemişti. Nitekim çok kısa bir süre sonra Gazi, Fikriye'yi Münih'teki Sanatoryuma tedaviye gönderecekti.

Sofralar kurulmuş, şişeler, şerbetler açılmış, ikram başlamıştı. İçerde saz heyeti çalmakta, davetlileri eğlendirmekteydi. Saz heyetinde bir kanun vardı. Cenaniyar Hanım'ın gayet güzel kanun çaldığını pek kimse bilmezdi, ama kızı Mihrünnisa Hanım, Mediha'yı ve diğer hanımları kışkırttı, büyükhanımdan kanunla bir taksim yapmasını istediler. Cenaniyar Hanım, "Çalamam, yıllardır elime almadım," diye direndiyse de, sonra genç gelinini kıramadı, kanunu önüne çekti, parmaklarına mızrapları taktı ve bir lâhza durakladıktan sonra Saba makamından girdi. Cenaniyar Hanım'ın gözleri kapalıydı; kocası Dr. Servet Bey'e ilk kanun çalışının heyecanını yaşıyordu. Şimdi onun ölümünden sonra, ilk defa oğlunun düğününde kanun tellerine mızrap vuruyordu. Rast, Muhayyer, Nişabürek, Hicaz makamlarını dolaştıktan sonra, kocası merhum Dr. Servet Bey'in, "Bu şarkıyı nerede duyarsan veya ne zaman çalarsan beni hatırla," diye âdeta vasiyet ettiği, Şevki Bey'in ünlü şarkısını çalmaya başladı:

"Gönlümü duçar eden bu hâle hep
Kara gözlüm, kara bahtımdır sebep
Ettiğim ah-ü figane ruz-i ser
Kara gözlüm, kara bahtımdır sebep

İstemezdin ben perişan olduğum
Ateş-i aşkınla nalân olduğum
Yine çak-ü yine giryan olduğum
Kara gözlüm, kara bahtımdır sebep"

. . .

Cenaniyar Hanım, bu şarkının ikinci mısraındaki "kara gözlüm" kelimelerinden sonra Dr. Servet Bey'in "kara kaşlım" kelimelerini de eklediğini ve bu yüzden şarkının mezurunu tutturamadığını hatırlayınca, gözlerinden iki damla yaş süzüldü, ama bir an sonra derhal hislerine hâkim olarak acem kürdi saz semaisine başladı... Semainin oynak melodisi çadıra yayılırken, saz takımındaki diğer çalgılar da ona katıldı. Cenaniyar Hanım kanunu sahibine devrettikten sonra gelip yerine oturdu. Bu, onun son kanun çalışı olacaktı...

Düğünün ilerleyen saatlerinde bir atlı geldi, bu bir asker postasıydı. Rauf Bey'e verilmek üzere bir telgraf getirmişti. Birisi askeri çadıra getirip Rauf Bey'i işaret etti, asker gitti, Başvekil'e selam verip elindeki telgraf zarfını uzattı. Rauf Bey zarfı aldı, bir kenara çekildi ve açıp okudu. Sonra döndü, telgrafı Mazhar Müfit'e uzattı, o da alıp okudu. İbrahim Süreyya merak içinde onlara bakıyordu. Yunus Nadi hemen, "Mühim bir haber mi var Rauf Beyefendi?" diye sordu. Rauf Bey gelen haberi sevinçle açıkladı: Türk süvarileri İzmir'e girmek üzereydi...

Sessizlik içinde haberi bekleyen davetliler, bu müjde üzerine sevinçten çılgına dönmüştü. Dışarı fırlayan erkekler, bellerindeki tabancaları çekip ateşlemeye başladılar. Silah seslerini içerdeki saz ekibinin İzmir Marşı'nı çalması bastırdı. Hele İzmir'in Kavakları türküsünden sonra çalınan Vardar Ovası, Zübeyde Hanım'ın bile gözlerini yaşarttı.

Davetliler arasında ünlü edebiyatçı Aka Gündüz de bulunuyordu; gözlemlerini dikkatle biriktiriyor, yazacağı romanı düşünüp duruyordu. Daha sonra romanına: *Dikmen Yıldızı* adını verecekti.

Bir ara Mazhar Müfit Bey, gelin hanıma yaklaştı ve, "Kızım," dedi, "bundan sonra sizin adınız, Berid-i Zafer (zafer müjdecisi) olsun. Ne kadar uğurlu geldiniz. Ne olurdu birkaç ay evvel evlenseydiniz de, bu büyük zaferi o zaman tatsaydık."

Mazhar Müfit'in genç geline taktığı ad herkes tarafından benimsenecek ve birkaç gün içinde herkes Mediha Hanım'a Berid-i Zafer Hanım diye hitap etmeye başlayacaktı. (Mediha'nın da buna pek bir itirazı olmayacak, hatta dayısının eşi Rabia yengesine yazacağı düğünü anlatan uzun mektubunda "adımı değiştirdiler" diyecek ve mek-

tubu Berid-i Zafer diye imzalayacaktı. İbrahim Süreyya ise bu takma ada hiç de sıcak bakmadı ve eşine asla yeni ismiyle hitap etmedi; onun için Mediha, hep Mediha olarak kalacak, bir süre sonra da Berid-i Zafer ismi belleklerden silinip gidecekti...)

Civarda bulunan bir askeri bandonun da katılmasıyla, özel bir düğün, bir anda milli bayram yeri haline dönüvermişti. Orduların başarıları, peşpeşe gelen telgraflarla duyurulmakta, evlerinden çıkan, şehrin merkezinden kalkan halk, akın akın Dikmen sırtlarına yürümekteydi. Herkes komşusuna, "Kalk komşu, Dikmen'de millet düğünü varmış, yürü gidelim biz de," diyor, yollara dökülenler binleri buluyordu. 200 kişi olarak düşünülen davetli sayısı, 9 Eylül akşamı olduğunda on bini aşmıştı. Koyun getirip kesenler, ateş yakıp çevirenler, bulgurunu, yağını, soğanını, kazanını getirenler, küfesindeki armutları yerdeki yaygıya dökenler mi istersin; kemençelerini çıkarıp çalan, horon tepen muhafız gençler mi istersin...

Silah sesleri sabahlara kadar susmadı, naralar Dikmen bağlarında çın çın yankılandı. Kimse bırakın uyumayı, durup dinlenmeyi bile düşünmüyordu.

Dikmen'e gelen halkın düğünde gördükleri Yunus Nadi'ye, "Yunanistan yıkıldı Yunus Nadi Bey, Yunanistan yıkıldı," diye tezahürat yapmaları, idealist yazarın gözlerini yaşarttı.

Mudanya, Lloyd George ve Hilafet

İzmir'de Yunan ordularını denize döken Türk ordusu, dönüp kuzeye doğru yürümeye başlamış ve Çanakkale'deki İngiliz birliklerinin tel örgülerine dayanmıştı; ama daha o güne gelmeden, Yunan ordularının dağılmakta olduğu anlaşıldıktan sonra, İngiliz Başbakanı Lloyd George, Fransız ve İtalyan hükümetlerinden Türklerle savaşmak için yeni askeri yardımlar istemişti. İzmir'in kurtulmasıyla akan kan durdu ve savaş bitti. İtalyanlar ve Fransızlar yeniden kanlı bir savaşa katılmak istemediklerini bildirdiler, İngilizler de, müttefiklerinden bu olumsuz cevabı alınca, Ankara yönetiminin siyasi varlığını kabul zorunda kaldılar.

Paris'te 20 Eylül'de Türklerle bir mütareke yapılmasına karar veren Müttefikler, Gazi'nin olurunu aldılar ve 3 Ekim günü Mudanya'da başlayan müzakereler, 11 Ekim 1922 günü, İsmet Paşa'nın mütarekeyi imzalamasıyla sonuçlandı.

Bu mütareke sadece savaşın sonunu değil, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un da sonunu getirmişti. Muhalefet partisi olan İşçi Partisi'nin lideri Macdonald kürsüye çıkıp bir soru sormuştu:

"Hükümete şunu sormak isterim: Hükümet, Anadolu'yu galip devletler arasında paylaşmak amacıyla hazineden binlerce altın aldı. İstanbul ve Boğazlar Büyük Britanya'nın olacak, İzmir Yunanlılara, Antalya ve Konya İtalyanlara, Adana ve çevresi Fransızlara verilecek, Doğuda bağımsız bir Ermenistan kurulacaktı. Ne yazık ki bunların hiçbirisi olmadı. Bu paylaşma projesini, Mustafa Kemal'in süngüleri altüst etti. Bu konuda hükümetten açıklama istiyorum."

Lloyd George, muhalefet liderine üzgün bir sesle şu cevabı verdi:

"İnsanlık tarihi birkaç yüzyılda bir dahi yetiştirebiliyor. Şu talihsiz-

liğimize bakınız ki, dünyanın beklediği son dahi, bir anda Türkiye'de ortaya çıktı. Hem de bize karşı. Bütün dünyaya karşı... Elden ne gelebilirdi?"

Bir süre sonra da Llyod George başbakanlıktan çekildi.

Çanakkale macerasının fikir babası Winston Churchill'den sonra Anadolu taksimatı hayalinin mucidi Lloyd George da, Mustafa Kemal'in sillesini yemiş oluyordu.

Sevr Anlaşması artık yırtılmıştı, Lozan'da yeni bir sayfa açılacaktı. Osmanlı Hükümetinin de Lozan'a çağrılması BMM'de kıyamet kopardı ve Ankara'nın cevabı, "Osmanlı Hükümeti temsil edilirse biz gelmiyoruz," oldu.

Ekim ayının son günü Gazi Mustafa Kemal Paşa Müdafaa-i Hukuk grubunu topladı ve Padişah Vahdettin'in yanındaki adamlarıyla birlikte, milli mücadeleyi baltalayıcı eylemlere giriştiğini kanıtlarıyla açıkladıktan sonra, saltanat ile hilafetin birbirinden ayrılması gereği üzerinde durdu. Bu fikre karşı çıkanlar da vardı, onlara göre, saltanatsız ve iktidarsız hilafet olamazdı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu sözlere, "Türk milleti egemenlik ve saltanatı isyan ederek kendi eline bilfiil almıştır. Millete egemenliğini, saltanatını bırakacak mıyız, yoksa bırakmayacak mıyız? değildir mesele," diye önce yumuşak bir cevap verdi. Sonra sözlerini, "Burada toplananlar, Meclis ve herkes, meseleyi tabii görürse fikrimce çok iyi olur. Aksi takdirde hakikat gene usulü dairesinde ifade olunur, fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir," diye, çok sert bir şekilde bitirdi.

Gazi'nin sertleşmesinin nedeni bir gece öncesine dayanıyordu. Başbakan Rauf Bey, Refet ve Ali Fuat Paşa ile birlikte Gazi'yi özel bir toplantı için Ali Fuat Paşa'nın evine davet etmişlerdi. Gazi'yle o gece konuşulan konu saltanat ve halifelikle ilgiliydi.

Gazi, "Sizi dinliyorum," diyerek Rauf Bey'i konuşmaya zorlamış, Rauf Bey, gerek babasının gerek kendisinin Sultan Ekmeği yediğini, şimdi onu ülkeden çıkarmakla, kendini ihanet etmiş gibi hissettiğini ve bu karara karşı olduğunu açıklamıştı. Peşinden de, aldığı eğitim ve inançları yüzünden hilafete bağlı olduğunu belirtmiş, ancak, hükümette ve BMM'de büyük çoğunluk bu hususta olumlu oy verirse buna karşı çıkmayacağını dürüstçe Gazi'nin yüzüne söylemişti.

Rauf Bey'in bu tutumunu Gazi büyük bir hayretle karşılamıştı. O Padişah ki kendilerini idama götürmeye karar vermiş, o Halife ki kendilerinin idamına fetvalar aldırmış, şimdi Rauf Bey onları müdafaa ediyor... Bunu Gazi'nin aklı almıyordu... Birden dönüp bu kez Refet Paşa'ya fikrini sordu. Milli mücadelenin başından beri yanında olan silah arkadaşı, Gazi'ye, "Rauf Bey'in fikirlerine iştirak ediyorum," deyince Gazi'nin gözlerinde şimşekler çakmaya başladı. Bu kez Ali Fuat Paşa'ya dikti gözlerini: "Senin fikrin nedir Fuat?" Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'i çok daha yakın tanırdı, onun gözlerindeki bu bakışın hiç yabancısı değildi. Bir an durakladıktan sonra. "Paşam ne diyeyim bilemiyorum ki... Ben Moskova'dan daha yeni döndüm, olanı biteni pek bilmiyorum. İnceleyip görüşleri tartmadan bir karara varamam. Benden hemen cevap istemeyin," dedi. Gazi, Ali Fuat Paşa'nın kıvrak birkaç sözle sıvışmak istediğini fark etmişti, "Pekâlâ o zaman sen düşün," diye onu saf dışı ettikten sonra Rauf Bey'den, saltanatın kaldırılması konusunda hükümet karar verecek olursa BMM'de kendi teklifini getirmesini istedi. Gazi, Rauf Bey'in oynadığı çoğunluk kartını şimdi ona karşı oynamaktaydı.

Son derece gergin geçen gecenin ileri saatlerinde Gazi, Çankaya'ya döndü. İçinde bir kuşku vardı. Mücadeleye başladığı ilk günlerden beri yanında bulunanların acaba hepsi de böyle mi düşünüyorlardı ve daha ilerde gelecek devrimlere bir bir karşı mı çıkacaklardı? Örneğin Karabekir, İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit... Bunların her biriyle tek tek konuşmak yerine, bu tür teklifler karşısındaki tutumlarına dikkat etmeye karar verdi.

İbrahim Süreyya, saltanat ve hilafetin ayrılması fikrinin yabancısı değildi. Zira Erzurum'dan beri, Gazi'nin kafasındaki düşüncelerin sırdaşıydı.

Gazi'nin bastırmasıyla bir yasa tasarısı hazırlandı ve hükümet içinde oya sunuldu. Karar saltanatın kalkması yönündeydi. Rauf Bey, bu kararı BMM'ye götürdü ve istemeyerek de olsa savundu. BMM yasayı, oy çokluğu ile onaylayınca 1 Kasım 1922 günü 600 yıllık Osmanlı Saltanatı tarihin sayfalarına gömüldü.

Kulaklarını Ankara'ya dikmiş olan Padişah Vahdettin, BMM kararı ile artık sultan olmadığını anlamıştı; iki hafta sonra İstanbul'daki İngiliz İşgal Orduları Komutanı'na başvurarak, hayatının

tehlikede olduğu gerekçesiyle İngiliz Hükümetinin himayesini istedi. İngilizler, kendisini Malta'ya götürebileceklerini, oranın güvenli olduğunu söylediler.

Gazi, BMM kararını Padişaha tebliğ etmesini Refet Paşa'dan istedi. "Gidip bu kararı sen tebliğ edeceksin," diye emir verdi.

Sultan Vahdettin 17 Kasım 1922 günü *Malaya* adlı bir İngiliz harp gemisine binerek yurdu terk etti. Vahdettin artık sultan değildi ama üzerinde hilafet hırkası vardı.

Halife'nin Ankara'ya getirilmesi isteklerinden yeni halifenin Meclis'ten seçileceği söylentilerine kadar bir sürü safsata parlamento koridorlarına yayılmıştı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, "Unvanı halife olsun, ne olursa olsun, hiç kimse bu milletin mukadderatında söz sahibi olamaz, millet buna izin vermez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili de bulunamaz," diyerek kestirip attı.

Vahdettin'in gidişinin ertesi akşamı Abdülmecit Efendi Halife seçildi ve ertesi sabah da BMM Başkanı imzasıyla, Gazi, durumu Abdülmecit Efendi'ye bildirdi.

Artık Osmanlı İmparatorluğu da Sultanı da yoktu. Müttefikler Lozan'da Türklerle konuşmak istiyorlarsa, muhatapları Büyük Millet Meclisi'ydi.

Saltanat kalkmıştı, fakat Meclis içinde bulunanlardan bir grup muhalif bu karardan hoşnut değildi. İstemedikleri her şeyi, Mustafa Kemal Meclis'in çoğunluğuna onaylatıyordu. Onun bertaraf edilmesi için bir şeyler yapılması gerektiğini düşünmeye başladılar ve 2 Aralık 1922 günü üç imzalı bir teklif verdiler. Buna göre, Meclis'e seçilebilmek için Türkiye sınırları içinde doğmuş olmak veya bir Türk şehrinde beş yıl oturmuş olmak gerekiyordu. Gayet hince hazırlanmış bu teklif kabul edilecek olursa, Mustafa Kemal Selanik'te doğduğu, Selanik de sınırlarımız dışında kaldığı ve sınırlar içindeki hiçbir yerde beş yıl kesintisiz oturmadığı için bir daha Meclis'e giremeyecekti. Bu teklife, Mustafa Kemal'in yanında itiraz edenler arasında İbrahim Süreyya'da vardı.

Bu teklifin reddinden dört gün sonra, Meclis'te Müdafaa-i Hukuk Grubu adı ile görev yapan örgütün yerine bir siyasi partinin kurulacağı ve bunun Halk Fırkası olacağı açıklandı.

Satın Alma Tahkikatı

Anavatan toprakları, istilacı düşman çizmelerinden arındırılmış fakat bütün ülke harap olmuştu. Perişan yörelerin mamur hale getirilmesi genel bir arzuydu. Ancak harap bölgeler ve kalkınmamış yörelere ulaşım ana sorun olarak ortaya çıkmıştı.

Demiryolu bağlantısı olsa bile o rayların üzerinde katar çekecek lokomotif sıkıntısı vardı. Yeni lokomotif siparişinden önce acil tamir ve bakım isteyenlerin onarılmasına karar verildi.

Türkiye Cumhuriyeti ile ilk kez iyi ilişkiler başlatan İtalya'ya bir heyet gönderilmesi uygun görüldü. BMM'den iki mebus ile Demiryolları İdaresi teknisyenlerinden bir heyet oluşturuldu ve emirlerine iki milyona yakın bir para verilip İtalya'ya gönderildiler. İtalya'dan gerekli demiryolu malzemesi, makine ve gerekli parçaları almakla yükümlü heyetteki iki mebusun biri İbrahim Süreyya'ydı.

Alelacele İtalya'ya gittiler ve Kozan mebusu Dr. Mustafa Bey ile birlikte Roma, Milano kentlerindeki fabrikalara gerekli siparişleri verip, hazırda olan parçaları satın alarak Türkiye'ye sevk ettiler.

Dönüp geldiklerinde, teşekkür yerine inanılmaz dedikodularla karşılandılar: Mebus beyler, İtalya'da devlet kesesinden keyif etmişlerdi. İki tane uyduruk lokomotif parçası almak için giden bu mebus beylere hesap sorulması istenmekteydi.

Çok geçmeden bu dedikodular BMM'ye sözlü sorularla intikal etti. BMM Başkan Vekillerinden Dr. Adnan (Adıvar) başkanlığında 17 Temmuz 1922 günü yapılan gizli bir celsede bu konu gündeme getirildi.

İtalya'dan satın alınan şimendifer ve malzemeleri hakkında Veh-

bi Bey'in, Nafia Nezareti'ne (Bayındırlık Bakanlığı) sorduğu sorulara cevap alamadığından yakınarak kendisine o heyette bulunanların cevap vermesini istediği Başkan Dr. Adnan tarafından dile getirildi ve İbrahim Süreyya derhal, izahatta bulunmak üzere söz aldı.

"Efendim," diye başladı ve devam etti: "Avrupa'ya mübayaa edilen eşyanın hesabatı konuşulduğu sırada şimendifer malzemesinin mübayaası için de buradan bazı arkadaşlarımız gitmişti. Nafia'dan sorduk, onlar hakkında bir malumat alamadık diye Vehbi Efendi hazretleri buyurdular. Bundan dolayı bize fırsat verdiği için kendilerine teşekkür ederim. Malum-u âliniz bir seneyi geçiyor, bir yandan harp devam ederken bir yandan da milletin ihtiyacı olan malları taşıyabilmek için şart olan demiryolu bağlantılarını alelacele temin edebilmek için bizi gönderdiler. Biz yokken bu arada münakaşalar olmuş, geldikten sonra bunların zapta geçtiğini gördüm. Şimdi efendim, biz giderken 110 bin lira tahsisat verdiler, bu parayı biz Antalya'da aynen almadık, İtalyan lireti yaptılar, bize verdiler ve İtalya'ya gittik. Biz İtalya'ya tüccar olarak gittik yani mebusluk yok, bu parayı orada bankaya verdik, banka üzerinden faiz yürüttük yani menafiini muhafaza ettik aynı zamanda alacağımız eşya için buradan bize bir liste vermişlerdi, bu listede belki üç yüz hatta dört yüz kalem eşya vardı, en basit şeyden tutunuz da en büyük şeylere kadar."

Lazistan mebusu Ziya Hurşit Bey oturduğu yerden İbrahim Süreyya'ya, "Listeyi buradan mı aldınız, yoksa peşiniz sıra mı gönderildi?" diye sordu.

İbrahim Süreyya, "Giderken verdiler, fen memuru olan arkadaşların elinde vardı, bunları orada mübayaaya başladık. Bir kısmı pek aceleydi, onlar alındı, diğer kısımları verilen resimler üzerine, eşgal üzerine imal edilecekti, bunlar da ısmarlanmıştı, bu paranın yekûnu 110 bin lira idi ve bu paranın içine bizim harcırahımız da dahildir. Evvela şunu söyleyeyim, çünkü pek meraklı şeydir, biz burada bulunduğumuz müddet zarfında dört bin İtalyan lireti mahiyede bize vereceklerdi. Bu, bizim para ile iki yüz on ila iki yüz yirmi lira tutar. Bir de bize giderken sekiz yüz lira harcırah verdiler. Biz geldiğimiz zaman, o vakit Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey arkadaşımız idi. Kendisi

gayet müdekkiktir bilirsiniz, dediler ki, ne masraf ettiniz? Biz de dedik ki, şimendifere vapura bunu verdik, masraf ettik alelmüfradat

hesap ettik, hatta vapurda yapılan yemek masrafını kabul etmemişlerdi, bu suretle bize verilen sekiz yüz liradan beş yüz yirmi lirayı ben kendi hesabıma iade etmişimdir, bundan dolayı arkadaşımıza çok teşekkür ederim, bunu sual edip bize cevap vermeye fırsat verdiklerinden ötürü... Daha iki-üç kalem eşya vardı, bunların ikmali zamana mütevakkıftı, biz bunları beklemeden buraya geldik ve malları buraya gönderdik ve musaddak faturalarını buraya teslim ettik, o gelen mallar ile sipariş edilen mallar da gelmiştir. İçinde bir mal gelmemiştir ki, o da 'pyaster' dedikleri bir maldır ve yirmi beş bin Frank kadar bir para tutar. O hesapta şimendifer idaresi o para sarf edildikten sonra daha altmış bin lira kadar borçludur. Şimendifer idaresi bu parayı gönderirse pyaster de gelecek. Zaten bu pyaster'in şimdiye kadar gelmemesi, numunesine ve matluba muafik olmadığı için ve şartnamesine muafık bulunmadığından o mal yeniden orada yaptırılmıştır. Orada aldığımız malları, yağ vs. gibi eşyayı kimyagerlere götürüyorduk ve bunların tahlillerini yaptırıyorduk, raporları burada vardır. Nafia idaresine verdik, yani o mallar hâlâ buraya gelmemiştir, o malın gelmesi için elli-altmış bin liraya ihtiyaç vardır, onu da şimendifer idaresinin bir milyon lira alacağı vardı, şimdi bu hesabatın bu suretle kat edilmemiş olduğunu biliyoruz. Biz buraya geldiğimiz zaman bir milyon yüz bin Frank hesabatı buraya tamamiyle teslim ettik. Nafia Vekaleti'ne verdik, Nafia Vekaleti vasıtası ile şimendiferin muhasebecisi hazır olduğu halde bu hesabat tetkik edilmiştir ve buna dair bize vesika vermişlerdir, eğer arkadaşlarımız arzu ederlerse bunu yegân yegân gösteririz, elimizdedir. Daha sonra gelen malları Nafia idaresinden veyahut doğrudan doğruya şimendifer idaresinden bakabilirler. Bu hesabat için arkadaşlarım emin olabilirler ki arzu ettikleri tafsilatı, malumatı her dakikada vermeye hazırız. Aynı zamanda şunu ikmal edeyim, Vehbi Efendi buyuruyorlar ki; oraya gönderilen adam –yani bendeniz için– 'Korsika'dan Sardunya'ya gidiyor ve Sicilya'da geziyorlar,' diyor. Halbuki Vehbi Efendi hazretleri bilirler ve bilmeleri lazım gelirdi ki bir adam, bir memur bir yerde oturur ve oturduğu yerin adresini gönderir, Ahmet Efendi filan yerde oturuyor diye mesela. Bendeniz Korsika cadde-

sinde oturuyordum ve adresim değiştikçe bildiriyordum. Korsika'da Sicilya'ya demek Erzurum mahallesi ile Çankırı mahallesinde oturmak gibi bir şeydir."

Meclis salonunda kahkahalara karışan "kafi" sesleri ile İbrahim Süreyya kürsüden indi. Peşinden heyetteki ikinci mebus olan Dr. Mustafa Bey kürsüye çıktı ve İbrahim Süreyya'nın anlattıklarını biraz daha aydınlattı.

Barış için hazırlıklar yapılırken, hükümet içinde de fikir ayrılığı baş göstermişti. Lozan'a kim gidecekti? Hükümetin başı olarak Rauf Bey gitmek istiyordu, fakat Gazi, Mondros Mütarekesi'ndeki imzanın sahibi olduğu için Başbakan'ın bu isteğine karşı çıktı ve İsmet Paşa'yı gönderdi, yanma da Yusuf Kemal Bey ile Dr. Rıza Nur'u kattı.

Lozan Konferansı 21 Kasım 1922'de başladı. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon 161 maddelik bir öneri paketi getirip İsmet Paşa'nın önüne koydu ve imza etmesini istedi. İsmet Paşa, başladı maddelere bir bir itirazlar ileri sürmeye. Lord Curzon Konferansı bırakma tehdidinde bulundu, gerçekten de 4 Şubat'ta konferansı bırakıp Londra'ya gitti. İsmet Paşa bunlara aldırış etmiyordu. Sonraki günlerde peş peşe, 24 saat arayla Fransızlar, Amerikalılar ve İtalyanlar Lozan'dan ayrıldılar. 7 Şubat 1923 günü de İsmet Paşa Lozan'ı terk etti.

Yunanlılar, İtalyanlar ve Fransızlarla sınır sorunu Türklerin isteklerine göre sonuçlandığından, konferans dağılmış dahi olsa İsmet Paşa başarıyla dönmüş sayılırdı.

BMM Başkanı olarak Gazi, Rauf Bey'e hükümeti toplamasını söyledi ve toplantıya kendisi de katıldı. Toplantıda, Meclis içindeki gruplaşmalarla yeni atılımları gerçekleştirmenin mümkün olmadığını kabul ettirdi ve hükümet, alınan yeni seçim kararını 1 Nisan'da Meclis'e getirdi; Meclis, oy birliğiyle bu öneriyi kabul etti.

Gazi, BMM'nin yeni döneme girmesi yönünde çalışmalara başlamıştı. Yeni Meclis'te kafa yapısını bildiği arkadaşlarının hangi seçim bölgesinden ve ilden aday olacağına karar verecek kadar titiz davranıyordu. BMM Başkanlığına hitaben gönderdiği bir yazıda da şöyle diyordu:

Surettir (aslı mahfuzdur)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Ankara 3-5-339
Saruhan Mebusu Süreyya Beyefendi pek kıymetli rüfekamızdandır [çok değerli arkadaşlarımızdandır]. *Üç seneden beri Meclis'teki mesai-i mataniyeti* [düzenli çalışmaları] *şayanı şükrandır* [teşekküre layıktır]; *yeni Meclise İzmit Mebusu olarak dahil bulunması menafii memleket noktai nazarından* [ülke çıkarları bakımından] *pek ziyade mültezemdir* [gereklidir]. *Heyet-i âlinizle teşriki mesai eylemek* [Yüksek heyetinizle işbirliğinde bulunmak] *üzre oraya hareket eylemiştir. Kendilerini mazharı tashilat buyurmanızı* [kendilerine yardımcı olmanızı] *rica ederim.*

Gazi M. Kemal

Yeni seçimler yapıldığında İbrahim Süreyya bu kez İzmit'ten adaydı ve yeni Meclis'e Kocaeli milletvekili olarak giriyordu. Dr. Fikret Bilecik'ten, Yunus Nadi Muğla'dan aday olmuşlardı.

Yeni Meclis'in büyük çoğunluğu Mustafa Kemal'in istediği kişiler ve yakın arkadaşlarıydı. Mustafa Kemal, bu Meclis ile büyük kararlar alınabileceğine inanıyordu.

Lozan Konferansı 23 Nisan 1923 günü yeniden toplandı. İngilizleri masada artık Lord Curzon değil, Horace Rumbold temsil ediyordu. Gene uzun didişmelerden sonra İsmet Paşa, isteklerini kabul ettirdi. İsmet Paşa, önceki müzakerelerde anlaşılamamış, iyi tercüme edilmemiş oyunlarını sergileyen İtilaf devletleri temsilcilerinin karşısına bu kez iki genç mütercimle çıkmıştı. Paşa'nın sözlerini İngilizce'ye Robert Kolej'in öğretim üyelerinden Hüseyin (Pektaş), Fransızca'ya da Saffet (Şav) çevirdi. Dirençli ve sabırlı, dürüst ve temiz politika sonuç verdi ve İsmet Paşa, tüm isteklerini kabul ettirdikten sonra, 23 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nı imzaladı.

Yeni Türk Devleti artık fiilen vardı ve dünyaca tanınıyordu. Peki bu devletin şekli ne olacaktı? TBMM ve hükümet vardı, rejim Cumhuriyete benziyordu ama henüz adı konmamıştı.

Az zamanda büyük işler başarmaya kararlı Gazi, yeni seçimle gelen TBMM'de ilk adımı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yerine siya-

si bir parti kurulması yönünde attı ve Eylül 1923'te Halk Fırkası'nı (Cumhuriyet Halk Partisi) kurdurup bu partinin ilk başkanı oldu.

Yeni kurulan bu siyasi partinin ilk üyelerinden biri de İbrahim Süreyya'ydı.

Yeni TBMM içinde teşkil edilen Meclis encümenlerinden Kanunu Esasi (Anayasa) Encümenine (Komisyonuna) İbrahim Süreyya ve Yunus Nadi Bey birlikte seçilmişlerdi. Her ikisinin de bu encümende yer almalarını Gazi istemişti.

Gazi, İbrahim Süreyya'nın nerede ve zaman yararlı olacağını yılların tecrübesiyle pek yakından biliyordu.

1923 yılının Ekim ayı müthiş bir olayla başladı: İstanbul'daki işgal kuvvetleri, 2 Ekim günü yüce kenti tamamen boşalttılar ve gemilerine binip gittiler. 6 Ekim sabahı İstiklal Savaşı'nın muzaffer Türk ordusu, Şükrü Naili Paşa'nın komutasında kente girdi. İstanbul'da evler, sokaklar gene ay-yıldızlı Türk bayraklarıyla donatılmıştı; halk, askeri birlikleri çılgınca alkışlayıp bağrına basıyordu. Böylece, Fatih Sultan Mehmet'ten bu yana, İstanbul ikinci defa Türklerin tam hâkimiyeti altına girmiş oluyordu.

Ardından Meclis'te Dr. Fikret (Onuralp), İbrahim Süreyya ve arkadaşları tarafından hazırlanan İsmet Paşa'nın önergesiyle 13 Ekim 1923 günü Ankara'nın başkent olması kabul edildi.

Cumhuriyet

Tarih, 26 Ekim'i 27'ye bağlayan geceydi. Mazhar Müfit, Dikmen'de bir bağ evinin kapısını çalıyordu. İbrahim Süreyya kapıyı açtığında karşısında Mazhar Müfit'i görünce şaşırdı. İbrahim Süreyya onu içeri buyur ederken, "Hayrola... Önemli bir şey mi var?" diye sordu. Mazhar Müfit içeri girdi ve anlatmaya başladı:

"Anadolu lokantasında yemek yiyordum. Yanıma, Avusturyalı bir gazeteci var ya, o geldi. Gazi ile röportaj yaptığını söyledi ve Paşa'nın kendisine açıkça, Cumhuriyet ilan edeceğini söylediğini, fakat tarih vermeyip 'çok yakında' dediğini anlattı. Biliyorsun, Erzurum'dan beri bu konuda konuşmamız yasak. Bu yasağın dışında kalan bir tek sen varsın diye düşündüm. Eve gitsem uyku tutmayacak. Acaba İbrahim Süreyya'ya intikal etmiş bir bilgi var mı diye içime kuşku düştü, kalkıp geldim."

İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit'i dikkatle dinledikten sonra, "İyi ettin de geldin, bana böyle bir bilgi ulaşmadı, ama Gazi'nin Cumhuriyet'e adım adım yaklaştığını görüyoruz. Meclis'i yenilediğinde, 'Bu Meclis'le büyük işler başaracağız,' demişti. Hükümeti değiştirdi. Bir süredir Başvekil'le toplantılar da yapıyor. Bir şeyler olacağını tahmin ediyorum ve bekliyorum," dedi, "istersen kalkıp Köşk'e gidelim, Gazi'yi görelim. İster misin?" Sonra kendi sorusuna gene kendisi cevap verdi: "Gündüzler çuvala mı girdi? Sabah olsun, daha salim kafayla karar veririz. Gazeteleri bir tararız, bu konuda bir şeyler vardır belki. Ben Yunus Nadi ile erkenden konuşurum. Gazetecidir, belki onda bilmediğimiz haberler olabilir. Sen şimdi git evine yat. Sabah Meclis'te erkenden buluşur karar veririz."

Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya'yı haklı buldu ve gitti. Mazhar

Bey uyudu mu bilinmez, ama İbrahim Süreyya, düşüncelerle boğuşarak dönüp durduğundan gözüne uyku girmedi...

Sabah erkeden Meclis'te buluştular, Yunus Nadi'yi aradılar. Onda da bu konuda beklentiler vardı ama kesin bir tarih yoktu. Gazi Paşa ile Başvekil İsmet Paşa o gece gene bir özel toplantı yapmışlardı.

Üç arkadaşın meraktan kıvrandıkları saatler geçmek bilmiyordu...

Ertesi akşam Gazi Paşa, bazı arkadaşlarını Köşk'e davet etmişti. Davet edilenler arasında, Yunus Nadi, Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya, Necati, Vasıf ve Mahmut Esat beyler de vardı. Gazi arkadaşlarıyla bir süre sohbet ettikten sonra, birden gülerek Mazhar Müfit'e döndü ve takıldı: "Erzurum'dan beri ağzından düşürmediğin Cumhuriyet'in zamanı geldi işte... Eee çocuklar... Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz. Artık istediğiniz kadar ve alenen Cumhuriyet'ten söz edebilirsiniz," deyiverdi. İbrahim Süreyya, Paşa'ya bakıyordu. Göz göze geldiler, Paşa, "Yaaa, gördün mü!" dercesine başını allıyordu.

Gece geç saatte Köşk'ten ayrılırlarken Paşa, İbrahim Süreyya'ya, ertesi gün kendisine çok iş düşeceğini hatırlattı.

Mazhar Müfit ile İbrahim Süreyya Köşk'ten çıkınca, birlikte yürümeye başladılar. Mazhar Müfit, Cumhuriyet'in ilanıyla TBMM hükümeti ve Meclis Reisliği düzeninin ortadan kalkacağını, bunların yerini Cumhurbaşkanlığı ile Cumhuriyet Hükümetinin alacağını anlatıyordu. Yanlarına yaklaşan Mahmut Esat Bey ise, Cumhuriyet'in gereği olan hükümler için, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda (Anayasada) bazı değişiklikler yapılmasının şart olduğunu söyledi. İbrahim Süreyya da, önce bir parti toplantısının yapılmasının, karar oradan geçirildikten sonra, parti disipliniyle Meclis'in açık oturumunda oylamaya gidilmesinin her türlü aksaklığı ortadan kaldıracağını belirtti. Her üçünün söylediklerine de, kimse karşı çıkmadı.

29 Ekim günü Meclis toplandı. Konu önce parti oturumu halinde müzakere edildi, Anayasal değişiklikler tartışılıp kabul edildi. En önemli değişiklik, "Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyet'tir," maddesiydi.

İkinci önemli husus da şuydu: Eski sistemde, hükümeti oluşturan bakanlar, TBMM üyeleri arasından teker teker seçilerek geliyor iken, şimdi bu sistem değişiyordu. Bu hususu görüşmek için bir komisyon kuruldu ve bu komisyon, önerisini hazırlayıp Meclis'e getirdi. Öneriye göre, TBMM, bir üyesini Reisicumhur (Cumhurbaşkanı) olarak seçecek, o Reisicumhur bir TBMM üyesini Başbakan olarak atayacak, Başbakan, beraber çalışmayı arzu ettiği arkadaşlarını kendi seçerek bakanlıklara getirecekti. Bu hükümet listesini Reisicumhur Meclis'e sunacak ve Meclis de o hükümete görev verip vermemeyi oylayacak, liste güvenoyu alırsa, hükümet kurulacaktı.

Hukukçular ve siyasetçiler bu öneri üzerinde uzun saatler boyunca tartıştılar ve sonunda istenen Anayasal değişiklikler benimsendi. Parti grubu toplantısına son verildi ve Çorum mebusu İsmet Bey başkanlık kürsüsüne çıkıp, Anayasa'da yapılması kararlaştırılan değişiklikleri içeren mazbatayı okudu.

Saatler ilerliyordu. Mustafa Kemal Paşa odasında heyecan içinde Cumhuriyet'in ilanı kararını bekliyordu... İşlerin uzadığını görünce İbrahim Süreyya'yı çağırttı ve sert bir sesle, "Ne oluyor... Karar niye çıkmadı?" diye sordu.

Cumhuriyet fikrinin en önde gelen savunucularından ve belki de Gazi'nin fikirlerine olumlu yaklaşan ilk kişi olan İbrahim Süreyya, onu sakinleştirdi:

"Her şey yolunda, usulüne göre yürüyor Paşam. Merak ve endişe edilecek hiçbir şey yok. Yakında karar çıkacaktır. Şu anda Yunus Nadi konuşuyor, o da zannederim son konuşmacıdır. Merak etmeyiniz, biraz sonra Cumhuriyet'e ulaşacağız..."

Paşa arkasını dönüp bir sigara yaktı, İbrahim Süreyya da Meclis Genel Kurul salonuna döndü.

Kürsüde, Yunus Nadi, son cümlelerini söylemekteydi:

"Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun aslının şerefi Birinci Büyük Millet Meclisi'ne ait ise, İkinci Büyük Millet Meclisi de takviye ile şeref bulacaktır... Tadilatın birincisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin beynelmilel unvanını tespittir. Meclis, hâkimiyeti, bilâ kayd-ü şart [kayıtsız şartsız] millete veren bir şekli hükümet kabul etmiştir ve onun için yaşamaktadır. Bu şekl-i hükümetin adı, Cumhuriyet'tir..."

Yunus Nadi sözlerini bitirip kürsüden inerken kürsüye çıkan Rasih Kaplan, "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırdı. Rasih Kaplan'ın bu sözlerle ateşlediği Meclis üyeleri topluca ayağa fırladılar ve en içten duygularla, üç kez üst üste, "Yaşasın Cumhuriyet" diye haykırdılar.

Şimdi, Anayasa maddesine göre bir Reisicumhur seçilmesi gerekiyordu ve bu Meclis'in o günkü işleri arasında en kolay olanıydı: Bir tek Reisicumhur adayı vardı ve bu aday da Mustafa Kemal'den başkası değildi. Gazi Mustafa Kemal Paşa, oy birliğiyle, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci Cumhurbaşkanı seçildi.

Meclis Başkanlığı'nın daveti üzerine Gazi odasından çıkıp aşağı inerek, alkışlar arasında Meclis Genel Kurul salonuna girdi. Kürsüye çıktı... Milletvekillerinin ayakta alkışları durmak bilmiyordu. Meclis binasının içindeki alkış ve bağırışlar bina dışında toplanmış olan büyük halk kitlesine de yansıyordu. İçerde çok önemli bir şeylerin cereyan ettiğinin farkında olan Ankaralılar heyecan içindeydiler. Cumhuriyetin ilanı için verilen emirle, garnizon bataryaları başladılar top atışlarına... Halk, bir yandan 101 pare top atışını sayıyor, bir yandan da Gazi'nin Meclis'ten çıkmasını bekliyordu.

Meclis dışında bir bayram havası yaşanırken, içerde, kürsüde Mustafa Kemal, Reisicumhur olarak ilk sözlerini söylemekteydi:

"Bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis'in riyasetinde [başkanlığında] bulundurduğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz [yaptırdığınız] bu vazifeyi, Reisicumhur unvanı ile yine aynı arkadaşınıza, bu aciz arkadaşınıza tevcih ediyorsunuz. Bu münasebetle, şimdiye kadar hakkımda izhar buyurduğunuz [gösterdiğiniz] muhabbet ve samimiyet ve itimadı bir defa daha göstermekle, yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı heyeti celilenize bütün samimiyeti ruhiyem ile arzı teşekkür ederim...

"...Daima muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak, onların şahıslarından kendimi bir an bile müstağni [uzak, ayrı] görmeyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima nokta-i istinat [dayanma noktası] telakki ederek [sayarak] hep beraber ileri gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır..."

• • •

Nutuk bittiğinde Meclis üyeleri gene ayağa fırlamış, yeni Reisicumhuru delicesine alkışlamaya başlamıştı. İbrahim Süreyya'nın da, Mazhar Müfit'in de, Yunus Nadi'nin de gözlerinden yaşlar süzülüyordu.

Halk ise, Dikmen'deki düğünün bir benzerini yaşıyordu. İzmir'den gelen o mutlu haberde olduğu gibi, şimdi de Meclis'ten çıkan yüce kararla birlikte başlanan top atışlarıyla, yer yerinden oynuyordu.

Gün ağarırken Türkiye artık bir gün önceki Türkiye değildi... Güneş, Cumhuriyet Türkiye'sinin üzerine doğmaktaydı...

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, ilk Cumhuriyet hükümetini kurmaya İsmet Paşa'yı memur etmişti. Dışişleri Bakanlığı'nı da üzerine alan İsmet Paşa'nın hükümetinde Şer'iye Bakanı Fevzi Efendi, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa, Milli Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) Paşa, İçişleri Bakanı Ferit (Tek) Bey, Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey, Ekonomi Bakanı Hasan (Saka) Bey, Adalet Bakanı Seyit Bey, Eğitim Bakanı Safa Bey, Bayındırlık Bakanı Mühendis Muhtar Bey, Mübadele İmar ve İskân Bakanı Necati Bey, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Refik (Saydam) Bey olarak belirlenmişti.

1919 yılında Samsun'a ayak bastıktan sonra, Amasya, Erzurum, Sivas üzerinden, düşmanlarını yenerek, önlerine çıkarılan her türlü engeli aşarak Ankara'ya gelip devlet kuran ve adını da Cumhuriyet koyan bu bir avuç insan, bu lider takımı, şimdi, arkalarına desteğini aldıkları büyük bir milletin taleplerine cevap vermek zorundaydılar...

Başkent Ankara'nın imarı gerekiyordu. Ankara'nın, genç devletin şanına layık bir başkent olması için hiçbir gayret esirgenmeyecekti. Kamu binalarını devlet, konut olacak binaları da tüzel değil, özel kişiler yapacaktı. Ama hangi yönde? Ankara'nın gelişip büyüyeceğini ve geniş bir alana yayılacağını herkes öngörüyor, fakat gelişmenin hangi yönde başlayacağı konusunda herkes ayrı bir şey söylüyordu. Ankara'yı büyütecek olanlar ortadan ikiye ayrılmıştı: Bir grup, Ankara'nın Çankaya yönünde, diğer grup Keçiören yönünde gelişmesi gerektiğini ileri sürmekteydi.

Çankaya'cıların başında İsmet Paşa, Yunus Nadi, Fuat (Bulca), Celal (Bayar), Muhittin Baha (Pars) geliyordu.

Keçiören'i seçenlerin başında İbrahim Süreyya, Dr. Fikret (Onuralp), Dr. Reşit Galip, Dr. Fuat (Umay), Van mebusu Hakkı (Ungan), Recep (Peker), Necip Ali Küçükağa, TBMM Doktoru Yusuf Hikmet (Oktar), Ankara'nın ticaret erbabının başında olanlardan Koçzâde Vehbi ve gene ticaret erbabından Ekrem Bey vardı.

Timur'un Yıldırım Beyazıt'ı Ankara Savaşı'nda yendiği yer olduğu için, galebe çalmaktan "Kalaba" adını alan köyün yanından kıvrılıp düzlüğe çıkıldığında, Anadolu'nun birçok örenlerinden biri olan Keçiören köyüne ulaşılıyordu. Keçiören bölgesini uygun bulanlar, hemen buraya gelip evlerini yapmaya başlamışlardı.

Keçiören'de, ortasından bir derenin geçtiği büyükçe bir arazinin ve içindeki köy evinin satılık olduğunu duyan İbrahim Süreyya da, burayı satın almak istiyordu fakat parası yoktu. Yardım, eşinin burayı çok istediğini gören Mediha Hanım'dan geldi. Mediha Hanım, boynundaki incisini çıkartıp sattı ve parayı kocasına verdi. Böylece, İbrahim Süreyya Bey, sağında Dr. Reşit Galip, solunda Vehbi Koç ve Dr. Yusuf Hikmet, ön tarafta da Dr. Fuat (Umay) ile komşu oldu. Aynı yerde, kayınbiraderi Dr. Fikret Bey ile, Necip Ali, Hayrettin (Karan), Ekrem ve Recep (Peker) beyler de birer mülk edinmişlerdi.

Mebuslar grubunun gelip yerleşmesiyle Keçiören, Ankara merkezine otobüslerle bağlandı. Eğitim için bir ilkokul inşa edildi ve okulun müdürlüğüne, ilerde Mustafa Kemal'in manevi kızı Ülkü'nün hocası olacak Nüveyre Hanım, öğretmenliklerden birine de Güzin Hanım (İdil Biret'in teyzesi) atandı.

Çankaya'nın Keçiören'den hızlı gelişmesinin nedeni ise, Gazi'nin Cumhurbaşkanlığı köşkünün yeri olarak Çankaya'yı seçmesiydi.

İmar hareketi bir yandan ilerlerken, devrim hazırlıkları da başlamıştı...

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türk kadınının ülke eğitiminde çok büyük roller üstleneceğinden emindi ve kadın öğretmenleri ön plana çıkartmak için var gücüyle çalışmaktaydı.

Türk kadınının bu devleti kurmakta ne denli yararlılıklar, kahra-

manlıklar gösterdiğini yakın arkadaşlarına durmadan anlatıyordu. Anlattığı hikâyelerden biri, Bitlis defterdarının eşiyle ilgiliydi.

Düşman her yere saldırıyor, ırza ve mala tecavüz ediyordu. Defterdarın, Maraş'ın Kayabaşı Mahallesindeki evine de, diğer evlere olduğu gibi saldırılmıştı. Defterdarın kapısı tekmelenmeye başlayınca, evin hanımı içerden kapmış tüfeği, eline bir kutu da mermi almış, basmıştı kurşunu saldırganlara... Tam sekiz saldırganı öldürdükten sonra, arka kapıdan kaçıp, dağa çıkmıştı. Gazi, bu mücahit Türk kadınını övgüyle anıyor, Kayseri'den cepheye sevk edilecek cephaneleri, arabalarla kadın birliklerinin getirdiğini anlatıyor, silah kullanan, mermi taşıyan bu kahraman kadınlar için ne yapılsa azdır diyordu.

Türk kadının sadece ev işinde değil, hayatın her alanında boy göstermesi için kültür zenginliğine kavuşmasını istiyordu.

Gazi'nin Evliliği

O yıllarda Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında Fikriye vardı ama Fikriye, ciğerlerindeki rahatsızlıktan ötürü yurtdışında tedaviye gönderilmişti.

Bu sırada Paşa, İzmir'in kurtuluşundan sonra misafir olduğu Uşşakizâde Muammer Bey'in evinde, ailenin kızı Latife Hanım ile tanışmıştı. Latife Hanım Paris'te ve Londra'da çok iyi bir eğitim görmüş, iki yabancı dili gayet iyi bilen, ileri düşünceli bir genç kızdı. Hemen her Türk kızı ve kadını gibi, Latife Hanım da büyük kumandana âşıktı...

Mustafa Kemal Paşa 29 Ocak 1923 günü Latife Hanım ile evlendi. Yaşı 42'ydi, Latife Hanım ise 24 yaşındaydı...

Gazi, Latife Hanım ile Ankara'ya geldiğinde başkent sosyetesi çalkalanıyordu.

Mevhibe (İnönü) Hanım, Reşide (Bayar) Hanım, Galibe (Okyar) Hanım, Celile (Onuralp) Hanım, Pakize (Bozok) Hanım, Memduha (Gürer) Hanım ve Mediha (Yiğit) Hanım Köşk'ün yeni sahibesini çok merak ediyorlardı.

Ankaralı hanımlar, Zübeyde Hanım'ın 14 Ocak 1923 günü vefatından iki hafta sonra Gazi'nin alelacele evlenmesine bakarak, Latife Hanım'ın önemli özelliklere sahip olduğunda hemfikirdiler.

Latife Hanım, kocası Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yurtiçi gezilerinde yanından hiç ayrılmıyordu. Gazi, aydın bir Türk kadının yanında bulunmasından ve millete örnek olmasından mutluluk duyuyordu. Ziyarete gelen yabancıları ve yabancı ülke elçilerini ağırlarken, Latife Hanım'm sergilediği tutum, son derece olumlu bir etki yaratıyordu.

Zübeyde Hanım'ın, oğlu Mustafa'sına Latife'yi layık bulmadığına dair söylentiler Ankara sosyetesinde gizliden gizliye konuşuluyordu. Fikriye'nin de bir gün Ankara'ya gelebileceği ve o deli kızın yapabilecekleri herkesin dilindeydi. Ama bu dedikoduların hiçbiri, Köşk'ün duvarlarından içeri sızmıyordu. Ankara'nın ünlü siyasilerinin eşleri de, kocaları gibi, son derece ketum, sıkı ağızlıydılar.

Latife Hanım ile Mustafa Kemal Paşa ailesinde de, her ailede olabileceği gibi çeşitli sorunlar yaşanıyordu. Bu sorunların en önemlisi, akşam sofralarıydı. Gazi yakın arkadaşlarını Köşk'e davet etmekte, hemen her akşam, kurulan sofranın etrafında toplanılmaktaydı. Öteden beri akşamcılığı gizli bir şey değildi, gençliğinden bu yana "Paşa gıdası" dediği rakı içmeyi seviyordu Mustafa Kemal. Sofrasına davet ettiklerinin hiçbiri de içki düşmanı sayılmazdı. Aralarından bazıları, Paşa'yı bile gölgede bırakacak kadar içki sever kişilerdi, bunların başında da Dr. Fikret geliyordu. İbrahim Süreyya da, iki dubleyi aşmayan bir sofra müdavimiydi. Gazi bile İbrahim Süreyya'ya arada bir, "Sen ikinciyi bitirdin mi?" diye takılıyordu.

Gazi'nin sofrası, sadece içki sofrası değil, çeşitli fikirlerin serbestçe ortaya atılıp tartışıldığı bir tür paneldi. Bir konuda fikrini almak istediği kim varsa, Gazi o gün o kişileri davet eder, çekirdek kadrosuyla birlikte, gelenlerle konuşurdu.

Ülkedeki hayatı tamamen değiştirecek konuların ilk olarak o sofralarda tartışıldığı doğru olmakla beraber, kararlar hiçbir zaman orada alınmazdı. Ama yine de bu sofra sohbetlerini, bir çeşit kulis olarak görenler de az değildi.

Gazi'nin hemen her gece düzenlediği bu davetler, sofradan ancak çok geç saatlerde kalkması, eşi Latife Hanım'ı rahatsız ediyor, genç kadın bundan sürekli yakınıyordu, bu da çevresindekilerin tepkisine neden oluyordu...

Latife Hanım'm, davetlerde ve arkadaşları yanında, kocasına "Kemal" diye hitap etmesi de çevrede hoş karşılanmıyordu. Ankara sosyetesinin hanımları, kendi eşlerine, "Paşam", "Beyefendi", "Bey" diye hitap ettiklerinden ve doğrusunun bu olduğuna inandıklarından, Latife Hanım'ın kocasına adıyla seslenmesini hiç beğenmiyorlardı; hatta bir ara onu, başkalarının yanındayken eşine "Paşam" diye hitap etmesi konusunda uyarmaya bile yeltendiler. Münasip bir

çay toplantısında bu konuyu açacak oldular, ancak Latife Hanım'ın, "Ben kocama nasıl hitap edeceğimi sizden öğrenecek değilim. Sizden terbiye dersi almaya da hiç ihtiyacım yok," diyerek gösterdiği sert tepkiyle karşılaştılar. Bu olay, hanımlar ile Latife Hanım'ın arasına bir soğukluk soktu, görüşmeleri oldukça seyrekleşti. Ama sonraki günlerde, Latife Hanım'ın bu hitap şekli Gazi'nin de sabrını tüketecek ve Gazi, "Senden önce hiçbir kadın bana Kemal diye hitap etmedi, biliyor musun?" diyerek kızgınlığını gösterecekti...

Öte yandan, Münih'te tüberküloz tedavisi gören Fikriye, bir gün eline geçen bir gazetede Gazi'nin eşiyle beraber resmini görmüştü. Gazetedeki yazıyı tercüme ettirmiş, Gazi'nin Latife Hanım ile evlendiğini öğrenince de, tedavinin sonunu beklemeden sanatoryumla ilişiğini kestiği gibi soluğu İstanbul'da almıştı...

Fikriye, doğrudan Refet Paşa'nın evine gitti, Refet Paşa da durumu Ankara'ya, Gazi'ye bildirip Fikriye'nin Ankara'ya gelmek istediğini de ekledi. Gazi, Fikriye'nin Ankara'ya gelmesini istemiyordu. Adnan Adıvar'dan Fikriye'yi İstanbul'da alıkoymasını rica etti. Ama Fikriye kimseyi dinleyecek halde değildi. Trenle Ankara'ya hareket etti. Ankara garına iner inmez, bir faytonla önce Fuat (Bulca) Bey'in evine gitti. Ama, "ağabey" diye hitap ettiği Fuat Bey ve ailesi İstanbul'a gitmişlerdi, bunun üzerine, arabacıya Köşk'e çekmesini söyledi...

Köşk'e vardığında, yeni Başyaver Rasuhi Bey Fikriye'yi tanımadığı için içeri almadı, ne yapması gerektiğini sormak için evin hanımefendisine gitti. Latife Hanım, "Kovun gitsin," emrini verdi. Rasuhi Bey de, emrindeki Muzaffer Kılıç'a Fikriye'yi göndermesini söyledi. Muzaffer Bey her ne kadar, "Ben Fikriye Hanım'ı kovamam. Milli mücadelenin savaş günlerinde yırtığımızı diken, çoraplarımızı yamayan bu kadına vicdan borcumuz var. Benden bunu istemeyin," diye yalvardıysa da, emir demiri kesti ve Muzaffer Bey Fikriye Hanım'a, "Paşa Hazretleri çok meşgul, sizi kabul edemeyecek," demek zorunda kaldı. Bir anda dünyası yıkılan Fikriye geldiği faytona bindi, yolda, çantasından çıkarttığı rovelveri böğrüne dayayıp ateş etti. Silah sesine koşuşanlar Fikriye'yi kanlar içinde buldular ve hemen Ankara Memleket Hastanesi'ne kaldırdılar. Gazi, Sağlık Bakanı

Dr. Refik Bey'i elden gelen her şeyin yapılması için uyardı, zaten Dr. Refik (Saydam) Fikriye Hanım'ı tanıyordu. Hastanenin başhekimi ise Dr. Ömer Vasfi (Aybar) Bey'di. Her türlü tıbbi müdahale yapıldı, kurşun çıkartıldı fakat zaten veremin parçaladığı ciğerler, kurşunun açtığı yaraya dayanamadı, üstelik Fikriye artık yaşama arzusu duymuyor, tedaviye cevap vermiyordu. Hastaneye getirilişinin ertesi günü hayatını kaybetti.

Fikriye'nin Ankara'ya geldiğini Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım'dan öğrenen Mediha Hanım, her an kötü bir şeyler bekliyor, kızılca kıyametin kopacağından korkuyordu. İki gün sonra Fikriye'nin intihar ettiği haberini aldığında çok üzüldü. Gözlerinin önünden hep, Dikmen tepelerinde at üzerinde dolaşırken kendisine uğrayan genç kadının hayali geçiyordu. Ağabeyi Dr. Fikret'in de arkadaşı olan Başhekim Ömer Vasfi Bey'den Fikriye'nin öldüğünü de öğrenince odasına kapanıp gözyaşlarına boğuldu. Gece eve gelen kocası İbrahim Süreyya bu konunun üzerine bir perde çekmeleri gerektiğini söyledi ve bir daha Fikriye adını bile anmamasını istedi...

Mediha Hanım bütün üzüntüsüne rağmen kocasının isteğine uyacak, Latife Hanım'ın vefatına kadar bu konuda kimseyle tek kelime konuşmayacaktı...

Devrimler

Bu üzücü olaylara rağmen, Gazi memleket meseleleriyle ilgilenmek zorundaydı. Erzurum'dayken kafasına koyduğu devrimleri hayata geçirme kararını vermişti. Yakın arkadaşlarıyla birlikte Cumhuriyet'i ilan etmiş, devletin yönetim biçimini bütün dünyaya duyurmuş, sınırlarını tespit etmiş, Osmanlı Devletine bir son vermiş, sıra halifeliği ve yobazlık yuvalarını ortadan kaldırmaya gelmişti.

Halife Abdülmecit Efendi'nin, Ankara'nın bütün uyarılarına rağmen kendisini Sultan gibi görmeye ve basına demeçler vermeye başlaması, bu konuda alınması gereken kararlara aciliyet kazandırıyordu. Abdülmecit Efendi, kılıç kuşanma gibi iktidar gösterileri yapıyor, cuma namazlarını her hafta değişik camilerde kılıp cami çıkışlarında halkı kışkırtıyordu. Bunlara bir de, yabancı elçileri ve bazı milletvekillerini Saray'da kabul etmesi, yetkilerinin kısıtlanmış olduğundan yakınması ve sonunda da kendisine daha yüklü bir tahsisat ayrılması isteği eklenince, ilişkiler iyice gerildi.

Başbakan İsmet Paşa Gazi'ye bunları bildirince, İzmir'de komutanlarla buluşan Gazi, ordunun da Halife'yi istemediğini anladı ve Ankara'ya döner dönmez Halk Fırkası grubunda bu konuyu gündeme getirdi. Meclis, tek parti düzen ve disiplini içerisinde bu kararı yasaya dönüştürdü ve üzerine 431 sayısını koydu. Bu yasaya göre halifelik kaldırılmakta, Osmanlı ailesinin erkek, kadın tüm üyeleri, damat ve gelinleri çocuklarıyla birlikte, bir daha dönmemek üzere yurtdışına çıkarılmaktaydı. Şahsi mallarını satarak elde edecekleri nakit parayı yanlarına alabilmelerine izin verilirken, gayri menkullerinin millete intikal ettiği açıklandı.

Halife ve yakınları, ertesi gün Türk topraklarını terk ettiler, bu suretle de İslam dünyası ile Osmanlı Devletinin son ilişkisi de kesilmiş oldu. Halifelik tarih sayfalarına gömülürken, sıra, halifeliğin kalkmaması ve Cumhuriyet rejiminin temelinden sarsılması maksatlarıyla birer fesat yuvasına dönüşen tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına gelmişti.

Osmanlı döneminde kültüre hizmet eden birer musiki merkezi gibi hizmet vermiş olan tekkeler, artık bütün güzelliklerini yitirmiş ve birer fesat yuvasına dönmüştü. Tekkelerde, tarikat şeyhlerinin çeşitli tahrikleri sonucunda ayaklanmalar da olmuştu; bunların en önemlisi de Şeyh Sait isyanıydı. Bütün bu nedenlerle tekkeler kapatılmalıydı.

Türkiye'nin yaşamını değiştirmeye kararlı TBMM, hemen her yıl yeni bir devrim yasası çıkarıyordu.

Tatil günleri cumadan pazara alınıyor, takvim Hz. Muhammet'in Mekke'den Medine'ye göç edişini esas alan Hicri sistemden Hz. İsa'nın doğuşunu esas alan ve bütün dünya ülkelerinin kullandığı takvime dönüştürülüyor, aylarda da, Recep, Şaban gibi Arap isimlerinden vazgeçiliyordu. Günün başlama saati güneş ışığına göre saptanıyor ve yılbaşı da 1 Mart olmaktan çıkarılıyordu.

Daha sonraki yıllarda, kullanılan Arap rakamları bırakılıp Latin rakamlarına geçildi. Ardından okka, endaze, arşın, dirhem gibi ölçü birimleri yerini milimetreye, santimetreye, kiloya bıraktı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, Batı dünyasında kullanılan bütün sistemleri kullanmaya başladı. Peşinden para biriminde desimalizasyon (yüze bölünme) gerçekleştirildi 40 para bir kuruş, 100 kuruş da bir Türk Lirası oldu.

Yeniliklerin ardı arkası kesilmiyordu. Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu Meclis önüne geliyor ve fazla mesai yapılarak yasalaşıyordu. İsviçre'nin Medeni Kanunu tercüme edilerek Mecelle'nin yerini aldı. İtalyan Ceza Kanunu'nun tercümesi de yeni Türk Hukuku içine Alman Ticaret Kanunu'nun tercümesiyle birlikte girdi.

Devrimlerin en önemlilerinden biri de kıyafet devrimiydi. Gazi, uygar ülkelerin insanları gibi giyinmenin Türkler için de esas olmasını istiyordu. İlk önce, gri renkte sivil elbisesi, elinde geniş kenar-

lı Panama hasır şapkası ile Kastamonu'ya gitti. Yanındaki heyette İbrahim Süreyya ve Yunus Nadi de vardı.

Gazi, Kastamonu'da, üzerine Mareşal üniformasını giyip, göğsüne de İstiklal Madalyası'nı taktıktan sonra doğruca askeri garnizona gitti. Orayı denetlerken bir söylev verdi ve söylevinde ünlü, "Bir Türk dünyaya bedeldir," sözünü söyledi. Askeri garnizonu denetledikten sonra Memleket Hastanesi'ni ziyaret etti.

Ertesi gün Kastamonu'dan Ecevit ve Küre'ye uğrayarak İnebolu'ya geçti. Kaldığı evden sabah gene Mareşal üniformasıyla çıktı, belediye binasına kadar halk arasından geçerek yürüdü. Burada çeşitli kurulları kabul ettikten sonra kaldığı eve döndü. Akşamüzeri evden çıktığında üzerinde yine sivil giysileri vardı, başında da hasır Panama şapkası... Heyete mensup mebuslar da sivil kılıkta ve şapkaları başlarında, Gazi'nin arkasında yürüyorlardı. Türk Ocağı'ndaki toplantıda uzun bir konuşma yaparak şapka devrimini resmen ilan etti.

İnebolu'dan Kastamonu'ya döndüğünde Taşköprü heyeti kendisini ısrarla davet etti. Gazi onları kırmadı ve Ankara yerine Taşköprü'ye gitti, onları da şapka devrimine katılmaya davet ettikten sonra gene Kastamonu'ya döndü. Artık üzerindeki hep sivil kıyafet ve başında şapkası vardı. Her gittiği yerdeki bütün toplulukların karşısına elindeki fötr şapka ile çıkıyor, bundan böyle başa konacak serpuşun artık fes, sarık olmayacağını ve şapka giyileceğini anlatıyor, sonra elindeki şapkayı başına takıyordu. Genç kızların, kadınların kara çarşafa bürünmesini içine sindiremiyordu. Okullarda ve toplum içinde Türk gençliğinin bütün yenilikleri benimsemesi için elinden gelen gayreti gösteriyordu.

1925 yılının 17 Ekim günü, İbrahim Süreyya'nın unutamadığı bir gün oldu. Gazi ile Konya'ya "Fes Yırtma Şenliği"ne gittiler. Şapka Devrimi'nin başlaması üzerine, Konya liselerinde okuyan gençlik bir şenlik tertip etmişti. Talebeler, okullarının bahçesinde ateşler yaktılar ve feslerini yırtıp yaktılar. Ömrünün yarısında başından eksik etmediği fesi çıkartıp önce kalpak, şimdi de şapka giyen İbrahim Süreyya, bu şenliği Gazi ile birlikte, mutlu gözlerle izledi.

Meclis'te Cinayet

Gazi Mustafa Kemal, kafasındaki devrimleri gerçekleştirirken, bir yandan, kurduğu Cumhuriyeti korumaya bir yandan da canına kastedenlerle boğuşmaya mecbur kalıyordu.

Anadolu ihtilalinde eline silahı alıp mücadele etmiş olan bir kadro TBMM içinde yer alıyordu artık. Bunların hepsi gayet iyi silah kullanan kişilerdi. Gözünü budaktan sakınmayan, kahramanlıkları saptanmış korkusuz milletvekilleri, Meclis'e silahla geliyorlardı. Her ne kadar iç tüzük gereğince Meclis salonuna silahla girilmesi yasak idiyse de, buna aldıran yok gibiydi. Münakaşalar sonunda silaha davrananların sayısı hiç de az değildi.

Meclis'te milletvekili olarak bulunan "Deli" lakabıyla ünlü Halit Paşa, çok sinirli bir zattı. En fazla çatıştığı da, Trablusgarp'tan beri arkadaşı olan "Kel" lakabıyla tanınan Ali (Çetinkaya) Bey'di.

Deli Halit Paşa, Meclis'te sık sık hadise çıkartıyor ve saldırmaya fırsat kolluyor, bunu bütün arkadaşları da biliyordu. İttihat ve Terakki'nin asker kadrosunda tetikçilik görevini üstlenmiş olan Yakup Cemil ile Trablusgarp'ta beraber çarpışmış olan Deli Halit, onun sertliğinden ve aniden silaha sarılmalarından etkilenmişti. İstanbul Hükümetini bir darbeyle devirme planı ortaya çıkıp da, Enver Paşa Yakup Cemil'i kurşuna dizdirene kadar Deli Halit, onunla temasını sürdürmüştü. Balkan ve Cihan Savaşlarında görev alarak büyük deneyimlere sahip olmuş, Ardahan'ın Ruslardan geri alınmasında etken bir rol oynamış ve Mondros Mütarekesi'nden sonra Erzurum'da Karabekir Paşa'nın emrine girmişti Deli Halit. Mustafa Kemal Paşa'yı zaten Trablusgarp'tan tanıyordu ve ona bağlanmıştı. Erzurum Kongresi'ne karşı çıkan ve Mustafa Kemal'in aleyhin-

de bulunan Trabzon delegelerini kendi usulünce susturmuş ve bulunduğu yöreye dehşet salmıştı. Vali'yi tutuklamış, politik olaylara neden olmuş ve Karabekir ile Mustafa Kemal'in arasını açacak olayların çıkmasına neden olmuştu. İstiklal Savaşı'nda ise Kocaeli Grubu Komutanlığına getirilmiş, gösterdiği yararlıklardan ötürü de Ardahan'dan milletvekili olarak Meclis'e gelmişti.

Sinirleri bozuk olan Halit Paşa, 1926'nın 9 Şubat günü, Elazığ Mebusu Hüseyin Bey'e sinirlendi ve onun üzerine yürüdü. Halk Fırkası içinde bir de "Kabadayılar" adıyla anılan bir grup vardı ki, bunların başında Kel Ali, Kılıç Ali, Salih Bozok, Rize Mebusu Rauf Bey geliyordu. Hüseyin Bey, Deli Halit'in üzerine geldiğini görünce kabadayılar grubu üyelerinden yardım istedi. Kel Ali, Kılıç Ali, Salih Bozok ve Avni beyler gelip Halit Paşa'yı Meclis salonundan çıkardılar ve sinirlerini yatıştırdılar. Meclis salonuna döndüklerinde Rauf ve Hüseyin beyler ile Kel Ali'nin konuştuğunu gören Deli Halit'in yine tepesi attı ve eli belindeki tabancasına gitti. Ötekiler de silahlarını çekmek üzereydiler. Topluca Meclis salonunun dışına çıktılar. Onların vuruşacaklarını sezinleyen İbrahim Süreyya hemen yerinden fırladı ve yukarıdaki Reisicumhur salonuna koştu. Gazi içerdeydi. İbrahim Süreyya kapıyı açıp içeri daldı ve Gazi'ye, "Deli Halit ile Kel Ali birbirlerini vuracaklar. Bunları sizden başka kimse ayıramaz. Hemen koşun, kan dökülmesin, ikisinin taa Trablusgarp'tan beri birbirlerine diş bilediğini bilirsiniz," dedi. Gazi yerinden doğrulup aşağıya inmek için iki adım attığı sırada peş peşe üç silah sesi duyuldu. Gazi, İbrahim Süreyya'nın yüzüne baktı, "Geç kaldık," dedi ve yerine oturdu, İbrahim Süreyya'ya da, "Git bak ne olmuş, ölen var mı?" deyip kendisine haber getirmesini istedi.

İbrahim Süreyya aşağıya inip olanları öğrendi. Kel Ali'nin ayağı takılmış ve merdivene düşmüş, Halit Paşa silahıyla onun üzerine çullanmıştı. Tetiği çekeceği sırada Avni Bey Halit Paşa'nın koluna sarılmış ve kurşun Kel Ali'nin yanağını sıyırıp geçmişti. Yüzünden kanlar akan Kel Ali'yi gören Rauf Bey tabancasını çekip Halit Paşa'nın üzerine bir el ateş etmiş, bu arada Kel Ali, cebindeki silahına davranıp Deli Halit'i karnından vurmuştu. Ölen yoktu ama Deli Halit ağır yaralıydı ve "Beni Rauf vurdu," demişti.

Aydın Mebusu Dr. Reşit Galip koşup geldi ve ilk tıbbî müdaha-

leyi yaptı. Kel Ali'nin kurşunu, Deli Halit'in karnından girmiş ve ciğerlerini parçalamıştı.

Deli Halit hastaneye kaldırılmadı. İstanbul'dan cerrah uzman hekimler çağrıldı. Orhan Abdi Bey ile cerrah Süreyya Bey geldiler, onu ameliyat edip kurşunları çıkardılar. Fakat Halit Paşa, Meclis'in kalem odasındaki masalar üstünde yattığından zatürree oldu ve 14 Şubat günü sabaha karşı öldü. Cenazesi İstanbul'a götürülüp Eyüp Sultan'daki kabristanda toprağa verildi.

Sonraki günlerde, Kel Ali'nin kendisini korumak amacıyla Deli Halit'i öldürdüğüne karar verilip kovuşturma kapatıldı.

Gerek Deli Halit'i gerekse Kel Ali'yi (Çetinkaya) Trablusgarp'tan beri tanıdığı için, bu olay İbrahim Süreyya'yı üzdü. Bundan sonra, böyle bir olayın tekrarlanması ihtimalini düşünerek, küçük namlulu Smith Wesson tabancasını arka cebinden hiç eksik etmedi.

▲ Şapkanın ilk giyildiği günlerde. Sağ başta Ali Çetinkaya, ortada Mustafa Kemal, solunda arkada İbrahim Süreyya, sol başta Yunus Nadi.

▼ İbrahim Süreyya Yiğit ve Kâzım Özalp Yerköy'de.

▲ Bir piknik sefası. (Sağdan) Yunus Nadi, İbrahim Süreyya (önde), Nuri Conker, Mustafa Kemal, Reşit Galip ve Fuat Bulca.

▼ 1930'lu yıllarda bir yemek. (Sağ başta İbrahim Süreyya, yanında Necip Ali, sofranın başında Kâzım Özalp, solunda Recep Peker...)

▲ Atatürk Cumhuriyet Bayramı törenine gitmek üzere Meclis'ten çıkıyor (sağdan sola) İbrahim Süreyya, Kâzım Özalp, Mustafa Kemal, Yaver Tevfik ve Resuhi beyler.

▼ Meclis'in önünde: sağdan: İbrahim Süreyya, Şükrü Kaya, Recep Peker ve milletvekili arkadaşları...

▲ İbrahim Süreyya Bey ve eşi Mediha Hanım Ankara'da düğünde (Eylül 1922)

◄ İbrahim Süreyya'nın eşi Mediha Hanım oğlu Nuyan ve kızı İnci ile.

▼ İbrahim Süreyya, eşi Mediha Hanım ve çocukları İnci ve Nuyan Yiğit.

◄ İbrahim Süreyya Yiğit ve eşi Mediha Yiğit bir Cumhuriyet balosunda.

► İbrahim Süreyya Yiğit 1946'da.

▲ İbrahim Süreyya Yiğit 1949 yılbaşı gecesi eşi ve çocuklarıyla

▼ İbrahim Süreyya Yiğit ve Rauf Orbay (1951)

▲ İbrahim Süreyya Yiğit son yıllarında eşi Mediha Yiğit'le

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Mustafa Kemal'in farklı fikirlerin çatışmasına ve buradan doğacak yeni fikirlere verdiği büyük önem, öteden beri herkesçe bilinirdi. Manastır'daki askeri okuldan sınıf arkadaşı Baki Vardar'ın, "Hangi konu açılsa, Mustafa Kemal arkadaşımız, karşı görüşü savunmayı severdi. Bize de her zaman karşı görüşü dikkate almanın gerekliliğini anlatırdı. Hitabet gücü inanılmazdı. Bize bir kahve ısmarlar, sonra seçtiği bir konuyu anlatırdı. Bu anlatışında o konunun hep olumlu yönünü işlerdi. Biraz sonra gene aynı arkadaşlara bir kahve daha ısmarlar, bu sefer aynı konuyu olumsuz yönleriyle anlatırdı. Aynı konuyu iki şekilde savunmanın mümkün olduğunu öğretirdi. Sınıftaki hocaların görüşlerine gayet saygılı biçimde karşı çıkar ve onların dediklerinin aksini savunup hocalarını bile hayrete, 'acaba yanlış mı öğretiyorum' kuşkusuna düşürürdü," diye anlattığı Mustafa Kemal, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde demokratik yöntemleri çok arzu eden bir liderdi. Osmanlı döneminde de siyasi partilerin seçim kampanyalarını yakından izlemekten zevk alırdı.

İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin çekişmesini yakından izleyen Mustafa Kemal gibi, İbrahim Süreyya da siyasetin çekişme yönüne tutkun biriydi...

1911 sonlarına doğru Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa'nın, Londra'ya büyükelçi olarak atanması üzerine, Osmanlı Meclisi'nde bir milletvekilliği boşalmıştı. Bu tek sandalye için 11 Aralık 1911 günü bir ara seçim yapılması gerekmiş, İttihatçılar, İçişleri Bakanı Memduh Bey'i, İtilafçılar da gazeteci Tahir Hayrettin'i aday göstermişlerdi. Seçim sonunda gazeteci Tahir Hayrettin bir tek oy farkıyla seçimi kazanmıştı.

Mustafa Kemal, 8 Aralık 1911'de Mısır'dan Bingazi sınırını geçip Derne Komutanlığını almaya giderken, aklmdaki bin bir sorunun arasında, İstanbul'daki bu seçimin sonucunun ne olduğu merakı da vardı.

Birkaç ay sonra askeri birlikle gelen İbrahim Süreyya'ya, Memduh ve Tahir Hayrettin arasındaki seçim yarışının sonucunu sorup, tek oy farkını öğrendiğinde, İbrahim Süreyya'ya "Demokrasi... Bir oyun değeri," diyerek bir kahkaha atmıştı.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde de demokrasiye geçilmesini, hemen her iki günde bir sofradaki arkadaşlarına açmakta, onların fikirlerini öğrenmek istemekteydi. Kiminin "henüz erken", kiminin "yavaş yavaş" dediği günlerde, İbrahim Süreyya, Gazi'ye, "Demokrasi de bir devrim ise, birden olur. Bırakırsın siyasi partiler kurulur, isteyen kendi kafasına göre istediği partiyi seçer. Anayasa çerçevesinde çalışır ve seçimlerde rakipleriyle çarpışır, kazanan da hükümeti kurar," diye görüşünü belirtiyordu.

TBMM içinde öteden beri bir ikinci grup vardı. Bu grubu yaratanlar, çeşitli devrim yasalarına karşı oy kullanmakta sakınca görmüyorlardı.

Yeni Anayasa çıktıktan sonra milletvekili olan ve aynı zamanda devlet memuru konumunda bulunan kişilerden, iki görevden birini tercih etmeleri istenmişti. Buradaki sıkıntı, paşa olan mebuslardı: Sonunda, Kâzım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Cafer Tayyar (Eğilmez) paşalar, ordudaki görevlerini bırakıp milletvekili olarak siyasal yaşamlarını sürdürmeyi tercih ettiler.

Meclis, çalışmalarına 1 Kasım günü başlar başlamaz İsmet Paşa Hükümetini düşürmek için sert bir muhalefet başladı. İsmet Paşa Meclis'ten güvenoyu istedi. 9 Kasım günü Halk Fırkası'nın İsmet Paşa Hükümetine çoğunlukla güvenoyu vermesi üzerine Rauf Bey, Dr. Adnan (Adıvar) ve Refet (Bele) Paşa, Halk Fırkası üyeliğinden istifa ettiler.

Aynı gün Recep (Peker) Bey Halk Fırkası'nın adının Cumhuriyet Halk Fırkası şekline dönüştürülmesini önerdi. Bu öneri kabul edilirken, ikinci bir siyasi partinin kurulmakta olduğu ve adının da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olacağı haberi kulislerde do-

laşmaya başlamıştı. Yeni siyasi partinin Cumhuriyet adına sahip olmasını önlemek için Halk Fırkası atik davranıp adının başına Cumhuriyet'i koymuştu.

Bu yeni siyasi parti, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924 tarihinde kuruldu. Kurucuları arasında bulunan Kâzım (Karabekir) Paşa Başkanlığa, İkinci Başkanlıklara Rauf (Orbay) ve Dr. Adnan (Adıvar) Beyler, Genel Sekreterliğe de Ali Fuat (Cebesoy) Paşa getirildiler. Genel yönetimde de Sabit (Sağıroğlu) ve İsmail (Canbulat) beyler yer alıyordu.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulur kurulmaz, Meclis içinden 29 milletvekili bu partiye katıldı. Katılanların arasında Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa, Feridun Fikri (Düşünsel), Refet (Bele) Paşa, Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey de bulunuyordu.

Rauf Bey'in yakın arkadaşı olan İbrahim Süreyya'nın da bu partiye geçeceği söylentileri vardı. Ancak İbrahim Süreyya, Cumhuriyet Halk Fırkası İkinci Başkanı ve Hükümet Başkanı İsmet Paşa'ya bir mektup yazıp, kurucuları arasında olduğu CHP'den ayrılmayacağını bildirdi, hükümetine ve hükümetin icraatına güvenerek bu kararı verdiğini anlattı. O gece Çankaya Köşkü'ndeki sofrada partisini değiştirmeyeceğini Gazi'ye de açıkladı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan üç gün sonra İsmet Paşa doğudaki Kürt ayaklanmasını ileri sürerek bir sıkıyönetim ilan edilmesini istedi, bu önerisi Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubuna mensup üyelerin yarısının ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebuslarının oylarıyla reddedildi. Meclis'in bu kararı karşısında İsmet Paşa Hükümeti istifa etti. Bunun üzerine Gazi, eski silah arkadaşı, TBMM Başkanı ve Cumhuriyet'in ilanından önceki Bakanlar Kurulu Başkanı Ali Fethi (Okyar)'ı hükümeti kurmaya memur etti. Fethi Bey Başbakan olunca da Meclis Başkanlığına Kâzım (Özalp) Paşa seçildi.

Fethi Bey'in kurduğu hükümet güvenoyu alıp yumuşak tedbirlerle sıkıntıları çözmeye yönelirken, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliğine, mücadeleci ve sert kişiliğiyle tanınan Recep (Peker) Bey getirilince ilişkiler sertleşti. Meclis'e, Anadolu'da dini gerekçelerle patlak veren ayaklanmaları önleyici yeni kanun önerileri getirildi. Dinin siyasete alet edilmesini "Hıyanet-i Vataniye" suçla-

rı arasına katan bu öneri kabul edilince Fethi Bey'in Hükümeti Terakkiperver mebuslarının desteğini kaybetti ve 2 Mart'ta güven-
 oyu istedi ve alamayınca da istifa etmek zorunda kaldı. Gazi, eski Başbakan'ın Paris Büyükelçiliğine atanmasını sağladı. Yeni hükümeti tekrar İsmet Paşa kurdu.

İsmet Paşa Meclis'e sert kanun önerileriyle geldi. Bunların en önemlisi "Takrir-i Sükûn" yasasıydı. Ülke bir anda yeni adım attığı demokrasi kıpırtılarından, sessizliğe gömüldü. Bu sessizlik yıllarca sürecekti. Basından hiçbir aykırı ses ve düşünce gelemez oldu. Ahmet Emin (Yalman), Hüseyin Cahit (Yalçın), Ahmet Şükrü (Esmer) gibi ünlü kalemler yargı önünde ağır suçlamalarla karşılaştılar.

Hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı gericilikle suçluyordu; polisin yaptığı baskınlar sonucunda ele geçirilen bazı belgelere dayanılarak bu partinin çeşitli yöneticileri de yargı önüne çıkartıldı.

Bu arada Şeyh Sait isyanı bastırıldı, sanıklar Doğu İlleri İstiklal Mahkemesi önüne çıkartılıp 29 kişi suçlu bulunarak idam cezasına çarptırıldı ve 28 Haziran günü hepsi asılarak haklarındaki karar infaz edildi.

İstiklal Mahkemesi kararlarına ve Takrir-i Sükûn Yasasının verdiği yetkilere dayanarak İsmet Paşa Hükümeti, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatma kararı verdi. Artık ülke, tek parti yönetimine emanet edilmiş ve muhalefet resmi olmaktan çıkartılmıştı. Basın sessizliğe mahkûm edilmiş, Meclis içi ve siyasi parti toplantılarını yasaklanmıştı, ama bu yüzden muhalefet de yeraltına inmiş, böylece kötü emel taşıyanlara da gün doğmuştu. Açıkça muhalefet yapılması yerine, ispatı mümkün olmayan iddialar ve isnatlar kol gezmeye ve tahrik unsuru olmaya başlamıştı artık.

Gazi'ye Suikast Girişimi

Aynı günlerde, Gazi'ye bir suikast düzenlendiği haberi Meclis kulislerinde yankılandı.

Reisicumhur, İzmir yöresine bir seyahat yapmak üzere Ankara'dan ayrılmak üzereydi. Suikastçılar Gazi'yi İzmir'e geldiğinde öldürmeyi planlamışlardı ama Gazi'nin seyahat programında meydana gelen bir günlük aksama üzerine, İzmir'de motorculuk yapan ve suikastçıları kaçırmak üzere görevlendirilen Giritli Şevki paniğe kapıldı ve gidip ihbarda bulundu.

İzmir Valisi Kâzım Dirik'ti. Ertesi gün, yani 17 Haziran 1926 günü Gazi İzmir'i şereflendirecekti. Hazırlıklar yapıldığı sırada Vali bu ihbarı aldı ve hemen Başbakan İsmet Paşa'ya durumu iletti.

Suikast planına göre, Gazi İzmir'e geldiğinde, en işlek caddede Ardahan milletvekili Çopur Hilmi, Gürcü Yusuf ve Laz İsmail ona ateş edeceklerdi. Rize eski mebusu Ziya Hurşit de aynı yerde bulunacak ve gerekirse Gazi'ye o da ateş edecekti, ancak Ziya Hurşit'in asıl görevi, sağa sola ateş ederek çevrede panik yaratmak ve katillerin bundan yararlanıp kaçmalarını sağlamaktı.

Suikast mahallinin yakınındaki bir yan sokakta otomobiller bekletilmekteydi. Katiller bu otomobillere binerek oradan ayrılacaklar ve arabalar onları rıhtıma götürecekti.

Rıhtımda Giritli Şevki'nin motoru bekleyecekti. Motor, yolcuları gelince hareket edecek ve Sisam yahut Sakız adasına kaçacaklardı.

Suikast tertipçileri arasında yer alan ve "Sarı Efe" lakabıyla bilinen Edip Bey, son dakikada bir aksilik olduğundan kuşkulanmış ve İzmir'i terk edip İstanbul'a gitmişti.

İsmet Paşa, Vali Kâzım Bey'den gelen haber üzerine derhal güvenlik kuvvetlerini harekete geçirdi.

Ziya Hurşit bir otelde kalıyordu. Otele gelen polisler Ziya Hurşit'i silah ve bombalarla birlikte yakaladılar. Başka bir otelde ise Çopur Hilmi, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf tutuklandılar.

Bu olay Meclis'te duyulunca ortalık birden karıştı. Gazi'ye ölümüne bağlı olanlar, bu olayın faillerinin arkasında kimlerin olduğunun ortaya çıkarılmasını ve cezalandırılmalarını istediler. Suikast girişiminin kamuoyuna bildirilmesi de istendi. İsmet Paşa Hükümeti bir bildiri yayınlayarak, olayı halka duyurdu, bunun üzerine bütün memlekette, yurdu düşmandan kurtaran, yeni bir devlet kuran, büyük kahraman ve halkın sevgilisi olan Gazi'ye kastedenlere karşı büyük bir infial uyandı. Bunların İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmasına karar verildi ve bir mahkeme heyeti oluşturularak İzmir'e gönderildi: Mahkeme heyetinin Başkanı Kel Ali, üyeleri Kılıç Ali ile Laz Ali, Savcısı Necip Ali ve Dr. Reşit Galip'ti.

İstiklal Mahkemesi'nin kararıyla, olayın arkasında bulunduğu öne sürülen yeni sanıklar tutuklanmaya başlandı. Bunlar arasında Erzurum mebusu Hüseyin Avni (Ulaş), eski Adalet bakanlarından Hafız Mehmet, Ordu mebusu Faik, Saruhan mebusu Abidin, Eskişehir mebusu (Ayıcı) Arif, İstanbul mebusları İsmail Canbulat, Şükrü, Mersin mebusu Çolak Selahattin, Mersin eski mebuslarından Cemal Paşa, emekli Veteriner Albay Rasim, eski Maarif vekillerinden Necati, Ardahan mebusu Hilmi, Erzurum mebusu Münir Hüsrev, Sivas mebusu Halis Turgut, Erzincan mebusu Sabit ile, İttihat ve Terakki Partisi'nin Maliye bakanı Cavit Bey vardı.

Mahkeme, bu kişileri tutukladıktan sonra Ordu'nun yüksek komuta heyetinden kimi kişileri de sanık sandalyesine oturtmaya başladı: Doğu Cephesinin muzaffer Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, İsmet Paşa'dan önceki Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, Dadaş Rüştü Paşa, Refet (Bele) Paşa, emekli albay ve Amasya mebusu Bekir Sami (Kunduh) ve Cafer Tayyar Paşa da tutuklanıp İzmir'e gönderildiler. Karabekir'in tutuklanmasına İsmet Paşa karşı çıkıp onu serbest bıraktırsa da, Gazi, Hükümet Başkanı'na adaletin işleyişine karışmamasını bildirdi, bunun üzerine Karabekir de İzmir'de sanık sandalyesine oturtuldu.

İbrahim Süreyya, Karababa'nın bu çirkin suikast düzeninde yer almadığına inanıyordu. İsmet Paşa'nın doğru yaptığına, olayın, Mahkeme Başkanı Ali Bey'in (Çetinkaya) bir işgüzarlığı olduğuna emindi, onun gerçek bir hukukçu olmadığını biliyor, milli kahramanları boş yere yüreğinden yaraladığına kesin kanaat taşıyordu.

Yurtdışında bulunan Dr. Adnan (Adıvar) ve eski Başbakan Rauf (Orbay) Bey'in de tutuklanacağı dedikoduları duyulur duyulmaz İbrahim Süreyya çılgına döndü. Rauf Bey'in asla bu gibi işlere bulaşacak bir karaktere sahip olmadığını çok iyi biliyordu.

Kafasını Kel Ali'nin mahkeme başkanı oluşuna takmıştı. Refik Şevket (İnce) gibi bir hukukçu dururken Kel Ali'ye böyle bir görev verilmemesi gerektiğine inanıyordu. Cumhuriyet'e giden yolun Adalet Bakanlığını yapmış olan Refik Şevket'in (İnce) 1923 seçimlerinde aday olmayıp TBMM'ne girmeyişine yanan İbrahim Süreyya, kendi kendine durmadan, "Ah Refik, ah Refik, şimdi Meclis'te olacaktın," diye söylenip duruyordu. Refik Şevket İstiklal Mahkemesi'nde yargıçlık, mahkeme başkanlığı yapmış ve nice dürüst ve adil kararlar vermişti. Ne yazık ki Refik Şevket milletvekili değildi ve İstiklal Mahkemeleri'nin yargıçları hep Meclis üyelerinden seçiliyordu.

Elinden hiçbir şey gelmeyeceğini İbrahim Süreyya da biliyor, ancak yine de Rauf Bey'i, Kel Ali'nin insafına terk etmek istemiyordu.

Bu tevkif dedikoduları çıkar çıkmaz Rauf Bey ile birlikte Keçiören'e geldiler. Rauf Bey zaten hastaydı, Viyana'da Bad Gatstein Hastanesi'nden randevusu bile vardı, tropik malarya tedavisi görecekti. Fakat Rauf Bey, Meclis'ten iki aylık izin almış olmasına rağmen gezisini savsaklıyordu.

İbrahim Süreyya kendisine, bu işler yatışıncaya kadar memlekette olmamasını ve bir an önce yurtdışına çıkmasını söylemekten de öte ısrar ediyordu.

Keçiören'deki evin alt katında ve girişin solundaki odada hemen bir yatak hazırlanmış, perdeleri örtülmüş, Rauf Bey'in ikametine hazır edilmişti. Rauf Bey'in yatacağı odayı İbrahim Süreyya, kütüphane olarak kullanmaktaydı. Kitaplarının ve yazılarının karıştırılmasından hiç hoşlanmadığı için, odasına yabancıların girmesi şöyle

dursun, ev halkı bile izinsiz giremezdi. Rauf Bey için o evde bundan daha sağlam bir oda bulunamazdı.

Rauf Bey'in kalacağı odanın penceresi Dr. Reşit Galiplerin evine bakıyordu. Bir ara Rauf Bey, pencereden bakan birinin gözüne ilişti... Bu pencere tehlikeliydi, biri ihbarda bulunacak olursa herkesin başı belaya girerdi. Buna bir önlem olarak, perdeler raptiyeyle pencere pervazına tutturuldu.

Rauf Bey ilk gecesini rahat geçirdi. Yukarıda İbrahim Süreyya'nın annesi ve eşi normal yaşamlarını sürdürüyorlardı. Yemek gene Rauf Bey'in bitişiğindeki odada yeniyordu. Ama her şeye rağmen dikkat çekmemek için, konuşmalar bile fısıltıyla yapılıyordu.

İkinci gün İbrahim Süreyya, Rauf Bey'in İstanbul'a gitme imkânlarını araştırmaya başladı. İlk önce eniştesiyle temas kurdu. Rauf Bey'in küçük kız kardeşinin kocası da Bebek'te gerekli önlemleri alıyordu. İstanbul'a gelir gelmez kendisinin yurtdışına gidebilmesi için, her şey yapılıyordu.

Mediha'nın ağabeyi Dr. Fikret, yakınlarında oturmaktaydı. Dr. Fikret, Rauf Bey'in de, kendisinin de yakını olmasına rağmen İbrahim Süreyya, Rauf Bey'in kendi evinde olduğunu kayınbiraderinden bile saklamıştı. Bunun nedeni, Dr. Fikret'in bir zamanlar Dr. Reşit Galip'in savcılık yaptığı davalarda savcı yardımcılığında bulunmuş olmasıydı ve ağzından bir şeyler kaçırır korkusuyla, İbrahim Süreyya, Rauf Bey'in orada olduğunu söylememişti.

Rauf Bey'in geldiğinin ikinci günün gecesi Dr. Fikret, kız kardeşi Mediha'yı ziyarete geldi. Alt kattaki odada kalmakta olan Rauf Bey de o günlerde aksi gibi, sık sık öksürüyordu. Mediha Hanım, Rauf Bey'in öksürmesi duyulacak ve her şey ortaya çıkacak diye içinden kahrolmaktaydı. Bir yanda baba gibi sayıp sevdiği ağabeyi, öte yanda da bir sır... Perişanlık, Mediha Hanım için gecenin geç saatlerine kadar sürdü. Ağabeyini selametledikten sonra gelip yatağına düştü ve bayıldı. Sabahleyin aynaya baktığında ise saçlarının ağardığını gördü.

Bu arada İbrahim Süreyya, her şeyi hazırlamıştı. Rauf Bey'i evden çıkarıp götürdü. İstanbul'a kadar her şey emniyetle ayarlanmıştı ama ya sonrası?...

Rauf Bey'in İstanbul'dan ayrıldığına dair haber gelene kadar

Keçiören'deki evde kimse rahat huzur yüzü göremedi, taa ki Rauf Bey'in hemşiresinden mektup gelene kadar...

İzmir Suikastı duruşmaları, 26 Haziran'da başladı. Mahkeme Başkanı, sanıkların avukat tutmalarına bile izin vermedi. Kamuoyu, cinayet işleyeceklerin şiddetle ceza görmelerini onaylamakta fakat savaş kahramanlarının onlarla bir tutulmasını eleştirmekteydi.

Duruşma sırasında Ziya Hurşit, ayrıntılı itiraflarda bulundu. Suikast planlarının çok alternatifli olduğunu ve bunların çok önceden hazırlandığını anlattı.

İlk hazırlanan plana göre, Gazi'yi TBMM içindeki Genel Kurul salonuna bakan locasında otururken ve Meclis toplantısını izlerken vuracaklardı. Bu plan, Amerikan Başkanlarından Abraham Lincoln'ün tiyatro locasında vuruluşundan ilham alınarak hazırlanmıştı. Sonra bundan vazgeçilmişti, çünkü, vuracakların –yani katillerin– kaçma imkânı olmayacaktı ve Gazi'ye kendisini siper edecek mebus sayısı da çoktu.

Bir başka plan da, Gazi'yi, arkadaşı Eskişehir mebusu (Ayıcı) Arif'in evine geldiği zaman vurmaktı.

Ayrıca bir de, bu suikast planının İttihat ve Terakki Partisi'nin eski liderlerinden Cavit Bey ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinden İzmit Mebusu Şükrü Bey'in de dahil olduğu gizli bir örgüt tarafından hazırlanmış olduğu iddiası ortaya atılmıştı. Bu plan gereğince, Doğu Anadolu'da bir ayaklanma yaratılacak ve bu ayaklanama hızla isyana dönüştürülerek iktidar ele geçirilecekti.

İtiraflar dışında, karşı görüş ve iddialar da yayılıyordu. Milli mücadelede görev almış büyük komutanların bu cinayetle yakından uzaktan bir ilişkileri olmadığı bilinmekle beraber, "kim olursan ol fark etmez" korkusu yaratmak amacıyla bir gözdağı vermek için bu senaryonun hazırlandığı da ileri sürülüyordu.

Üç Ali'lerin Hakimler Kurulu'nu oluşturduğu İzmir İstiklal Mahkemesi 13 Temmuz günü kararını açıkladı: Başta Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar paşalar bulunmak üzere bazı kişiler suçsuz bulunarak beraat ettiler. Duruşmayı izleyenler arasında bulunan bazı genç subaylar kararı alkışladılar ve hatta paşaları omuzlara almak bile istediler.

Ziya Hurşit, İzmit mebusu Şükrü, Saruhan mebusu Halis Turgut, İstanbul mebusu İsmail Canbulat, Erzurum mebusu Dadaş Rüştü Paşa, Trabzon eski mebusu Hafız Mehmet, Sarı Efe Edip, Ardahan Mebusu Çopur Hilmi, 'Ayıcı' Arif, emekli veteriner Albay Rasim, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Abidin, Ankara eski valisi Abdülkadir, İaşeci Kara Kemal idama mahkûm edildiler.

Mahkeme ayrıca Erzincan mebusu İhsan, Sivas mebusu Selahattin, İzmir eski valisi Rahmi, İttihat ve Terakki'nin eski Maliye bakanı Cavit Bey ile eski İçişleri bakanı Dr. Adnan (Adıvar) ile İstanbul mebusu Rauf (Orbay) Beylerin ileri bir tarihte yargılanmalarına karar verdi.

İdamlar o gece, sabaha karşı infaz edildi. Sanıklar, İzmir'de cinayet planının gerçekleştirilmesi için seçilen sokak ve meydanlarda kurulan 13 sehpada asıldılar.

Ankara'nın İttihat ve Terakkici eski valisi Abdülkadir, yurtdışına kaçmak isterken sınırda yakalandı ve Ankara'ya getirilip orada asıldı. Gene hakkında idam istenen Kara Kemal ise İstanbul'daki evinde saklanırken, yapılan bir baskın sırasında intihar etti.

İzmir'deki İstiklal Mahkemesi'nin, bütün İttihat ve Terakki Partisi yönetici ve mebuslarının toptan ortadan kaldırılması için hazırlık yaptığı söylentileri Ankara'yı çalkalamaktaydı. Halk Fırkası'nın yayın organı *Hâkimiyeti Milliye* gazetesi yazarı Falih Rıfkı (Atay) bütün İttihatçılardan hesap sorulmasını isteyen yazılar döşeniyordu. Bunun karşısına ise Yunus Nadi, *Cumhuriyet* gazetesiyle çıkıyor, Halk Fırkası'na katılmış, suçu tespit edilmemiş, iyi niyetli ve dürüst İttihatçıların bu tür davalar dışında tutulmasını istiyordu. Başbakan İsmet Paşa da Yunus Nadi gibi düşünmekteydi. Bu yönde düşünenlerden biri de İbrahim Süreyya'ydı. Zaman içinde böyle düşünen grup ağır bastı ve 2 Ağustos'ta Ankara'da başlayan İstiklal Mahkemesi davasında belli sanıklar dışında eski İttihatçılar yer almadı.

Sanıklar, Cavit, İhsan, Selahattin, Rahmi beyler dışında İttihat ve Terakki liderlerinden Dr. Nâzım, Mithat Şükrü (Bleda), İsmet Rıfat, Cevat, Salâh (Cimcoz), Kara Vasıf, Salim, Hüsnü, Ahmet Nesimi, Eyüp Sabri (Akgöl), Doktor Rusuhi, Dr. Hüseyinzâde Ali, Antepli Ahmet Muhtar, Hüseyin Avni, Azmi, Ali İhsan beylerdi.

Yargılanacaklar arasında adları geçmekle beraber mahkeme salonunda yer almayanlardan biri Rauf Bey, diğeri de Dr. Adnan (Adıvar) ve sürgünden dönmekte olan Hüseyin Cahit'ti (Yalçın).

Duruşmada, sanıklar arasında bulunan, İttihat ve Terakki'nin eski lider kadrosuna dahil olan bu kişilerin, bir an önce iktidarı ele geçirmek için bir program üzerinde çalıştıkları ve bir taslak meydana getirdikleri ileri sürüldü. Suçlamaya kesin kanıt teşkil edecek hiçbir belge bulunmamasına rağmen yargıçlar, bu iddiaları gerçekmiş gibi onayladılar.

Sanıkların, Anayasa'yı değiştirmek, TBMM'yi çalışmaktan alıkoymak ve dağıtmak teşebbüsünde bulunduklarına karar veren mahkeme, Dr. Nâzım, Cavit, Nail ve Hilmi beyleri ölüm cezasına çarptırdı.

Yurtdışında olduğu için ele geçirilemeyen Rauf Bey, Dr. Adnan, Fehmi, Hüsnü, İbrahim, Ethem, Rahmi, Ali Osman, Salih Kâhya beyler, onar yıl sürgün cezasına çaptırıldılar, sanıklardan 37'si ise suçsuz bulundu. Ölüm cezasına çarptırılanların temyiz hakkı bulunmuyordu. Adı geçen bu kişiler, 27 Ağustos sabaha karşı Ankara cezaevi avlusunda asıldılar.

Kararlar açıklandığı gün İbrahim Süreyya, Rauf Bey'in yurtdışına gitmiş olmasına seviniyordu. Mahkemeye gelmiş olsa, belki de çok daha kötü bir kararın çıkma olasılığı vardı.

Viyana'daki tedavisinden sonra Londra'ya geçen ve orada Dr. Adnan ve eşi Halide Edip (Adıvar) ile buluşan Rauf Bey, Londra Büyükelçiliği aracılığıyla, hakkında 10 yıllık sürgün cezası verildiğini öğrenince, bir süre Türkiye'ye gitmeme kararı aldı ve kendine yeni bir düzen kurmak için girişimlerde bulundu... Siyasal şahsiyetini bir yana bırakıp esas mesleğini icra etmeye döndü. Eski ve çok başarılı bir açık deniz kaptanı olması nedeniyle, ticaret gemilerinde kaptanlık yapacaktı. Yıllarca İngiliz ve Fransız bandıralı şileplerde kaptan olarak çalıştı. Genellikle Uzakdoğu'ya sefer yaptı, Şanghay, Singapur, Tokyo ve Kalküta limanları ile Liverpool, Brest, Hamburg, Lizbon arasında âdeta mekik dokudu. Ömrünü yurtdışında ve bir şilepte geçirebileceği düşüncesiyle hiç evlenmedi. Senelerce, Türkiye'deki arkadaşlarına ve yakınlarına mektup bile yazmadı. Kanıtsız bir iddia ile yargılanmasına ve gıyabında 10 sene-

lik sürgün cezasına çarptırılmasına çok kırılmıştı. Yalnızca, o günlerin TBMM Başkanı olan Kâzım (Özalp) Paşa'ya, kendini savunmak maksadıyla ayrıntılı bir mektup yazarak, yapılanın büyük bir haksızlık olduğunu söyledi. Yurtdışında kendisine birkaç defa suikast girişiminde bulunulduğu kuşkusuna kapılarak bir ara Hindistan'a gitti; ülkeyi boydan boya dolaştı ve orada verdiği konferanslarda Türkiye Cumhuriyeti'ni övdü, Mustafa Kemal'in ne denli yüce bir lider olduğunu anlatan konuşmalar yaptı. Uğradığı haksızlığı asla dile getirmedi, 10 yıl gibi bir cezaya çarptırılmış olduğundan hiç söz etmedi...(*)

(*) Rauf Bey çok sonraları, 1935'te, aile büyüğü Aziz Bey'in vefatı üzerine Türkiye'ye döndü ve Nişantaşı'nda bir dairede oturdu. Nişantaşı'ndaki evinde kendisini ziyaret edenlerin başında İbrahim Süreyya geliyordu. İzmir Suikastı davasından aklanarak çıkan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Gazi ile arasını düzeltmişti. Rauf Bey'i ziyarete geldiğinde kendisini Ankara'ya götürmek ve Gazi ile barıştırmak istedi. Nitekim Ankara'ya gittiler fakat Rauf Bey'in Gazi'nin yanına çıkması bazı koşullar ileri sürülerek önlendi, Rauf Bey de İstanbul'a döndü ve bir süre sonra yeniden Avrupa'ya gitti. O günlerde İbrahim Süreyya, Trablusgarp'tan beri yakın arkadaşı olan Sağlık Bakam Dr. Refik (Saydam) ile bir araya gelip Rauf'un yeniden aralarına katılması için elinden geleni yapmasını istemiş, İsmet Paşa'ya bu konuda telkinde bulunmasını rica etmişti. Dr. Refik de Rauf Bey'le yeniden birlikte çalışmayı gerçekten istiyordu. Fakat Rauf Bey, İstiklal Mahkemesi'nin kararının kaldırılmasını istiyor ve bu isteği yerine getirilmeden hiçbir girişimi kabul etmiyordu; bu nedenle de gene ortadan yok olmuştu. İbrahim Süreyya'nın Rauf Bey'le ilgili üzüntüsü bir türlü bitmek bilmiyordu...

Keçiören'de Hayat ve Mediha'nın Hastalığı

Siyasal hayattaki bütün bu gerilimin yanında, Keçiören'deki evde huzurlu bir hayat vardı... İbrahim Süreyya Bey istediğini gerçekleştirmiş, arzuladığı gibi bir ev hayatı kurmuş, siyasal mücadelesinden arta kalan zamanını, evinde, ailesi ve dostlarıyla geçiriyordu...

Keçiören'deki evin cephesi güneye bakıyordu. Önünde büyük bir dut ağacı, doğu tarafında bağ kısmı, batıya düşen tarafında ise kuyu ve akasya ağaçları bulunurdu, bunlar çiçek açtığında her yer mis gibi kokardı. Evin arkası kuzeye cepheliydi, buradaki bahçe zamanı gelince bellenip buğday ekilir, hasattan sonraki düven, mahalle çocuklarının âdeta bayram yeri oluverirdi. Buğday tarlaları ile bağ arasında bir bölümde ise armut, iğde ağaçları göze çarpardı. Daha gerilerde tepenin arkasında da bir dere bulunurdu. Yaz aylarında misafirler dere kenarına davet edilip piknik yapılır, kuzu bile çevrilir, derenin buz gibi suyunda rakı ve karpuz soğutulurdu.

Keçiören'deki evlerin hemen hepsinin birer ahırı bulunurdu, ahırlarda da atlar, kupa veya fayton türü arabalar... O günlerde otomobil yaygınlaşmış bir araç değildi henüz Ankara'da....

İbrahim Süreyya'nın evinin ahırında iki tane at vardı; biri kır ve adı Fındık'tı, ötekiyse doru... Doru atın dört ayağı da "seki"li(*) olduğu için "papaz atı" diyenler de olurdu, adı da Derviş'ti. Körüklü bir faytonu çekerdi bu atlar...

(*) Seki: Atın bileği ile dizi arasındaki beyazlığa, beyaz bir çizme gibi görünen kısma verilen ad. Doru ve al atlarda olur; genellikle atların üç ayağında seki bulunur.

Ahırın yanında bir büyük kümes bulunuyordu. İbrahim Süreyya Bey, Keçiören'in kuzey tarafındaki çevreye hâkim tepeye inşa edil-

miş ve ürettiği iyi cins tavuklarla sadece Keçiören'e değil, Ankara merkezinin yumurta ve tavuk gereksinimine bile azımsanmıyacak katkıda bulunan bir tavukhaneden "paçalı" denen tavuklardan satın almış ve kendi kümesinde tavuk besleyip evinin gıdasını karşılamaya başlamıştı.

Keçiören'de postacı bile yayan değil, süvari idi. Postacının güzel bir atı vardı, postasını atının eyerindeki kuburluklara doldururdu. Sırtında da deriden bir çantası bulunur, yaz-kış demeden, atı üzerinde öğlene kadar bütün evleri dolaşıp zarfları dağıtırdı. Bazen telgraf da gelirdi ve o zaman atlı posta büyük değer kazanırdı. Postacı, atına atladığı gibi telgrafın gönderildiği eve dörtnala gelir, onun gelişi, pencereden seyredenleri heyecana sürüklerdi...

Keçiören, 1926 Aralığı ile 1927 Ocağında müthiş bir kış geçirmekteydi. Günlerce lapa lapa kar yağmış ve ilçeyi kalın beyaz bir örtü kaplamıştı. Keçiören'in bakkal dükkânı Kızlarpınarı tarafındaydı. Ekmek, yağ, pirinç, şeker, tuz, helva gibi kışlık temel yiyecek maddeleri bile oraya kadar gidilip alınırdı. İbrahim Süreyya'nın evindeki hizmetliler de, komşularınkiler de, o karda bata çıka gidip oradan alışveriş yapmak zorunda kalıyorlardı.

Üstelik, 1927'nin ilk aylarında İbrahim Şüreyya Bey'in evinde eski neşeden eser yoktu, çünkü evin genç hanımı hastalanmıştı. Önceleri soğuk algınlığı teşhisi konmuş, komşuları Dr. Yusuf Hikmet Bey de, Dr. Fuat Bey de sık sık gelip bu yönde tedavi önerilerinde bulunmuşlardı. Mediha'nın kayınvalidesi Cenaniyar Hanım da deneyimle elde edilmiş bitkisel ilaçlarla bu sıkıntıların atlatılacağına inanıyordu. Ancak günler geçtikçe Mediha Hanım zayıflıyordu, hiç iştahı yoktu ve bir şey yiyemiyordu. Ardından kusmalar, baş dönmeleri ve sık sık bayılmalar geldi... Mediha'yı Ankara'ya, doğru dürüst bir tıbbi kontrole götürmenin şart olduğunu İbrahim Süreyya Bey de biliyordu ama, karla kaplı yollardan, zaten halsiz kalmış Meliha Hanım'ı üşütmeden götürüp getirmek imkânsız gibiydi, bu nedenle havaların biraz düzelmesi bekleniyordu... Bekleniyordu ama, bu bekleyiş haftalarca sürünce, alarm zilleri de daha hızlı çalmaya başladı:

Mediha Hanım günbegün eriyordu. Memleket Hastanesi Başhekimi Ömer Vasfi (Aybar) Bey, bizzat Keçiören'e gelip Mediha'yı muayene etmiş ve ciddi tahliller yapılması gerektiğini söylemişti.

İbrahim Süreyya Bey, karısı ne kadar hasta olursa olsun, Meclisteki çalışmalara katılmak zorundaydı. Sabahın erken saatlerinde bastonuna dayanarak karlara bata çıka yola çıkıyor ve otobüsle şehre iniyor, akşamları da gene otobüsle evine dönüyordu. Bir keresinde yoldan evine giderken bir kurt sürüsüne rastlamış ve arka cebindeki tabancasını çıkartıp ateş etmek zorunda kalmıştı. Birini vurup öldürmüş, bir tanesini yaralamış ve gerisini de kaçırtmıştı.

Bazı gecelerde ise Gazi Hazretlerinin mutat Çankaya Köşkü sofralarına çağrılıyordu. Bazen sofra sohbeti ve tartışmalar gecenin çok geç saatlerine kadar uzuyor, Keçiören'e dönüş ertesi güne sarkıyordu.

Mediha Hanım'ın 40 kiloya kadar düşmesi İbrahim Süreyya Bey'i iyice üzmeye başlamıştı; artık Çankaya davetlerinden kaçınmak için çeşitli bahaneler uydurmak zorunda kalıyordu. Gene bir gece sofrada İbrahim Süreyya'nın bulunmayışı dikkat çekti ve Gazi, "Süreyya nerede?" diye sordu. Sofrada bulunan Yunus Nadi Bey, "Karısı ağır hasta," dedi. Gazi hiçbir şey söylemedi ama bunu kafasının bir yerine yazmıştı; fikri takip, Gazi'nin en büyük hasletlerinden biriydi...

Ertesi gün Gazi Meclis'te İbrahim Süreyya'yı aratıp yanına çağırdı ve eşi Mediha Hanım'ın sağlık durumunu sordu. İbrahim Süreyya, hastalığın ne olduğunun anlaşılmadığını, hastaneye yatırılıp kontrollerin yapılması gerektiğini ve yakında şehre ineceklerini söyledi.

Gazi, yirmi küsur senedir beraber olduğu arkadaşına, "Bak sana bir şey söyleyeyim çocuk," dedi, "ben böbreklerimden hasta olduğum zaman beni Viyana'da Cottage Kliniği'ne gönderdiler, orada teşhis konduktan sonra Karlsbad'da tedavi olup iyileştim. Sen şimdi karını al ve hemen Viyana'ya götür. Geç kalmamaya bak. Hatta yarından tezi yok, çık yola... Geç kalırsan yanarsın ve hepimizi de üzüntüye boğarsın çocuk..."

Gazi'nin neredeyse bir emir olan bu tavsiyesi üzerine, İbrahim Süreyya derhal pasaportlarını çıkarttı ve Mediha Hanım'ı alıp, Ankara garından trene binerek İstanbul'a gitti. Annesi Mevhibe

Hanım ile bir gece geçirdikten sonra Sirkeci'den Simplon Ekspresi'ne binerek Avrupa'ya hareket ettiler. Mediha Hanım, yataklı vagondan yemekli vagona bile gidemeyecek durumdaydı. Tren yolculuğunun yorgunluğu hastalığının üstüne bindiği için perişandı.

Tren Macaristan sınırına geldiğinde kompartımanın kapısı çalındı. İbrahim Süreyya sürgülü kapıyı çekip açtı: Gelenler, gümrük memurlarıydı. Tren yeni bir ülkeye girmekte olduğu için kontrol yapıyorlardı. Gümrük memuru İngilizce olarak, "Yanınızda sigara var mı?" diye sordu. İbrahim Süreyya Fransızca cevap vererek cebinden bir paket sigara çıkartıp gümrük memuruna uzattı. Memur paketi eliyle iterek, "Çantanızda başka sigara paketleri var mı?" diye sordu. İbrahim Süreyya, "Var, bu paket sizin olabilir," diyerek, ısrarla paketi memura vermeye çalışıyordu. Bu lisan farklarıyla kör dövüşüne dönüşen durum Mediha Hanımı güldürdü, İngilizce bildiği için olaya müdahale etti: "Memur Bey, biz sigara kullanmayız ama ikram için yanımızda üç beş paket var. Gümrüğe tabi miktarda olsa elbette deklare ederdik," diyerek sıkıntıyı çözdü. Uzun yol boyunca Mediha Hanımın tek gülüşü bu oldu. Nihayet, Sofya, Belgrad, Zagrep ve Budapeşte üzerinden Viyana'ya vardılar.

Ankara'dan Elçilik kanalıyla Cottage Kliniği'nde yer ayırtılmıştı. Elçilik temsilcisi tarafından istasyonda karşılandılar. Trenden güçlükle indirilen Mediha Hanım hemen bir taksiyle kliniğe getirildi ve odasındaki yatağa yatırıldı. Ertesi sabah beyaz sivri sakallı başhekim, yanındaki uzman hekimlerle birlikte ilk muayeneyi yaptı ve hemen tahlillere girişildi. Üç gün süren özel beslenmeden sonra tahlil sonuçlarının gelmesi üzerine, Başhekim, İbrahim Süreyya Bey'i odasına çağırdı. İçerde çeşitli dalların uzmanı olan beş başka hekim daha vardı. Başhekim, "Ekselans," diye söze başladı, sonra, "eşinizin raporları geldi, bu konuda bir arkadaşımızın ileri sürdüğü teşhis doğru çıktı. Şimdi size o arkadaşım durumu izah edecek," dedi ve sözü kel kafalı, şişmanca, tel gözlüklü bir doktora bıraktı.

"Ekselans, eşiniz hasta değil hamile," dedi jinekolog hekim.

Bu sözler odadakilerde bir tebessüm yarattı. İbrahim Süreyya ise, bir kadının hamile olup olmadığının Türkiye'de anlaşılamamasına hayret etmişti.

Jinekolog doktor, Mediha Hanım'ın iyi beslenememekten ötürü

enerji ve direncini kaybettiğini, vücudunda mineral ve özellikle tuz kaybının büyük olduğunu, hastasını on gün sıkı bir besin rejimine tabi tutacağını, iğneler ve haplarla vitamin takviyesinde bulunacağını ve onlar bittikten sonra taburcu edebileceğini anlattı. Jinekologdan sonra Başhekim sözü aldı ve, "Ekselans," dedi, "hastaneden çıktıktan sonra on gün de Viyana'da kalmanızı, sonra Türkiye'ye dönerken hemen Ankara'ya gitmemenizi, Budapeşte, Belgrat gibi en az iki yerde duraklayıp birkaç gün de oralarda gezdikten sonra gene trene binmenizi isteyeceğim. Yorucu bir yolculuk yaparsanız, hem eşinizi hem de bebeğinizi kaybedersiniz."

Bu toplantıdan sonra Başhekim ve jinekolog doktor Mediha Hanım'ın odasına gittiler. Hepsinin yüzünde bir gülümseme vardı. Başhekim Mediha Hanım'a müjdeyi kocasının vermesini istiyordu. Mediha Hanım kocasından bir evlat sahibi olacağını duyunca çok mutlu oldu. Başhekim Viyana'yı gezmeleri önerisini Mediha Hanım'a da tekrarladı ve, "Madame," dedi, "Viyana'nın görülecek güzel yerleri vardır. Prater'de dolaşın kocanızla... Parklarda konserler verilir. Strausların valslerini dinleyin ve otelinizde dans edin. Acıktıkça da Viyana'da dünya sofralarına getirdiğiniz croisantlardan(*) yiyin."

Cottage Kliniği'ndeki on günlük tedavinin ardından Mediha Hanım ile İbrahim Süreyya Bey Bristol Oteli'ne geçtiler. İmparator François Joseph devrinden kalma yaşlı otel resepsiyonisti odalarını gösterdi, yerleştiler. Otelin lokantası, her gece bir balo düzeni içinde, tuvaletli ve fraklı müşterilerle dolup taşıyor, ufak bir orkestra klasik Viyana valslerini icra ediyordu.

Mediha Hanım ile İbrahim Süreyya tedaviden ziyade, gecikmiş bir balayı yaşıyorlardı. Valslerin güzel nağmelerine ayak uydurup pistte dönerek dans ediyor, faytonla Prater'e gidip büyük çarkın üzerindeki kırmızı renkli vagonlara binerek ünlü kenti seyrediyorlardı.

(*) Birinci Viyana kuşatmasında, Osmanlı ordusunun lağımcıları tünel kazarak kent surlarının altından geçip şehre girmeye çalışırlar. Kazma seslerini bir fırıncı duyar ve durumu kendi ordusuna haber verir. Kral, Osmanlıların bu operasyonunu ortaya çıkaran fırıncıya ödül vermek ister, fırıncı da, hilâl şeklinde bir çörek yapma imtiyazını ister ve alır: Croisant, Fransızca'da "hilâl" demektir.

Nihayet, hekimlerin tavsiyeleri doğrultusunda tedavisini tamamlayıp son bir muayeneden geçen Mediha Hanım'a yol izni çıktı ve karı-koca, trenle Viyana'dan Budapeşte'ye geçtiler.

Macaristan'ın başkentini ortadan ayıran Tuna nehrinin Buda tarafındaki bir otele yerleştiler. Burada, kentin kalesini ziyaret ettiler, Osmanlı döneminden kalma askeri müzeyi gezdiler ve kente hâkim tepedeki restoranda, usta aşçıların hazırladığı, ülkenin baş yemeği "gulaş"ı tattılar. Mediha Hanım, Peşte tarafındaki mağazaların bulunduğu caddeleri epeyce dolaşmasına rağmen, hiçbir yorgunluk hissetmemekte, hatta kilo dahi almaktaydı.

Bir sonraki durakları Belgrat'tı... Belgrat'a gitmek Mediha Hanım'a ayrı bir heyecan yaşatıyordu, çünkü dedesi Belgrat kalesinin Dizdarlığını yapmıştı. Aile büyüğünün yaşadığı, komuta ettiği birliklerin bulunduğu yerleri gezmek istiyordu. İbrahim Süreyya Bey de Rumeli dünyasına Cumayı Bala, Yenice görevleri ve Selanik gezileri nedeniyle pek yabancı sayılmamakla beraber, Belgrat'ı gezip görmeye eşi kadar istekliydi.

Bu kentte geçen iki günden sonra trene bindiklerinde, ne kadar yorulduklarının farkına varmışlardı. Sofya'da inmekten vazgeçip doğruca İstanbul'a gittiler. Neredeyse bütün aile efradı Sirkeci'ye, kendilerini karşılamaya gelmişti. Mediha Hanım'ın Viyana'dan aldığı yeni giysiler içindeki görünümü, sağlığına kavuşmuş, kilo almış hali herkesi memnun etti. Sultanahmet'teki konağa geldiklerinde İstanbul'un bahar havası artık yaza dönmekteydi.

Mediha Hanım, annesi Mevhibe Hanım ile hasret gidermek için bir süre İstanbul'da kaldı, İbrahim Süreyya Bey ise alelacele Ankara'ya, Keçiören'e ve Meclis'e döndü...

İbrahim Süreyya Bey, Ankara'da buluştuğu arkadaşlarına Viyana yolculuğunu anlattı, eşinin hamile olduğu müjdesini verdi ve bu arada Viyana'daki kliniğin başhekiminin söylediklerini özelikle Dr. Refik'e (Saydam) nakletti: Başhekim, "Devlet kurdunuz, başkent yaptınız ama bir tıp fakültesi, tam teşekküllü bir büyük hastane yapmadınız. Ankara'ya önce onu yapın," demişti.

Arkadaşları, eşinin yokluğunda, İbrahim Süreyya'yı hiç yalnız bırakmadılar. En büyük ilgiyi Yunus Nadi, Ağaoğlu Ahmet, Nuri

Conker, Mazhar Müfit ve Kılıç Ali ile Salih (Bozok) beylerden görüyordu. Keçiören'de ise komşuları Dr. Yusuf Hikmet ve Dr. Fuat (Umay) beylerin aileleriyle birlikteydi. Annesi ve ablasıyla hemen hiçbir akşam yalnız kalmıyor, komşu ziyaretleriyle ev dolup taşıyordu.

Keçiören'deki evde ve Sultanahmet'teki konakta konu hep aynıydı: Mediha Hanım doğumu nerede yapacaktı?

İstanbul'daki hastanelerin Ankara'ya kıyasla daha gelişmiş olması, İstanbul olasılığını öne çıkarıyordu. Aile büyükleri, her halükârda iki evde de bir çocuk odasının hazır edilmesine karar verdiler. İbrahim Süreyya Bey, annesinin ve kayınvalidesinin "buldumcuk" hallerinden yakınmaya başlamıştı; öyle mi olsun, böyle mi istersiniz soruları, sinirine dokunuyordu.

Meclis çalışmalarından sonra Çankaya davetleri sıklaşmaya başlamıştı. Gazi, ünlü Büyük Nutkunu yazıyordu ve *Nutuk*'ta anlatacağı olayların içinde bulunmuş kişileri sıkça çağırıp onlarla konuşmak istiyor, güçlü hafızasını, arkadaşlarının anılarıyla takviye etmeyi bir hakşinaslık gibi de görüyordu. İstanbul Şişli'deki evden başlayarak, Amasya, Erzurum, Sivas Kongreleri, Ankara Meclisi gibi çeşitli olay ve toplantıların eksiksiz "kamber"lerinden olan İbrahim Süreyya, Gazi'nin en sık çağırdığı kişilerden biriydi.

Öte yandan, Mediha Hanım'ın doğumu yaklaştıkça, aile İbrahim Süreyya Bey'e baskı yapmaya başlamıştı: Doğum nerede olacaktı? İstanbul seçilecekse kendisinin de İstanbul'a gelmeyi şimdiden planlaması gerekiyordu.

Aylar hızla geçti. Ekim ayı gelmiş, yapraklar sararmaya başlamıştı. Mediha Hanım, "karnı burnunda" bekliyordu.

O günlerde de Gazi, *Nutuk*'u Ekim 20'de okuyacağını Halk Fırkası'na bildirdi.

Bir yanda Ankara'da olma zorunluluğu, bir yanda eşinin doğum yapması aynı günlere rastlayacağı için İbrahim Süreyya sinir küpüne dönmüştü. Kayınvalidesi Mevhibe Hanım'a gitti, eşinin yavrusunu İstanbul'daki bir doğumevinde dünyaya getirmesini istediğini, kendisinin ise Ankara'dan ayrılamayacağını, doğum haberinin mümkünse telefonla Meclis'e bildirilmesini söyleyip trenle Ankara'ya döndü.

15 Ekim günü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci Büyük Kurultayı Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında toplandı. Gazi, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuş öyküsünü bütün ayrıntılarıyla dile getiren Büyük Nutkunu söylemeye başladı. Altı gün süreyle, Kurultay delegesi olan mebuslar, devletin kurucusunun ağzından Cumhuriyet'in yakın tarihini dinlediler. Gazi, *Nutku*'u 36 saat 33 dakikada okuyup tamamladı. Tarihi değer taşıyan ve şahane edebi bölümler içeren bu Nutku dinlerken İbrahim Süreyya, bir yandan da İstanbul'dan gelecek haberi bekliyordu.

25 Ekim günü Meclis toplantı halindeyken Genel Kurul salonundaki bir görevli, kürsüye göre soldan ikinci sıranın en önündeki sandalyelerde oturan İbrahim Süreyya'ya bir not uzattı. Bu notta, İbrahim Süreyya yerinden kalkıp kenar kapıdan çıktı ve hızlı adımlarla merdivene, oradan da kütüphaneye yöneldi. Kütüphanenin girişinde sol tarafta, duvara çakılı bir eski telefon vardı. Kütüphane görevlisi, İbrahim Süreyya'ya telefondan istendiğini bildirdi. Telefonun kulaklık kısmı yuvasından çıkartılmış, telinin ucunda sarkmaktaydı. İbrahim Süreyya kulaklığı alıp kulağına koydu, bir boru çiçeği gibi uzanmış kısmına da ağzını dayayarak, "Ben İbrahim Süreyya, buyurun," dedi.

Karşıdaki ses cevap verdi:

"Tebrik ederiz. Bir oğlunuz oldu. Annesi de, yavru da sağlıklıdırlar."

İbrahim Süreyya donakalmıştı. Karşıdan "alo, alo" sesleri gelince, ancak, "Teşekkür ederim," diyebildi ve telefonun kulaklık kısmını yerine taktı. Dönüp aşağıya indi, Meclis'teki yerine oturdu. Bitişik sandalyede Yunus Nadi vardı. İbrahim Süreyya, ona doğru eğilip, "Bir oğlum olmuş. Şimdi telefonla bildirdiler," dedi. Yunus Nadi ilk tebrikte bulunan oldu. Kısa sürede haber yayıldı ve arkadaşları gelip İbrahim Süreyya'yı tebrik ettiler. Oturum sona erince İbrahim Süreyya doğruca istasyona gidip trene bindi ve İstanbul'a hareket etti. İçi içine sığmıyordu. Bütün isteği, eşi Mediha'ya ve oğluna bir an önce kavuşmaktı.

Haydarpaşa'da trenden inip vapurla Eminönü'ne geçer geçmez bir vasıtaya atlayıp Sultanahmet'teki doğumevine koştu. Kapı-

dakiler haberliydi, kendisini hemen üst kattaki odaya götürdüler. Eşi Mediha Hanım yatağında yatmaktaydı, koynunda da kundağa sarılmış bir günlük bebeği vardı. İbrahim Süreyya eğilip eşini alnından öptü, sonra da parmağının ucuyla oğlunun yanağına hafifçe dokundu. Mutluydu.

Ancak eşiyle geçirdiği mutlu saatleri fazla uzatamayacaktı. 25 Ekim'de doğan bebeği sevmeye 26'sında gelen İbrahim Süreyya Bey, bir geceyi eşiyle oğlunun yanında klinikte geçirdikten sonra 27 Ekim akşamı trene binip Ankara'ya döndü; ertesi gün, ömrünü vakfettiği Cumhuriyet rejiminin kuruluş yıldönümüydü, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerinde bulunmalıydı.

Geçit töreninin yapıldığı ahşap tribünlü meydana gitmek üzere evinde frak giysilerini giymiş, kırmızı ve yeşil kurdeleli İstiklal Madalyası'nı göğsüne iliştirmişti. Başında silindir şapkası vardı. (İstiklal Madalyası'nın hizmet düzeni kurdelelerinin rengine göre sınıflandırılıyordu.

Beyaz kurdeleli olanlar sağlık alanında görev almışlara, yeşil kurdeleli olanlar siyasi alanda, kırmızı kurdeleli olanlar sadece askeri alanda yararlılık gösterenlere verilmişti. Kurdelesi kırmızı ve yeşil olarak iki renkte olanları ise hem siyasi, hem askeri bakımdan madalyayı hak edenler almışlardı.)

Cumhuriyet Bayramı tören yerine geldiğinde, Meclis'teki arkadaşlarından baba olduğunu yeni duyanlar yanma yanaşıp tebriklerini ilettiler. Herkes, oğluna ne isim verdiğini merak ediyordu. İbrahim Süreyya, "Bir isim vermek için daha erken," diyordu ama, oğlunun dünyaya geldiğini öğrendiği andan itibaren kendi zihni de bu soruyla meşguldü. Babasının adı Servet'ti. Bu ismi koymak istemekle beraber buna imkân yoktu, zira ablası, büyük oğluna Servet ismini koymuştu. Her ne kadar bu bebeğin göbeği Mustafa diye kesilmişse de, Mediha Hanım oğluna babasının ad bulmasını istediğinden, Mustafa adıyla hiçbir işleme girişmemişti.

Günler ve haftalar geçip gitmekte, İbrahim Süreyya Bey hâlâ oğluna isim aramaktaydı. Kim ne ad önerse, burun kıvırıyordu. Nihayet bir akşam, yakın arkadaşlarından Ahmet Ağaoğlu geldi Keçiören'deki eve. Kapıdan girer girmez de İbrahim Süreyya'ya Azeri şivesiyle, "Senin oğluna bir ad bulmuşum..." dedi.

Ahmet Ağaoğlu'nun bulduğu isim Yiğit Nuyan'dı. İbrahim Süreyya, bu adın arkasındaki anlamı sordu ve Ahmet Bey anlattı:

"Cengiz İmparatorluğu'ndaki her ordunun başında, diğer ordularda olduğu gibi bir general vardı. Bu generaller, cengâverlikleriyle tanınmış ve zafer getirmiş askerlerdi. Orduların başında bir de, general kadar yetkili nuyanlar bulunurdu. Bu nuyanları Cengiz Han atar, genellikle de kendi ailesi içindeki erkek evlatlardan seçerdi. Nuyanların bir de kendi adları vardı tabii. Nuyan, onların unvanı idi. Yani Nuyan bir isim değil bir sıfattı. Çok ünlü nuyanların başında Kurtcebe Nuyan bilinirdi. Kaan Nuyan ve başkaları da vardı. Ben isterim ki senin oğlun da Nuyan olsun ve adı da Yiğit olsun. Yiğit Nuyan diye anılsın."

Çanakkale Savaşları günlerinden beri tanıdığı Ahmet Bey'in bu önerisi İbrahim Süreyya'nın hoşuna gitti ve oğluna bu adı koymaya karar verdi.

Kararını eşi Mediha Hanım ve annesi Cenaniyar Hanım'a bildirdiğinde hiçbir itirazla karşılaşmadı ama yüzlerindeki burukluktan pek de onaylamadıklarını anladı. Yine de ısrarcı oldu, ertesi gün Nüfus Dairesine giderek oğluna bu adla nüfus kâğıdı çıkarttı.

Sıkıntı iki isimle çağrılma noktasında başladı. Oğlancığı Yiğit diye mi, yoksa Nuyan diye mi çağıracaklardı? Olayı Cenaniyar Hanım çözdü, Nuyan dedi...

İnci

Doğu Anadolu'daki isyan kanlı biçimde bastırılmış, Terakkiperver muhalefetinin bu gibi olaylara neden olduğu gerekçesiyle parti kapatılmış, ülkeyi sessizliğe gömen Takriri Sükûn yasası sert biçimde uygulanmış, İzmir'de suikast girişimine kalkışan cinayet şebekesi yakalanarak Üç Aliler Mahkemesi diye anılan İstiklal Mahkemesi'nce cezalandırılmıştı. Bir başka deyişle cellatlara fazla mesai yaptırılmıştı... Kiminin "devlet güvenliği için gerekli hareket" dediği, kiminin de "terör" diye adlandırdığı olayları takiben, ülkede devrim hareketlerinin çarkları gene işlemeye başlamıştı.

Tek başına iktidar olan Cumhuriyet Halk Fırkası bile tabandan gelen isteklerle değil, yukarıdan, hatta zirveden verilen emirlerle iş görür olmuştu. Yüksek Kurul üç kişiden oluşuyordu. Gazi, partinin değişmez Genel Başkanıydı. Onun adına hareket edebilecek donanımlı Genel Başkan Vekili ise, hükümetin başı İsmet Paşa'ydı. Üçüncü kişi de Parti Genel Sekreterliğine getirilmiş olan Recep Bey'di (Peker). Partinin üst kademesi olması gereken Yönetim Kurulu üyelerinin de, TBMM'yi oluşturan milletvekillerinin de hiçbir etki ve yetkisi yoktu. Bundan hoşnut olmayan mebus sayısı epeyce fazla olmasına rağmen kimse sesini çıkarmıyordu.

Bu katı disiplin altında, öncelikle Anayasa'daki dinle ilgili maddeler ve çeşitli dini kurumların durumu değiştirildi. 1924 Anayasası'ndaki "Türkiye devletinin dini, din-i İslam'dır" maddesi kaldırıldı ve devletin resmi bir dini olmadığı, ancak yurttaşların kişisel dinleri olabileceği görüşü hâkim kılındı. Sarık, cübbe gibi dini giysilerin kullanılması yasaklandı. Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Din ile devlet ilişkilerinin tamamen birbirinden ayrılması için gerekli yasa-

lar çıkartıldı ve laik düzen kuruldu; kuruldu fakat, bu sistem toplumun içinden gelmediğinden halk arasında kabul görmedi; bunun

üzerine zora başvurularak uygulama yolundan vazgeçilmeyeceği de belli edildi. Devrim çarkları laisizmi bu çerçeve içinde uygulamaya koyduktan sonra, dönülüp Harf devrimine girişildi.

Yeni hedef, İslam dünyasının kullandığı Arap alfabesiydi: Türk dili okunduğu gibi yazılan, yazıldığı gibi okunan fonetik bir dil olacak, Arap harfleri yerine Latin alfabesi kullanılacaktı. Eğer Türkiye Cumhuriyeti çağdaş uygarlık düzeyindeki milletler arasında yer alacak ise, bu devrim kesinlikle gerekliydi.

Gazi, daha Erkânıharp (kurmay) subayı olduğu günlerden beri ülkesinin harflerinin değişmesinden yana bir düşünce taşıyordu. Şimdi elinde böylesine bir kudret varken, niçin bu eyleme girişmesindi. Kendisi gibi düşünen devrimci arkadaşları da azımsanacak sayıda değildi. Bunların biri de İbrahim Süreyya idi.

Çalışmalar başladı; fakat Latin harfleri daha resmileşmeden, tam o sıralarda, Sovyetler'in, SSCB içindeki Türki cumhuriyetlerde Arap harflerini kaldırıp Latin harflerini kullanmaya başlayıvermesi, Ankara'yı da bir anda cesaretlendirdi ve çalışmalara hız verildi. 9 Ağustos 1928 günü İstanbul'da, Sarayburnu Parkı'nda kara tahta önüne gelen Gazi, eline tebeşiri alıp Latin harflerini yazarak başöğretmenlik görevine başladı. 3 Kasım günü de, Arap harflerinin kullanılmasını yasaklayan yasa Meclis'ten geçti. Bu münasebetle yapılan törene Gazi, İbrani harflerini ihya ederken, kendisine, "Siz niye Latin harflerine geçmiyorsunuz?" diye soran Eliezer Ben Yahuda'nın oğlu Prof. Yahuda'yı da davet etti. Ardından Millet Mektepleri açıldı ve kadını erkeği, yaşlısı genci kafileler halinde bu mekteplere devam edip yeni harflerle yazmayı öğrendiler. Mektebi bitirenlere verilen sertifika ya da diplomalar, nüfus kâğıtları kadar değer taşımaya başlamıştı.

Mediha Hanım İngilizce bildiğinden, İbrahim Süreyya da Mülkiye'de Fransızca okuduğundan Latin harflerini tanımakta ve kullanmaktaydılar, fakat çevrelerine örnek olmak için Millet Mektebi'ne yazılıp devam etmiş ve sınavı geçerek sertifikalarını almışlardı. Ancak İbrahim Süreyya, Latin harfleri yasasına Meclis'te oy verdiği günden sonra, kütüphanesini dolduran Arap harfleriyle basıl-

mış yüzlerce kıymetli eserin yeni harflerle basılması için tek başına ölene kadar bir kampanya sürdürdü ve özellikle de Milli Eğitim bakanlarının karşılarına dikilerek başlarına âdeta bela oldu... Ayrıca, bütün bu olayları çocuklarına aktarmak istiyor, yaşadıklarını sürekli not ediyordu... Aldığı notlara, bir vasiyetini de eklemişti:

Ankara 14 –2–1938

Yavrularım,

Sizin için yazmakta olduğum şu hatıralar, eski Türk harfleriyle stenografi şeklinde not edilmiştir. Bunları annenizin kalemiyle yeni Türkçeye çevirerek deftere geçireceğiz.

Sizler, eski yazıyı bilmezsiniz. Büyük kurtarıcının bu millete yaptığı en büyük hizmetlerden biri de bu yeni Türk yazısıdır. Bu büyük nimeti millet namına unutmamak ve Atatürk'e onun için de bir kat daha minnettar olmak gerekir. Yalnız şu kadarını da söyleyeceğim ki: Asırlardan beri eski yazı ile yazılmış bir Türk hazinesi vardır. Onların anahtarı olan eski yazıyı da öğrenmenizde büyük fayda vardır, hiç değilse dedelerinizin mezar taşlarını o yazı sayesinde okuyacaksınız.(*)

İstenilen ve planlanan devrimler işlerken, toplumu suskunluğa mecbur eden Takriri Sükûn Yasası, 1929 yılında kaldırıldı.

Türkiye'nin dahil olmak istediği Batı dünyasında da çeşitli rejimler birbirleriyle rekabet halindeydi. Kalkınma yollarının ancak kendi sistemlerinde var olduğunu iddia eden ülkelerden Almanya Nasyonal Sosyalizm, İtalya Faşizm, Sovyet Rusya Komünizm, İngiltere ile Fransa ve Birleşik Amerika demokrasi diyorlardı.

Siyasal yelpaze içinde, Türk rejimine de Kemalizm adı yakıştırılmıştı.

Devlet sistemleri karmaşası arasında, dünya bir de ekonomik kriz içine sürüklenmekteydi. En büyük sıkıntı Amerika'da baş göstermişti. Ticaret hacmi, üretim, işsizlik ve para sorunları Avrupa'yı da gir-

(*) İbrahim Süreyya'nın oğlu da, kızı da babalarının bu isteğini yerine getiremediler. Dört torunundan sadece biri, kızının küçük oğlu Selim Yazgan bu vasiyete uyup eski Türkçe harfleri öğrendi ve okuma şansına sahip oldu. Diğerleri yabancı dilleri öğrenerek okuyup yazmayı, eski Türkçeye tercih ettiler.

dabına alıyordu. Bu dünya krizinin dışında kalmak mümkün değildi. Türkiye'de de sıkıntılar hissediliyor, kamuoyu, hükümeti başarısızlıkla suçluyordu. Ülkede bir değişiklik isteniyordu.

Hükümetin ekonomi politikası aşırı devletçiliğe dayalı biçimde işliyordu. Eldeki bütün imkânlar ülke alt yapısına harcanıyordu. Köylü toplumdan sanayi işçisi yaratmak için fabrikalar inşa ediliyor, bu üretim bölgelerine demiryolları döşeniyordu. İbrahim Süreyya'ya göre, bunların en önemlilerinden biri de Sivas-Erzurum demiryolu idi. Hattın açılış töreni için kalkan ilk katara en önde koşanlardan biri olmuştu İbrahim Süreyya... Amasya-Sivas-Erzurum-Sivas-Ankara parkurunu inanılmaz meşakkatler içinde geçmiş bir insana, şimdi bu yolculuğu lüks yataklı vagonlarla, kısa sürede yapabilmenin verdiği haz elbette büyük oluyordu...

Laisizmin ve Latin harflerinin kabulünden sonra, ülkenin dört bir yanı demir ağlarla örülüp, fabrikalar açılırken, işleri iyi yürüttüğünü ileri süren hükümetin karşısına bir gün bir mektup dikildi.

Paris'ten dönen Büyükelçi Ali Fethi (Okyar) Bey, Gazi'ye bir mektup yazmıştı. Mektubunda, hükümetin ekonomi politikasında başarısız olduğunu, Meclis'te muhalefet olmaması nedeniyle sorumsuz davrandığını ileri sürüyor ve çarenin bir muhalefet partisinin kurulmasına izin vermek olduğunu söylüyordu.

Cumhuriyet'e ve devrim yasalarına sadık kalacağına dair Gazi'ye teminat verince, Ali Fethi Bey'e yeni bir parti kurma izni çıktı. Gazi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın değişmez Genel Başkanlığını bırakmamakla beraber tarafsız bir tutum izleyeceğini, Ali Fethi Bey ile İsmet Paşa'yı karşı karşıya bırakacağını, bir çeşit hakem olacağını her ikisine de söyledi ve bu söylediklerini de yazıya döktü. Üstelik mektubun ve kendi cevabının basında yayınlanmasına izin verdi. Kemalist Türkiye, demokrasiye yöneliyordu artık.

Özgürlük yanlısı İbrahim Süreyya, bu girişimin muvaffak olması için âdeta dualar ediyordu. Yeniden demokrasi deneyimine girişilmesinden yana oluşu, İbrahim Süreyya'nın da, 12 Ağustos'ta kurulma dilekçesi İstanbul Valiliğine verilen Serbest Cumhuriyet Fırkası'na gireceği yolunda spekülasyonlara neden olmuştu. Yeni

partinin, Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu gibi kurucularının İbrahim Süreyya'nın yakın arkadaşları olması bu söylentileri artırsa da, İbrahim Süreyya CHP'den ayrılmadı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ekonomi politikası liberaldi; CHP ise devletçi bir ekonomiden yanaydı. Türk özel teşebbüsünün elinde birikmiş bir sermaye olmadığı için, özel teşebbüsten büyük yatırımlar beklemek mümkün değildi. Yatırım yapılabilse dahi, getirisi uzun yıllar sonra gerçekleşebileceğinden, buna teşebbüs eden olmuyor, ülkenin ihtiyaç duyduğu yatırımları yapmak da, böylece devlete düşüyordu. Hükümet, yatırım yapanları kontrol etmek yerine kendisi kâr amacı gütmeden yatırım yapıyor, sorumlu makam olduğu için, bunun sıkıntılarını da üzerinde taşıyor, bu nedenle de başarısız gibi görünüyordu.

Yeni siyasi parti kurulur kurulmaz, yılların birikmiş hınçları ve hırsları, bir anda memlekete yayılmaya başladı. İlk kargaşa hükümeti tahrip etmek, ardından da dini düzeni yeniden geri getirmek istekleriyle başladı. Kızgınlıklar, nefretler kısa sürede toplumu bölmeye başlar. İzmir mitinginde Fethi Bey, Gazi'ye verdiği sözlere sadık kalırken yandaş sandığı partililer başka sloganlarla ayaklama belirtileri sergilediler. Bu durum İsmet Paşa Hükümetinin canını sıkıyor, Gazi ise, hükümetin şikâyetlerine tarafsızlıkla cevap veriyordu.

Yobazların gösterilerinin iyice artması üzerine, Yunus Nadi, gazetesinde bir makale yayınladı ve Gazi'ye, CHP'yi terk mi ettiğini sordu. Olaylara müdahale etmesi için bir çeşit çağrı olan bu makale üzerine Gazi, partisinin başında bulunduğunu bildirdi. Ardından Ali Fethi Bey gelip, bu işi yürütemeyeceğini Gazi'ye açıkladı ve 17 Kasım günü de, İçişleri Bakanlığı'na yazdığı bir mektupla, Serbest Cumhuriyet Partisi'ni kapattığını bildirdi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyleri, demokrasiye geçme girişimlerinin başarılı olamadığını göstermişti. Bu başarısızlıklara üzülenlerin başında İbrahim Süreyya geliyordu. O, bütün insanların bir sofrada yemesini, bir çevrede fikirlerini açıkça söyleyebilmesini isteyen, ütopik bir düzenin hayalini kuruyordu; ancak, temeline harç taşıdığı devletinin yıkılmasına da müsamaha edecek biri değildi.

• • •

Politika cephesi bir yana bırakılacak olursa, ülkede her yönden birçok atılım devam ediyordu. Ankara'da sanatsal faaliyetler hızını artırıyor, Gazi, müzik, resim, müzecilik alanlarında büyük teşvikler yapıyordu. Şehri durmadan gezip dolaşıyor, bir belediye başkanı gibi, nerede müze, nerede sergi sarayı, nerede konser salonu yapılacağını kafasında tasarlıyordu. Bu gezilerden birini yaptığı 6 Şubat 1930 günü, Paris'teki Musee d'Homme, Londra'daki Museum of Mankind gibi, Ankara'ya uygarlık düzeyi getirecek bir müze kurulmasını isteyen Gazi, Etnografya Müzesi inşaatını denetlemeye gitti, giderken de İbrahim Süreyya'yı yanına aldı. Daha önce de Gazi ile birçok geziye katılan İbrahim Süreyya'nın belleğine o Etnografya Müzesi gezisi âdeta kazınıp kalmıştı; 1938 sonundaki vefatından sonra Gazi, Etnografya Müzesi'ne götürüldüğünde, İbrahim Süreyya bu geziyi hatırlayacak ve gözyaşlarına hâkim olamayacaktı.

Aynı yılın son haftasında, acı bir olay Türkiye'yi sarstı. Yedeksubaylığını yapan genç öğretmen Kubilay, Menemen'de, "Şeriat isteriz!" diye yeşil bayrak açıp camiden sokaklara taşan yobazlara tek başına karşı durmuş, laik Türk Cumhuriyeti'ne sahip çıkmaya, Gazi'nin çizdiği portredeki Türk genci ve subayı olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı. Gözü dönmüş sarıklı, cübbeli, çember sakallı grup genç subayın üzerine saldırmış, onu yere düşürüp bayıltmışlar, ellerine geçirdikleri paslı kör bir testereyle delikanlının başını boynundan kesip koparmışlar ve bir sırığın üzerine geçirip dolaştırmaya başlamışlardı...

Olay, çevredeki Jandarma birliğine intikal edince bir jandarma bölüğü Menemen'e geldi ve duruma hâkim oldu. Bu cinayeti işleyen yobazlar bir bir tespit edilip tutuklandı. Olay Ankara'ya iletildi, sıkıyönetim ilan edildi, durum, İstanbul'da bulunan Gazi'ye de duyuruldu. Gazi'nin, hükümete verdiği direktif üzerine derhal Menemen'de mahkeme kurulup yobazların yargılanmasına başlandı. O günlerde İstanbul'da bulunan İbrahim Süreyya da derhal Ankara'ya koşup Meclis'teki tepkilere katıldı. Laiklik ilkesinin Cumhuriyet'in temel taşlarından biri olduğunu, parti grubundaki konuşmasında belirterek, daha dikkatli olunması için çağrıda bu-

lundu; kendisiyle aynı fikirde olan Yunus Nadi'yi de bu konuda makaleler yazmaya teşvik etti.

1930'larda, Mediha Hanım ikinci çocuğuna hamileydi. Keçiören'in karlı kışlarının yarattığı zorlukları iyi bilen aile efradı, Mediha Hanım'ın doğumunu gene İstanbul'da yapmasını istiyordu; ama İstanbul'a gidilmeyecekse, mutlaka Ankara'nın merkezinde bir yere inilmeli ve doğum orada beklenmeliydi. Ankara'da kalmaya karar verdikleri için, Karaoğlan caddesindeki Himaye-i Etfâl apartmanında bir daire kiralayıp ve o eve geçtiler.

O sıralarda Mediha Hanım'ın annesi Mevhibe Hanım çok rahatsızdı ve evde tedavi edilemeyecek kadar ağır olduğundan hastahaneye kaldırılmıştı. Mediha Hanım karnı burnunda olduğundan İstanbul'a gidemiyor, yollarda doğurmaktan korkuyor, bu nedenle İbrahim Süreyya sık sık İstanbul'a gidip kayınvalidesini ziyaret ediyordu. Kubilay olayı cereyan ettiğinde de bu yüzden İstanbul'daydı. Ankara'ya döndüğünde, doğum artık çok yaklaşmıştı. İbrahim Süreyya, kızı olursa adını İpek koymak istiyordu.

Yeni yıla girileceği gece, Mediha Hanım bir kız dünyaya getirdi. Oğullarından sonra bir de kızları olduğu için, Mediha Hanım da İbrahim Süreyya Bey de çok mutluydular. Doğumun ertesi sabahı Mediha Hanım'ın annesine telefonla haber verildi. Mevhibe Hanım, müjdeyi alınca kızına bir haber gönderdi: Bebeğin adının "İnci" olmasını istiyordu; bundan iki gün sonra da vefat etti. İbrahim Süreyya, kayınvalidesinin arzusunu vasiyet sayıp kızının adını İnci koydu ama bu arada İpek ismini, aile içinde hiç kimsenin çocuğuna koymamasını istedi. Eğer bir kızı daha olursa ona, veya oğlu Nuyan'ın ilerde kızı olursa torununa konacaktı bu isim.

Küçük İnci'nin aileye katılışı büyük bir sevinç yaratmıştı ama, Mevhibe Hanım'dan birkaç ay sonra Mihrünnisa Hanım'ın da kanserden vefat edişi, büyük acılara neden oldu: Aile, iki büyüğünü birden kaybedivermişti.

Keçiören'deki ev baharda yeniden ikamete açılmış ve Ankara'nın içindeki apartmandan tekrar oraya taşınılmıştı. Cenaniyar Hanım, oğlu, gelini ve iki torununun varlığıyla, kaybettiği kızı Mihrünnisa'nın yokluğunu daha az hissediyordu.

• • •

İbrahim Süreyya bir sanatçı değildi gerçi ama sanata karşı ilgisi ve duyarlılığı alabildiğine çoktu. Alaturka musikiye olan sevgisini anne ve babasından almıştı; hemen her makamı bilir, dinlediği rast şarkılarında rast kararını terennüm ederdi. Klasik Batı müziğinin, konçertolarından operalarına kadar dinlemeye bayılırdı. Evindeki gramafonda çaldığı bir hayli plağı vardı. Boris Şalyapin'in bas sesinden, Caruso ve Benjamino Gigli'ye kadar tenorları, Verdi'nin La Traviata'sından Puccini'nin Tosca'sına kadar birçok operanın plaklarını dinlerdi. Plakları arasında elbette alaturka müziğin en seçme örneklerinin zapt edildiği Odeon'lar da vardı. Tamburi Cemil Bey'in yaptığı taksimleri, Hafiz Burhan'ın okuduğu gazelleri defalarca çalıp o güzel seslerden büyük haz alırdı.

Ressam olanlara büyük hayranlık ve sevgi beslerdi. Nitekim, yeğeni Vahit Basmacı'nın yaptığı ve kendisine hediye ettiği tabloları salonunun duvarlarından asla indirtmezdi. İbrahim Safi ve Çallı İbrahim en sevdiği ressamlardı.

Edebi eserler yanında tarih ve tasavvufla ilgili bir hayli kitap, kütüphanesini doldurmuştu.

Şark klasiklerinden Şirazlı Sadi'nin *Bostan ve Gülistan*'ından Mevlana'nın *Mesnevi*'sine, Batı'nın şaheserlerini yaratan Shakespeare'den Tolstoy'a kadar geniş bir yelpaze içindeki bir hayli kitabı, o sıkışık, tehlikeli ve vakitsiz günlerin gecelerinde bile okumaya çalışırdı.

Heykeli günah sayan bir zihniyetin dünyasında doğduğu için, bir heykeltıraş olması elbette beklenemezdi. Yurtdışına çıktığında gördüğü yapıtlar onu ömrü boyunca etkilemişti. Ankara'nın Ulus alanına dikilen muhteşem anıta, Meclis'e giderken durup durup hayranlıkla bakmayı neredeyse âdet edinmişti.

İbrahim Süreyya'nın sanat duygusu en fazla hat sanatında ileri gitmişti. Ünlü hattatların yarattıklarını seyrede seyrede, kendisi de böyle yazılar yazmaya heves etmişti. Kâğıt, tuval, mürekkep, boya külfetini taşıyamayacak bir yaşam sürdüğünden kâğıdı kabartma yöntemiyle yazı yazmayı deniyordu. Düz bir beyaz kâğıdı elleriyle tutar, kâh sağ, kâh sol elinin baş ve orta parmaklarının tırnakları arasından geçirerek, kâğıda istediği kabartma şekilleri verirdi. Bir piya-

nistinki gibi uzun ve zarif parmakları arasında kâğıda kûfi veya sülüs Arap harfleriyle isim yazmayı pek severdi. Yakın arkadaşlarının adlarını kabartma olarak şekillendirir ve kendilerine hediye ederdi. Yunus Nadi, Kılıç Ali, Refik Şevket, Hüseyin Rauf, Mazhar Müfit, Refik (Saydam) Muhittin Baha, Hasan Ali (Yücel) gibi siyasi dünyadan arkadaşları yanında, akrabalarına da yazmaktan zevk alırdı. Ağabeyi Ali Nazima Bey, kayınbiraderi Dr. Fikret, yeğenleri Servet, Behçet ve Fikret'in (Özdoğancı) isimlerini bu yöntemle yazmıştı.

İbrahim Süreyya, bu hobisini harf devrimine kadar sürdürdü. 9 Ağustos 1928'deki Latin harflerinin kabulüyle başlayan yazı devrimine sadık bir devrimci olarak, bir daha Arap harfleriyle kabartma yazı yazmadı. Yeni harflerle denemeyi çok istiyordu, defalarca uğraştı fakat hat sanatının verdiği bedii zevki bulamayınca bu işten vazgeçti.

Ankara kenti, Cumhuriyet Türkiyesine layık bir başkent olma yolundaydı. Eski Ankara ile Çankaya arasına, yepyeni bir Yenişehir inşa edilmekteydi. Büyük bulvarlar açılmakta, tek tük de olsa beton binalar yükselmekteydi. Yeni okul ve banka binaları göze çarpıyordu. İngilizlerin "Gentlemens' Club"larına nazire, bir Anadolu Kulübü yapılmıştı. Müze binası, Sergi Sarayı aynı şekilde yükseliyordu...

Ankara'nın belki de en önemli eksiği, eğlence yerleriydi. Henüz bir opera binası yoktu. Henüz bir büyük tiyatro salonu yapılmamıştı. Daha büyük kitlelere temaşa zevki verebilecek stadyumu ve ata sevdalı milletin atlarını yarıştıracağı doğru dürüst bir hipodrom yapılmamıştı. Sokaktaki insanlar için eğlence, çay bahçelerinde ve piknik alanlarında toplanmaktan öteye geçmiyordu. Bunlara bir de saz salonlarıyla, trupların çadır tiyatrolarındaki temsiller eklenebilirdi. Devlet ricalinin eğlenceleriyse, resmi balolar, elçiliklerdeki kutlama davetleriydi. Yemekli, içmekli, danslı, müzikli balo ve resepsiyonlar ya yabancı ülkelerin elçilik binalarının salonlarında veya TBMM binasının karşısındaki Ankara Palas otelinin salonlarında veriliyordu. Siyasilerin, resmi davetler dışındaki eğlenceleri ya Anadolu Kulübü'nün yeşil çuhalı oyun masalarının veya lokantaların beyaz örtülü masalarının etrafındaydı...

Pokerden Satranca

İbrahim Süreyya da Anadolu Kulübü'nün müdavimleri arasındaydı. Kumara bir eğilimi vardı. Arkadaşlarıyla özellikle poker oynuyordu. "Poker oyununun yarısı ustalık ise, yarısı da şanstır," sözünü, kazandığında da kaybettiğinde de dilinden düşürmezdi...

Bir gece şansı hiç yaver gitmemiş ve kaybetmeye başlamıştı. İnat edip şansını döndürebileceğine inanarak oyundan çekilmemiş, kaybettiklerini geri alabilmek için potları durmadan büyütmüştü. Böylece kaybı daha da arttı ve korkunç bir boyuta ulaştı, daha fazla kaybedemeyeceğini anlayınca oyun dışı kaldı. Borcu muazzamdı. Kumar borcunu namus borcu kabul ettiğinden, kara kara düşünerek evine döndü ve sebep olduğu felaketi karısına açıkladı ve sonunda kumar borcunu son kuruşuna kadar ödeyip temizledi.

Bir akşam, Meclis çıkışında Şükrü Saracoğlu İbrahim Süreyya'yı gördü ve onu Anadolu Kubülü'ne davet etti. Birlikte gittiler. Kulübün oyun salonunda, poker masalarının dışında bezik, briç ve satranç oyunlarının oynandığı masalar da vardı. Şükrü Bey ile İbrahim Süreyya, bir satranç masasına oturup siyah-beyaz kur'ası çektiler ve taşları dizip oynamaya başladılar. Biraz sonra kulübe Başbakan İsmet Paşa geldi ve doğruca İbrahim Süreyya ile Şükrü Saracoğlu'nun oynadıkları satranç masasına gitti. İsmet Paşa (İnönü) satrancın ustasıydı, üstelik oynamaya da çok meraklıydı. İbrahim Süreyya'nın da bu oyunu oynadığını ilk kez fark ediyordu ve yeni bir satranççı bulmaktan memnundu. Oyunu İbrahim Süreyya kazanınca, "Gel karşıma," diye onu oyuna davet etti ve çok geçmeden İbrahim Süreyya'yı yendi...

Sonraki günlerde İbrahim Süreyya Anadolu Kulübü'nde, po-

ker masalarında değil, briç ve satranç masalarının başında görülecekti artık...

Haftalar sonra Gazi, İbrahim Süreyya'yı köşkteki sofrasına davet etti. Onun Anadolu Kulübü'nde bezik, fakat daha ziyade İsmet Paşa'nın grubunda satranç oynadığından haberdardı.

O gece Gazi, kendi başından geçen bir kumar olayından söz etti.

1913 yılında, Sofya'da askeri ataşe iken, aralarında yabancıların da bulunduğu bir akşam poker masasına oturduğunu, maaşından daha fazla bir miktarı bir nefeste kaybettiğini anlattı ve aylarca sıkıntı çekerek o kumar borcunu kapattığını söyledi. Bu olaydan sonra bir daha yüksek miktarlardaki hiçbir kumar oyununa katılmadığını da belirtti ve, "Oyun eğlendirici olmalı, yıkım olmamalıdır," öğüdünde bulundu.

İbrahim Süreyya, bu olaydan sonra bir daha poker masasına oturmayacak, oyun zevkini bezik, briç, satranç ve özellikle de tavla ile alacaktı...

Soyadı

Cumhuriyet Halk Partisi kurulurken, partinin ilkeleri saptanmış ve ilkelerin sembolü olarak da altı ok seçilmişti. Altı oklu bayrakları, ufak boyda yapılıp yakalara rozet gibi takılıyordu. Bu ilkeler daha sonra Anayasa içine de yerleştirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti rejiminin temel taşları biçimine dönüşmüştü. Bu oklardan en önemlileri cumhuriyetçilik, laiklik ve devrimcilikti. Devrimcilik, tek konuda devrimi yapıp bitirmek değil, devamlı bir şekilde, hemen her konuda uygar dünyada var olup uygulanan ilericiliği Türkiye'de de yaratıp sürdürmek olarak algılanıyordu. Bu devrimleri yasal duruma getiren TBMM, devrimleri ısrar ve inatla uygulayan da hükümetti.

Yeni devletin hükümet şekli, milletin kılık ve kıyafeti, eğitim ve harf, para ve ölçü birimleri konularında peş peşe gelen devrimlere, hemen her yıl yenileri ekleniyordu.

Cumhuriyetin ilanının üzerinden 10 yıl geçmişti, fakat devrimler sürüyordu. 1934 yılında da yeni bir devrim olarak Soyadı Yasası kabul edildi. Herkes bir soyadı alacak ve aileler bundan böyle soyadlarıyla belirlenecekti. Herkes kendisine bir soyadı seçmeye uğraşırken, en büyük merak ve ilgi Gazi'nin ne soyadı alacağı noktasında toplanıyordu...

Bu sorunu hükümet çözdü ve Başbakan İsmet Paşa, TBMM'ye bir yasa teklifi getirdi. Bu yasayla Gazi'ye "Atatürk" soyadı verildi. O günlere kadar, yurtdışında dost-düşman, Gazi'yi "Kemal" diye anıyordu; soyadı devrimiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, "Atatürk" diye bilinir oldu.

• • •

Atatürk, Çankaya Köşkü'nün akşam sofralarında bulunanlara, ne soyadı aldıklarını sormakta ve bazılarına kendisi isim önermekteydi. Örneğin İsmet Paşa'ya, üst üste kazandığı iki İnönü savaşından ötürü "İnönü" soyadını vermişti. Böyle akşamlarda sofra etrafında bulunanların isim üretme gayretleri de epeyce nükte vesilesi yaratıyordu. Ekim işleriyle uğraşan bir aileye soyadı olarak önerilen "Eş-Ek" ve işlerinin eri olarak tanınan kişiye önerilen "İş-Er" isimleri, kahkahalara neden oluyordu.

Çankaya akşamlarından birinde Atatürk, İbrahim Süreyya'ya ne soyadı aldığını sordu. İbrahim Süreyya, öteden beri oğlunun adında bulunan ve aslında bir sıfat olan Nuyan'ı soyadı olarak almayı düşünmekteydi ve, "Oğlumun adını soyadı şekline dönüştürmek istiyorum," dedi. Bunun üzerine Atatürk yanındakilere, "Neydi oğlunun adı?" diye sordu. İsmi koyan Ağaoğlu Ahmet Bey, "Yiğit Nuyan," diye cevap verdi. Atatürk İbrahim Süreyya'ya döndü ve, "Yiğit ismi sana yakışır. Senin soyadın Yiğit olsun," deyiverince, İbrahim Süreyya, "Hayır Paşam ben Yiğit'i değil Nuyan'ı almak istiyorum," diyemedi... O gece eve döndüğünde eşi Mediha Hanıma, "Artık soyadımız Yiğit... İmza için elini de, dilini de buna alıştır hanım," dedi. Mediha Hanım şaşırmıştı. "Hani Nuyan'ı alacaktık," diye üsteledi. Kocası tartışmaya fırsat vermedi ve "Atatürk, 'Yiğit' adını verdi," diye kestirip attı. Ertesi gün de nüfus idaresine giderek "Yiğit" soyadını tescil ettirdi, oradan telgrafhaneye gidip bir telgraf çekerek, ağabeyi Ali Nazima Bey'e soyadının Yiğit olarak belirlendiğini bildirdi.

Bu sıralarda İbrahim Süreyya Bey Boğaziçi'nde, ömrünün bir bölümünü geçireceği, yalıyı satın aldı. Kendisi aslen Üsküdarlı olmasına rağmen, o güne kadar, İstanbul şehrinde bir mülk sahibi olamamıştı. Türkiye devleti kurulduktan sonra ilk sahip olduğu ev ve bağ Ankara'da, Keçiören'deydi. Yaz aylarında çok özlediği İstanbul'a gelip, annesi, ablası, eşi ve çocukları ile birlikte İstinye ile Yeniköy arasındaki yalılardan birini veya birinin bir katını kiralamakta ve birkaç ay deniz havası almaktaydı. Balık tutma merakı yüzünden de bir sandal satın almıştı.

Yeniköy ile İstinye arasında ilk önce Kostaki Efendi adındaki bir Rum'un evini kiralamış ve orada bir yaz geçirmişlerdi. Ardından sa-

nayici Fuat Bey'in yalısını tutmuş, bir sonraki yıl da Madenci Arif Beyin yalısına kiracı olmuşlardı. Satın aldığı sandal her yaz başka bir

evin rıhtımı önüne demirliyordu. Sandalla birlikte oltalar, zokalar, misinalar ve tekir ağlarından oluşan balık takımları ve karpit lambalarıyla kepçeler de, o yalıdan bu yalıya dolaşıp duruyordu. İbrahim Süreyya'nın sadık kayıkçısı Andon, sandalı kış aylarında çekek yerine bağlıyor ve bakımını üstleniyordu.

Ankara-İstanbul arasında her yıl taşına taşına eşyalar da harap olmaya başlamıştı. Bunun böyle devam edemeyeceğini evde herkes biliyordu. Nihayet Madenci Arif Bey, yalısını satmaya karar verince, İbrahim Süreyya Yiğit hemen İstanbul'a koştu ve Arif Bey'le anlaşıp yalıyı satın aldı. Bu yalı gerek kendisinin gerekse eşinin, ömür boyunca mülkleri olarak kalacaktı.

İş Bankası

Milli Mücadele ve İstiklal Savaşı yıllarında iç ve dış düşmanlara karşı silahlı mücadele veriliyor, ödenen bedeller acılar yaratıyordu. Düzenli bir ordu kurmak için gerekli bir harp sanayinin var olması şöyle dursun, yurdun bir köşesindeki silah ve cephaneleri cepheye taşımak bile, akıl almaz zorluklar altında gerçekleştirilebilmişti. Gıdası peksimet ve bir bakraç sudan ileri gitmeyen, lojistik hiçbir desteği bulunmayan Mehmetçik, gene de vatanını kurtarmak için canını vermekten geri kalmamıştı.

Öncelikle, düzenli bir ordunun giydirilmesi ve donatılması için alman bir kararla her evden av tüfeğine kadar her türlü silah, çamaşır ve çorap istenmiş, yoklukla yoğrulmuş Anadolu insanı, neredeyse sırtındakini çıkartıp vermişti... Yeter ki Mehmetçikleri aç ve çıplak kalmasın...

Bütün yurda yayılan bu yardım toplama kampanyası, iç ve dış basında da yer almıştı.

Batı Anadolu'da cereyan eden savaş bir Türk-Yunan savaşı olmasına rağmen, dünyanın çeşitli bölgelerinde başka türlü yorumlanmıştı. Özellikle Hindistan'da iki çeşit yorum yapılmıştı: Hint Müslümanları bu savaşı Hilâl ile Salip (Haç) arasında bir din savaşı diye görmüş ve Müslüman Türk milleti harbi kazansın diye her türlü yardımın yapılması için kampanyalar açmıştı. İkinci bir bakış ise Hinduların yorumu idi. Onlar, İngiliz boyunduruğundaki ülkelerinin özgürlüğüne kavuşması için her türlü ayaklanmayı desteklemiş ve bu mücadelede muvaffak olup olamayacaklarının bir deneyi olarak Anadolu'daki Milli Mücadeleye göz dikmişlerdi. "Mustafa Kemal" adı, onlar için bir idoldü. Hint Müslümanlarının yardımla-

rı somut adımlar olarak belirginleşmiş, Hindularınki ise temenniden ileri gitmemişti.

Hint Müslümanlarının, sonraki yıllarda "Pakistan" adı altında toplanacak büyük kitlesi, onca yokluklar içinde 500 bin lirayı denkleştirip Ankara'ya yollamıştı. Bu paranın yarısının Türk ordusunun ihtiyaçları için harcanmasını, öteki yarısını da Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına verilmesini öngörmüşlerdi.

Hint Müslümanlarının yolladıkları yarım milyon lirayı Mustafa Kemal Paşa derhal Maliye'nin emrine vermiş ve kazanılacak zafer için harcanmasını emretmişti. Nitekim bu parayla Türk ordusu önemli ölçüde nefes alabilmiş ve birçok ihtiyacını karşılamıştı...

İngilizler Hint yarımadasındaki Müslümanların, bağımsızlık mücadelesi veren Türklere yardım gönderdiklerinden *Intelligence Service* kanalıyla haberdar olmuşlardı. Kendi ordularını Çanakkale'de perişan eden ve sonra da, kendilerinin manevi evlat saydığı Yunanlıları mahvetmekte olan Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak için, bu para yardımı olayını bir fırsat bilerek, Ankara'ya bir casus sokmuşlardı. Usturuplu biçimde gereken yere gönderilen Mustafa Sagir adlı bu İngiliz casusu, Türklerin arasına, onları destekleyen Hint Müslümanlarının temsilcisi gibi girmişti. Hindistan'dan büyük meblağlarda para getireceğini söylemiş ve birçok vaatte bulunmuştu.

Mustafa Sagir'in bu sözlerine kananlar olduğu gibi, bu adamdan kuşkulananlar da çoktu; kuşkucuların başında Yunus Nadi ile İbrahim Süreyya gelmişti... Hele Yunus Nadi, gazeteci olması nedeniyle Mustafa Sagir'in yaklaşmak istediği asıl kişiydi. Casus, Yunus Nadi aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'nın yanma çıkmayı ve cinayetini orada işlemeyi planlamıştı... Yunus Nadi ve İbrahim Süreyya, bu adamla konuşmaları sonunda onun makbul bir kişi olmadığına kanaat getirmişler ve Türk Milli Emniyeti'ni uyarmışlar, Emniyet, Mustafa Sagir'in İngiltere ve Hindistan'a yolladığı mektupları kontrol etmişti. Görüntü vermeyen kimyasal bir sıvı kullanarak, satır aralarında gizli bilgiler aktaran, fakat okunan satırlarda gayet masumane ifadeler karalamış bulunan Mustafa Sagir'in foyası böylece meydana çıkmıştı. Mustafa Sagir hemen tutuklanıp mahkemeye sevk edilmiş ve ölüm cezasına çarptırılıp Ankara'da, bir sabaha karşı, halk önünde asılarak idam edilmişti...

• • •

Yunan orduları denize döküldükten ve zafer kazanıldıktan sonra Maliye, Hint Müslümanlarının isteğine uyarak gelen paranın yarısını, yani 250 bin lirasını Gazi'ye iade etmişti. Gazi de bu parayı alınca Osmanlı Bankası'nda açtırdığı bir hesaba yatırmıştı. Ancak bu paranın bir bankada faiz üretmesini beklemek niyetinde değildi; paranın ülke ekonomisine bir katkıda bulunmasını arzuluyordu.

1924 yılı Mayısında bir gün İmar ve İskân Bakanı Celal (Bayar) Bey köşke çağrılmıştı; Gazi, Celal Bey'in milli mücadele saflarına katılmadan önce Deutsche Orientbank'ta çalışıp bankacılık deneyimi kazanmış olduğunu biliyordu. Celal Bey'e bir milli banka kurmak fikrinden bahsetmiş, bu fikri, kayınpederi Uşşakizâde Muammer Bey ile de konuştuğunu, kayınpederinin ortaklaşa ticari bir banka kurmayı teklif ettiğini anlatmış ve Celal Bey'den ne düşündüğünü öğrenmek istemişti.

Açık sözlü bir insan olan Celal Bey, Gazi'ye, bir milli mücadele kahramanının başarısı için gönderilmiş parayı kişisel çıkarları yönünde kulanmasının, hele Reisicumhur'un ticari menfaat için bankacılığa kalkışmasının hoş karşılanmayacağını söylemiş, Gazi, Celal Bey'in söylediklerini dikkatle dinleyip mantıklı bulmuştu. Birkaç gün sonra İcra Vekilleri Heyetini (hükümeti) Çankaya'ya toplantıya davet etmiş, orada, ülkeyi ekonomik bakımdan yüceltecek, halkın güveniyle doğup tam anlamıyla uygar ve milli bir bankanın kurulmasını istediğini söylemiş, kurulacak bu bankaya kendi parasını da sermaye olarak verebileceğini belirtmişti. Bankanın görevlerini sayarken yapacağı işlerden ötürü adını da "İş Bankası" olarak koymuştu.

O tarihten önce Osmanlı toprakları üzerinde kurulmuş, Türk bankalarının en eskisi (1888) olan Ziraat Bankası'ndan başka, Konya İktisad-ı Milli (1911), Adapazarı İslam Ticaret (1913), Afyonkarahisar Terakki-i Servet (1914), Aydın Milli (1914), Akşehir Tütüncüler (1916), Osmanlı İtibar-ı Milli (1917), Manisa Bağcılar (1917), Milli İktisat (1918), Adapazarı Emniyet (1919), Konya Türk Ticaret (1920) bankaları kurulmuştu, fakat bunlar, ülke ekonomisini yüceltecek düzeyde bir faaliyet gösteremiyorlardı. Gazi, genç Türkiye Cumhuriyeti'ndeki özel teşebbüsü oluşturan ticaret erba-

bına yardım edebilecek bir milli bankacılık hizmetinin yaratılmasını istemiş, bu nedenle Türkiye İş Bankası'nın kurulmasına öncülük etmişti.

Hükümet, Gazi'nin isteğini buyruk sayıp onaylayınca bu işi yürütecek kişi arandı. Gazi çoktan kararını vermişti. Bu işi Celal Bey'e yaptıracaktı. Bankanın kurulma görevini üstlenen Celal Bey (Bayar) İmar ve İskân Bakanlığı görevinden istifa edip İş Bankası'nı kurmak için çalışmalara başladı.

T. İş Bankası'nın kurulmasından önce, yani 1920'li yıllarda Cumhuriyet yönetimi, bir para politikası uygulayabilecek durumda değildi. Her ne kadar Merkez Bankası kurulmuş ise de, bu kâğıt üzerinde idi ve gerçek bir faaliyette bulunamıyordu. Piyasada Osmanlı banknotları tedavül ediyordu. Emisyondaki para miktarı 158 milyon 748 bin 563 lira idi. Ceplerdeki bozuk paranın toplamı da 8 buçuk milyon lirayı geçmezdi.

Türkiye Cumhuriyeti artık bağımsız bir devletti. Dünya ile itibarlı ticari ilişkiler içindeydi. Fakat dünya bir ekonomik krize sürükleniyordu. Dış ticaret açık veriyordu. Denk bütçe uygulaması, yeni atılım ve yatırımları frenliyordu. Kalkınmış zengin ülkeler dahi ekonomik sıkıntılar içinde bunalmıştı. Türkiye, kambiyo işlemlerinde spekülasyonları önleyecek, sağlam TL yaratma önlemleri alarak hem krizden etkilenmemeye, hem de kalkınmaya çalışıyordu.

İş Bankası 47 ortak tarafından kurulmuş ve en büyük ortak da Gazi olmuştu. İlk yönetim kuruluna da Gazi'ye yakın kişiler seçilmişlerdir. Bunlar, eski yaveri ve Bozok milletvekili Salih Bey, Trablusgarp'tan beri arkadaşları Rize milletvekili Fuat (Bulca), Ertuğrul (Bilecik) milletvekili Dr. Fikret (Onuralp), Siirt milletvekili Mahmut (Soydan), Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Cebelibereket (Osmaniye) milletvekili İhsan (Eryavuz), İzmir milletvekili Rahmi (Köken), Sivas milletvekili Rasim (Başara) ile Ankara milletvekili Şakir'dir (Kınacı).

İbrahim Süreyya, İş Bankası'nın kurucu listesinde yer almamıştı fakat kayınbiraderi Doktor Fikret'in bulunmasından memnundu. Yepyeni bir milli bankanın faaliyete geçmiş olması üzerine maaşından artırdığı üç beş lirayı bu bankada açtırdığı hesaba yatırıyordu.

Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmakta olan Siirt milletveki-

li Mahmut (Soydan) 3 Aralık 1936 günü İstanbul'da vefat edince, boşalan Yönetim Kurulu üyeliğine İbrahim Süreyya (Yiğit) atandı, Yönetim Kurulu Başkanlığına da Fuat (Bulca) seçildi.

İbrahim Süreyya'nın İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliği 17 Mart 1939 tarihine kadar sürdü. O tarihlerde CHP yönetimi, milletvekillerinin Meclis dışındaki başka kurum ve kuruluşlarda görev almalarını yasaklayan bir karar alınca, İş Bankası yönetiminde bulunanların hemen hepsi CHP'li milletvekili olduğu için parti kararına uymak zorunda kaldılar.

Yabancı Konuklar

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı ilk günden, milletvekilliği sona erene değin çeşitli meclis kurulların da görev alan İbrahim Süreyya, ilk önce Anayasa Encümeni'nde çalışmıştı.

TBMM'nin daha sonraki dönemlerinde Hariciye (Dışişleri) Encümeni'ne seçilmiş ve bir ara da bu kurulun başkanlığına getirilmişti.

Hariciye Encümeni Başkanı sıfatıyla, Ankara'yı ziyaret eden yabancı konukların onuruna verilen davet ve balolarda hazır bulunmak, asli görevleri arasındaydı.

İbrahim Süreyya ve eşi Mediha Hanım, devlet protokolünde yer aldıkları için, kıyafetlerine de dikkat etmek zorunluluğunu duyarlardı. İbrahim Süreyya, çocukluğundan beri temiz ve şık giyinmeyi seven bir insandı. Ankara'da ikamet etmesine rağmen İstanbul'dan giyinmeyi yeğlerdi. Beyoğlu'nda Tünel'e yakın İngiliz Botter terzihanesinde çeşitli kıyafetler diktirmişti. Jaketatay, smokin, frak gibi kıyafetlerde İngiliz modasını izliyordu. İngiliz Botter terzihanesi, ayakkabı üzerine giyilen getrden (tozluk) sert frak gömleklerinin takma yakalarına, bir akordeon gibi kapanıp yamyassı olan ve bir dokunuşta açılıp silindir şapkaya dönüşen, o günün diliyle "klak" diye adlandırılan şapkalara kadar bir hayli aksesuar da satmaktaydı mağazasında. Rugan ayakkabılar, yakası kürklü paltolar, güderi eldivenler, şemsiyeler de bu aksesuarların vazgeçilmezleri arasındaydı.

İtalyan fötr, hasır Panama şapkaları ile çizgili muhtelif renkli gömleklerin, yünlü, sadakor, gabardin kumaşlardan dikilmiş üçer parçalı takım elbiseler, hem bu tüccar terzilerin, hem de zevkli müşteriler birlikte kararıyla birbirine uyduruluyordu.

İbrahim Süreyya Botter'den başka, Peltekis adındaki Rum asıllı bir başka terzinin makasını da, dikişini de beğendiği için zaman zaman onda da elbiseler diktirirdi.

Eşi Mediha Hanım da kocası gibi İstanbul'dan giyinirdi. Ankara sosyetesinin ileri gelenlerinin itibar ettiği terzihanelerden Calibe Hanım ve Tünel'in karşısındaki hanın içinde bulunan Bulgar kökenli Madame Stoyanoff, Mediha Hanım'ın da tercihiydi.

Özellikle gece kıyafetleriyle ona uygun pelerin, şapka, ayakkabılar ve ince çoraplar bir arada satın alınırdı. Yaz ve kış mevsimlerine göre tuvaletler bazen kısa kollu, bazen de uzun kollu olurdu.

Bir de, kilolu hanımların korse ihtiyaçları vardı. Balenli, sert korseler yerine vücudu saran yumuşak ve oturup kalkma sırasında sıkıntı ve rahatsızlık vermeyenlerini bulmak bir hayli zordu.

İbrahim Süreyya Bey ile refikası, büyük devlet ziyafetlerinde modern Türk insanını iyi temsil edebilmek, kıyafetleriyle yabancılara alay konusu olmamak için azami özeni göstermekteydiler. Çevresindeki arkadaşlarının ve ailelerinin kılıklarına bir müfettiş gibi dikkat eden Gazi, tenkit ve tavsiyelerini de açıkça söylemekten çekinmezdi.

Davetlilerin ilk önemsedikleri husus, Gazi'nin kendilerinin giydiklerini onaylamasıydı. O mavi gözlerin bakışından beğenilip beğenilmediklerini anlar olmuşlardı. İbrahim Süreyya Bey ve eşi Mediha Hanım her zaman devlet protokolü içersinde kılık ve tutumlarıyla tasvip görmüş insanlardı.

Cumhuriyet balolarının verildiği Ankara Palas salonlarının müdavimleri arasında yer alan İbrahim Süreyya Bey ile eşi Mediha Hanım, dans pistinde de boy göstermekten geri kalmazlardı. Kocası gibi, ağabeyi Dr. Fikret de milletvekili olduğu ve bu gibi davetlerde çoğu zaman çağrılı bulunduğundan Mediha Hanım hemen hiç yalnızlık hissetmezdi. Uzun boylu ve iri yapılı ağabeyinin kollarında ince ve zayıf Mediha Hanım'ın yere basmadan dans ettiği bile görülmüştü. Dans etmeyi seven Gazi, arkadaşlarının eşlerini hemen her balo veya resepsiyonda –özellikle vals çaldığında– dansa davet ederdi. Mediha Hanım da birçok kez Gazi ile dans etmişti.

Koskoca Osmanlı İmparatorluğu'na son veren ve Cumhuriyet rejimiyle modern bir devlet kuranlar, dünyanın hemen her ülkesin-

de merak konusuydu. Yeryüzünün en uzak köşelerindeki ülkelerden bile Ankara'ya gelenler vardı.

Bu gelenlerin arasında kimler yoktu ki... 1926 yılı 11 Eylülünde Japonya'dan bir denizciler heyeti gelmişti. Bu heyetin başkanlığını Yamamoto adında bir Kurmay Deniz subayı yapıyordu ve Gazi o gün, bu heyeti kabul etmişti. 1932'de ise Amerikalı bir General Ankara'yı ziyaret etti. Adı da MacArthur idi. Ondan bir yıl sonra 27 Ekim'de Cumhuriyet'in 10. yıldönümü nedeniyle Sovyetler Birliği'nin ünlü Mareşali ve Savunma Bakanı Voroşilof Ankara'ya Gazi'yi görmeye gelmişti.

Balkan ülkeleri arasında bir antant kurup dünya barışına katkıda bulunmak siyasasını uygulamaya koyan Gazi, hemen birkaç ayda bir Balkan ülkelerinin dışişleri bakanlarını ve başbakanlarını ağırlıyor, onlara fikirler veriyordu.

Politikacılar ve askerler dışında İran Şehinşahı Rıza Pehlevi, İngiliz Kralı Sekizinci Edward gibi hükümdarlar da Gazi'nin konuklar listesindeydi...

Gazi, her konuştuğu devlet adamına barış telkin etmesine rağmen ileri yıllarda Yamamoto ile MacArthur, orduları ve donanmalarının başında birbirleriyle gırtlak gırtlağa gelecekler, İkinci Dünya Savaşı'nda Voroşilof'lar ve daha niceleri rol oynayacaklardı.

Nahide Hanım, Aşçı Rıza ve Ötekiler

Yeniköy'deki yalının almışını Cenaniyar Hanım görememiş, sefasını hele hiç sürememiş, doksan yıla yaklaşan uzun ve cefalı ömürünü tamamlamıştı. Bir gece odasına çekilen Cenaniyar Hanım, sabah uyanamamıştı...

Mevhibe Hanım'dan sonra Cenaniyar Hanım'ın da vefatıyla, aile büyüklerinin hepsi gitmişti. Aile büyüğü olarak, bir tek, Mevhibe Hanım'ın akrabası Nahide Hanım kalmıştı geriye... Anne tarafından Mediha Hanım'a akraba olan Nahide (Çolpan) Hanım, küçükken annesini kaybetmiş, Edirne'de Ağır Ceza Mahkemesi Başkâtibi olan babasıyla büyümüştü. İlk tahsilin ötesinde bir eğitim görmemiş, fakat babasının müzik ile olan aşinalığı yüzünden keman çalmayı öğrenmişti. Babası, ona bir keman almıştı, kendisinin, "Kemanımın içinde Stradivaryoz yazardı," diye anlattığı keman, büyük usta Stradivarius'un elinden çıkma olmalıydı. Nitekim babası da öldükten sonra hayatta tek başına kalan Nahide Hanım bu kemanı satmış ve getirisiyle bir süre yaşıyabilmişti. Hazırdaki paranın sonu gelmeye başlayınca Mevhibe Hanım'ın yanına gitmiş, Mediha'nın ablası veya teyzesi gibi evde itibar görmüş ve Mevhibe Hanım vefat edince de Mediha Hanım'a âdeta miras olmuştu. Mediha Hanım Nahide Hanım'ı derhal Ankara'ya yanına aldırmış ve ölene kadar da yanından ayırmamıştı.

İstanbul'da İbrahim Süreyya Bey çocuklarının iyi bir Batı eğitimi almasını ve daha küçük yaşta yabancı bir dil öğrenmelerini istediğinden, bir Matmazel tutmaya karar vermişti. Miss Soyell adında bir İngiliz Matmazel İstinye'deki yalıya getirtilmişti.

Mediha Hanım, kocasının isteği üzerine çocuklarını onlara ba-

kan Nahide Hanım'ın elinden alıp Miss Soyell'in ellerine teslim etti.

Matmazel Soyell her iki çocuğa da çağrıldıklarında "Yes Mam!" veya "Yes Sir!" diye cevap vermelerini öğretmekle işe başladı, sonra her sabah duş almayı öğretti, duş almadan önce de bahçede koşmalarını emretti; ancak bunlar yapıldıktan sonra kahvaltıya oturabiliyorlardı.

Geceleri ise, çocukları yatakları önünde diz çöktürtüp avuçlarını birbirine yapıştırtarak İngilizce, "If I die before I wake, I give my soul to take"(*) diye başlayan duayı ettiriyordu. Dini bütün biri olan Nahide Hanım bu sahneleri görünce büyük vehimlere kapılmakta ve Rumeli şivesiyle, "Eyvah eyvah bu kadın çocukları gâvur yapacak," diye kaygılanıyordu.

Yaz ayları boyunca kulakları İngilizceyle dolmuş olan çocuklar sonbaharda gene Ankara yolunu tuttuyorlar. Miss Soyell İstanbul'da kalıyor, Keçiören'de çocuklar gene Nahide Hanım'ın ellerine teslim ediliyordu.

Bir akşam Nahide Hanım, İbrahim Süreyya Bey'in karşısına dikildi ve, "Beyefendi," diye başladı konuşmaya: "İngiliz Matmazel çocuklara kendi dinini öğretti. Ben şimdi onlara Hak dinimizi öğreteyim mi?"

Nahide Hanım'ın bu beklenmedik çıkışı İbrahim Süreyya Bey'i şaşırtmıştı.

"Ne öğreteceksin? Ben senin öğrettiklerini duymak isterim," dedi.

Nahide Hanım, "İlk önce besmele çekmelerini, sonra İhlâs ve Fatiha dualarını öğreteceğim. Ben yattığımızda yüksek sesle kelime kelime okuyacağım, onlar da tekrar edecekler, bir hafta içinde öğrenmiş olurlar. Sesimizi duyarsınız," deyince, İbrahim Süreyya Bey, Nahide Hanım'ın önerisine onay verdi.

"Nene" dedikleri Nahide Hanım, geceleri iki çocuğun yatakları arasındaki yatağa yattığında başladı öğretmeye:

"Bismillahirrahmanirrahim..."

Her iki çocuk da tekrar ettiler: "Bismillahirrahmanirrahim..."

(*) Uyanmadan önce ölürsem, ruhum şimdiden senin olsun.

Mediha Hanım, Nahide Hanım'ın aileye ne denli bir katkıda bulunduğunu duymaktan çok mutlu olmuştu. İbrahim Süreyya Bey de her fani gibi bir gün Hakk'a yürüdüğünde, çocuklarının, arkasından birer Fatiha okuyabilecek duruma gelmekte olduklarını bilmekten memnundu...

İstinye ile Yeniköy arasındaki yalıda, Yiğit ailesinin yanında bir kişi daha vardı, o da aşçı Rıza'ydı (Eryiğit). Gerede'nin Alibeyler köyündendi. Genç yaşında gönüllü olarak İstiklal Savaşı'na katılmış, daha sonra çeşitli yerlerde ve işlerde çalışmış ve nihayet yöresine ün getiren aşçılık mesleğinde karar kılmıştı. Keçiören'deki, evin dışında bulunan ve bir müştemilât şeklindeki mutfağa erkek bir aşçının yakışacağını düşünen İbrahim Süreyya Bey, bir tavsiye üzerine Rıza Efendi'yi yanma almıştı. Kendisini hep, "Ben Süreyya Bey'in eriyim," diye takdim ettiğinden, soyadı yasası çıktığı vakit de Eryiğit'i seçmişti. Kısa sürede İbrahim Süreyya Bey'in sonsuz itimadına mazhar, hem de çocukların "aşçıbaşı" diye sevgilisi olmuştu. Çocukların onu böyle sevmesinin sebebi, mutfaktan geçerlerken ufaklıkların ağzına sevdikleri yemeklerden birer lokma tattırmasıydı... İstanbul'dan Ankara'ya gelen Fenerbahçe takımının futbol maçlarına gitmek isteyen oğlunu sadece Rıza Efendi'nin götürmesine izin verirdi İbrahim Süreyya Bey.

Rıza Efendi, az zamanda sadece evin beyinin değil, pek çok kişinin de iltifatını kazandı: Bunun nedeni de, şahane domatesli pilavıydı. Pirinci ayıkladıktan sonra sıcak suda bırakır, kilolarca domatesin deri ve çekirdeklerini çıkartarak tel süzgeçte ezip suyunu alır ve pirinci de sudan çıkardıktan sonra bire iki oranında suyla, hafif ateşte pişirirdi. Pilav pişerken domatesin mayhoşluğunu kırmak için de bir fiske şeker koyardı. Pilavın takdimi de bambaşka bir hünerdi. Bütün bir domatesin derisini yüzer, ufak deliklerden çekirdeklerini dışarı alır, domatesi tencerenin tam ortasına yerleştirir, etrafını ve altını pirinç pilavıyla doldururdu. Pilav piştikten sonra bir el çabukluğu marifetiyle tencerenin kapağı yerine koyduğu tabağa, tencereyi altüst ederek çıkartır, pilav, bir kubbe gibi tabağın ortasında dururdu. Pilavın tam ortasında bir domatesin dilimi görünürdü. Ancak domatesin etrafındaki pirinçler alındığında onun bir dilim değil, tam

bir domates olduğu ortaya çıkardı. Pilavın tadı ise, görünümünden çok daha müthiş ve lezizdi.

"İstanbul'da ağustosun on beşi yaz, on beşi kış," sözü Yeniköy'deki yalıda da hâkimdi. Eylülün ilk günlerinde Ankara'nın yolu gözükürdü. Gerek İbrahim Süreyya Bey, gerek Mediha Hanım çok sevdikleri eylül mehtabını seyredemeden, hemen her yıl, Boğaziçi'nden ayrılıp Keçiören'e dönerlerdi.

Sonbaharın ortalarında İstanbul'dan Keçiören'in misafirleri gelirdi. Bunlar daha ziyade Mediha Hanım'ın akrabalarıydı. Beraber büyüdükleri, dayısının kızları Melahat (Topuz) ve Beria (Ceyhan), kocaları ve oğullarıyla gelirlerdi. Gerek Rami (Topuz), gerek İsmail Hakkı (Ceyhan) İbrahim Süreyya Bey'in çok sevdiği arkadaşlarıydı. Rami Bey, Kartal'da bir fabrika kurmuş ve burada rakı imal ediyordu. İmal ettiği rakıyı "Kartal" adıyla piyasaya sürmüştü. Başta Dr. Fikret olmak üzere İbrahim Süreyya ve Yunus Nadi, Rami Bey'in "Kartal"ını soflarından eksik etmezlerdi. Rami Bey'in Keçiören'e gelirken getirdiği bir-iki şişe rakı mutlaka iyi dinlendirilmiş özel kavından olmalıydı ki, İbrahim Süreyya Bey pek nadir olarak iki dublenin üstüne bir tek daha atardı. Dr. Fikret ise her Allahın gecesi mutlaka bir büyük ve bazen üstüne de bir küçük şişeyi devirirdi.

Melahat Hanım gelirken oğullarından bazen Dr. Muzaffer'i, bazen Zahir ve Gazanfer'i ama çok kere Hıfzı'yı alırdı, taa ki Gülen doğana kadar. Bu ağabeylerin gelişi Keçiören'deki evde bayram havası yaratırdı. Mühendislik tahsili yapmakta olan Zahir, küçük İnci'ye otomobil resimleri çizer ve o da o resimlere bakarak seyahatler hayal ederdi.

Beria Hanım, oğlu Haluk (Ceyhan) ile gelirdi. Bir yaş daha küçük olmasına rağmen Mediha Hanım'ın oğlundan çok önce kerrat cetvelini ezberlemişti Haluk. Beria Hanım bir melodi kullanmak suretiyle kerrat cetvelini Mediha Hanım'ın oğluna bir gecede ezberletip öğretince, Keçiören'deki evde gene bir bayram havası yaşandı.

İbrahim Süreyya Bey'in akrabaları da Keçiören'in müdavimleri arasındaydı. Ablası Dilara Hanım'ın oğulları zaten Ankara'da devlet memuruydular; büyük oğlu Servet Bey Ziraat Bakanlığı'nda, diğer oğulları Behçet ve Fikret (Özdoğancı) Dışişleri'nde çalışı-

yorlardı. Diğer ablasının oğlu Vahit (Basmacı) da keza Dışişleri Bakanlığı'ndaydı. Onlar geldiğinde İbrahim Süreyya Bey bir av partisi tertipler, özellikle Servet ve Vahit Beyleri alıp ava çıkardı.

Keçiören'deki arazinin içinde küçük bir ev inşa ettiren İbrahim Süreyya Bey, burayı ağabeyinin büyük oğlu, Jandarma Binbaşısı Mecdi Bey'e tahsis etmiş, Mecdi Bey, eşi Memnune Hanım, kızları Mualla, Necla, Semra ve oğlu Naima ile birlikte buraya yerleşmişti. Klan düzeninde geniş aile biçimi İbrahim Süreyya Bey'i mutlu ediyordu. Ömürünün yarısını yalnız geçirmiş olmasının tepkisiydi herhalde bu...

Mediha Hanım genellikle her hafta Keçiören'den otobüsle şehre inmeyi itiyat edinmişti. Arkadaş, akraba ziyaretleri, çeşitli ihtiyaçların giderilmesi vesilesiyle hemen her hafta giderdi... Keçiören'in tekdüze yaşam düzeninden kaçma fırsatıydı bu şehre inişler...

Oğullarının ilkokula başlayacağı gün yaklaştıkça evdeki telaş da artıyordu. Bir gün İbrahim Süreyya Bey karısına para verdi, şehre oğlu ve kızıyla gitmesini, oğluna siyah ayakkabı, uzun konçlu siyah çoraplar, ince ve kalın gömlekler, kara okul önlüğü, yuvarlak beyaz yakalar, biri koyu, diğeri de açık gri renkte iki çift kısa pantolan almasını, kitap ve defterlerini koyacağı çantasını da ihmal etmemesini istedi. Bu arada kızına da bir elbise ve minik bir de çanta almasının uygun olacağını, kıskançlığı önleyeceğini söyledi. Alınanların giydirerek denenmesini ve çocuklar çabuk büyüdüğü için tıpatıp üstüne uyanı değil, biraz büyüme payı olanını almaya dikkat edilmesini konuştular.

Mediha Hanım, çocuklarını alıp şehre indi. En az üç-beş saat Samanpazarı, Karaoğlan mağazalarını dolaşıp alış verişini tamamladı ve ellerinde koca paketlerle otobüse binip dönüş yoluna koyuldu.

Şehir otobüsü ana yolda Mediha Hanım ile çocuklarını indirdi. Taşlı yoldan yürüyüp bağın çit kapısına geldiler; birden, evin ışıklarının yandığını fark ettiler. Mediha Hanım kocasının gelmiş olacağını düşündü. Adımlarını hızlandırmak istese de küçük kızının yürüyüşüne uymak zorundaydı. Eve yaklaştıkça bir çalgı sesi duymaya başladılar. Üçünün de merakı gittikçe artıyordu. Bu çalgı sesi acaba

nereden geliyordu? Biraz daha yaklaştıklarında, evin camlarının da açık olduğunu gördüler, çalgı sesi iyiden iyiye artmıştı; alaturka saz

çalınmaktaydı. Mediha Hanım sazlar arasında keman, ud, kanun, tambur ve def seslerini ayırt etti. Kocasının saz heyeti getirtip arkadaşlarını davet ettiğini sandı. Evin alt kapısından hırsız gibi girmek yerine ana kapıyı çalmayı yeğledi. Girince, geç kaldığından ötürü özür dileyecekti, söyleyeceği cümleleri bile kafasında hazırlamıştı.

Kapıyı çaldı, çalmasıyla da kocası İbrahim Süreyya Bey sırtında robdöşambrıyla kapıyı açtı. İçerde ne misafir vardı, ne de saz heyeti... O muazzam saz sesi bir kutudan çıkıyordu. İbrahim Süreyya Bey, bir eliyle oğlunun, diğeriyle kızının ellerini tutup çocukları o kutunun önüne getirdi ve, "Buna radyo derler. Artık bizim evimizde de radyomuz var," dedi. Az sonra kutudan bir ses yükseldi ve İbrahim Süreyya Bey'i teyid etti:

"Burası Ankara Radyosu..."

Keçiören'den Yenişehir'e

Ortalama hayat süresinin 50-55'lerde olduğunu bilen ve 47 yaşında baba olan İbrahim Süreyya Bey, oğluna bir işyeri bırakamayacağı için, ona iyi bir eğitim vermekten başka çıkar yolu bulunmadığının farkındaydı.

Yaz aylarında Yeniköy'deki yalısında matmazeller tutup oğluna ve kızına İngilizce dersler aldırmaya çalışıyordu ama yaz bitip de Keçiören'e dönünce harcanan bütün emekler birkaç ay sonra heba olup gidiyordu. Öğretilen İngilizce'nin kalıcı olmasının çaresini arıyordu İbrahim Süreyya Bey. Meclis'teki arkadaşlarından, çocuklarını hangi okula ve hangi nedenle gönderdiklerini soruşturuyordu.

Celal Bayar kızını, Şükrü Saracoğlu küçük oğlu Yılmaz'ı, Kâzım Karabekir Paşa ikiz kızları Hayat ve Emel'i Yenişehir'deki Türk Maarif Cemiyeti'nin okuluna gönderiyorlardı. Burada ilk, orta ve lisenin bir arada bulunduğunu ve İngilizce öğrettiklerini, bu nedenle o okulu seçtiklerini söylemekteydiler.

T. Maarif Cemiyeti okulunda İngilizce öğretim yapılması İbrahim Süreyya Bey'in olduğu kadar Mediha Hanım'ın da dikkatini çekmişti. Mediha Hanım, çocuklarının İngilizce öğrenmelerini istiyor ve evde onlara yardımcı olabileceğini düşünüyordu.

Keçiören'deki ilkokulda iki dönem okuyan oğlunu Yenişehir'deki T. Maarif Cemiyeti'nin ilkokul üçüncü sınıfına kaydettiren İbrahim Süreyya Bey, Keçiören'deki evi kapatıp Atatürk Bulvarı'ndaki, ünlü Özen Pastanesi'nin bulunduğu Çocuk Esirgeme Kurumu apartmanının ikinci katındaki daireyi kiraladı. Keçiören, o günlerde Yenişehir'e kıyasla bir köy sayılırdı. Artık aile, köyden şehire iniyordu...

Yenişehir'deki yaşam düzeni bambaşkaydı. Mediha Hanım çocuklarını Nahide Hanım'a emanet edip ahbap ve arkadaşlarını daha sık ziyarete gidebiliyordu. Kuaföre saçlarını yaptırtabiliyor, ellerinin manikürünü aksatmıyordu. İbrahim Süreyya Bey de Meclis'ten çıkınca evine daha kolay ve çabuk gelebiliyordu. Anadolu Kulübü'ndeki arkadaş buluşmalarını ve Çankaya'dan çağrılara katılmayı, dönüş zorluklarını aklına getirmeyeceği için severek kabul edip gidiyordu. Oğlu da Keçiören'in karlı, soğuk sabah ve akşamlarında okula gidip gelmek yerine bir sokak ötesindeki modern yapıya gidip gelebiliyor, öğlenleri Keçiören'deki gibi bakkala koşup çeyrek ekmek arasında kaşar peyniri veya tahin helvası almak yerine, okulun kantininde doğru dürüst yemek yiyordu.

Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği'nde Bolşevik iktidarın lideri Lenin ölmüştü ve Gürcü Stalin yönetimi tam anlamıyla eline almış durumdaydı. Stalin, geri bir tarım ülkesi olan Rusya, Ukrayna ve Belorus toprakları üstünde modern üretimciliği ve ağır sanayiyi kurmaya çalışıyordu. Don, Dinyeper ve Volga nehirleri üzerinde dev hidroelektrik santralları inşa ediyordu. Toprakları sürmek için traktör fabrikaları yapılıyor ve ilerde bu traktör alt takımlarının tanklarda da kullanılabilme olasılığını da göz ardı etmiyordu. Her yapılan yatırım hem topluma yararlılık, hem de askeri amaçlara uygunluk esasını taşıyordu.

Komünist Sovyetler Birliği'nin karşısında, Avrupa'da sağı temsil eden iki ülke de büyük kalkınma çabaları içindeydi. Bunlardan biri İtalya, diğeri de Almanya idi.

Mussolini, kara gömlekli Faşist Parti'siyle iktidara gelmiş, Roma'da kendisini âdeta bir Sezar olarak görmeye başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda dövüşmüş nesil daha ortadan kalkmadan, Mussolini yeni harplerden bahseder olmuştu. Komik jestlerle balkon nutukları atan İtalyan diktatörünün bu tutumu Türkiye'yi rahatsız ediyordu. Akdeniz'i bir "İtalyan gölü" diye adlandıran Mussolini, bu denize kıyısı olan diğer ülkeleri yok sayıyordu âdeta. İlk silahı da Negüs Habeşistan'ına çevirip ateşliyor ve kan akmaya başlıyordu.

Almanya'da ise, gömleğinin rengi kara değil, kahverengi olan bir başka Faşist diktatörlük vardı: Nasyonal Sosyalistler yani Naziler...

Tahsili olmayan, askerlik deneyimi onbaşılıktan ileri gitmemiş, resim sanatı hevesinde duvar boyacılığından öteye nasibini alamayan, fakat yeryüzünde pek az insanda görülen bir konuşma ve inandırıcılık kabiliyetine sahip Adolf Hitler, Mareşal Hindenbug'un ölümüyle koskoca Almanya'nın sahibi oluvermişti. Naziler bütün memleketi bir şantiyeye dönüştürmüşlerdi. Kuzeyden güneye bütün ülkeyi yukarıdan aşağı kat eden, birbirine paralel iki anayol (Autobahn) inşa etmekteydiler. Bunları, batıdan doğuya doğru ülkeyi enine kesen başka anayollarla birbirine bağlıyorlardı. Bu yollar her ne kadar kara vasıtaları için yapılıyor idiyse de, askeri amaçları da vardı. Engebesiz Almanya'da bu yollar, aradaki refüjler kaldırılınca havaalanlarına dönüşebilecekti. Berlin'den gelen diplomatlar ya da askeri manevralara giden heyetler döndüklerinde Almanya'nın yeni bir harp hazırlığı içinde olduğundan kesin cümlelerle bahsediyorlardı. Krupp'ta dingil üretimi yapan bir fabrikayı gezenler, vagon dingillerinin çok kalın ve içlerinin yivli oluşunu hayretle gözlemlemişlerdi ve gerektiğinde bunların ortadan kesilerek birer top namlusu olabileceğini anlatıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş Almanya'sına uygulanan silah kısıtlamasını Naziler bu tür hilelerle aşıyorlardı.

İlk Dünya Savaşı'nın galibi İngilizler ise, "Kral dul bir kadınla evlenmeli mi, evlenmemeli mi?" tartışması içindeydiler.

Fransızlar Maginot Hattı'nı inşa ettikten sonra artık kendilerine kimsenin saldıramayacağına inanmış, Paris'in ünlü bistrolarında kafayı çekip, Moulin Rouge, Folies Bergeres ve Lido gibi gösteri merkezlerinde zevk-ü sefa sürüyorlardı.

İspanya, sağ ve sol ideolojilerin silahlarını denedikleri bir laboratuvar olmuş, kanıyordu.

Türkiye, böyle bir siyasal ortamda kalkınma çabaları içindeydi. Atatürk, dış politikada izlenecek yolu göstermişti: "Yurtta sulh, cihanda sulh..."

Cumhurbaşkanı olarak, Meclis'i açış nutuklarında hep aynı temayı işliyordu. Barışı isterken dünyanın yeni bir harbe sürüklendiğini görüyordu. 1938'de, savaşsız ancak iki ya da üç yılın kaldığını açıklayacak kadar da kesin konuşuyordu. Başbakan olarak İstanbul'a çağırdığı Celal Bayar'a 18 Eylül günü ciddi uyarılarda bulundu. Bayar, yeni dört yıllık ekonomik planları anlatırken onun sözünü kesti ve

"Bizim bu ve buna benzer işleri başarabilmemiz için en çok üç senemiz var. O tarihten önce fırtına kopmaz da demiyorum. Ne ya-

pacaksak bu dar sürenin içine sıkıştırmaya bakmalıyız. Bütçe filan düşünmeye gerek yoktur. Memleketin bütün kaynaklarını seferber ederek bu işleri yapmak lazımdır," dedi.

Bir ay önce Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın, Varşova Büyükelçisi Ferit Tek, Tahran Büyükelçisi Enis Akaygen, Brüksel Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray, Sofya Büyükelçisi Şevki Berker ve Bağdat Büyükelçisi Tahir Lütfü Tokay'ı bir araya getirerek onlara dünyanın nereye doğru sürüklendiğini ve Türkiye'nin izlemesi gereken politikayı anlatmış, yakında bir dünya savaşı çıkması olasılığını gözler önüne sermişti. Bu büyükelçilerden başka, Paris Büyükelçisi Suat Davas ve Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ı da İstanbul'a getirtmiş ve onlara da görüşlerini bizzat iletmişti.

Atatürk'ün görüş ve isteklerine TBMM Dışişleri Encümeni zaten vakıftı. CHP Meclis grubu, Genel Başkan'ın istediği yolda yürüyordu. İbrahim Süreyya da endişe ve kuşkular içinde, dünyanın akıbetini bekleyenlerden biriydi...

Harp çıktığında Türkiye tarafsız kalacak, saldıran olursa elbette var gücüyle vatanını ve milletini koruyacaktı. Ancak, harbi kim kazanırdı? Mihver (Almanya-İtalya-Japonya) devletleri mi? Yoksa ötekiler mi? Bu ötekiler kimler olabilirdi? İngilizler, Fransızlar ve Ruslar mı? Liberal Batılılar ile Komünist Sovyetler anlaşabilirler miydi? Peki ya Faşistler ile Komünistler anlaşıverirlerse dünyanın hali nice olurdu? Bu sorular İbrahim Süreyya Yiğit'in kafasında döndüğü gibi Meclis koridorlarında, milletvekileri ve hatta hükümet üyelerinin konuşmalarında da duyuluyordu.

İbrahim Süreyya, oğluna İngilizce'ye dayalı bir tahsil yönü seçmekle doğru mu yapmıştı? Oğlu ilkokulu bitirmekteydi. Onu hangi liseye verecekti? Etrafındaki arkadaşlarından Kılıç Ali, oğulları Mahmut Keskin'i ve Altemur'u; Fahri Ecevit, oğlu Bülent'i; Hasan Saka, oğlu Can'ı; Feyzi Pirinççioğlu, oğlu Fethi'yi; Hayrullah Ergin, oğu Metin'i İstanbul'daki Amerikan Koleji'ne yazdırmışlardı. Tabii İstanbul'daki Alman Lisesi de pek revaçta olan bir okuldu. Memleketin köklü okulu da Mekteb-i Sultani yani Galatasaray

Lisesi'ydi. Kayınbiraderi Dr. Firket, oğlu Semih'i Galatasaray'a vermişti. Arkadaşı Rami Topuz da Galatasaray Lisesi'ni tercih edenlerdendi ve Hıfzı'yı bu okula gönderiyordu. İbrahim Süreyya'nın kaygısı, yanlış bir tercihte bulunmaktı. Yarının dünyasına hangi dil hâkim olacaktı? Elbette Hitler kazanacak olursa Almanca dünya dili olacaktı, Almanya yenilirse İngilizce. İbrahim Süreyya, Rusçaya hiç şans tanımıyordu.

İstanbul'a gitti ve oğlunu Robert Kolej'e yatılı talebe olarak kaydettirdi. İlkokul diplomasını alınca, yatağını sırtına vurup İstanbul'a gönderecekti onu.

Büyükada'da

1937 yazında, Yeniköy'deki yalı tamirata alınmıştı. Martılar yalının saçaklarını gagalarıyla delip kendilerine yuva yapmışlar, nereden ne bulurlarsa çatının saçak aralarına taşımışlar ve yaptıkları yuvaların içine yumurtlamışlardı. Felaket, yavruların kabuklarını kırıp yumurtalardan çıkmalarıyla başlıyordu. Bir ciyaklama ki, bitmek bilmiyordu. Analarının getirdikleri yiyecekler, hiçbir zaman onları doyurmuyordu. Daimi açlık çığlıkları içinde martı yavruları yalıdakilere sabah uykularını haram etmişti. Hele biraz palazlanıp yürümeye başladıklarında yuvalarından çıkıyor ve çatının içlerine doğru yayılıyorlardı. Anaları geldiğinde onları yuvalarında bulamayınca, daha yüksek çığlıklarla yavrularını çağırıyordu. Çatının derinliklerindeki yavruların cevabıyla da bir koşuşma başlıyor ve yalının hanım sakinleri, fare korkusuyla iyice tedirgin oluyorlardı.

İbrahim Süreyya Bey yalıdaki bu ufak tahribatın, bir sene daha ihmal edilecek olursa çok büyük masraflara yol açacağını düşünerek o yaz Yeniköy'e gidilmemesine karar verdi. Derhal yalının damının tümüyle aktarılması başlayacaktı. Temmuz ve Ağustos aylarında Yeniköy'e gidilmeyecek ama aile o yazı nerede geçirecekti?

Yunus Nadi Bey'in eşi Nazime Hanım, Mediha Hanım'a Büyükada'ya gelmelerini teklif etti. İbrahim Süreyya Bey de Ada sefasına yatkındı, zira o yaz, İstinye ile Yeniköy arasında kiralayabileceği bir yalı veya yalı katı bulamadığında gene Büyükada'ya gelmişler ve Arap İzzet Paşa'nın köşkünde kiracı olarak oturan Sovyet ihtilalinin sürgün lideri Troçki Türkiye'yi terk ettiğinden bu köşkü kiralamış, iki yazı orada geçirmişlerdi. İbrahim Süreyya Bey bu kez Büyükada'da bir ev tutmaktansa Anadolu Kulübü'nde kalmaya karar verdi.

Anadolu Kulübü'nün bir ek binası vardı. Tenis kortunun yanında eski bir konak yavrusu olan bu binanın odaları kulüp üyelerinin ailelerine kiralanıyordu. Buraya aileler genellikle temmuz başlarında gelip yerleşirlerdi.

Adadaki yaşam, Yeniköy'deki yaşam düzenine hiç benzemiyordu. İbrahim Süreyya Bey'in balık tutma merakı rafa kalkmıştı. Adada her akşam şık ve beyaz kıyafetlerle yemeğe ailece inilmekte, kulübün bahçesinde çalan orkestranın müziğinde danslar edilmekteydi. Bazı akşamlar, ahbap ziyaretlerine, faytonlar tutulup gidilmekte, ama mutlaka İstanbul'dan gelen 5;45 vapurunu karşılamak için iskeleye inilmekteydi. Hava fazla sıcak olduğunda, Saraylı Hanım'ın pastanesinde bir dondurma yemek âdettendi.

Büyükada'da İngilizler tarafından yaptırıldığı söylenen Yat Kulübü'nden Anadolu Kulübü'ne dönüştürülen bu nezih mekânın üyelerinin büyük çoğunluğu, milletvekilleri, diplomatlar, İstanbul'un ileri gelen işadamlarıydı. İşadamlarının büyük bir kısmı Ermeni, Rum ve Musevi'ydi. Bu üyeler, kendilerini azınlık sayarak tecrit etmemekte, Türk politikacılarıyla yakın ilişkiler kurup bu ilişkileri sürdürmekteydiler. Özellikle kulübün lobisinde oyun masaları etrafında ve lokantanın bar bölümünde göze çarpıyordu bu iyi ilişkiler...

İstanbul'a geldiğinde Büyükada Anadolu Kulübü'ne giderek arkadaşlarıyla rakı içmeyi sevenlerin en başında Atatürk geliyordu. Zaman zaman, Heybeliada'da oturan Başbakan İsmet İnönü'ye de uğramakta ve onu da alarak kulübe *Acar* motoruyla gelmekteydi...

8 Ağustos akşamı, kulübe yine Atatürk'ün geleceği haberi duyuldu. Sadece Anadolu Kulübü'nde değil, neredeyse bütün adada bir heyecan fırtınası esmeye başladı. Hanımların çoğu kuaförlere koştular, beyler ise, beyaz pantalonlarında en ufak bir lekenin olup olmadığını incelediler. Anne ve babalar kendi süslerini tamamlayınca, sıra çocuklara geldi. Çocuklar, Büyükada'nın pek meşhur çiçek bayramındaki faytonları donatan en nadide çiçeklerden bile daha güzeldiler ve çoğu beyaz kıyafetler içindeydi.

Akşam olurken *Ertuğrul* yatı Büyükada önünde demirledi. Direkte Cumhurbaşkanlığı forsu dalgalanıyordu. Yattan bir motor hare-

ket etti ve Heybeliada'dan İsmet İnönü'yü alıp getirdi. Aynı motora Atatürk ve beraberindekiler de bindiler ve Büyükada'ya çıktılar.

Motor iskeleye yanaşınca, Atatürk'ü karşılamaya çıkanlar alkışlamaya başladılar. Alkış sesleri, Atatürk'ün gelmekte olduğunun habercisiydi. Kulüpte heyecan artmış, burada yaşayanlar giriş kapısından bahçeye kadar, iki sıra halinde yola dizilmişlerdi.

İbrahim Süreyya Yiğit ile Mediha Hanım yan yana duruyorlardı. Çocuklarını önlerine almışlardı, oğlu da, kızı da tembihliydiler: Atatürk önlerinden geçerken başlarıyla selam verecekler ve asla peşinden koşmayacaklardı.

Atatürk, manevi evladı Ülkü'nün elinden tutmuş, kafilenin en önünde yürüyordu. Arkasından İsmet Paşa, Kılıç Ali ve diğer zevat geliyordu. Atatürk ince bir ipek gömlek, üstüne örme bir yelek, beyaz keten pantalon ve lacivert blazer ceket giymiş, gömleğinin yakasını ceketinin üzerine devirmişti. Dudaklarında ince bir tebessüm vardı. Karşılayanların selamlarına başıyla mukabele ederek ilerliyordu.

Önlerinden geçerken İbrahim Süreyya'yı gördü ve hafif bir baş işaretiyle kendisini yanına çağırdı. İbrahim Süreyya, Atatürk'ün arkasında yürüyen milletvekillerinin arasına katıldı. Birkaç adım sonra Atatürk Yunus Nadi'yi gördü ve onu da aynı şekilde çağırdı. Bu, sofraya davetti... Zaten sofra akşamdan hazırlanmış, sadece yiyecekler konmamıştı. Masanın üzerinde sadece bir çiçek vazosu vardı ve vazoda kırmızı güller bulunuyordu. Gülleri getiren, Arap İzzet Paşa köşkünün bahçıvanı Tahir Efendi, adanın en güzel güllerini yetiştirmekle ünlüydü ve bu güllerin en kırmızı olanına da Troçki alı adını koymuştu.

İbrahim Süreyya Atatürk ile konuşurken bir ara işaret edip çocuklarını yanına çağırdı. Oğlu ve kızı hızlı adımlarla yaklaştılar. Önce oğlu, sonra kızı İnci, Atatürk'ten el öpmek için müsaade istediler. Atatürk elini uzattı ve ikisi de peşpeşe öptüler. Atatürk bu sırada, "Ben de size bir arkadaş tanıtayım. Bu Ülkü," dedi. Ülkü her ikisinin de ellerini sıktı. Bu arada Atatürk'ün önünde bir çocuklar kuyruğu belirmişti. Hepsi Atatürk'ün elini öpüyor, sonra da Ülkü ile tanışıyordu. Bu takdim merasimi bittikten sonra, çocuklar bahçeye dağıldılar. Yerlerdeki gazoz, bira, soda ve diğer meşrubat şişe-

lerinin metal kapaklarını topluyorlardı. Aralarına Ülkü de katılmıştı. Eline aldığı beş tane gazoz kapağını Atatürk'e, "Bak Atatürkçüm, neler topluyoruz," diyerek gösterdi. O sırada bahçenin bir köşesinde çocuklar bu metal kapakları birbirlerine fırlatarak oynuyorlardı. Atatürk birden yerinden kalktı ve İsmet İnönü'ye dönerek, "Paşam haydi bir harp oyunu oynayalım," dedi. Sonra çocukları yanına çağırdı ve İnönü ile çocukları paylaşıp iki takıma ayrıldılar. Çocukların her birine beşer tane kapak verilmişti, iki takım karşılıklı savaşacaklar, iki isabet alan saf dışı kalacaktı.

Atatürk kendi takımını yanına alıp bir köşeye çekildi. Burada askerlerine savaş stratejisini anlatıyordu: "Bakın, elinizdeki cephane beş atımlıktır. Yere yatacaksınız, yattığınızda karşınızdaki hasmı seçecek ve gözünüzü ondan ayırmayacaksınız. Savaş başlayınca baskın halinde, elinizdeki beş kapağın hepsini birden, bir anda ona atacaksınız. Nasıl olsa iki tanesi isabet edecek ve onun saf dışı olmasına yetecektir. Bunu yaparsanız savaşı kazanırız. Hasım taraftakiler bence ellerindeki kapakları tek tek atacak ve savaşı kaybedeceklerdir."

İki takım da karşılıklı yere yattı. "Başla!" komutunu bekliyorlardı. Atatürk'ün komutuyla onun takımı ileri atıldı, hasım takımı bir anda kapak yağmuruna tuttular. Karşı taraf neye uğradığını şaşırmıştı. Hepsi isabet almış, kendi kapakları ise ellerinde kalmıştı.

Atatürk, çocukların hepsine birden, "İyi savaştınız," dedi ve İnönü'ye dönüp, "Biz kazandık," diyerek gülümsedi.

Bu çocuk oyunuyla, o gün o oyuna katılan genç dimağlara, Atatürk'ün ne büyük bir askeri deha olduğu nakşedilmişti.

Yeni Hükümet ve Hastalık

İbrahim Süreyya Yiğit'in, oğluna okul seçmekten de büyük bir endişesi vardı: Büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Atatürk hastaydı. Üstelik hükümet de değişiyordu.

Son zamanlarda Atatürk çok sinirli bir hal almış, hemen her şeye müdahale eder olmuştu. Papa'ların hata yapmaz (infallible) olduklarına inanan Katolikler gibi Atatürk'ün de hata yapmayacağına inanmış bir kişi olarak İbrahim Süreyya, onun her hareketinin haklı bir zemine dayalı olduğunu peşinen kabulleniyordu. Hükümet ise devletin ve partinin başkanından gelen her buyruğa olumlu yaklaşıyor, fakat uygulama ve sonuç almak için sabır gösterilmesini istiyordu. Her gece alınan birtakım karar ve verilen emirlerin ertesi sabah kendilerine ulaşmasından rahatsız olan hükümet, nihayet bir gece meseleyi Çankaya'daki sofraya getirdi. Başbakan İsmet İnönü, müdahaleler devam edecek olursa sorumluluk kabul edemeyeceğini, şefinin yüzüne söyledi. Atatürk'ün de alttan alma gibi bir itiyadı asla yoktu. İnönü'ye, "Siz biraz dinlenin," deyiverdi...

Ertesi akşam birlikte, trenle İstanbul'a gideceklerdi, zira vardıkları sabah İkinci Türk Tarih Kurultayı Dolmabahçe Sarayı'nda toplanacaktı. Ankara garından tren hareket ettikten sonra Cumhurbaşkanı ile Başbakan özel kompartımana çekildiler ve kapıyı kapatıp başbaşa kaldılar. İnönü gerçekten çok yorgun olduğunu ve kendisine dinlenmek için altı hafta izin verilmesini istemişti.

Atatürk bu isteği hemen kabul etti. İsmet İnönü'nün yerine Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ı geçici olarak atadı. Daha Birinci Meclis'e Saruhan'dan beraber girdikleri için İbrahim Süreyya Yiğit, Celal Bayar'ı yakından tanırdı. Üstelik İş Bankası yönetiminde de birlik-

te çalışmışlıkları vardı. Bayar'ın Atatürk'e ne denli bağlı bir kişi olduğunu da yakından bilirdi. Atatürk'ün direktifleri altında Bayar'ın başarılı olacağına inanıyordu. İnönü hükümetindeki ahengin devam edeceği beklenirken Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam istifa ediverdi. Trablusgarp harbinden beri Atatürk'ün yakından tanıdığı, Erzurum ve Sivas kongrelerinde beraber olduğu, başarılı Sağlık Bakanı Doktor Refik Saydam'ın İnönü'ye bağlılık gösterisine girişmesini hayretle izleyen İbrahim Süreyya, daha sonra kendisi de bir bağlılık gösterisinde bulunacaktı.

Başbakan Vekili sıfatıyla görev sürdüren Celal Bayar, 25 Ekim günü İsmet İnönü'nün kesin istifası üzerine kendi hükümetini kurdu. Artık, Atatürk'ten sonra CHP'nin ikinci adamı ve icra mekanizmasının başıydı.

İsmet İnönü ağır bir soğuk algınlığı nedeniyle hastalanmış ve birkaç gün ne Meclis'te, ne de ortalıklarda görünmüştü. İyileşip geldiğinde Genel Kurul salonunda en sol taraftaki sıranın arkalarında bir yere tek başına oturmuştu. Paşa'nın yalnız kaldığını gören İbrahim Süreyya ile Yunus Nadi, ikinci sıranın en önündeki yerlerinden kalktılar ve salonu neredeyse bir baştan öteki başa yürüyüp İnönü'nün yanma oturdular. Bu hareketleri, İnönü'nün arkadaşları olduğunun bir göstergesiydi. Bazı çevreler İbrahim Süreyya ile Yunus Nadi'nin yanlış yaptıklarını ileri sürüyorlardı.

30 Ekim 1937 günü Ankara'da önemli bir futbol maçı vardı. Budapeşte karması ile Ankara karması oynuyordu. İnönü, bu maçı seyretmek için evinden çıkmış, 19 Mayıs Stadyumu'na gitmişti. Karşılaşma bittikten sonra maça gelmiş olan büyük seyirci kitlesi İnönü'ye muazzam bir sevgi gösterisi yapmaya başladı. Tezahürattan sıyrılıp bir arabaya binen İnönü'yü çeviren gençler, otomobili havaya kaldırmaya kalkıştılar. Polis yardımıyla araba güç bela yoluna devam etti ve İsmet Paşa evine dönebildi.

Olay, Atatürk'e duyurulmuştu. Bazı çevreler Atatürk'ün kızmasını bekliyorlardı oysa Atatürk'ün hisleri ve düşünceleri aksi yöndeydi. O, "Aferin gençlere, bu millete hizmet edenleri unutmadıklarını göstermişler," dedi...

• • •

Atatürk askeri manevraları izlemekte, ülkenin çevresinde beliren kara harp bulutlarına bakıp, bu belanın içine dalmak zorunda kalınırsa nelerin yapılması gerekeceğini düşünmekteydi. Yeni hükümetin toplantılarına riyaset ediyordu ama yorgun olması yanında, belirmeye başlayan hastalıklar da kendisini yıpratıyordu.

Atatürk sağlık durumuna aldırış etmeden geceleri de dolaşıyor, herkes şapka, palto ve atkılara sarınırken o, ince ipek gömleğiyle bağrını rüzgâra açıyordu.

Sağlığını bu kadar ihmal edişi, nihayet onu yatağa düşürdü.

1938'in Ocak ayında Yalova'da hastalandığında, Termal Oteli'nin işletmecisi ve başhekimi Dr. Nihat Reşat Belger kendisini muayene etti ve bunun basit bir hastalık olmadığını anladı. Dr. Nihat Reşat Belger, Atatürk'ün hastalığına "siroz başlangıcı" teşhisini koymuştu. Nihat Reşat Bey, Atatürk'ün her gece devamlı olarak aşırı derecede içki içtiğini, parmaklarından sigaranın hiç düşmediğini, ayrıca sayısız kahve içen bir tiryaki olduğunu gayet iyi biliyordu. Ertesi sabah Yalova'ya Prof. Neşet Ömer İrdelp davet edildi.

İki hekim Atatürk'ü bir daha muayene ettiler ve kuşkuları birleşti.

Yalova'dan Dolmabahçe Sarayı'na döndükten sonra Atatürk, göğsünde ağrılar hissetmeye başladı. Hemen Doktor Nihat Reşat Bey'i çağırdılar ve Prof. Neşet Ömer İrdelp'e de haber verdiler. İki hekim de Atatürk'ün zatürree olduğunu tespit ettiler. Yükselen ateşini düşürmek için ilaçlar yazıp kesin istirahat tavsiye ettiler.

Atatürk'ün Yalova'da hastalandığı haberi Ankara'da duyulmuş, sonra da iyileştiği haberi gelmişti, fakat ikinci hastalığın ne olduğu ve neden olduğu kuşkulara yol açıyordu.

Tam zatürree hastalığı atlatıldı derken, yirmi gün sonra Atatürk'ün burnundan birdenbire kan boşandı. Hemen hekimler çağrıldı. 6 Mart günü de büyük bir konsültasyonun yapılması kararlaştırıldı. Prof. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Akil Muhtar Özden, Prof. Hüsamettin Kural, Dr. Nihat Reşat Belger, Dr. Ziya Naki Yaltırım ve Dr. Asım Arar'dan oluşan Türk doktorları ekibi, Atatürk'ü sıkı bir muayeneden geçirdiler.

Konan teşhis, karaciğerinde büyük sorunların bulunduğuydu...

Haftasına, İstanbul Üniversitesi'nde ders veren Alman Yahudisi

Prof. Dr. Frank'ın da muayene etmesi istendi. Hastalık saptanmıştı fakat Atatürk, bu hastalıktan nasıl kurtarılacaktı?

İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'na her gün doktorlar ordusunun gelip gitmesi, Ankara'daki endişeleri artırıyordu.

Hasta olmasına rağmen Atatürk, Başbakan'ı çağırıp devlet işlerinin görülüşü ve yürütülüşü hakkında bilgi almakta ve direktifler vermekteydi.

Prof. Frank'ın muayenesinin ertesi günü, Ankara'dan çağırttığı Başbakan Celal Bayar'a, "Çocuk, ne yapacaksan çabuk yap, ben hastayım," dedi. Artık kendisi de bunun kolay geçecek bir hastalık olmadığını idrak ediyordu.

Haftaya kalmadı, Fransa'dan uzman bir hekim getirtildi. Bu hekim, Prof. Dr. Fiessinger'di.

Fiessinger, muayeneden sonra bir rapor verdi, durumun endişe verici olmadığını ama bununla beraber, Atatürk'ün, altı hafta kesin istirahat etmesi gerektiğini söyledi.

Prof. Fiessinger'in muayenesinin ertesi sabahı Prof. Neşet Ömer İrdelp geldi ve Atatürk'ü muayene etti. Neşet Ömer Hoca Atatürk'ün karnında su toplanmaya başladığını anlayınca, Paşa'ya âdeta yalvarırcasına içki ve sigaradan uzak durmasını ve dinlenmesini, tavsiyesine hiç değilse bir-iki ay uymasını söyledi.

Savarona

Mayıs ayının son günlerinde bu olaylar cereyan ederken, hükümetin satın aldığı *Savarona* adlı yat İstanbul'a gelip Dolmabahçe Sarayı önüne demirledi. Alman tersanelerinde yapılmış olan, dünyanın en büyük ve en lüks yatı olan *Savarona*'yı görünce Atatürk çocuk gibi sevindi ve hemen o gün yata gitti. Bu şahane yatta her türlü konfor vardı. Atatürk, doktorların istedikleri dinlenme düzenine bu yatta uyacağını söylüyordu...

Neşet Ömer Beyi'in karında su toplandığını bildirmesi, Prof. Fiessinger'i huzursuz etmişti. Hemen İstanbul'a geldi ve Atatürk'ü muayene etti. Neşet Ömer Hoca haklıydı. Atatürk'ün karnında su birikmekte ve vücut bu suyu normal yollardan dışarı atamamaktaydı. Yalnız Atatürk'ün yeni yatında stresten ve kalabalık sofralı gecelerden uzak bir yaşam sürmekte oluşu memnunluk vericiydi.

Savarona yatında bir sauna bulunuyordu. Atatürk bu saunaya sokuluyor ve orada terletilerek, karnında birikmekte olan suyun bu yolla tahliyesine çalışılıyordu. Saunanın yakıcı sıcaklığı zaten hasta olan Atatürk'ü bunaltıyordu. Kendisini Türk hekimlerine emanet etmiş olan Atatürk, yine de her şeye katlanıyordu. İçkiyi ve sigarayı azaltması, manevi kızı Ülkü ile oyunlar oynayarak, sakin bir hayat yaşaması, çevresine iyimserlik yayıyordu.

Fakat bu iyimser hava pek fazla sürmedi...

Ekim ayı girdiği halde Atatürk Ankara'ya gelememişti, fakat Ankara, Atatürk'ün 29 Ekim'de kutlanacak 15. Cumhuriyet Bayramı'na mutlaka katılacağı söylentileriyle çalkalanıyordu.

İbrahim Süreyya İstanbul'dan, Dr. Fikret'i aradı ve Ankara beklentilerinin gerçekleşip gerçekleşemeyeceğini sordu. Dr. Fikret, "Ne

Ankara'sı, ölümle mücadele ediyor. Kıpırdaması bile mümkün değil," deyince, İbrahim Süreyya yıkıldı ve ağlamaya başladı. Mediha Hanım çocuklarını kaptığı gibi arkadaki odaya kaçırdı ve dönüp, "Bu kadar kötümser olma. O ne ümitsiz durumlardan çıkmıştır. Hastalığı da yenecektir göreceksin," diye kocasını yatıştırmaya çalıştı. İbrahim Süreyya, "Çocuk mu kandırıyorsun," diyen gözlerle karısına baktı ama, dudaklarından, "Keşke..." sözü döküldü.

İbrahim Süreyya, Atatürk'ün yokluğunda bir hayatın ne menem bir şey olacağını düşünmek bile istemiyordu. Tek arzusu, taa Bulgaristan Yenicesi'nden, Trablusgarp çöllerinden, Çanakkale siperlerinden, Amasya-Erzurum yollarından, Meclis'lerden beri ömrünü beraber geçirdiği, kardeş gibi sevdiği bu muhteşem insanı son bir kez daha görmek, ellerini, yüzünü öpmekti. Hemen o gece, trene bindiği gibi, soluğu İstanbul'da aldı. Hemen Dr. Fikret'e koştu. O sırada Dr. Fikret'in yanında Dr. Refik Saydam ve Nazmi Topçuoğlu vardı. Milli Mücadelenin eski tüfekleri olan bu üzgün ve perişan adamlar, birbirlerine sarılıp gözyaşı döktüler. Dörtlünün doktor ikilisi, ümit arayan İbrahim Süreyya'nın gözlerine bakıp, ümitsizce başlarını iki yana salladılar.

İbrahim Süreyya yerinden fırladı, Allahaısmarladık bile demeden çıkıp doğruca Dolmabahçe Sarayı'na yürüdü. Taksim Sıraselviler'den Gümüşsuyu caddesi üzerinden Dolmabahçe rıhtımına indi. Saat kulesinin yanından yürüdü, nizamiye kapısındakilere TBMM kimliğini gösterip hızlı adımlarla bahçeyi geçti. Merdivenin başında kendisini bir görevli önledi ve nereye gittiğini sordu. İbrahim Süreyya, Kocaeli saylavı (milletvekili) olduğunu, Salih Bozok Bey'le mutlaka görüşmek istediğini, eğer o yok ise Kılıç Ali Bey'le de görüşebileceğini belirtti. Görevli, İbrahim Süreyya'yı içeri buyur etti ve hemen telefonla Salih Bozok'u bulup ona, İbrahim Süreyya Bey'in geldiğini ve mutlaka görüşmek istediğini söyledi. Salih Bey, görevliye misafirini yanına getirmesini bildirmiş olacak ki, görevli İbrahim Süreyya'yı alıp üst kata çıkardı. Salih Bozok merdiven başındaydı; gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüştü. İbrahim Süreyya ile birbirlerine sarıldılar, bir süre öylece kaldılar. Sessizliklerini, Salih Bozok'un sözleri bozdu: "Süreyya, çok, ama çok hasta... Doktorlar kimseyi yanına sokmuyorlar. Heyecanlanmaması gerekiyor. Bildiği bir sima ve-

ya beklemediği bir bakış onu krize sokabilir diyorlar. Ben bile yanına girmiyorum. Geçen gün Dr. Refik gelmek istedi, ona da yasak uygulamak zorunda kaldık. Üzgünüm, içeri alamam seni."

İbrahim Süreyya buna hazırdı.... Böyle bir engelle karşılaşacağını bile bile gelmişti. Sadece, "Anlıyorum," diyebildi.

Salih Bozok'un, "Görmediğine pek üzülme. O güzel insanın ne hale geldiğini görmemek de belki bir saadettir. Bırak hayalinde, hatırladığın o güzel haliyle yaşasın," demesiyle İbrahim Süreyya'nın gözlerinden tekrar yaşlar boşandı ve mendiliyle yüzünü kapayıp döndü, Dolmabahçe Saray'ından çıktı. Saatlerce, bir kameriyeyi andıran Dolmabahçe-Beşiktaş arasındaki caddede yürüdü... Akaretler'den Maçka'ya çıktı... Nişantaşı-Rumeli Caddesi üzerinden Şişli'ye vardı. Yol boyunca, hatıralarının nirengi noktaları her yerdeydi... Zübeyde ve Cenaniyar Hanımların neredeyse bitişik evlerinin, Nişantaşı'nda Nadi'nin, Şişli'deki Mustafa Kemal Paşa'nın evinin önlerinden geçerek âdeta tarihte bir yürüyüş yaptı... Ama bir süre sonra içindeki volkan duruldu, kadere rıza gösterme duygusu, yavaş yavaş hâkim olmaya başladı... İstanbul'da artık yapacağı bir şey kalamamıştı. Doğruca Haydarpaşa'ya geçti ve Ankara Ekspresi'ne bindi.

29 Ekim günü İbrahim Süreyya, frakını giymiş, İstiklal Madalyası'nı takmış, başında silindir şapkası, elinde eldivenleri ve bastonu, doğruca Ankara Hipodromu'na gidiyordu; Türkiye Cumhuriyeti'nin 15. yıldönümü törenlerine katılacaktı...

Ama bu kez, Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk törende yoktu... Onun nutku Başbakan Celal Bayar tarafından okunuyordu. Tribünde bulunanlarda olduğu kadar, alanın öte yanında birikmiş on binlerde de bir hüzün vardı. Atatürk hasta ve yatakta da olsa, onun yarattığı eser sapasağlam ve dimdik ayaktaydı... Onun eserini koruyacak kuşaklar, çoktan yetişmişti...

Saat 9'u 5 Geçe

Hükümet resmi bildiri yayınlamıyordu ancak tedaviden sorumlu hekim kadrosu eksiksiz görev başındaydı. Atatürk'ün şuuru açıktı ama hastalık gene bütün mel'anetiyle tahribatını sürdürmekteydi. Karında tekrar su toplanmıştı. Bu durum Atatürk'e büyük sıkıntılar vermekte, hekimlere "alın bu suyu," diye âdeta yalvarmaktaydı. Nihayet Kasım'ın 7'sinde Mehmet Kâmil Berk, Atatürk'e üçüncü defa ponksiyon yapıp karında toplanmış yarım tenekeye yakın suyu boşalttı, karnı sarıldı ve kendisi istirahate bırakıldı.

O gece Atatürk ikinci kez ağır bir komaya girdi. Nabız, nefes, hararet ölçülerini içeren rakamları açıklayan resmi hükümet bildirileri yeniden radyolarda duyulmaya başlandı.

Mediha Hanım, ağabeyi Dr. Fikret'in "fazla ümit bağlamayın" uyarısını hatırladı ve derin bir yeise kapıldı. Atatürk ölecekti. Her fani gibi o da gidiyordu. Onu sevenlerin delice bir harekette bulunmaları olasılığı da her zaman vardı.

9 Kasım günü yayınlanan bildirideki "genel durumu vahim bir hâl aldı" cümlesi, milleti feci akıbete hazırlamaktaydı. Geceki bülten, rakamların daha arttığını ortaya koymuştu. Dindar olanlar, Kur'anlarını açmış okumakta, çocuklar boş gözlerle sadece matem marşları yayınlayan radyoya bakmaktaydılar. Bütün Türkiye bir bekleyiş içindeydi...

Sabahın erken saatlerinde hastanın gırtlağından kesik kesik hırıltılar duyulmaya ve göğsü çok hızla inip kalkmaya başladı. Günlerdir hareketsiz yatan Atatürk birden gözlerini açtı ve başını yan tarafa çevirip kaldı. Nefes alması durmuştu. Yüzü kararmaktaydı. Mavi göz-

leri açık kalmıştı. Mim Kemal Bey hıçkırarak üzerine kapandı ve avucuyla Atatürk'ün gözlerini kapattı. O çekildikten sonra Mehmet Kâmil Bey eline bir tülbent alarak çenesini bağladı.

10 Kasım günü sabah saat 9'u 5 geçe emr-i hak vaki olmuştu. Atatürk artık hayatta değildi. Başucunda bekleyen doktorlar bile bir tarihin göçüşüne çaresizlik içinde bakıp ağlaşıyorlardı.

Dışarıda onları bekleyen birkaç son görev vardı: İlki, ölüm raporunu yazmak, ikincisi de bir otopsinin yapılıp yapılmaması kararı.

Kapı açılıp da doktorlar "her şey bitti" diye çıktıklarında, durumu öğrenen Salih Bozok yeis içinde onlardan ayrıldı, odasına gitti, belindeki tabancasını göğsüne dayayıp ateşledi. Saray'daki doktorlar tabanca sesine koşup müdahale ettiler, Salih Bey hastaneye kaldırıldı ve ameliyat edilerek kurtarıldı.

Saray'a çağrılan İstanbul Hıfzısıhha Enstitüsü Müdürü Dr. Nuri Aktansel Atatürk'ün yüzünün ve sağ elinin mulajını aldı.

Doktorlar, ölüm tutanağını yazdılar:

"8 Kasım Salı günü bir kere daha beliren ve bütün bakım ve tedaviye rağmen ilerlemesine engel olunamayan ve büyük bir süratle gelişen ikinci bir büyük koma içinde 10 Kasım 1938 Perşembe sabahı saat 9'u 5 geçe çok muazzez ve büyük hasta terk-i hayat etmiştir."

Ölüm tutanağıyla birlikte hükümet de bir bildiri yayınladı:

"Ebedi Türk Milleti, O'nun eserlerini ebediyete kadar yaşatacaktır.

Türk Gençliği, O'nun emaneti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir.

Kemal Atatürk, Türk tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır."

Bu bildiriler Türkiye radyoları tarafından defalarca tekrar edilerek yayınlanıyordu.

Haber bültenlerinde ayrıntı duymak için radyoların önüne çakılmış olanlardan biri de Mediha Hanım'dı.

• • •

Resmi açıklamalardan sonra radyoda Atatürk'ün eski yaverlerinden Milletvekili Salih Bozok'un kendi tabancasıyla intihar ettiği haberi vardı. Mediha Hanım bunu duyunca, "Sakın bizimki de kendini vurmaya kalkışmasın," diye düşünmeye başladı ve ilk önlem olarak İbrahim Süreyya Bey'in tabancalarını saklamaya karar verdi.

On yıldan beri Keçiören yamaçlarında gece gündüz gidip gelen ve karşısına ne gibi bir tehlikenin çıkabileceğini bilmediği için önlem olarak cebinde revolver taşıyan kocası, şimdi Yenişehir'e taşınalı beri hem kısa namlulu Smith and Wesson, hem de kayınbiraderinin Brüksel'den satın alıp hediye olarak getirdiği sedef kabzalı otomatik tabancasını cebinde taşımamakta, onları çocukların kolaylıkla ulaşamayacağı, yatak odasındaki gardrobun üstünde tutmaktaydı. Her iki tabancayı da bezlere sarmış, yanlarına da birer kutu fişeklerini koymuştu.

Boyu kısa olan Mediha Hanım hemen bir sandalyeyi gardrobun önüne getirdi ve üstüne çıkıp bezlere uzandı. Önce birini sonra ötekisini aldı ve silahlardaki kurşunları çıkardı. Fişek kutularını da aldı, tabancaları gene bezlerine sarıp aynı yere bıraktı. Kocası fevri bir hareketle silahlarını alıp tetiği çekse de patlamayacağından emindi artık.

İbrahim Süreyya Bey'in ise böyle bir niyeti yoktu... O, hayat boyu bağlandığı, şef diye kabul ettiği Atatürk'ün ideallerinin bekçisi olmaya karar vermişti...

Üzüntü belirtmenin nişanesi olarak vücudunu ortadan kaldırmak yerine, kendini Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak yolunda, yaşadığı sürece mücadele etmeye adamıştı. Acısını içine gömdü.

Ankara ile özdeşleşmiş Atatürk'ün yatacağı yer elbette Ankara olacaktı... Ama neresi? Halk da, Meclis de bu konuyu kendine göre yorumluyor ve beğendikleri yere Atatürk'ün defnedilmesini öneriyordu... Çankaya'dan TBMM Kürsüsü altına, Hacı Bayram Camii avlusundan modern bir mozole inşaatına kadar, neler öneriliyordu neler...

Ancak, her hâlükârda Ankara'ya getirileceğine göre, bunun programı yapılmalı ve naaşın bozulmaması için tıbbi gereklilikler yerine

getirilmeliydi. Nitekim vefatının ertesi sabahı Gülhane Hastanesi'nin Patolojik Anatomi Profesörü Dr. M. Lüfi Aksu Saray'a davet edildi ve ondan Atatürk'ü tahnit etmesi istendi. Prof. Aksu, bu isteği Dolmabahçe'de yerine getirdi. Doktorlar, hastalığın ne olduğunu ve neden öldüğünü bildiklerinden otopsi yapılmasına gerek olmadığına zaten karar vermişlerdi; böylece tahnit işlemiyle yetinildi.

Cenaze töreni birkaç safhadan oluşuyordu. Dolmahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda bir katafalk kuruldu, Atatürk'ün tabutu bu katafalkın üstüne yerleştirildi. Çevresinde meşaleler yakılmıştı... Türk ordusunun generalleri, dönüşümlü olarak, kılıçlarıyla nöbet tutuyorlardı.

Halk Atatürk'ün önünden saygı duruşu yaparak geçiyordu...

İbrahim Süreyya, trene atlayıp İstanbul'a geldi, resmi hüviyetine sığınmadan sade bir vatandaş olarak uzun kuyruğun içinde bekleyip yürüdü ve saygı geçitini yerine getirdi, sonra Dolmabahçe'den çıkıp gene trenle Ankara'ya döndü.

İbrahim Süreyya Yiğit zaten ön plana çıkmayı sevmeyen, gösterişe asla merakı bulunmayan, mahviyetkâr bir karaktere sahipti. Atatürk'e bu son kişisel görevini yerine getirdiğini kimselere söylemedi, Mediha'sından başka...

İkinci Cumhurbaşkanı

Ankara'da TBMM'yi tarihi bir görev bekliyordu: Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanını seçmek...

Kamuoyu, İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı oluşunu uygun görüyor ve işlerin aksamayacağına dair güvence taşıyordu. Nitekim İnönü, mektuplarında hep "velinimetim" diye hitap ettiği Atatürk için yayınladığı beyanname ile de bir edebiyat şaheserini ortaya koymuştu:

"Devletimizin banisi, milletimizin fedakâr, sadık hâdimi, insanlık idealinin âşık mümtaz siması, eşsiz kahraman Atatürk... Vatan sana minnettardır..."

İnönü, kendi evi olan Pembe Köşk'ten, Cumhurbaşkanlığının ikametgâhı olan Çankaya Köşkü'ne taşınmıştı. Protokol gereği, davetlere başlamak zorundaydı. İlk olarak gruplar halinde milletvekillerini köşkte çaya davet etti. İbrahim Süreyya, davete heyecan içinde gitti. Köşkün büyücek salonunda kaç kere Atatürk ile beraber olmuştu... İnönü, Atatürk'ün konuklarını karşıladığı yerde durup gelenlerin ellerini sıkıp hal hatır soruyordu. Sıra kendisine geldiğinde İnönü'nün elini sıkarken birden gözyaşları boşanıverdi İbrahim Süreyya'nın. Hislerine yenildiği için Cumhurbaşkanı'ndan özür diledi. İnönü, İbrahim Süreyya'nın Atatürk'e ne denli bağlı olduğunu ve onu ne kadar sevdiğini yakından bildiği için İbrahim Süreyya'nın sırtını okşadı ve, "Ben de arıyorum," dedi.

İbrahim Süreyya nezaketin gereğini yerine getirmişti. Daha fazla köşkte kalıp içlenmesine gerek yoktu. Çıktı ve evine döndü.

• • •

Bayar Hükümeti, Atatürk'ün ölümünden sonra üç ay kadar sürdürdüğü görevden istifa etti. İnönü, yeni kabineyi kurmaya Dr.
 Refik Saydam'ı memur etti. İnönü'nün hükümet başkanlığından ayrıldığı gün istifa eden Dr. Refik Saydam, şimdi hükümeti kurmakla görevliydi. "Dostluğa vefanın meyvesi" diye yorumlandı bu atama.

Dr. Refik Saydam'ın Başbakan oluşuna İbrahim Süreyya çok sevinmişti. Trablusgarp savaşı günlerinden Erzurum ve Sivas'taki günlere, ilk Meclis'ten bugünlere değin ideal beraberliğini taşımış bir arkadaşıydı Dr. Refik Bey. Sözünü sakınmayan bir karakteri vardı. "Memlekette her şey A'dan Z'ye kadar bozuktur," diyebilecek kadar da cesurdu. İnönü'yü en iyi bilen birkaç kişinin belki de en önde geleniydi. Cumhurbaşkanına, memlekette iç barışı sağlamak için harekete geçmesini tavsiye etti. Paşa zaten bu düşünceyi kafasında geliştiriyordu. Dr. Refik Saydam, yeşil ışığı görünce harekete geçti. İlk olarak küskün ve dargın olarak kenara çekilmiş eski ideal arkadaşlarını Meclis çatısı altına almak istiyordu. Bunların başında Karabekir ve Rauf Orbay geliyorlardı. Her ikisiyle de Erzurum'dan beri milli mücadele mücahitliği yapmıştı. Karabekir ile İnönü'nün buluşması, siyasi kulislerde büyük mutluluk yarattı.

Dr. Refik Saydam, Anadolu Kulübü'nde İbrahim Süreyya'yı yakaladı ve onu Rauf Bey ile temasa memur etti. Rauf Bey, Ankara'dan ayrıldığında, İbrahim Süreyya'nın evinden çıkmıştı yolculuğuna. Çağrılara gene İbrahim Süreyya'nın evinden gitmek istiyordu. Rauf Bey'in siyasi hayata katılmak için bir de baş şartı vardı: Kendisinin İzmir İstiklal Mahkemesince aklanması ve hakkında verilmiş 10 yıllık sürgün cezasının iptali.

Başbakan Dr. Refik Saydam bir beyanname ile Rauf Bey'in isteklerine cevap verdi. Üç Ali'li İzmir İstiklal Mahkemesi kanunla lağvedilmişti, yeniden toplanıp karar tashihi mümkün değildi. Bu arada genel af kanunu çıkıp uygulanmış ve dosyaları imha edilmişti. Bu bakımlardan, Rauf Bey aklanmış bir kişiydi...

Soğuk bir kış gecesi Yenişehir'de İbrahim Süreyya Bey'in apartman dairesinin kapısı çalındı. Kapıyı, oğlu açtı. Karşısında uzun boylu, iri bir adam vardı. Adamın başında siyah bir şapka, üzerinde siyah bir palto, boynunda siyah bir atkı, gözünde siyah bir gözlük,

ellerinde siyah eldivenler ve siyah bir şemsiyesi vardı. Ayakkabıları ve çoraplarına kadar simsiyah birisiydi.

"Süreyya Bey'in evi mi?" diye sordu.

"Evet efendim," cevabını alınca gene sordu:

"Sen oğlu musun?"

"Evet efendim," diyen çocuğa, "Babana söyle Rauf geldi," dedi.

Bu konuşmalar sürerken Mediha Hanım odadan kapıya çıkmış ve karşısında Rauf Bey'i görmüştü.

"Safa geldiniz Beyefendi. Yıllar geçti, özledik sizi," diye misafirini karşıladı ve kocasına seslendi: "Süreyya Bey, bakın kim geldi! Rauf Bey..."

İbrahim Süreyya bunu zaten bekliyordu. Odasında kravatını bağlayıp ceketini giydi ve misafirinin yanına geldi. Rauf Bey ile birbirlerine sarılıp kucaklaştılar. İbrahim Süreyya'nın ağzından şu kelimeler döküldü: "Çok şükür Kaptan Paşa, gene kavuştuk birbirimize..."

Salona buyur edilen Rauf Bey sırtındaki paltoyu çıkartmadı. İbrahim Süreyya da vestiyerden kendi paltosunu ve şapkasını alıyordu. O sırada telefon çaldı. Mediha Hanım açtı. Karşısındaki sesi tanımıştı. İnce ve titrek sesiyle konuşan, Başbakan Dr. Refik Saydam'dı. Kendisini tanıtmaya gerek görmeden, "Hanımefendi, ben birkaç dakika sonra apartmanın önünde olacağım. Süreyya'ya söyleyin lütfen misafiri ile aşağı insinler. Ben onları alacağım ve Köşk'e çıkacağız. Bekletmeyelim," diyordu. Mediha Hanım'ın, "Peki beyefendi," demesiyle İbrahim Süreyya, Rauf Bey'e bir baş işaretiyle "hadi" dedi. Rauf Bey yerinden kalktı ve İbrahim Süreyya Bey ile çıkarken Mediha Hanım'a veda etmek istedi. İbrahim Süreyya ise eşine, Rauf Bey'in gece apartmanda kalacağını ve odasının hazır edilmesini söyledi. Onlar çıktıktan sonra misafir odası, Rauf Bey'e yatak odası haline getiriliverdi.

Onlar indiklerinde, Başbakan'ın siyah limuzini apartmanın önüne yanaşıyordu. Koruma görevlisi atlayıp kapıyı açtı. Rauf Bey ile İbrahim Süreyya otomobile bindiler ve hep birlikte Çankaya'ya çıktılar.

Vakit gece yarısını geçtikten sonra apartmanın kapısı İbrahim Süreyya Bey'in anahtarları ile açıldı. Mediha Hanım hem meraktan,

hem de nezaketten ötürü uyumamış, onları bekliyordu. İçeri girdikten sonra Rauf Bey'e kalacağı oda gösterildi, İbrahim Süreyya Bey de misafirine iyi geceler diledikten sonra odasına çekildi.

İbrahim Süreyya, Mediha Hanım'ın merak dolu bakışları üzerine, "Paşa çok samimi karşıladı. Birbirlerine sarıldılar ve hasret giderdiler. Paşa, eski dargınlıkları unutmak ve unutturmak istediğini söyledi. Rauf Bey'in memlekete daha çok hizmetler verebileceğini anlattı," dedi ve, "Yakında bir ara seçimle Rauf Bey Meclis'e girecektir zannederim," diye ekledi.

Ertesi akşam İbrahim Süreyya, Rauf Bey'i alarak Anadolu Kulübü'ne götürdü. Rauf Bey'in Ankara'da oluşundan üç beş kişinin haberi varken, o andan itibaren bu haber dalga dalga yayıldı, birkaç hafta sonra da Rauf Bey Kastamonu milletvekili olarak TBMM'de yerini aldı.

Okul ve Savaş

1939'un Eylül ayı gelmişti. O gün, İbrahim Süreyya Yiğit'in Yeniköy'deki yalısında büyük bir telaş vardı. Oğlunun hurcu hazırlanmıştı. Yatılı okula gidecekti. Taksi peylenmişti. Mediha Hanım, okulun verdiği listenin dışına çıkıp üç yerine dördüncü çamaşırı, altı çift yerine yedinci çift çorabı da hurca tıkıştırıyordu.

İbrahim Süreyya Bey ise radyoya âdeta yapışmış, haberleri dinliyordu.

Taksinin gelişiyle evdeki hareket hızlandı. Vakit öğleni çoktan geçtiği halde yemek yemek kimsenin aklına gelmiyordu. Arabanın bagajına hurç yüklendi, İbrahim Süreyya Bey ile Mediha Hanım oğullarını aralarına oturttular ve taksi hareket etti. Nahide Hanım elindeki bir cezve suyu arabanın ardından yola döküverdi.

Oğlundan ayrılacağı için Mediha Hanım ağlamanın eşiğinde, İbrahim Süreyya Bey dalgın ve düşünceli, oğulları ise şaşkındı.

Otomobil, Rumelihisarı ile Bebek arasındaki sırtın tepesine döne döne çıktı ve Robert Kolej'in kampüsünde durdu. Kampüs arabalarla doluydu. Yeni ve eski talebeler okula geliyorlardı. Ortalıkta bir kargaşa var gibi görünse de, alınan önlemlerle, herkesin gideceği yere gitmesi sağlanıyordu. Okula ilk defa kayıt yaptıran küçükler, Theodorus Hall adlı binaya gönderiliyorlardı. Bu bina, diğer binaların çevrelediği alandan demir parmaklıkla ayrılmıştı.

İbrahim Süreyya Bey ile Mediha Hanım, oğullarını, kalacağı "D" yatakhanesine yerleştirdikten sonra bahçeye çıktılar. Oğulları, Ankara'dan ilkokul arkadaşı Can Göknil, Erdem Üke, Ahmet Tuğaç, Orhan Tanaçan'ı bulmuştu. Hiç değilse yalnız kalmayacağını düşündüler. İbrahim Süreyya Bey okuldan ayrılmak için ne kadar ace-

le ediyorsa, Mediha Hanım da o kadar ağırdan alıyor ve oğlu ile biraz daha beraber olmak istiyordu.

Nihayet ayrılma vakti gelip çattı. Oğulları, anne ve babasıyla otomobile doğru yürürken demir parmaklıkların bulunduğu kapıda görevli Bayram Efendi oğlanı durdurdu. Anne ve babasına veda etmesini, parmaklıklardan geçmemesini söyledi. Okul disiplini uygulanmaya başlamıştı. Mediha Hanım oğlunu hâlâ ana kuzusu görüyordu. Gözleri dolmuştu. İbrahim Süreyya Bey karısına çıkışıyordu. Eşinin, Anadolu'da o yaştaki pek çok çocuğun hayal bile edemediği bir nimete sahip olan oğlunun şevkini gözyaşı ile kırmasını istemiyordu. Kocasının uyarılarına rağmen, parmaklıklar ardından oğlunun el sallayışını gören Mediha Hanım gözyaşlarını tutamadı fakat görülmemek için, kendini otomobilin içine atıverdi.

İbrahim Süreyya Bey, bugün pek dalgındı. Kafasındaki sıkıntı, oğlunun aile yuvasından ayrılması değil, başlayan İkinci Dünya Savaşı'ydı...

O sabah, Hitler orduları sınırı geçip Polonya'yı istilaya başlamışlardı. İngiltere ve Fransa, Almanya'ya geri çekilmesi için ültimatom vermişlerdi; aksi halde Polonya saflarında yer alıp Almanya'ya harp ilan edeceklerdi. Hitler, bu ültimatoma burun kıvırıp cevap bile vermemişti. Çok üstün sayıda hava kuvveti ve motorize birliklerle az zamanda Polonya içlerinde ilerlemeye devam etti.

Rahmetli Atatürk'ün daha 1936 yılı Temmuz ayında İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine'e, Akdeniz'de daha kapsamlı bir ittifak yapma önerisini Londra Hükümetinin reddetmesi ve bu reddi de, "Şimdilik tehlike yok," gerekçesine dayandırması üzerine onun dediklerini hatırlıyordu İbrahim Süreyya: "Sayın Büyükelçi, bu cevaptan teessür duydum. Tehlike vardır ve büyümektedir. Avrupa semaları üstünde kara bulutlar her gün daha yoğunlaşmaktadır. Benim değerlendirmelerime göre, dört ya da beş seneye varmayacak, İtalya ile Almanya birleşip, başımıza ikinci bir Dünya Harbi felaketini çıkaracaklardır. Bunu hükümetinize bildiriniz."

İbrahim Süreyya'nın kulaklarında, "felaketini çıkaracaklar" kelimeleri uğuldayıp duruyordu. Atatürk'ün o gün kaale alınmayan uyarı ve tahminleri işte şimdi gerçek olmuştu. Bu savaş kimbilir kaç yıl sü-

recek, kimbilir hangi devletler yok olacak, kimbilir kaç milyon insan ölecekti... Bu düşüncelerle İbrahim Süreyya Bey'in içi içini yiyordu.

Okulsa okul bulunmuş, oğlu yerleştirilmişti. Artık bir an önce kendi işine dönmesi lazımdı... Taksi, İstinye ile Yeniköy arasındaki yokuşu inip sağa kıvrılınca yalının önünde durdu. İbrahim Süreyya Bey taksiyi savmadı. Mediha Hanım kızına sarılıp onu severken kocası her zaman hazır vaziyette duran ufak valizini aldı ve taksiyle iskeleye gitti. Zihni, eşine ve kızına veda edemeyecek kadar meşguldü. İstinye iskelesindeki vapura daradar yetişti, Karaköy'de aktarma yapıp Haydarpaşa'ya geçti, Ankara Ekspresi'ne binip başkentin yolunu tuttu.

Vagon Restoran bir hayli âşina sima ile doluydu. Bir masaya oturdu, rakı söyledi, yemeğini yedikten sonra da erkenden kompartımanına çekildi. Aklını kurcalayan soru, Türkiye'nin bu savaşa girip girmeyeceğiydi...

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği politikanın ana kuralını vazetmiş ve bir vasiyet gibi bırakmıştı:

"Yurtta sulh, cihanda sulh."

İnönü, bu kuralın ilk bölümünü, "yurtta sulh"u uygulamakta ve eski dargınlıkları bertaraf ederek herkesin birbiriyle barışık olmasına ve elbirliğiyle ülke menfaatlerinin korunmasına çalışmaktaydı. Acaba şimdi kuralın ikinci bölümü olan "cihanda sulh" kısmını uygulayabilecek miydi? Türkiye elbette, "Kavga etmeyin çocuklar," diyen bir mubassır rolü oynayacak değildi ama hiç değilse herkesle dost geçinip kendisini savaş dışında tutmaya çalışmalıydı.

Dışişleri her türlü hazırlığı yapmış ve her iki taraf ile dostluk içeren anlaşmalarını kotarmıştı. Nazi Almanyası ile de, İngilizler ve Fransızlar ile de saldırmazlık paktları imza edilmişti. Ege kıyılarının çevresindeki 12 Ada'nın İtalyanların elinde oluşu, Türkiye'yi daha dikkatli olmaya sevk ediyordu. Ayrıca İtalyanların, Almanya ve İngiltere gibi anlaşmaya yanaşmaması da bu dikkatin artmasına sebep oluyordu.

Öte yandan Sovyet Rusya, Lenin dönemindeki dostluk anlaşmasını ihlal etmemekle beraber bu dostluk anlaşmasına pek itibar da etmemektedir. Stalin, Deli Petro'dan bu yana Rusların Akdeniz'e inme arzusunu uygulamak için kafasında planlar taşıyordu.

Yönetimi ne olursa olsun Ruslar, Türkiye için potansiyel bir tehlikeydi. İbrahim Süreyya bunu biliyor ve Almanya ile Sovyetler Birliği'nin aynı safta girişecekleri bir savaşın yaratabileceği felaket ve faciayı dile getirmekten dahi ürküyordu.

Ankara'ya vardığında Polonya'nın batısının Alman orduları, doğu kısmının da Sovyet orduları tarafından işgal edilmekte olduğunu öğrenince İbrahim Süreyya'nın yüzü berbat bir hal aldı. Komünizm ile faşizmin müşterek hareketinin Avrupa'ya ve de dünyaya ne büyük belalar yaratacağını düşündükçe, siyasetin muazzam bir satranç stratejisi gerektirdiğine kanaat getiriyordu.

Polonya'yı istila ettikten sonra batıya yönelen Alman orduları Norveç, Danimarka. Hollanda, Belçika ve Fransa'yı, koşar adım Reich sınırları içine alıverdi. Savaşmaya doyamayan Führer, tekrar doğuya dönüp Sovyetler'e saldırdı. Bu, Türkiye için bir soluk alma molasıydı...

Almanlar ve İngilizlerle ayrı ayrı anlaşmalar imza etmiş olan Türkiye, savaşan bu ülkelerin çeşitli isteklerine kâh olumlu, kâh olumsuz cevaplar vermekteydi. İngilizler Türkiye'den, Akdeniz'de esir düşmüş denizci ve askerlerine gıda yardımı göndermesini istiyor, Ankara da insancıl duygularla Kızılay-Kızılhaç işbirliğiyle onlara yardımcı oluyordu.

Türkiye ayrıca, Alman istilasına uğramış olan Yunanistan'da halkın açlıktan ölmemesi için *Kurtuluş* adlı bir şileple buğday yardımı gönderdi; kendi vatandaşlarının ekmeğini karneyle kısıtlamasına rağmen.

Öte yandan Almanlar, Türkiye'den tarım alanlarından büyük bir bölümünü soya fasulyesi ekimine tahsis etmesini istemekte ve tüm üretimi de satın alacaklarını taahhüt etmekteydiler. Türkiye, Almanlara bağımlı bir tarım politikasını izleyemeyeceğini, Almanları kırmadan söyledi ve bu isteği reddetti.

Savaş, bütün Balkan ülkelerini sarmış, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan, Alman çizmelerinin altında kalmıştı. Türkiye sınırlarına dayanan harp, Türkiye'yi de büyük sıkıntılar içine sokmuştu. Ekmek karneyle alınabiliyordu. Patiska ve basma gibi tekstil ürünleri de ailelerin kotaları ile tedarik edilebiliyordu ancak.

Şeker üretimindeki azlık ve yüksek fiyatlandırma sonucunda halk, çayını kuru üzümle içer olmuştu. Bütün büyük kentlerde karartma uygulanıyordu. Tramvayların ve vapurların camları, otomobil ve otobüslerin farları maviye boyanmıştı. Evlerde kalın stor ve perdelerle ışıkların dışarı sızması önleniyordu. Bu gibi yasaklara harfiyen uyan evlerden biri de Yeniköy'deki yalıydı. İbrahim Süreyya Bey, hava kararırken dışarı çıkıyor ve evin bütün lambalarını yaktırıp, pencere ve kapılardan dışarı ışık sızıp sızmadığını bizzat kontrol ediyor, bu kontrolü hiçbir gün de aksatmıyordu.

O günlerde aile artık temelli olarak Yeniköy'deki yalıya yerleşmişti. İbrahim Süreyya ile Mediha Hanım, oğullarının İstanbul'da yatılı okuması, kızlarının da ilkokula başlama günlerinin yaklaşması üzerine, evlerinin hangi şehirde olacağı konusunda uzun uzun düşünmüşlerdi: Kızları İnci Ankara'da okuyacaksa, Yenişehir'deki apartman dairesinde kalınacaktı ama o zaman oğulları Kolej'de "bekâr leyli" yani yatılı olacak ve hafta sonları bile okuldan çıkamayacaktı.

Harp yıllarının sıkıntılarına bir de Mediha Hanım'ın oğlu için endişelenmesi eklenecekti. Bu sıkıntısını dile getiren Mediha Hanım, Yeniköy'deki yalının iki odasına kalın perdeler takmayı ve çini soba kurmayı önermiş, böylece evin kış koşullarına dayanıklı hale getirilebileceğini söylemişti. Böylece kızları Yeniköy'de yalının yakınındaki ilkokula gidip gelebilir, oğulları da hiç değilse cumartesi-pazar günlerini ailesiyle birlikte geçirebilirdi.

Fakat bu yeni durum, İbrahim Süreyya Bey için fedakârlık demekti. Her hafta Ankara-İstanbul arasında yapılacak bir tren yolculuğuna katlanması gerekecekti; üstelik, Ankara'da bulunduğu zamanlarda nerede kalacağı da ayrı bir sorundu. Çözüm, İbrahim Süreyya'nın milli mücadele günlerinden beri arkadaşı olan, o günlerin Ticaret Bakanı Nazmi (Topçuoğlu) Bey'den geldi. Nazmi Bey, Yehişehir'in Sıhhiye semtinde, Atatürk Bulvarı üzerinde kiralamış olduğu evi paylaşmalarını teklif etti; eşi Şükran Hanım'ın vefatından beri tek başına yaşayan Nazmi Bey'in bu teklifi bulunmaz bir nimetti İbrahim Süreyya için. Bu teklifi kabul etmiş ve bunun üzerine de ailece Yeniköy'deki yalıya göçmüşlerdi.

• • •

Yarı seferberlik halindeki Türk Silahlı Kuvvetleri, sınırlarda ve muhtemel savunma hatlarında mevcut silah ve cephaneleriyle yaz-
 kış bekliyorlardı. Sıkıntılı fakat sabırlı bekleyiş içinde Türkiye, 1942 Temmuzunu bulmuştu...

Ayın yedinci günü İbrahim Süreyya, Rum sandalcısı Andon ile Beykoz önlerinde balığa çıkmış ve sabahın erken saatlerinde yünlü ile lüfer tutmaktaydı.

Evdeki telefon acı acı çaldı. Mediha Hanım ahizeyi kaldırdı, karşısında ağabeyi Dr. Fikret vardı... Başbakan Dr. Refik Saydam İstanbul'a her geldiğinde yaptığı gibi Beyoğlu Belediye Hastanesi'nde arkadaşı Dr. Fikret'i ziyaret etmiş, sonra Pera Palas'a gitmiş, otelde sabaha karşı bir kalp krizi geçirmişti. Otel idaresi hemen Beyoğlu Belediye Hastanesi'nden cankurtaran istemiş ve hastane de Baştabip Dr. Fikret'i haberdar etmişti. Dr. Fikret hemen evinden hastaneye koşmuş ise de, Dr. Refik Saydam'ı kurtarmak mümkün olmamıştı. Şimdi Dr. Fikret, İbrahim Süreyya'ya haber verilmesini istiyordu. Kardeşi Mediha Hanım, "Haberi iletirim, sizi arar," diyerek ahizeyi yerine koydu. Sonra hemen oğlunu uyandırdı, *Topaç* isimli küçük sandalla babasını bulmaya gitmesini ve Dr. Fikret'in kendisini çağırdığını, Başbakan'ın kalp krizi geçirdiğini söylemesini istedi.

İbrahim Süreyya, haberin acı bir sonuç içerdiğini kolaylıkla tahmin etmişti. Trablusgarp ekibinden bir yaprak daha düşmüştür: Enver Paşa, Yakup Cemil, Deli Halit, Mustafa Kemal ve Nuri Conker'den sonra...

Ölüm olayları, işlerin aksaması şöyle dursun, daha da artmasına neden oluyordu. İbrahim Süreyya Bey, hemen Ankara'ya gitti. Memleketin yeni bir Başbakan'a, CHP'nin de Başkan Vekiline ihtiyacı vardı.

Yeni Başbakan, Saydam Hükümetinin Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'ydu. Bir ara seçimle İstanbul'dan TBMM'ye giren Numan Menemencioğlu ise, Dışişleri Genel Sekreterliğinden Dışişleri Bakanlığına getirilmişti...

Ankara, gerek Almanlar, gerek İngilizler tarafından çok önemli bir siyasi merkez olarak kabul ediliyordu. Almanya, Hitler'den önceki Başbakan Von Papen'i, İngilizler de en önde gelen diplomatla-

rından Sir Hugh Knatchbull-Hugessen'i Ankara'ya Büyükelçi olarak atamışlardı. Japonya'nın, Pearl Harbour baskını yüzünden Amerika Birleşik Devletleri'yle savaşa tutuşmasından sonra Ankara ve İstanbul, bir casuslar cennetine dönüşmüştü. Buenos Aires, Lizbon ve Casablanca bile, İstanbul ve Ankara'nın yanında solda sıfırdı âdeta. Casusların cirit attığı İstanbul'daki ünlü Park Oteli'nin orkestrası bile, dillerde dolaşan bir şarkıyı hemen her gece çalmaktaydı: "Boo boo baby I am a spy..."

Ankara'da Eliaza Bazna adında Bosnalı bir maceraperest, casusluğa kalkışmıştı.

İngiliz Büyükelçisi'nin *valet*'si olarak sefarette çalışırken Sir Hugh'un cebindeki kasa anahtarının kalıbını almış, Sefir'in yatağının başucunda bulunan kasanın içindeki en gizli evrakların fotokopilerini çekip Alman Sefareti'ne satmıştı. Piyano çalma meraklısı olan Sir Hugh, sefaret rezidansında piyano olmadığı için hemen her gün Ankara Radyoevi'ne gidip orada iki saat piyano çalardı. Başbakan'ın özel emriyle bu kolaylık kendisine sağlanmıştı. İngiliz Büyükelçisi, bir piyano virtüözü gibi muntazaman piyano çalmayı hiç aksatmıyordu. Almanların Çiçero kod adını verdikleri Eliaza Bazna da, Sefir Bey piyano çalarken gizli şifreleri çalıyordu.

Bu belgelerden birinde Moskova Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa katılmasının istenmesine karar verildiği kayıtlıydı. Von Papen, Menemencioğlu'na Kahire'ye çağrılacağını ve İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Anthony Eden'in kendisinden Türkiye'nin savaşa girmesini isteyeceğini bildirdi. Nitekim çok geçmeden Menemencioğlu Kahire'ye gelmesi için İngilizlerden bir davet aldı ve Eden Moskova kararına uyarak Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa girmesini istedi. Menemencioğlu Von Papen'in uyarısıyla daha önceden haberdar olduğu için Eden'e gerekli cevapları verdi.

Gene bir başka gizli karar olan İkinci Cephe'nin açılış zamanının saptandığını Von Papen, Menemencioğlu'na bildirdi. Türk Dışişleri Bakanı da İngiliz Büyükelçisi'ne bundan söz edince, Sir Hugh, Numan Bey'e, bu son derece gizli belgedeki bilgileri nereden öğrendiğini sordu. Numan Bey de Von Papen'den aldığını açıklayınca Londra uyandı ve Ankara'ya detektifler yolladı. Eliaza Bazna yakalanacağını anlayınca Almanlara sığındı, Almanlar da Çiçero'yu,

eline verdikleri bir çanta dolusu sahte İngiliz sterliniyle Güney Amerika'ya kaçırdılar.

Bakanlıklar arasında en büyük hareket Dışişleri'ndeydi. Meclis içinde en fazla çalışan komisyonlarından biri de Dışişleri Encümeniydi. Bu encümende üye olan İbrahim Süreyya, bilebildiği Fransızcası ile yabancı radyoların Fransızca yayınlarını muntazaman dinlemeye çalışıyor, İngilizcesi ilerlemekte olan oğluna her akşam BBC radyosunun haberlerini dinletip tercüme ettiriyor, notlar alıp kendi dosyalarını tanzim ediyordu.

Londra, Berlin ve Moskova ile Washington Sefaretleri Türkiye için çok önemli yerlerdi. Bunların belki de birincisi Londra'ydı. Büyük Britanya başkentinde Türkiye Büyükelçisi olarak, eski Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras bulunuyordu.

Moskova Konferansı'nda Molotov-Eden görüşmeleri hakkında Ankara bilgi istiyordu. Muhtelif elçiliklerden Ankara'ya raporlar yağıyor, fakat Londra'dan hiçbir şey gelmiyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Türk Büyükelçisi Dr. Aras'a bir ay sonrasına randevu veriyordu. Dr. Aras, İngiliz Dışişleri Bakanı'nın bu hareketiyle kendisini "persona non grata" (istenmeyen kişi) saymakta olduğu bildirip artık görevini sürdüremeyeceğini Ankara'ya yazınca, yeni bir Londra Sefiri arandı. Bu görev için ilk akla gelen Rauf Orbay'dı. İyi İngilizce bilmesi, *Hamidiye* kahramanı olarak İngilizlerce tanınması ve dürüst düşman diye saygı görmesi, lehine söylenen hususlardı.

O günlerde Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu'ydu. İbrahim Süreyya da Ankara'da Nazmi Bey ile Orduevi'nin karşısında kiraladıkları bir apartmanın zemin katında oturmaktaydı. Rauf Bey, İstanbul'dan 1919'da beraberce ayrıldığı iki arkadaşı İbrahim Süreyya ve Nazmi'nin evinde son gecesini geçirip Londra'ya gitti. Her ikisinin de, Kaptan Paşa'nın başarılı olacağına inançları tamdı.

Savaş bütün hızıyla devam ediyordu. İngilizlerin Türkiye'den istekleri olduğu gibi Türkiye'nin de Müttefikler'den istekleri vardı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri donanımı çok eski ve eksikti. Müttefikler bu ihtiyaçları sağlarsa Türkiye ancak o zaman savaşa girmeyi düşünebilirdi.

Savaştan önce Türk ticaret donanması için sipariş verilmiş şilepler bile harp nedeniyle teslim edilmemişti. Halkın ihtiyaçları dışında, ordunun nakliye isteklerini yerine getirebilmek için üç şilebin Türkiye'ye verilmesi amacıyla Rauf Bey, Başbakan Winston Churchill'e gitti. Churchill'in, Türklerin haklı isteğini reddetme şansı yoktu. Rauf Bey'e, "Ağzımdaki şekeri alıyorsun," dedi, "Alman denizaltıları her gün şu kadar şilebimizi batırırken." Rauf Beyin cevabı, "O şeker şimdi bize lazım," oldu. Şilepler, Türk bandırasıyla geldiler...

Usta Balıkçı

İbrahim Süreyya'nın Boğaziçi koylarında usta balıkçı diye unvanı vardı. İstinyeli balıkçıların efendisi Cahit Reis'ten Kavaklı İsmail Reis'e ve daha nicelerine kadar çoğu, İbrahim Süreyya Bey'in *Lüfer* adlı sandalını, başında kenarları inik şapkasını, boynunu iki kere dolayan atkısını, oltayı çektiği sağ elinin sadece şahadet parmağına taktığı deriden eldiven parmağını gayet iyi tanırlar ve kendisine saygı duyarlardı. Yalının önünden geçerlerken kürekte bile olsalar ayağa kalkmak gibi saygı gösterisinde bulunurlardı. Bu balıkçıların selamını İbrahim Süreyya asla karşılıksız bırakmaz "Rast gele Reis!" diye seslenirdi. Beykoz dalyanı açıkları, Yeniköy çakarı, İstinye doklarının önü, Kanlıca ve Bebek koyları hemen her gece akış içindeki uğrak noktalarıydı. Karpit lambaları karartma nedeniyle pek yakılmaz, ancak tanyeri ağarırken karpitler tutuşturulurdu. Yaz aylarının gündüzlerinde izmarit ve istavrite çıkılırdı. Bunlar gecenin yemleri idi, lüfer bu yemlerle avlanırdı. Yemin taze olması şarttı. Lüfer, Boğaz balıklarının en makbulüydü. Lüferciler hemen hep aynı noktalarda buluşurlar ve olta çekenlerin kaç kulaçta balığı avladıklarını diğer balıkçılar kulaç sayarak öğrenmek isterdi. Ustalık, balığın kaç kulaç derinde bulunduğunu diğerlerine belli etmemek ve sadece kendi livarını doldurmaktaydı. İbrahim Süreyya Bey hangi gece balığa çıksa boş dönmezdi. Soğuk gecelerde cebindeki madeni şişesinde, içini ısıtacak bir iki yudumluk rakısını da eksik etmezdi.

Balığın ve şansının bol olduğu gecelerde yakaladıklarının çoğunu komşularına ikram etmeyi de balıkçı reisliğinin raconundan sayardı.

Balık tutma merakını biraz azaltması kendisine telkin edilmek-

teyse de İbrahim Süreyya Bey bunlara aldırış etmezdi. Ama bir gün geldi, titreyerek kafayı vurup yattı. Hastalanmıştı. Kayınbiraderi Dr. Fikret hemen onu bir kliniğe yatırdı. O günlerde zatürree hastalığının tedavi yöntemi kocakarı ilaçlarıylaydı. Kilolarca ketentohumu alınır, kocaman bir kazanda kaynatılır, yere yumuşak bir muşamba örtü serilir, üzerine ketentohumu lapası dökülür, hasta çıplak olarak bu lapanın üstündeki çarşafa yatırılır, üzeri lapalı muşambayla sarılırdı. Sıcak ketentohumu lapası vücudu yakarsa da önemsenmez, bu tedavi günde birkaç kez olmak üzere haftalar boyu uygulanırdı.

İbrahim Süreyya, bu ıstıraplı tedaviye çarnaçar rıza gösterdi ve sonunda iyileşti. Herkes, artık balık tutma merakından kurtulur diye bekliyordu. İbrahim Süreyya Bey, o yaz sonuna kadar bir daha balığa çıkmadı fakat ertesi yaz, Eylül ile lüfere çıkma arzuları yine depreşti. Üç günde bir çıkışlar, çok kısa sürede her geceye dönüştü.

Ekim sonlarında geceler, buz kesmeye başlamıştı. İbrahim Süreyya Bey gene şifayı kaptı. Doktorlar, yeniden zatürreeye yakalandığını tesipit ettiler; fakat bu kez zatürree kısa sürede zatülcenbe dönüştü. Kendisine sülfamitli ilaçlar verilmekte, ketentohumu lapalarına yatırılmakta, fakat durumu iyiye gitmemekteydi.

O günlerde gazetelerde bir haber yayınlandı: İngiliz Başbakanı Churchill zatürree olmuş ve Alexander Fleming adlı bir doktorun keşfettiği, adı "Penisilin" olan bir ilaç sayesinde inanılmayacak kadar kısa bir sürede tam sağlığına kavuşmuştu.

Bu haberi okuyan Dr. Fikret, Ankara'daki arkadaşları kanalıyla Dışişleri'nin yardımını istedi, Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'a İbrahim Süreyya'nın zatürreeden ağır hasta olduğuna dair haber uçurdu ve Churchill'i kurtaran Penisilin denen, limon küfü ilacından bir tedavilik dozu göndermesini rica etti. Rauf Bey, haberi alınca Paddington'daki Saint Mary Hastanesi'ne gidip Dr. Fleming'in laboratuarından istenen ilacı ihtivà eden minik şişeyi aldı ve kurye çantası içinde İstanbul'a yolladı.

Bir hafta sonra ilaç, Dr. Fikret'in elindeydi. Şişeye, damıtılmış 5 santilitrelik ampulden su zerk edildi. İyice çalkalanıp şişedeki küf suda eritildikten sonra birer santilitrelik miktarlar kaba etinden hastaya her dört saatte bir iğneyle verilmeye başlandı. 48 saat sonra, bu mucize ilaç sayesinde İbrahim Süreyya ayağa kalktı. Ateşi düşmüş,

zatürreeden eser kalmamıştı. Bu, Türkiye'de Penisilin'in zatürree tedavisinde belki de ilk kullanılışıydı.

İkinci Dünya Savaşının kırılma noktası Stalingrad'dı... Alman ordularının Kafkaslara iniş yolunun üzerindeki son engeldi Stalingrad. Almanlar, vargüçleriyle bu kente taarruza başlamışlardı. Stalin Rusyası ise kenti ölümüne savunuyordu. Korkunç boyuttaki zayiatlara her iki taraf da aldırış etmeden kıyasıya dövüşüyorlardı. Mahalleler, sokaklar, evler ve nihayet odalar durmadan el değiştiriyordu. Ordular her geçen gün biraz daha eriyordu. Alman Komutan Von Paulus, lojistik destek alamadığı için geri çekilmek ve kış mevsimini atlattıktan sonra yeniden saldırıya geçmek istemekteydi. Hitler ise bir adım dahi geri çekilmelerine izin vermiyordu. Denizden gönderilen takviye birlikleri karaya çıkamadan topçu ateşleriyle Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki buzlu sulara gömülüp telef oluyordu.

Donan deniz suları, yaz geldiğinde, minik aysbergler halinde kopup Karadeniz'in güneyine ve oradan da Boğaziçi'nden geçerek Marmara'nın ılık sularına gelip yok oluyordu. Bu minik aysbergler içinde kalmış Alman ve Rus askerlerinin cesetleri de buzullarla Boğaz'ın kıyılarına kadar geliyordu. Balıkların, açıkta kalan yüzlerini ve ellerini yedikleri bu cesetler şişmiş ve yüzen balonlara dönmüştü. Boğazın akıntıları ile yalı kayıkhaneleri veya rıhtım merdivenlerine takılan cesetler, fark edilinceye kadar öylece kalıyordu. Boğazda kılıçbalığı avlayan balıkçılar ağlarına takılan bu cesetlerden müşteki duruma gelmişler ve daha da kötüsü, tutulan balıkların bu asker ölülerini yemiş olabileceğini düşünerek kimse balık yemek istemediğinden, tuttuklarını da satamaz olmuşlardı.

O yaz İbrahim Süreyya da balığa çıkmaya pek yanaşmadı ve bu sayede de yeniden bir zatürreeye yakalanmaktan kurtuldu.

İstihbarat teşkilatları da asker ölülerinin üzerlerindekileri ve özellikle boyunlarına asılı çantaları toplamak için Boğaz kıyılarında ekipler görevlendirmişti. Askeri bilgi ve evrak elde etme gayreti sayesinde de bu cesetler toplandığından, Boğaz yalılarında yaşayanlar yeniden huzura kavuştular...

• • •

İkinci Dünya Savaşı'nda "Çöl Tilkisi" diye ün salan, Afrika'daki Alman ordularının komutanı Rommel, İngiliz Mareşali Montgomery'nin "Çöl Fareleri" adlı Sekizinci Ordusuna yenilip bu kıtadan çekilmiş, Rus Mareşalleri Zukov ve Koniev komutasındaki Sovyet orduları Almanya sınırına dayanmışlar, Eisenhower komutasında İkinci Cephe Normandiya sahillerinde açılmış, DeGaulle komutasındaki Hür Fransız Birlikleri Paris'e girmişler, Amerikalı General Patton, "Filanca gün Ren Nehrine işemek istiyorum," diye emirler çıkartıp o gün dünya basını önünde nehre işemiş, İtalya'da bir zamanlar dünyaya meydan okuyan "Opera Comique" artisti kılıklı Mussolini'nin Faşist iktidarı yıkılmış, Benito Mussolini metresiyle birlikte öldürülüp bacağından Milano'daki sokak feneri direğine asılmıştı... Hitler'in Nazi Reich'ı da son günlerine yaklaşıyordu. Alman harp sanayiinin ne V-1, ne de V-2 roketleri zafer getirmişti... Uzakdoğu'da ise Japon fanatizmi de kaybetme yolundaydı. Amerikan harp sanayii ise fizik ve kimya kitaplarını değiştirmenin eşiğindeydi: "Evrende en küçük birim atomdur ve parçalanamaz" kuralı paramparça edilmek üzereydi atom bombasıyla.

Bütün bunlar olurken, harpten sonra nasıl bir dünya yaratılacaktır? sorusuna cevap aranıyordu. Mihver devletlerine karşı savaş açan ülkeler San Francisco kentinde toplanacak ve Cemiyet-i Akvam yerine Birleşmiş Milletler örgütünü kuracaklardı. Bu örgüte girebilmek için Almanya'ya harp ilan etmek gerekiyordu. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'na katılmamak için sayısız siyasi perende atmış ise de Türkiye, Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri olmak için Hitler Almanya'sına harp ilan etti. Kısa süre sonra da harp, Hitler'in kendi beynine bir kurşun sıkması ve Amerikan-Rus askerlerinin Brandenburg kapısında kucaklaşmalarıyla ile sona erdi...

"Yaprak Dökümü"

Takvimler 1945 baharını gösterdiğinde, bir sabaha karşı Dr. Fikret'in burnu kanamaya başladı. Eşi Celile Hanım'ı uyandırdı ve burnuna tampon yapıp kanın durdurulması için yardım istedi. Ama evdeki bir paket pamuk bile kanamayı durduramadı. Celile Hanım panik içinde, önce komşuları ve Dr. Fikret'in Beyoğlu Belediye Hastanesi'nin Eczacısı Hamdi (Uçar) Bey'i ve henüz Tıbbiye'den mezun olmuş, çocuk hastalıkları ihtisası yapmakta olan oğlu Sami'yi çağırdı. Onlar gelirken bu defa gene telefona sarılıp Dr. Fikret'in hastanedeki yardımcıları Dr. Necmettin Hakkı İzmirli ve Dr. Hüseyin Salor'u durumdan haberdar etti. Bunlardan başka Kulak Burun Boğaz uzmanı olan Dr. İhsan Duydal'ı da çağırdı. Doktorlar tampon yapmanın kanı durduramayacağını anladıklarından, çatlayan damarların göztaşıyla yakılma işlemine geçtiler ve kanamayı kestiler. Ama bu arada Dr. Fikret bir hayli kan kaybetmişti. Kesin istirahat etmesini söylediler.

Dr. Fikret, Bomonti'de bir apartmanın beşinci katındaki dairede oturuyordu. Konforlu olmasına rağmen açık, ferah ve havadar bir yer değildi burası. Celile Hanım'ın aklına görümcesi Mediha geldi. Mediha Hanım, ağabeyinin hastalığını duyunca onları hemen Yeniköy'deki yalıya çağırdı.

Yalının orta katındaki yemek salonunun eşyaları bir başka odaya nakledildi ve denize nâzır büyük oda Dr. Fikret için bir yatak odası biçimine dönüştürüldü.

İbrahim Süreyya Ankara'dan geldiğinde kırk yıllık arkadaşı ve kayınını yatakta buldu. Fikret'in ümitsiz bir hastalığın pençesinde olduğunu anlamıştı. Fikret bir alkol bağımlısıydı. Her gece ve yıllar-

dır bir, bir buçuk büyük şişe rakı içmekle karaciğerini tahrip etmişti. Atatürk'te görülen araz bir bir Fikret'te de kendini gösteriyordu. Boyunun çok uzun, vücudunun da şişman ve göbekli oluşu, karnında biriken suyun fark edilmesini gözlerden saklıyordu. Hastanede beyaz geniş pantolon, bol beyaz gömlek ve uzun ceket giyerek dolaşması da karnındaki büyümeyi göstermemişti...

Dr. Fikret'in hastalığı doktorlar çevresinde hızla duyuldu ve uzman arkadaşları ikişer üçer yatağın başına koşturdular. İyileşme umudu olmadığını her iki taraf da biliyordu. İçkiyi tüm yasaklamak yerine en az düzeye, bir kadehi geçmeyecek miktara indirdiler. Günde içtiği iki paket sigarayı da beş adede düşürmesini söylediler. Doktorların tek isteği, Fikret'i daha fazla yaşatmak ve ıstırabını gidermekti.

Yalıdaki ortam buna uygundu. Geniş balkonda şezlongda oturabilmekte, denizde yüzenleri, önlerinden geçen allı yeşilli takaları ve vapurları seyredebiliyordu. Yalının büyücek bahçesinin ortasındaki ve yalı binası kadar büyük manolya ağacının altında ve gül fidanlarının saldığı çiçek kokuları arasında da ufak yürüyüşlerle içindeki sıkıntıyı atabiliyordu. Ama bu huzurlu çevre, karnındaki suyun artmasına engel olamıyordu. Hekimler, suyun boşaltılmasına karar verdiler ve yatağın yanına kocaman bir leğen getirildi. Dev bir balona dönmüş karına saplanan çok kalın bir iğneden su fışkırmaya başladı. Leğene suyun bahçe fıskiyesi gibi akışı yarım saate yakın bir süre devam etti. Suyun boşalmasından sonra karnına bir korse giydirildi ve Doktor Fikret bu işlemden sonra âdeta canlandı.

Sonbahara kadar yalıda kalan Dr. Fikret, havalar soğumaya başlayınca gene Bomonti'deki apartman dairesine döndü. Yalıdaki odasını ısıtmak mümkün olmadığından, üşütmesinden korkuluyordu.

Dr. Fikret Onuralp'in sağlık durumu 1946 sonbaharında iyice kötülemişti. Ağustos sıcaklarından şikâyet edince, kardeşi Mediha Hanım yalıdaki odayı tekrar hazırladı ve Dr. Fikret, bir ambulansla Yeniköy'deki yalıya getirildi. Doktor arkadaşları her gün gelip olağan tahlillerini ve idrar ölçümlerini yapıyorlardı. Bulgular hiçbir ümit vermiyordu. Eylül sonunda bir ponksiyon daha yapılarak karındaki su alındı. Artık ömrünün sonuna yaklaştığının kendisi de farkındaydı.

Dr. Fikret, karnındaki suyun alınmasıyla görülen geçici rahatlamadan yararlanıp kendi evine gitmeyi istedi ve Ekim'in ilk haftasında gene bir ambulansla Bomonti'ye götürüldü. İbrahim Süreyya ile eşi Mediha Hanım her gün Dr. Fikret'i ziyarete gitmekte ve gecenin geç saatlerine kadar Celile Hanım'a sabır telkin etmekteydiler.

29 Ekim tarihi yaklaşıyordu. İbrahim Süreyya çantasını hazır etmişti. Frak, silindir şapka, rugan ayakkabıları, gömleği, papyonu ve içinde İstiklal Madalyası'nın bulunduğu kadife kutusu çantasına itinayla yerleştirilmişti.

Gönlü ise ikiye bölünmüştü. Bir yanda Ankara'da Cumhuriyet Bayramı törenlerinde hazır bulunmak, öte yanda da silah, siyaset ve ideal arkadaşı, kayınbiraderi Dr. Fikret'in son nefesine kadar yanında olmak...

28 Ekim gecesi trenle Ankara'ya gidecek biçimde hazırlanmıştı; ancak trenin kalkış saatine yakın kararını değiştirdi, gitmeyecekti. Ertesi sabah da Dr. Fikret vefat etti.

Dr. Fikret Onuralp'i Feriköy'de toprağa verdikten sonra yalıya döndü, elbiselerini bile değiştirmeden Andon ile sandala binip balığa çıktı. Denize attığı oltalara balık vursa da oralı değildi. Gözyaşları, Dr. Fikret ile, İskenderiye'den Trablus'a, Birinci Meclis'ten Bilecik'e, Keçiören'den yalıya ve son güne kadar beraber geçirdikleri günler gibi, tane tane akıyordu. Ne çevresindekilerin selamlarının farkındaydı, ne de gecenin ayazının... Sandalcısı Andon bile tedirgindi. Dönme tekliflerini bile duymazdan geliyordu. Bir ara oltasının yemini değiştirmek için çektiğinde Andon, küreklere yapışıp hızla yalıya getirdi sandalı. İbrahim Süreyya'nın eski ziyaretçisi geri dönmüştü: Zatürree.

Mediha Hanım ağabeyini daha o gün toprağa vermişti. Şimdi de kocası ciddi bir hastalığın pençesindeydi. Hırsla indi rıhtıma, aldı oltaları, zokaları, fırlatıp denize attı. Andon ise köşeye sinmiş, kovulmayı bekliyordu. Mediha Hanım kayıkçıya döndü ve, "Bey iyileşinceye kadar gözüme gözükme," deyip gitti...

Penisilin gene kurtarıcı melek gibi imdada yetişti. İbrahim Süreyya haftasına varmadan dirilmiş ve Ankara yolunu tutmuştu.

• • •

21 Temmuz 1950 günü TBMM Genel Seçim yapılması kararını verdi ve kendini feshederek 24 Mart günü dağıldı.

Garip bir tesadüf, 23 Nisan 1920 günü de Cuma idi, 24 Mart 1950 de bir Cuma'ya rastlamıştı. İbrahim Süreyya, 30 sene önce bir cuma günü girdiği Meclis'ten, gene bir cuma günü ayrılıyordu...

İbrahim Süreyya genel seçimde yeniden aday olmakta kararsızdı. Eşi, yıllardır Ankara-İstanbul arasında gide gele yıpranmış olduğunu, yaşının 70'i bulduğunu, artık köşesine çekilmesinin ve yerini gençlere bırakmasının doğru olacağını söylüyordu. Ama öte yandan da, İzmit'ten gelen delegeler, kendisine yeniden Kocaeli adayı olmasını teklif ediyorlardı.

Nisan ayı başında Recep Peker'in, bir hafta sonra da Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölüm haberleri İbrahim Süreyya'yı dünyada iki yakın dosttan daha mahrum bıraktı. Recep Peker'in kabri başında "Recebim" diye gözyaşı dökerken, Mareşal'in cenazesinin bir gösteriye dönüşmesi yüzünden evinden çıkamaz olmuştu.

Bütün bu olaylar üst üste gelince, seçime girmemeye karar verdi ve o gece ailesini topladı:

"Otuz yıl Meclislerde görev yaptım. Bundan sonra yokum," dedi...

Sonun Başlangıcı

Bu arada İbrahim Süreyya, emekliliğe uyum sağlamaya çalışıyordu. Mevsim yaz olduğu için Yeniköy'deki yalıya gitmişlerdi. Balık tutma merakı, üç zatürreeden sonra körelmişti. Ara sıra oğlunun sandalında geziyor fakat geceleri Boğaz'ın ayazında kalmıyordu.

Her akşam evinden çıkıyor, İstinye'den yürüyerek Tokmakburnu'nu dolaşıp Emirgân'daki Çınaraltı kahvesine gidiyordu. Kırk yıldır ne zaman gitse hep aynı masaya oturuyor ve çayıyla nargilesini ısmarlıyordu. Kahvede daimi müşterilerden biri olarak tanındığı için kendi nargile takımını da oraya bırakmıştı. Herkesin kullandığı marpucu ağzına sürmüyordu bu sayede...

Okumak da onun hayatının bir parçasıydı... Cebinde okuyacağı bir şeyler mutlaka bulunuyordu. Son dönemlerde, dünya klasiklerinden veya en son çıkmış ünlü eserlerden alıyor ve kitabı, bir cerrah ustalığıyla formalara ayırıyordu. Çayını ve nargilesini içerken, getirdiği o formayı okumayı âdet edinmişti. Kitap bittiğinde formaları yan yana getiriyor ve bitişik komşusu Osman Edes Bey'e götürüyordu. Osman Bey yıllardan beri komşusuydu. Ankara'daki bakanlık binalarını inşa eden bir firmanın yüksek mühendisiydi. Osman Bey'in bir de hobisi vardı: Mücellitlik. Uyduruk, yapıştırılmış kapakları çıkartıp onları iplikle formalara dikerek kitapları gayet güzel ciltlerdi. İbrahim Süreyya Bey'in hemen her ay bir-iki kitabını ciltlemeyi de pek severdi. Almanca ve İngilizceye hakkıyla vakıf, nüktedan ve de şişmanca Osman Bey ile sohbet etmek, İbrahim Süreyya için de zevkti.

İbrahim Süreyya, emekli hayatına kendisini tam hazırlamışken bir gün telefon çaldı. Arayan, Keçiören'deki komşusu Doktor Yusuf

Hikmet Oktar idi. O günlerde Yusuf Hikmet Bey Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın özel hekimi olarak Çankaya'da görevliydi. Yusuf Hikmet Bey, Cumhurbaşkanı'nın bir mesajını iletiyordu. Güven Sigorta'nın murakıplığını acaba kabul eder miydi? İş Bankası'nda İdare Meclisi üyesi olarak görev alan İbrahim Süreyya Yiğit'in yeteneklerini Celal Bayar yakından biliyordu. Şu anda milletvekili de olmadığına göre, böyle bir göreve gelmez miydi?

İbrahim Süreyya, Cumhurbaşkanı'nın isteğini kıramazdı. Her ne kadar hiçbir görev üstlenmek istemese de, Yusuf Hikmet Bey'e, teklifi kabul edeceğini söyledi.

Yeniköy'deki yalı, Nuh'un gemisi gibiydi. Evde on sekiz tane kedi, iki tane köpek, kanaryalar, akvaryum içinde balıklar vardı. Doğaları gereği birbirlerine can düşmanı olan bu yaratıklar, her nedense bu evde birbirleriyle gayet iyi dost ve barış içindeydiler. Evdeki her bir kişinin kedi veya kedileri, balıkları ve köpeği vardı... Ama İbrahim Süreyya Bey'in "Bici" adlı tekir kedisi bir ayrıcalık taşıyordu. Bici bir yana, diğerleri bir yana...

Kış geldiğinde Harbiye'deki Meyve sokağında bulunan evlerine döndüler.

O kış, eve ıstıraplar getirmişti. Nahide Hanım bir anda fenalaşmış, hastaneye kaldırıldığı gece de vefat etmişti.

İbrahim Süreyya Bey de prostattan şikâyetçiydi ve bevliyeci uzman hekimleri dolaşıyordu. Dönemin bilinen ilaçlarını alıyor, kendisine sonda ameliyeleri uygulanıyordu. Her sabah *Cumhuriyet* gazetesini okuyor, öğleden sonra, iyi film var ise sinemaya gidiyor veya Büyük Kulüp'e (Circle d'Orient) gidip, Muhittin Baha Pars, Refik Şevket bazen de Yahya Kemal Beyatlı veya Fuat Bulca gibi arkadaşlarıyla yarenlik ediyordu. Edebiyata meraklı olduğunu, ilgili çevreler yakından bilirlerdi. Bir yaz boyu denecek kadar uzun bir süre, Abdülbaki Gölpınarlı yalıya gelip giderek İbrahim Süreyya'nın hem arşivinden hem de bilgilerinden yararlanarak Yunus Emre Divanı'nı kaleme almış ve eserini İbrahim Süreyya'ya ithaf ederek yayınlamıştı.

Bu gibi meşgaleler onu mutlu ediyordu. Kafasının meşguliyeti, sağlık sorunlarını unutturuyordu ona.

Hekimlerin cerrahi müdahale önerilerini reddetmiyor ama, ileri bir tarihte rıza göstereceğini söyleyerek savsaklıyordu. Aynı dertten mustarip Cumhurbaşkanı Celal Bayar için İngiltere'den uzman bir cerrah olan Mister Millen getirilmiş ve doktor, Celal Bey'i bu dertten kurtarmıştı. Bu olay önünde örnekti ve kaçmakla kurtulamayacağını da biliyordu. Ama İbrahim Süreyya, ameliyat olacak ise, mutlaka bir Türk cerrahın bıçağı altına yatacaktı... Bunu bir prensip meselesi haline getirmişti... Ameliyat olacaksa, önündeki yaz aylarının da sefasını bir kez daha sürdükten sonra olacaktı...

İbrahim Süreyya Bey, DP iktidarının icraatlarını yakından izliyor ve hepsini, Atatürk devrimlerine uygun mu, yoksa aykırı mı diye tartıyordu. İlk takıldığı nokta, ezanın Türkçe'den Arapça'ya döndürülmesi kararıydı. Ezanın içeriğini bir nesle öğretip bellettikten sonra şimdi yeniden, yabancı bir dil olan Arapçaya dönülmesini içine sindiremiyordu. DP'nin bu kararını devrim tahribatı olarak görüyor ve peşinden harf devriminin de tehlikeye girmesinden korkuyor, bu gibi devrim karşıtı kararlara CHP'nin büyük direnç göstermesi gerektiğini, yalıya gelen bütün arkadaşlarına açık bir dille söylemekten de çekinmiyordu.

Yeniköy'de oturan Cemil Sait Barlas ile neredeyse gün aşırı buluşup konuşuyordu. İktidarı kaybettikten sonraki ilk kurultayda Genel Sekreter seçilmiş olan Kasım Gülek ile de sık sık telefonla temas ediyor, kendisinden, CHP'nin sosyal yönünü vurgulamasını istiyordu.

Boğaz'da eylül mehtabı o yaz da şahaneydi... Yalının orta katındaki balkonda her gece saat tam sekizde Mediha Hanım tepsiyle kocasının önündeki ufak masaya içkisini ve mezesini hazırlıyordu... Tepside kristal bir karaf içinde rakısı, gene kristal minik bir sürahide soğuk suyu, soyulmuş domates, ince bir dilim beyaz veya rokfor peyniri, ince bir dilim kızartılmış ekmek bulunurdu. Sadece kadehi koymazdı Mediha Hanım... Yıllarca yüksük kadar ufak kadehler toplamış olan İbrahim Süreyya Bey, büfenin camlı vitrininden o gece eline almak istediği kadehi seçer ve tepsiye kendisi koyardı. Mediha Hanım, kocasının bu âdetini çok iyi bildiğinden, kadehi

tepsiye koydurmaz, yanlışlıkla konmuşsa, onu da kaşla göz arasında alıp yok ederdi...

İbrahim Süreyya Bey likör kadehi kadar minik kadehlerle iki kadeh rakı içerdi. Bir ufak şişe ona bir hafta dayanırdı. Misafirleri olursa onlara başka şişeden ikram edilir, İbrahim Süreyya Bey'in şişesine el sürülmezdi...

Balkonda içki sefası pek pek yarım saat, bilemedin kırk beş dakika alırdı. Sonra İbrahim Süreyya Bey ailesiyle birlikte yemeğe oturur, yemekten sonra da kendi eliyle hazırladığı nargilesini, gene balkonun kuytu köşesinde fokurdatırdı...

Ekim ayı ile birlikte, göç başlatan yağmurlar gelir ve yalıdan Harbiye'ye intikal edilirdi. Aile fertlerinin yanında, İbrahim Süreyya Bey'in "Bici"si de Harbiye'ye gelirdi sepetiyle...

İbrahim Süreyya'nın sağlığı iyice bozulmuştu... Tıbbın önerisi cerrahi müdahaleydi ve İstanbul'da, o günlerin en ünlü bevliye cerrahı da Ali Eşref Gürsel'di...

Ameliyat yöntemi iki aşamalıydı. Önce bir ameliyatla karın açılıyor, sonra prostat alınıyor, içerdeki yara kapandıktan sonra, o ana kadar açık tutulan karın dikiliyordu. Bayar'ı ameliyat eden İngiliz cerrah Millen ise, ameliyatı tek aşamada yapıp bitiriyordu. Bu yenilik Türkiye'de 1952'de yaygın ve de makbul değildi...

İbrahim Süreyya, ekim ayı ortasında ameliyata karar verdi...

Dr. Ali Eşref Gürsel, ameliyatlarını Nişantaşı'ndaki Teşvikiye Sağlık Evi'nde yapıyordu. Hastanede bütün odalar doluydu, fakat bir oda, ertesi sabah bir hasta taburcu olacağı için boşalacaktı. İbrahim Süreyya Bey, bir gece için o odayı, çıkacak hastayla paylaşabilir miydi?

İbrahim Süreyya bu öneriye olumlu cevap verdi...

Üst kattaki odaya girdiklerinde, taburcu olacak hastayla karşılaştılar. Bu hasta, Türk edebiyatının ünlü romancısı, *Çalıkuşu* adlı eserin müellifi ve İbrahim Süreyya'nın TBMM'den arkadaşı Reşat Nuri Güntekin'di... İki arkadaş, kucaklaşıp öpüştüler...

Reşat Nuri Bey de prostat ameliyatı geçirmişti ve ertesi sabah taburcu olacaktı. Konuşmaların ağırlık merkezi elbette ameliyattı...

Reşat Nuri Bey, "Ceviz irisi bir adalenin alınmasıyla ne kadar ra-

hatladım. Bu kadar küçük bir parçanın verdiği ıstırap birden nasıl kesiliverdi, bilemezsiniz," deyince, İbrahim Süreyya, Reşat Nuri'ye baktı ve, "Ceviz kadar bir parçadan kurtulmakla gelen rahatlık ve huzuru söylüyorsunuz; ya bütün bir bedenden kurtulunca can ne denli bir saadete erecek, hiç düşündünüz mü?" dedi... Gözlerinde ölüm korkusu yoktu, fakat tasavvufun derinlikleri vardı... Reşat Nuri cevap vermedi, yalnızca düşünceli bir halde başını sallamakla yetindi...

Ertesi sabah, aynı odadan Reşat Nuri Güntekin, eşi ve kızıyla evine... İbrahim Süreyya da bir sedye üzerinde ameliyathaneye...

Ali Eşref Bey, neşteri vurup batını açınca kanserle karşılaştı... Prostatın üzerinde bir tümör vardı... Dokunmadan önce kanserin yayılıp yayılmadığını öğrenmek istedi... Lenflere sıçrayıp metastas yapmış ise kurtarmanın imkânı yoktu...

Kanser maalesef yayılmıştı. Doktor, prostat ile üzerindeki tümörü alıp almamak veya ameliyatı açıp-kapama biçimine dönüştürmek arasında bir lahza tereddüt etti; fakat sonra tümörlü bölgeyi temizlemeye başladı...

İki saate yakın bir süre devam eden ameliyattan çıkan İbrahim Süreyya, odasına getirilip yatırıldı. Ailesi, cerrahı beklemekteydi. Ali Eşref Bey her ameliyatın bir risk taşıdığını ve elinden geleni yaptığını belirttikten sonra, "Allah ömür verdiyse iyileşir ve yaşar," dedi. Söylenen bu sözler her ne kadar gerçeği ifade etmekteyse de, aileye ümit vermiyordu. Beklemekten başka çareleri yoktu... Kadere rıza göstermek esastı...

İbrahim Süreyya'nın ameliyat olduğu, yakın arkadaşları ve sevenleri tarafından duyulmuştu...

Narkozun etkisinden kurtulduğunun sabahında, Kaptan Paşa dediği Rauf Orbay'ı, Bursalı Muhittin Baha Pars'ı, DP'nin ilk kabinesinin Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce'yi, Ticaret Bakanı iken aynı evi paylaştığı Aydınlı Nazmi Topçuoğlu'nu karşısında buldu...

Ziyaretçileri aşağıda, yaklaşan feci akibeti öğrenmişlerdi ama İbrahim Süreyya'ya bir şey belli etmiyorlar, güle oynaya şakalar yapıyor ve bir an önce ayağa kalkmasını söylüyorlardı. Muhittin Baha

onu Çekirge'ye, Nazmi Bey de Karapınar'daki çiftliğine götüreceğini anlatıyordu.

Eşi, aynı odada refakatçi olarak kalıyor, oğlu ve kızı Harbiye'deki eve gidip geceyi orada geçiriyorlardı. Çocukları eve geldiklerinde, onları babalarının sevgili tekiri Bici karşılıyordu. Kedi, kendi sepetinde değil, İbrahim Süreyya'nın yatağı üstünde duran pijamasının ve sabahlığının üstünde yatıyordu...

İbrahim Süreyya'nın sağlığında iyileşme görülmüyordu. Bici'nin de kendisine bırakılan su ve yemekleri her gün biraz daha az tüketmekte olduğu, çocuklar tarafından görülüyordu.

Arkadaşları her gün hastaneye geliyor ve İbrahim Süreyya'nın durumu hakkında bilgi alıyorlardı. Bir gün, moralini yükseltmek için kendisiyle sohbet ettikleri sırada birden kapıdan içeri, uzun boylu, mavi gözlü, temiz ve şık giyinmiş bir adam girdi. Bu, Fuat Bulca'ydı. Hiç rol yapmadan doğruca İbrahim Süreyya'nın yatağının ayak ucuna gelip durdu, sonra sert bir sesle konuşmaya başladı:

"Hepsi göçüp gitti öteki tarafa. Benimle bir sen kalmıştın Trablusgarp takımından. Şimdi de sen mi gitmeye kalktın... Beni tek başıma mı bırakacaksın bu dünyada Süreyya?"

Fuat Bey'in de, İbrahim Süreyya'nın da gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Gerçekten de Mustafa Kemal'den Enver Paşa'ya, Yakup Cemil'den Deli Halit'e, Nuri Conker'den Fethi Okyar'a, Ali Çetinkaya'dan Doktor Refik Saydam ve Doktor Fikret Onuralp'e kadar, Trablusgarp harbi takımından hepsi yaşamlarını tamamlamış, kala kala ikisi kalmışlardı ve şimdi de İbrahim Süreyya ölüm döşeğindeydi.

Fuat Bulca döndü ve kapıdan çıkıp gitti... Odayı acı bir sessizlik kaplamıştı...

Ekim ayının son haftası İbrahim Süreyya için önemliydi; çünkü oğlunun yaş günü, Cumhuriyet Bayramı hep o hafta içindeydi. 29 Ekim sabahı odadaki küçük radyoyu açtırdı ve Ankara'daki geçit töreni yayınını dinlerken dalıp gitti 10 yıl, 20 yıl, 30 yıl öncesine...

Kasım'ın üçüncü gecesi, hastanenin başhekimi, Mediha Hanım ile çocukları odasına çağırdı ve bütün ümitlerin bittiğini, doğal so-

nun çok yaklaşmış olduğunu, kendilerini buna hazırlamalarını söyledi.

Sabaha karşı da İbrahim Süreyya Bey vefat etti...

Oğlu Nuyan ise babasını son yolculuğa uğurlayıp Harbiye'deki eve döndü. Ertesi sabah Ankara'ya, Yedek Subay Okulu'na gideceği için çantasını hazırlamak zorundaydı... Eve girdiğinde, her zamanki gibi, babasının kedisinin kendisini karşılamasını bekledi; "Bici... Bici..." diye seslendi ama kedi ortalarda yoktu. Kapılar ve pencereler sıkıca kapalıydı, dışarı çıkmış olamazdı... Fakat Bici yoktu işte...

O gecenin üzerinden aylar geçti, yıllar geçti... Ama bir daha, Bici'nin ne kendisini gören ne de sesini duyan oldu...

Kaynakça

A. Afetinan, *Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri*, Yenigün Haber Ajansı, 1997

Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateş'le İmtihanı*, Çan Yayınları, 1962

Adil, Selahattin, *Hayat Mücadeleleri*, Zafer Matbaası, 1982

Arar, Asım, Dr., *Son Günlerde Atatürk*, Selek Yayınları, 1958

Araz, Nezihe, *Mustafa Kemal'le 100 Gün*, Dünya Yayınları, 1993

——, *Mustafa Kemal'in Ankarası*, Apa Ofset Basımevi, 1994

Arıburnu, Kemal, *Atatürk ve Çevresindekiler*, T. İş Bankası Yayınları, 1995

——, *Atatürk'ten Anılar*, İnkılâp Yayınevi, 1996

Arıcı, M. Semih, *Hamidiye Geliyor*, Kastaş Yayınları,1990

Armstrong, H. C., *Bozkurt*, Arba Yayınları, 1996

Artuç, İbrahim, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayınları, 1988

——, *İkinci Dünya Savaşı*, Kastaş Yayınları, 2003

Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1989

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Bateş A.Ş., 1998

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, 1971

——, *Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, 1992

Aydoğan, Erdal, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000

Bagirov, Y. A., *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azerbaycan Türkiye İlişkileri*, Yenigün Haber Ajansı, 2000

Banoğlu, Niyazi Ahmet, *Nükte ve Fıkralarla Atatürk*, İnkılâp ve Aka, 1981

Baydar, Mustafa, "Atatürk Ne Zaman Doğdu", *Milliyet* gazetesi, 10.11.1966

Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyeti Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu, 1974

Bayrak, M. Orhan, *Kurtuluş Savaşı ve Atatürk*, Kastaş Yayınları, 1990

Bayur, Hikmet, Prof. *Atatürk, Hayatı ve Eserleri*, 1963

Belli, Şemsi, *Fikriye*, Bilgi Yayınevi, 1995

Besen, Haluk, *İsmet Paşa ve Devlet*, İnkılâp Kitabevi, 1990
Bilgehan Toker, Gülsün, *Mevhibe*, Bilgi Yayınevi, 1994
Bircan, Osman, *Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı*, MEB Yayınları, 1997
Bleda, Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, 1979
Bozdağ, İsmet, *Universal Dimentions of Atatürk*, TC Kültür Bakanlığı, 2002
Bozok, Salih, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Can Dündar, Doğan Kitapçılık, 2001
Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, 2000
Cemil, Arif, *Birinci Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa*, Arba Yayınları, 1997
Cihan, Ali Rıza–Tekin, Abdullah, *Çağdaş Devlet Adamı İsmet İnönü*, Tekin Yayınevi, 1989
Coşar, Ömer Sami, *Atatürk Ansiklopedisi*, İstanbul Reklam Yayınları, 1973
Criss, Bilge, *İşgal Altında İstanbul*, İletişim Yayınları, 1993
Çerkez Ethem, *Anılarım*, Berfin Yayınları, 1962
Çiller, Selahattin, *Atatürk İçin Diyorlar ki*, Varlık Yayınları, 1965
Çölaşan, Emin, "İstiklal Mahkemeleri", *Cumhuriyet* gazetesi, 27.8-1.9.1973
Demirbaş, Bülent, *Ayıcı Arif'in Anıları, Anadolu İnkılâbı*, Arba, 1987
Deringör, Halit, *Fenerbahçe Cumhuriyeti ve Cumhurbaşkanları*, Çağdaş Yayınları, 1998
Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleri ile Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2001
Ender, Muzaffer, *Bütün Dünyada Atatürk*, M. Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993
Ergün, Feridun, *Atatürk*, Kültür Vakfı Yayını, 1978
Erikan, Celal, *Komutan Atatürk*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2001
Erkin, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl*, Türk Tarih Kurumu, 1987
Ermiş, Remzi, *En Güzel Atatürk Fıkraları*, Mizah Yayıncılık, 1989
Giritli, İsmet, Prof. *Atatürkçülük İdeolojisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1988
Gologlu, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, Nüve Matbaası, 1968
Gündüz, Aka, *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 1990
Irmak, Sadi, Ord. Prof. Dr., *Atatürk, Bir Çağın Açılışı*, İnkılâp Kitabevi, 1984
İğdemir, Uluğ, *Atatürk'ün Yaşamı*, Türk Tarih Kurumu, 1988
——, *Heyeti Temsiliye Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu, 1989
——, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu, 1987
İleri, Rasih Nuri, *Atatürk ve Komünizm*, Scala Yayıncılık, 1969
İnönü, İsmet, *Defterler*, Yapı Kredi Yayınları, 2001
İslam Ansiklopedisi, Atatürk Bölümü, 1960
İstiklal Madalyası Tarihçesi, T. Muharip Gaziler Derneği, Şekerbank, 1963

Kabacalı, Alpay, *Türkiye'de Siyasi Cinayetler*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1993
Kandemir, F., *Atatürk'ün Kurduğu Komünist Partisi*, Yakın Tarihimiz, 1965
Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber*, Türk Tarih Kurumu, 1988
Kaplan, Mehmet-Birinci, Necat, *Atatürk Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı 1990
Karacan, Ali Naci, *Lozan*, Milliyet Yayınları, 1971
Karakoyunlu, Yılmaz, *Üç Aliler Divanı*, Simavi Yayınları, 1991
Kayra, Cahit, *Bir Devrimci Doktorun Anıları*, T. İş Bankası Yayınları, 2003
Kılıç Ali, *Atatürk'ün Son Günleri*, Sel Yayınları, 1955
Kili, Suna, *Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk*, Yapı Kredi Yayınları, 1996
——, *Atatürk Devrimi*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1981
Kocatürk, Utkan, Prof. Dr., *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999
Kongar, Emre, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, 1994
Kumaş, Rahmi, *CHP'nin Soyağacı*, Çağdaş Yayınları, 1994
Kurul, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye*, Cem Yayınevi, 1990
Kutay, Cemal, *Tarih Aydınlığı*, Seçmeler, 2004
Leventoğlu, Mazhar, *Atatürk'ün Vasiyeti*, Bahar Matbaası, 1968
Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu 1988
Lord Kinross, (Veidenfeld and Nicolson), *Atatürk*, London, 1964
Macmillan, Margaret, *Paris 1919*, Random House, Newyork, 2002
Mango, Andrew, *Atatürk*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, 2004
Mikusch, D. V., *Gazi Mustafa Kemal*, Remzi Kitabevi, 1981
Mumcu, Uğur, *Kâzım Karabekir Anlatıyor*, Tekin Yayınevi, 1990
Nadi, Yunus, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, 1978
——, "Osmanlı Hamiyetinden Levhalar", *Şehbal* dergisi, 1910
Nur, Rıza, Dr. *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul, 1968
Okyar, Osman, *Fethi Okyar'ın Anıları*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1997
Olcay, Osman, *Sevr Anlaşmasına Doğru*, SBF Yayını, 1981
Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, 1993
Ozankaya, Özer, Prof. *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, Kültür Bakanlığı, 2002
Önal, Sami, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Literatür Yayıncılık, 4. baskı, 2002
Özalp, Kâzım, *Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu, 1998
Özalp, Teoman, *Atatürk'ten Anılar*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1998

Özkaya, Yücel, Prof. Dr., *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1989

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Örgün Yayınları, 1965

——, *İnönü, Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, 1987

——, *Milli Mücadele*, Ağaoğlu Yayınevi, 1970

Selvi, Sabri, "Meclis 120 Yaşında", *Siyasi Tarih*, 20.11.1999

Sorgun, Taylan, *Devlet Kavgası: İttihat ve Terakki*, Kum Saati Yayınları, 2003

Sosyal, İlhami, *Refik Şevket İnce'nin Hatıraları*, 1982

——, *Yüz Ellilikler*, Gür Yayınları, 1985

Sönmez, Cemil, *Atatürk'ün Annesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998

Sözer, Vural, *Atatürklü Günler*, Barajans Yayınları, 1998

Şıvgın, Hale, Dr., *Trablusgarp Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1989

Şimşir, Bilal, "Vahdettin'in Kaçışı", *Cumhuriyet* gazetesi 26.11-29.11.1973

Tahir, Kemal, *Yorgun Savaşçı*, Bilgi Yayınevi, 1968

Talat Paşa'nın Anıları, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2000

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. basım 2000

Terzioğlu, Sait Arif, "Mustafa Kemal", *Cumhuriyet* gazetesi, 19 Mayıs 1963

Topuz, Hıfzı, Dr., *Gazi ve Fikriye*, Remzi Kitabevi, 2002

Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü*, Bilgi Yayınevi, 2000

Turhan, Seyfettin, *Atatürk, Nutuk, Olaylar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, 1986

Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu, 1951

Ünal, Tahsin, "Sivas Kongresine Katılanlar," *Hayat Tarih Mecmuası*, 1969

Ünaydın, Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, İstanbul, 1930

Ünsal, Ziya, *Atamın Gününde*, Işık Yayınları, 1965

Vahidettin, Nevzat, *Yıldız'dan San Remo'ya*, Arma Yayınları, 1999

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis*, Çağdaş Yayınları, 1990

——, *Söylev*, Çağdaş Yayınları, 1990

Villalta, Jorge Blanco, *Atatürk*, Türk Tarih Kurumu, 1982

Yalçın, Hüseyin Cahit, *Tanıdıklarım*, Yapı Kredi Yayınları, 2001

Yalçın, Şiar, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Historia Üniversitesi Tarih Kurumu, Nokta Yayınları, 2003

Yazıcı, Nuri, Dr., *Tarihte Türkler ve Türk Devletleri*, Konya 1997

Yazıcı, Nurşen, *Celal Bayar*, Der Yayınları, 1996

Yiğit, İbrahim Süreyya, "Çardak Boğazında Bir Gece", *Ulus* gazetesi, 10.11.1939

İbrahim Süreyya Yiğit, Mustafa Kemal'in Selanik'ten beri hep yanında olmuş bir Kurtuluş Savaşı kahramanıdır.

Onun, İstanbul'dan kaçış, Anadolu direnişi ve Cumhuriyet'in kuruluşu sürecinde yaşadığı ve tanık olduğu kimi olaylar, bilinmeyen insan yüzleriyle ilk kez bu kitapta öne çıkıyor.

Atatürk'le Otuz Yıl, başta Mustafa Kemal olmak üzere Yunus Nadi'den Rauf Orbay'a, Kılıç Ali'den İsmet İnönü'ye, Celal Bayar'dan Ahmet Ağaoğlu'na dönemin tüm öncülerini, insan ilişkileri sıcaklığında ele alıyor. Yakın tarihimiz, bu yapıtta yepyeni bilgilerle bir anı-roman anlatımına kavuşuyor.

İbrahim Süreyya Yiğit'in oğlu olan Nuyan Yiğit, deneyimli bir gazeteci olarak böylece tarihsel bir görevi yerine getiriyor.